

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

INŠTITUT ZA KRIMINOLOGIJO
PRI PRAVNI FAKULTETI V LJUBLJANI

RAZPRAVE
DISSERTATIONES

36

ŽENSKÉ IN KRIMINALITETA

Značilnosti ženske kriminalitete in družbeno odzivanje nanjo

INŠTITUT ZA KRIMINOLOGIJO
pri Pravni fakulteti v Ljubljani

LJUBLJANA
2018

ISBN 978-961-268-059-6
ŽENSKE IN KRIMINALITETA
RAZPRAVE
DISSERTATIONES
36

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

INŠTITUT ZA KRIMINOLOGIJO
PRI PRAVNI FAKULTETI V LJUBLJANI

RAZPRAVE
DISSERTATIONES

36

ŽENSKÉ IN KRIMINALITETA

Značilnosti ženske kriminalitete in družbeno odzivanje nanjo

 INŠTITUT ZA KRIMINOLOGIJO
pri Pravni fakulteti v Ljubljani

LJUBLJANA
2018

SPREJETO NA SEJI RAZREDA ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 5. DECEMBRA 2017

IN

NA SEJI IZVRŠILNEGA ODBORA PREDSEDSTVA
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 17. SEPTEMBRA 2018

RAZPRAVE I. RAZREDA
DISSERTATIONES CLASSIS I

36

ŽENSKÉ IN KRIMINALITETA
ZNAČILNOSTI ŽENSKÉ KRIMINALITETE IN DRUŽBENO ODZIVANJE NANJO

Urednice:

Mojca M. Plesničar, Alenka Šelih, Katja Filipčič

Recenzentki: Viktorija Žnidaršič, Vesna Leskošek

Lektoriranje: Barbara Pavčnik s.p.

Izdala in založila:

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani

Prelom in priprava: Setzer, Danilo Radanović s.p.

Tisk: Interes City d.o.o.

Naklada: 300 izvodov

Ljubljana, 2018

Izdajo monografije je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost republike Slovenije

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

343.3/.7-055.2

ŽENSKÉ in kriminaliteta : značilnosti ženske kriminalitete in družbeno odzivanje nanjo / [urednice Mojca M. Plesničar, Alenka Šelih, Katja Filipčič]. - Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti : Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 2018. - (Razprave / Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede = Dissertationes / Academia scientiarum et artium Slovenica, Classis I: Historia et sociologia ; 36)

ISBN 978-961-268-059-6 (Slovenska akademija znanosti in umetnosti)
1. Mihelj Plesničar, Mojca
296853760

KAZALO:

Predgovor	7
Women's crime and punishment worldwide, <i>Milena Tripković in Mojca M. Plesničar</i>	9
Kriminaliteta žensk v Sloveniji v obdobju 2003 – 2015, <i>Alenka Šelih</i>	25
Kriminalitet žena u Bosni i Hercegovini, <i>Hajrija Sijerčić-Čolić</i>	45
Kriminalitet žena u Hrvatskoj: opseg, struktura i odgovor, <i>Irma Kovčo Vukadin</i>	63
Ženske, kriminalnost, deviantnost in nadzor, <i>Zoran Kanduč</i>	91
Spremembe v spolni strukturi sodobne slovenske družbe: edukacija, pravo in družbena moč, <i>Milica Antić Gaber</i>	107
Intimnopartnersko nasilje kot dejavnik ženske kriminalitete, <i>Katja Filipčič</i>	119
Kaznovanje žensk v Sloveniji, <i>Mojca M. Plesničar</i>	135
Ženski zapor nekoč in danes, <i>Dragan Petrovec</i>	151
Posebnosti zapora za ženske z vidika stikov z zunanjim svetom, <i>Darja Tadić</i>	163
Materinstvo in zapor, <i>Martina Tomori</i>	175
Povzetki v slovenščini	191
Povzetki v angleščini	195
Predstavitev avtoric in avtorjev	201
Recenzije	204

Predgovor

Ženske in kriminaliteta je tema, ki so ji vede o kriminaliteti – kazensko pravo, kriminologija, penologija – v preteklosti posvečale zelo malo pozornosti, ta ugotovitev pa velja tudi za današnji čas. Obseg ženske kriminalitete je v primerjavi z moško kriminaliteto majhen; kazniva dejanja žensk praviloma ne izstopajo; le redko kdaj izvrši ženska kaznivo dejanje, ki zbudi več strokovne in/ali javne pozornosti. Podobna ugotovitev velja tudi za izvrševanje kazenskih sankcij – to ima seveda nekaj posebnosti, a na splošno ne zbuja niti strokovne radovednosti niti javnega zanimanja.

Te ugotovitve veljajo tudi za slovensko podobo razčlenjevanja ženske kriminalitete, njenih posebnosti, dejavnikov, ki nanjo vplivajo, posebnih okoliščin, ki označujejo izvrševanje kazenskih sankcij v ženskih zaporih, prav tako pa za širši razmislek o morebitni povezanosti med splošnim socialnim položajem žensk in kaznivimi dejanji, ki jih izvršujejo.

Zato se zdi posebej dragoceno raziskovalno zanimanje, ki ga je izkazala majhna skupina raziskovalk in raziskovalcev, ki so se v Sloveniji posvetili globlji razčlembi in poglobljenemu razmisleku prav o teh vprašanjih. Pri tem jih je vodila misel, da pojav ženske kriminalitete v svojih različnih vidikih odpira tudi širša družbena vprašanja, zlasti vprašanje položaja žensk v družbi. Raziskovalna skupina je obsegala članice in člane iz več inštitucij, tako raziskovalnih kot tistih, ki se ukvarjajo s temi problemi v praksi; organizacijsko delo pa so prevzeli Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Svoje raziskovalno delo so članice in člani raziskovalne skupine začeli z razmislekom o vprašanjih, ki naj jih monografska obdelava te problematike zajame in se odločili, da jo raziščejo in predstavijo v treh sklopih: značilnosti ženske kriminalitete, dejavniki ženske kriminalitete in posebnosti izvrševanja kazenskih sankcij pri ženskah. Spočetka je raziskovalna skupina želela izčrpnije vključiti tudi vprašanje o ženskah v kazensko pravnem sistemu, vendar se je pokazalo, da to področje izstopa iz okvira problemov ženske kriminalitete.

Med drugimi aktivnostmi je raziskovalna skupina novembra 2017 na SAZU pripravila posvet o vprašanjih ženske kriminalitete; predstavitev posameznih vsebinskih sklopov in temu sledeča izmenjava stališč v razpravi pa so pokazali na nekatera nova vprašanja, ki so terjala dodatno obdelavo. Raziskovalke in raziskovalci so zato na podlagi opravljene razprave nekatere teme dodali na novo oziroma jih razširili, nekatere pa opustili.

Delo, ki ga avtorice in avtorji predstavljajo javnosti, je rezultat raziskovalnega dela raziskovalne skupine in obsega zgoraj naštetih tri vsebinske sklope. V prvem

so obravnavani pogledi na žensko kriminaliteto v svetu in doma. V ta sklop so vključeni štiri prispevki: od teh se prvi posveča vprašanjem ženske kriminalitete v svetu, preostali trije pa isti problematiki v Sloveniji in v dveh državah, s katerima je Slovenija v preteklosti delila enako ali vsaj zelo podobno zakonodajo, na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini. Vsak izmed teh prispevkov odkriva del problematike ženske kriminalitete in prikazuje, kako se je ta pojav razvijal v določenem obdobju v preteklosti in kakšne so njegove značilnosti danes. Avtorici M. Tripković in M. Plesničar predstavita gibanje in obravnavanje ženske kriminalitete v širšem kontekstu sodobnega sveta, medtem pa se avtorici H. Sijerčić-Čolić in I. Kovčo-Vukadin osredotočata na Bosno in Hercegovino oziroma Hrvaško v obdobju po letu 2000; A. Šelih pa poskuša prikazati gibanje ženske kriminalitete v Sloveniji v obdobju pred in po osamosvojitvi 1991.

V drugem sklopu so zajeti dejavniki ženske kriminalitete in vanj sta vključeni dve širši družbeni vprašanji, ki lahko vplivata na kriminaliteto žensk: avtor Z. Kanduč razpravlja o posebnostih nadzora deviantnosti in kriminalitete pri ženskah, avtorica M. Antić-Gaber pa razčlenjuje spremembe v spolni strukturi slovenske družbe. Oba procesa sta lahko v preteklosti vplivala na kriminaliteto žensk, njun vpliv pa je mogoče opaziti tudi danes. Med preostalimi dejavniki ženske kriminalitete obravnava K. Filipčič enega najpomembnejših – nasilje v družini. Velik del ženske kriminalitete predstavljajo kazniva dejanja žensk, izvršena znotraj družine, skoraj vedno pogojena z nasiljem v družini, zato se zdi obravnava tega dejavnika še posebej utemeljena.

Tretji sklop prispevkov se nanaša na vprašanje kaznovanja žensk in posebej na izvrševanje kazenskih sankcij. M. Plesničar analizira kaznovanje žensk v Sloveniji. D. Petrovec, ki ima tako praktične kot raziskovalne izkušnje v zvezi s tem vprašanjem, razpravlja o ženskem zaporu nekoč in danes, D. Tadić pa predstavlja sistem izvrševanja kazni zapora za ženske z vidika stikov z zunanjim svetom. Med posebnostmi izvrševanja kazni zapora za ženske izstopa problem morebitnega materinstva zapornic. Temu vprašanju se posveča prispevek M. Tomori.

Skupina avtoric in avtorjev sodi, da je v delu »Ženske in kriminaliteta« zajet velik del najbolj temeljnih vprašanj s tega področja in upa, da bo knjiga našla pot do bralcev, ki jim bo ponudila mnogo izdelanih uvidov v obravnavana vprašanja.

Urednice se zahvaljujemo vsem avtoricam in avtorjem za sodelovanje; SAZU in Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani za podporo in pomoč. Za njegov prispevek se posebej zahvaljujemo g. Janiju Kiklju.

Urednice
Ljubljana, september 2018

Women, crime rates and punishment: a global view

1. INTRODUCTION

For modern criminology, the relationship between ‘women’ and ‘crime’ is somewhat tenuous. This is premised on the existence of various ways in which the two terms connect: women as criminal offenders, women as victims of crimes, women as both offenders and victims, the status of women in the criminal justice system, the specificity of factors that influence women’s crime, the social construction of female criminality, the social uses of the criminalization of female behaviour, and the punishment of women and its (non)differentiation from the punishment of men (Barberet, 2014). Additionally, basic criminological premises – its ontology and epistemology – are consistently probed when thinking about women and crime, burdened by the fact that criminology for a long time centred on the problem of men as offenders. Despite early studies by Lombroso and Ferrero (2004) in the late 19th century on the ‘criminal woman’ and her double exceptionality, it was only in the 1970s and with the appearance of feminist criminology that comprehensive academic treatment of the problem started to appear (see Burman and Gelsthorpe, 2016; Chesney-Lind and Pasko, 2013: ix). This is when the specificities which required alternative approaches to the ‘standard’ criminological inquiry were finally starting to be acknowledged.

When studying ‘women’s crime’ one, therefore, needs to appreciate the multitude of dimensions that this notion touches upon and is influenced by. This especially pertains to the issue of women’s vulnerability that is premised on their marginalized position in the society and their disproportionate experiences of victimization (see Burman and Gelsthorpe, 2016; Sheehan et al, 2007). All these considerations significantly influence our knowledge and understanding of the nature and dynamics of female criminality. Similarly, dealing with the issue of punishing women is a very delicate undertaking. Historically it has been easy for (predominantly male) authors to slip into either of the duality extremes when assessing women offenders: women as fragile victims and women as fundamentally evil (Smart, 1977), which resulted in their treatment within the criminal justice system as well. Rivalling, yet on a certain level complementary approaches and explanations for such treatment have thus emerged: the chivalry hypothesis (Pollak, 1950), the gender contract (Worrall, 1990) and the concept of double deviancy (Heidensohn, 1985; Smart, 1977).

Recognizing and appreciating the significance of these concerns, this paper will aim to identify general trends in recorded crime, arrests, prosecution, and punishment of women today – focusing particularly on the United States and Europe, but acknowledging global trends as well. The main purpose of the paper is to identify trends in offending and punishment and – while fully aware of the problems, which arise when interpreting such data – to offer some insights into whether relevant patterns are changing over time.

The paper consists of two parts. The first part seeks to establish the state of female crime in the US and select European countries in recent years, by looking at crimes recorded by the police (Europe) and arrest rates (US).¹ The second part looks at how women are punished across the globe. While we realise imprisonment is just one of the possible punishments used in modern criminal justice systems, we focus on prisons because data is most comparable and most reliable with regard to that. We end the paper by looking at the relation between these two phenomena and seek reasons and explanations for current trends.

2. COMPARATIVE TRENDS IN FEMALE CRIMINALITY

The common narrative regarding female criminality is that women commit a minority of crimes; furthermore, they tend to be less versatile and less serious offenders (Gelsthorpe and Larrauri, 2013: 189; McIvor, 2007). However, the narrative has oftentimes been challenged and since at least the late 1970s concerns have been raised that “girls and women are becoming more like male offenders in the criminal justice system” (Chesney-Lind and Pasko, 2012: ix; Mukherjee & Fitzgerald, 1981). In the US, moral panic spread from written to electronic media (Chesney-Lind and Pasko, 2012: 36) and kept reiterating the same question: what is happening to women and why are their crimes rising?

To understand the trends in female criminality and ultimately determine whether claims of this kind can be substantiated, we need to consider both the quantity and the nature of crimes that women perpetrate. The discussion will aim to provide a comprehensive overview of the state of current crime, and where possible, track temporal changes in female crime both in the US and in many European jurisdictions. To do so, we will focus on crimes reported to the police (such data are used in the case of Europe), aware of all the familiar limitations and problems that this raises – in short, the considerable ‘dark figure’, the influence of police organization and practices on the level of reported crime, the influence of

---

¹ It would have been more appropriate to analyse the same kind of data in the US and Europe, but this was not possible due to different data reporting techniques.

(de)criminalization of specific behaviours on recorded crime, the influence of the reporting behaviour of the public (Maguire, 2007) and so on. Arrest rates (which pertain to US data) present an even bigger challenge since they speak of only a part of the volume of committed crimes. However, for a lack of better indicators, these will have to suffice.

The extent of crime perpetrated by women in the US is nicely exemplified by the following illustrative (though dated) comparison. If the amount of male criminality were to shrink to the size of female crime, there would be 200,000 instead of 2 million offenders in prison; violent crime rates would fall by 2/3, and the costs incurred by the criminal justice systems would drop from 112 to only 20 billion dollars (Austin, 2003: 530). In the US, a quarter (26.9%) of those arrested are women – in 2015, the police arrested almost 5 million men and around 1.8 million women (FBI, 2015). Looking at specific crimes, women are least likely to commit rape (2.9%) and other sex offenses (7.7%); they are slightly more likely to commit offenses such as murder (11.5%), robbery (14.4%), burglary (18.9%), arson (19.7%), vandalism (21.4%) aggravated assault (23.1%); while their participation is the highest in cases of forgery (35.3%), fraud (38.7%), theft (43.2%), embezzlement (50.2%), and prostitution (64%) (FBI, 2015).

The rate of female crime (judged by the number of arrests) has dropped significantly over the last decade, which correlates with the general crime drop in this country. From 2006 to 2015, arrests of women decreased by 11.8% - it is important, however, to note that men's arrests have fallen at a higher rate – 25.6% in the same time span (FBI, 2015). Looking at arrests for specific crimes, the smallest drop in the period 2006-2015 concerned drug abuse violations (-0.3%) and robbery (-0.4), while the most significant decrease occurred in the case of motor vehicle theft (-23.3%), embezzlement (-26.6%), arson (-35.3%), prostitution (-51.2%), forgery (-54.5%) and fraud (-59.5%) (FBI, 2015). Regardless of the overall drop in arrest rates of women, their participation rose in the case of theft (+25.9%).

In terms of the age of arrested women, more than half (55.4%) are between ages 18 and 34 – similarly, 56.6% of arrested men belong to the same age group. The figures below demonstrate striking similarity in all other age groups as well.²

---

² Age groups have been randomly created – their main purpose is to compare men to women, not necessarily to compare different age groups within a specific sex. For details, see FBI (2015).

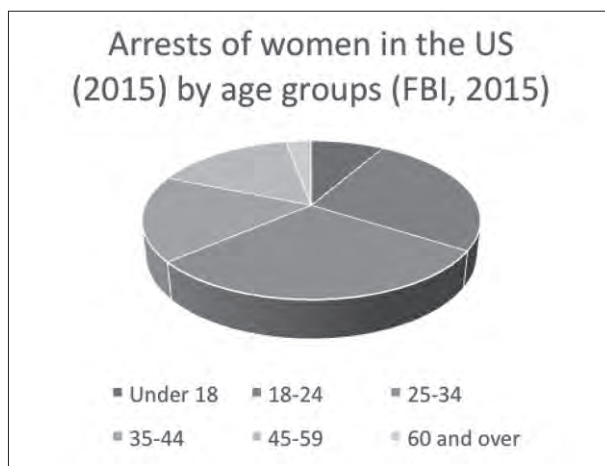

Figure 1: Arrests of women in the US (2015) by age groups

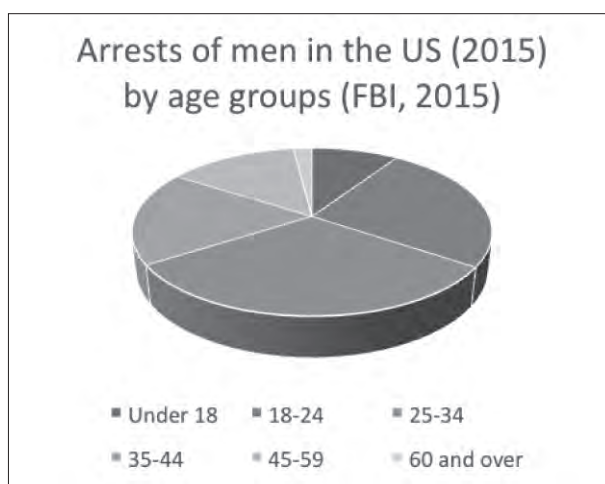

Figure 2: Arrests of men in the US (2015) by age groups

When it comes to Europe, statistics on crimes recorded by the police from various countries corroborate the proposition that women constitute a minority of offenders (European Institute for Crime Prevention and Control, 2017). According to the most recent available data (2010), the participation of women in crime ranges from 4.3% in Albania to 25.4% in Germany (see European Institute for Crime Prevention and Control, 2017). It is interesting to note that a few developed democracies have a high female crime rate – apart from Germany, these include

Austria (20.5%), Sweden (20.3%) and Finland (23.5%), while many jurisdictions, which have only recently embarked on the road to democracy, have a much lower rate of female crime – these include Kosovo (5.9%), Russia (6.6%) and Serbia (9.9%).

Furthermore, it is important to observe tendencies pertaining to the types of reported offences. In Europe, on average, the participation of women is very low when it comes to sexual crimes (1.5% in the case of rape, 3.6% in the case of sexual assault of a child, and 4.6% in the case of sexual assault); it then increases for crimes against the person (10.9% for assault; 11.4% for intentional homicide), drug trafficking (10.3%), major traffic offenses (10.9%); it shows variation in the case of property crimes depending on whether the use of force constitutes an element of the crime (6.5% in the case of robbery, 7.9% in the case of burglary and 16.2% in the case of theft), and is highest for ‘financial’ crimes (13.5% for corruption, 21.2% for money laundering, and 22.9% for fraud).

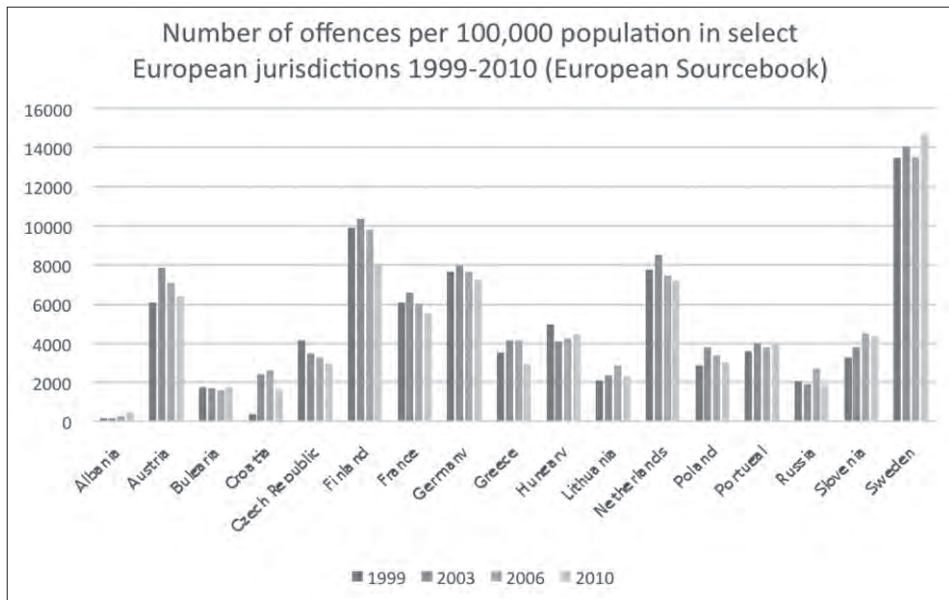

Figure 3: Number of offences per 100,000 population in select European jurisdictions

In terms of the number of offences in Europe, we can first observe fluctuation within countries over the years and quite a lot of variation among countries. Figure 3 (which pertains to *all* recorded crimes, not only those perpetrated by

women as these are not available) shows that even with these fluctuations, there are only a few European countries in which crime rate rose consistently over the years – Albania, Sweden, and potentially Slovenia and Croatia.³³ In most others, recorded crimes actually decreased compared to 1999 (even if there was some fluctuation in the meantime). These include Bulgaria, Czech Republic, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Netherlands, Portugal and Russia. While these findings are significant as they indicate a general drop in crime rates, they are still inconclusive when it comes to female crime, because we do not know how many of these offenders were women.

Figure 4 provides data on the percentage of female offenders in the same European countries over the same period. Again, fluctuation is present over the years and variation can be seen among countries, but what is significant to note is, that the number of female offenders rose in most countries when 1999 and 2010 are compared: Albania (by 3.1%), Czech Republic (1.3%), Finland (8.2%), France (2%), Germany (2.3%), Greece (5%), Hungary (5.4%), Netherlands (4.1%), Poland (1.8%), Portugal (2%), Slovenia (2.9%) and Sweden (2.7%). The per-

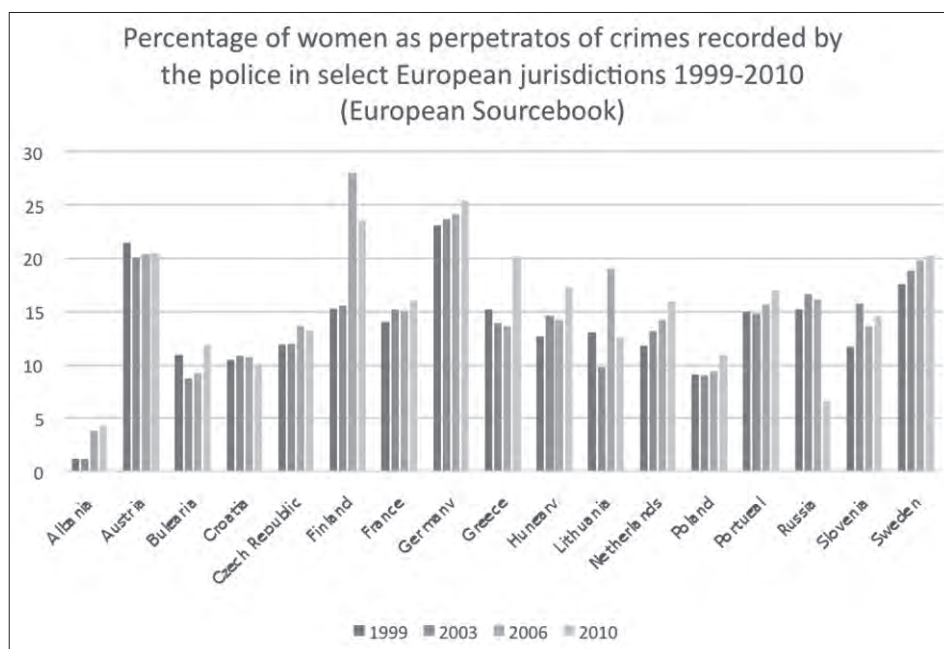

Figure 4: Percentage of women as perpetrators of crimes in select European jurisdictions

³³ Data pertain to all countries for which data were available.

centage of women offenders decreased only in Austria (-0.9%), Croatia (-0.3%) and Russia (-8.6).

This would indicate that most European countries – with some exceptions – registered an increase in the number of female offenders compared to male offenders between 1999 and 2010. However, having in mind that the increase is in most cases relatively small (with the exception of Finland, Greece and Hungary) and that the overall crime rate (as can be seen from Figure 3) mostly decreased, it is entirely possible that the absolute number of crimes perpetrated by women remained constant. A finer statistical analysis would paint a more precise picture, but it can without a doubt be concluded from this exercise that the level of female crime in Europe did not rise significantly in recent times.

To conclude this section, we can now provide some information about contemporary tendencies in female crime. First, women still represent a minority of offenders: in the US, only a quarter of those arrested are women and the percentage has decreased more than 10% in the last ten years; in Europe, there is quite a lot of variation, but the country with the highest number of offenders is Germany (25.4%).

Second, the nature of crimes perpetrated by women is quite specific, and this is similar in the US and Europe: they are very rarely perpetrators of violent and sex crimes, and are much more inclined to committing theft, financial and economic crimes. These conclusions have been reached in other countries, such as Canada, Australia and New Zealand as well (McIvor, 2007).

Third, US data show that – similarly to male offenders – women mostly commit crimes at a young age, as more than half belong to the 18-34 age group.

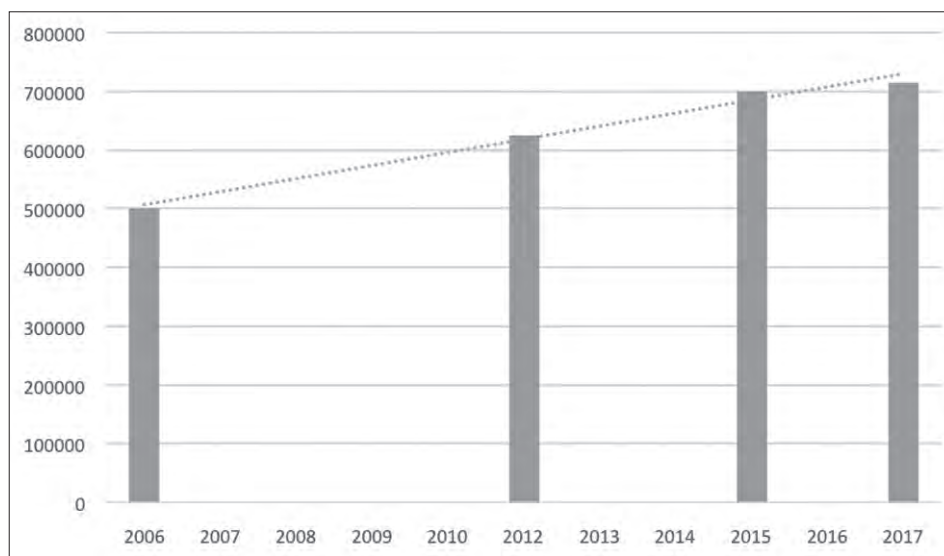
Finally, the number of crimes committed by women is not rising in an unprecedented way. In the US, the number of arrests has decreased in the last ten years (although at a slower rather than the number of male offenders), while in Europe the proportion of female offenders has risen slightly (with some exceptions), but the absolute number has most likely not changed very much due to an overall reduction in the number of recorded offenses.

3. PUNISHING WOMEN

When we look at the other side of the criminal justice coin, we see a very different picture than the one presented in the section on crime rates. One globally valid trend that we can observe almost universally is the increasing number of women in prisons.

The latest World female imprisonment list, published by the ICPR (Walmsley, 2017) claims that according to reports over 714,000 women and girls were held in prison institutions across the globe, either in pre-trial detention or as convicted prisoners. The number should be higher still, but data for China is incomplete and

a few countries are missing from the data. Even so, the total number is a 53 % increase from the 2000 reports, when the total number of women in prison was 466,000. The rise cannot be explained by the rise in population or the growth of the total number of prisoners as the growth in the population of imprisoned women far surpasses both the increase in the total population and increase in the total prison population. Moreover, the growth is not a spurious event of the last years, but rather a steady trend, that has been confirmed over and over again: the total population in 2006, 2012, 2015 and 2017 was thus over 500,000, 625,000, 700,000 and 714,000 accordingly (Walmsley, 2006, 2012, 2015, 2017) as shown in Figure 5.

Figure 5: Total number of women in prison, World female imprisonment lists 2006-2017

While the increasing trend is global, there are important regional variations. We can observe the smallest growth in African countries, where the proportion of imprisoned women is the smallest as well. On the other hand, the sharpest growth occurred in Central and South America, specifically in Guatemala and El Salvador, and Brazil, and in southeast Asia, specifically Cambodia and Indonesia. In these countries the number of imprisoned women grew to 5-, 10-, 4.5-, 6- and 6-times compared to the year 2000 (Walmsley, 2017).

Despite the increase, the proportion of women prisoners is still much smaller when compared to men. Generally, it still varies between 2 and 9 per cent of the entire prison population, but at the global level it has risen to 6.9 % of the entire prison population compared to 5.4% in 2000 (Coyle, Fair, Jacobson, & Walmsley, 2016).

However, there are significant differences among different continents, different regions and different countries. The proportion is the smallest in African countries (3.4%), followed by Europe (6.1%), Asia (6.7%), Oceania (7.4%) and the Americas (8.4%). Moreover, there are about 20 countries in which the proportion surpasses the general limit of 9%, with Hong Kong leading the way at 20.8% (Walmsley, 2017).

If we look at the simplest comparative index – the imprisonment rate per 100,000 people – the numbers vary even more and in a different sequence. Africa is still least set with the lowest number, 3.2 women in prison per 100,000 of the national population, followed by Asia at 6.2, Oceania at 11.3, Europe at 12.1 and the Americas at 31.4. There are two countries in Europe and the Americas respectively, which bring the number up: the Russian Federation (33.5) and the United States of America (65.7) (Walmsley, 2017). Both numbers seem to reflect the general state of imprisonment in the respective countries and replicate trends in punishing men in the context of punishing women. Both countries also feature among the ten countries with the highest female imprisonment rates as seen in Table 1, the USA at the very top.

Table 1: Female imprisonment rate – top 10 countries, Walmsley 2017

Country	Female imprisonment rate
USA	65.7
Thailand	60.7
El Salvador	58.4
Turkmenistan	38.2
Seychelles	34.8
Russia	33.5
French Guiana	32.4
Macau	31.3
Rwanda	29.6
Greenland	28.5
All countries	12.8

The countries with the highest female imprisonment rate feature equally or similarly high in the list of the general imprisonment rates, meaning that the more common use of prison as punishment for women correlates with the general use of imprisonment in that country.

However, the picture is not always as clear and easily explainable. If we take a closer look at Europe and the proportion of female prisoners, some features escape easy justifications (see Table 2). Not taking into account the smallest countries at the top and bottom positions of the list, as due to their small population and prison population they are hardly statistically useful, patterns are hard to find in this list. Generally, eastern European countries are found at the top of the list, however, there are Malta and Cyprus as well as Spain that feature among the top ten, and Poland much lower on the list. Moreover, south eastern European countries are found at the very bottom of the list contrasting their northern neighbours. Scandinavian countries follow the eastern ones, however, we find Denmark at the very bottom of the list. Neighbouring Austria, Germany and Switzerland are in a cluster, but Belgium or France are much lower on the list.

Table 2: Percentage of women prisoners in Europe, Walmsley 2017

	Country	Women prisoners %
1	Monaco	18.8
2	Andorra	12.8
3	Liechtenstein	12.5
4	Malta	8.3
5	Moldova	8.2
5	Latvia	8.2
7	Cyprus	8.1
8	Russia	8.0
9	Slovakia	7.5
9	Spain	7.5
9	Czech Republic	7.5
9	Hungary	7.5
9	Belarus	7.5
14	Slovenia	7.4
15	Gibraltar (UK)	7.1
16	Finland	7.0
17	Portugal	6.4
18	Sweden	6.1
18	Norway	6.1
18	Iceland	6.1
21	Austria	6.0
22	Germany	5.8
23	Switzerland	5.6
24	Guernsey (UK)	5.5
24	Greece	5.5
24	Luxembourg	5.5

27	Netherlands	5.4
28	UK: Scotland	5.0
28	UK: Northern Ireland	5.0
28	Jersey (UK)	5.0
31	Lithuania	4.9
32	Romania	4.8
33	Estonia	4.7
34	Belgium	4.6
34	UK: England & Wales	4.6
36	Ireland	4.5
37	Italy	4.3
38	Ukraine	4.2
38	Turkey	4.2
38	Isle of Man (UK)	4.2
41	Poland	4.1
41	Croatia	4.1
43	Armenia	4.0
43	Denmark	4.0
45	Serbia	3.9
46	France	3.5
47	Georgia	3.2
47	Macedonia	3.2
47	Bulgaria	3.2
50	Montenegro	3.1
50	Azerbaijan	3.1
52	BiH: Federation	2.9
53	Kosovo	2.5
54	BiH: Republika Srpska	2.3
55	Albania	1.9
56	San Marino	0.0
56	Faeroe Islands (DK)	0.0

There are no easy explanations, neither detailed studies into these differences. In fact, detailed studies are rather lacking in the area of punishing women in general in the European context, not just at the comparative level, although recent years have brought much improvement in this area.

4. CONCLUSION

There is thus lots of room for speculation as to the potential reasons for the developments regarding crime rates and punishment for women offenders in recent decades. It remains to be explained, how factors such as culture, economic development, gender equality, crime policies and others interact to produce the

picture we can observe today and the trends that have led to it. What seems rather obvious, however, is that these differences and trends have very little in common with the crime rates described above, thus confirming the fairly debunked link between crime rates and punishment (Clear & Frost, 2013).

The different treatment of women and men in criminal justice has been a long-standing debate, with arguments made from advocates for different treatment on the one hand to opposing arguments advocating for “equality” in criminal justice regardless of gender. Both the chivalry hypothesis and the double deviancy ideas have been scrutinised and explained. Yet – how do these concepts fit into modern-day developments and the trends we have described? There are several hypotheses that need testing in this context: Is the growth in the numbers of imprisoned women the result of the ‘failing chivalry’ in criminal justice systems where women criminal justice professionals are on the rise? Can we attribute the growing trend to the flailing willingness of women to submit to the ‘gender contract’? Are women emancipation and feminism to blame? Or is it the oppressive response of the patriarchy doubling down on the women most visibly opposing their presupposed social roles? Some of these premises seem more rational than others; some seem valid in certain (regional or cultural) context, but useless in other. It is quite possible that we need locally relevant answers and will not be able to produce universally valid theories, but it seems necessary to search for them.

Moreover, there are two points we feel are worth mentioning in the context of punishing women. Firstly, when discussing crime rates, we are conditioned to imagine serious crime abundant in violence and organised structures. While women do commit such crimes as well, what we need to keep in mind in our discussion on punishment is the fact that women are imprisoned for a much wider variety of offences. A large proportion of these includes low-level common crimes, very often connected to drug-trafficking, but also less understandable ‘crimes of immorality’ which include victimization or expressions of sexual or other types of freedom (Barberet, 2014, str. 169). Two recent good illustrations spur to mind in this context. Firstly, the public has recently learnt of an Iranian girl arrested and jailed for videotaping herself dancing and publishing the video on Instagram.⁴ The second case is that of a 15-year old Indonesian girl, who was repeatedly raped and became pregnant by her older brother, and was later jailed for having an illegal abortion together with her mother for assisting her with the abortion.⁵ These and numerous other examples hardly seem the types

---

⁴ See URL: <https://www.theguardian.com/world/2018/jul/08/iran-woman-arrested-instagram-video-dancing>, last accessed 15 Aug 2018.

⁵ See URL: https://www.theguardian.com/global-development/2018/aug/16/15-year-old-girl-failed-indonesia-rape-brother-jailed-abortion?CMP=fb_gu, last accessed 15 Aug 2018.

of grave crime (or crime at all) conducive to imprisonment, but are a reality in many countries over the world and contribute to the statistics of detained women presented above.

On the other hand, growing research shows that women have begun to engage in more typical and more violent types of crimes as well. Besides exceptional cases of high-level organized crime or war-related crimes (Barberet, 2014), accounts of sassier women offenders have emerged, discussing 'girl gangs', 'mean girls' or 'ladettes', young women who counter the expectations of girly non-violence and tenderness using all available means (Alder & Worrall, 2004; Campbell, 1984; Chesney-Lind & Hagedorn, 1999; Chesney-Lind & Irwin, 2004; Jackson, 2006; Ringrose, 2006; Silvestri & Crowther-Dowey, 2016).

Both these diametrically opposed types of criminal behaviour lead to imprisonment, further complicating the reality of contemporary prison life for women. This brings us to the second relevant point. Criminal justice and especially prison is still designed for the 'male norm' and women in prison are still very much the exception. Some have argued that because of that, experiences of women in prison differ importantly from those of men (Carlen, 1983; Girshick, 1999), and others went further in saying that prison is a much harsher punishment for women than it is for men (Cook & Davies, 1999; Owen, 1998). Given that life outside prison is very different for women and men as well, and still - albeit it being 2018 - in a lot of places much worse for women, both could be very right.

References

- Alder, C., & Worrall, A. (Ur.). (2004). *Girls' Violence: Myths and Realities*. Albany: SUNY Press.
- Austin, J. (2003), 'Why Criminology is Irrelevant', *Criminology and Public Policy*, 2(3): 557-565.
- Barberet, R. L. (2014). *Women, Crime and Criminal Justice: A Global Enquiry*. London: Routledge.
- Burman, M. and Gelsthorpe, L. (2016), 'Feminist Criminology: Inequalities, Powerlessness, and Justice', in A. Liebling, S. Maruna and L. McAra (2016), 'The Oxford Handbook of Criminology', Oxford: Oxford University Press.
- Campbell, A. (1984). *The girls in the gang*. New York & Oxford: Basil Blackwell., Pridobljeno od <https://www.biblio.com/book/girls-gang-campbell-anne/d/674603050>
- Carlen, P. (1983). *Women's imprisonment: A study in social control*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Chesney-Lind, M. and Pasko, L. (2012), 'The Female Offender: Girls, Women, and Crime', London: Sage.
- Chesney-Lind, M., & Hagedorn, J. M. (Ur.). (1999). *Female Gangs in America: Essays on Girls, Gangs and Gender* (1st edition). Chicago: Lakeview.
- Chesney-Lind, M., & Irwin, K. (2004). From Badness to Mean-ness: Popular Constructions of Contemporary Girlhood. V A. Harris & M. Fine (Ur.), *All About the Girl: Culture, Power, and Identity* (str. 45–56). New York: Routledge.
- Clear, T. R., & Frost, N. A. (2013). *The Punishment Imperative: The Rise and Failure of Mass Incarceration in America*. New York: NYU Press.

- Cook, S., & Davies, S. (1999). *Harsh punishment*. Boston: UPNE.
- Coyle, A., Fair, H., Jacobson, J., & Walmsley, R. (2016). *Imprisonment Worldwide: The Current Situation and an Alternative Future*. London: Policy Press.
- European Institute for Crime Prevention and Control (2017), 'European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, 5th edition' available at http://wp.unil.ch/europeansourcebook/files/2017/04/Sourcebook2014_2nd_revised_printing_edition_20161219.pdf (last accessed on 18 November 2017).
- Federal Bureau of Investigation (FBI) (2015), 'Crime in the United States', available at <https://ucr.fbi.gov/crime-in-the-u.s/2015/crime-in-the-u.s.-2015/persons-arrested/persons-arrested> (last accessed on 15 November 2017).
- Gelsthorpe, L. and Larrauri, E. (2013), 'Gender and Crime in Europe', in S. Body-Gendrot, M. Hough, K. Kerezsi, R. Levy and S. Snacken (eds) 'The Routledge Handbook of European Criminology, London: Routledge.
- Girshick, L. (1999). *No safe haven: stories of women in prison*. Boston: Northeastern University Press.
- Heidensohn, F. (1985). *Women and crime*. New York: New York University Press.
- Jackson, C. (2006). 'Wild' girls? An exploration of 'ladette' cultures in secondary schools. *Gender and Education*, 18(4), 339–360. <https://doi.org/10.1080/09540250600804966>
- Lombroso, C., & Ferrero, G. (2004). *Criminal woman, the prostitute, and the normal woman*. (N. H. Rafter & M. Gibson, Ur., N. Rafter & M. Gibson, Prev.). Durham: Duke University Press.
- Maguire, M. (2007), 'Crime Data and Statistics', in M. Maguire, R. Morgan and R. Rainer (eds) 'The Oxford Handbook of Criminology', Oxford: Oxford University Press.
- McIvor, G. (2007), 'The Nature of Female Offending', in R. Sheehan, G. McIvor and C. Trotter (eds), 'What Works with Female Offenders', Cullompton: Willan.
- Mukherjee, S. K., & Fitzgerald, R. W. (1981). The myth of rising female crime. V S. K. Mukherjee & L. A. Scutt (Ur.), *Women and crime* (str. 127–166). Abingdon, New York: Routledge.
- Owen, B. A. (1998). „*In the mix*“: *struggle and survival in a women's prison*. Albany: State University of New York Press.
- Pollak, O. (1950). *The criminality of women*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ringrose, J. (2006). A New Universal Mean Girl: Examining the Discursive Construction and Social Regulation of a New Feminine Pathology. *Feminism & Psychology*, 16(4), 405–424. <https://doi.org/10.1177/0959353506068747>
- Silvestri, M., & Crowther-Dowey, C. (2016). *Gender and Crime: A Human Rights Approach* (Second edition). London: SAGE Publications Ltd.
- Sheehan, R., McIvor, G. and Trotter, C. (eds) (2007), 'What Works with Female Offenders', Cullompton: Willan.
- Smart, C. (1977). *Women, crime, and criminology: a feminist critique*. London, Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Walmsley, R. (2006). *World female imprisonment list*. London: International Centre for Prison Studies, King's College London. Pridobljeno od <http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/downloads/women-prison-list-2006.pdf>
- Walmsley, R. (2012). *World female imprisonment list: Second edition*. London: International Centre for Prison Studies, King's College London. Pridobljeno od <http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/downloads/women-prison-list-2006.pdf>
- Walmsley, R. (2015). *World female imprisonment list: Third edition* (str. <http://www.prisonstudies.org/news/world-female-imprisonment-list-fourth-edition>). London: International Centre for

- Prison Studies, King's College London. Pridobljeno od <http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/downloads/women-prison-list-2006.pdf>
- Walmsley, R. (2017). *World female imprisonment list: Fourth edition* (str. <http://www.prisonstudies.org/news/world-female-imprisonment-list-fourth-edition>). London: International Centre for Prison Studies, King's College London. Pridobljeno od <http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/downloads/women-prison-list-2006.pdf>
- Worrall, A. (1990). *Offending women: Female lawbreakers and the criminal justice system*. London; New York: Routledge. *Ženske in kriminaliteta*

Kriminaliteta žensk v Sloveniji v obdobju 2003–2015¹

1. UVOD

Kriminaliteta žensk je relativno redko obravnavano vprašanje v okviru kriminalitete nasploh. Pogled na zgodovino tega raziskovanja pokaže, da je bila na začetku razumljena kot ravnanje, ki je v nasprotju z žensko naravo in predvsem z njeno vlogo v družbi – vlogo dobre zakonske žene in matere. Stališča, ki so se o tej vrsti kriminalitete oblikovala v drugi polovici 19. stoletja, so zato polna predsodkov o ženski kot samostojnem subjektu ravnanja; povezovali so jih s spolnostjo, nezanesljivostjo ženske nravi, zvijačnostjo in drugimi negativnimi lastnostmi. A predsodki glede ženske kot storilke kaznivega dejanja so se obdržali vse do časa, ko je feminizem prinesel bolj poglobljene in bolj objektivne poglede na ta pojav.

V Sloveniji smo dobili prvo celovitejšo razpravo o ženski kriminaliteti sredi štiridesetih let 20. stoletja, ko je to vprašanje prvi obravnaval Aleksander Maklecov (Maklecov, 1944, 89–115). V svojem delu *Žena in zločin* je predstavil analizo raziskovalnih pogledov na to temo ter svoje poglede nanjo. Ugotavlja, da strokovna literatura obravnava to vprašanje s treh vidikov: antifeministično, feministično in objektivno-znanstveno (Maklecov, 1944, 92). Avtor odklanja tako prvo kot drugo usmeritev, ogreva pa se za tretjo. Nato predstavi lastno analizo razlik med žensko in moško »zločinstvenostjo«, in sicer tako, da najprej razčleni kvantitativne, nato pa kvalitativne razlike. Po analizi več značilnosti obeh skupin kriminalitete sklene, da »se smatra lahko kot najbolj prepričevalna (objektivno-znanstvena) domneva o pluralizmu vzrokov«. (Maklecov, 1944, 109). Odklanja torej enostranski pogled na vzroke ženske kriminalitete, kakor ga – po njegovem mnenju – podajata feministični in antifeministični vidik ter se ogreva za objektivno-znanstveni pristop, ki gradi na večvzročnem pristopu.

Po avtorjevem mnenju številna vprašanja, ki bi osvetlila etiologijo in sociografijo ženske kriminalitete, še niso raziskana. Izraža prepričanje, da je objektivnemu raziskovanju doslej najbolj škodovala "čustveno pobarvana zavzetost, oziroma pristranost" (Maklecov, 1944, 113). Odklanja "prepričanje o bio-psihični in moralni manjvrednosti žene vobče" (Maklecov, 1944, 113), prav tako pa tudi tedaj v nekaterih krogih aktualno tezo o različnih merilih za kazensko odgovornost žensk in moških.

---

¹ Avtorica se zahvaljuje spec. Bogomirju Brvarju in dr. Francu Brincu za pomoč pri zbiranju in obdelavi statističnih podatkov.

Dodajmo, da je v istem času K. Vodopivec-Černe objavila monografijo o statistični metodi v kriminalni etiologiji (Vodopivec-Černe, 1944), v kateri je prvič v Sloveniji zbrala in s tedaj uveljavljenimi statističnimi metodami analizirala podatke o kriminaliteti v Sloveniji, med drugim tudi o ženski kriminaliteti.

2. PREGLED LITERATURE O ŽENSKI KRIMINALITETI, OBJAVLJENE V SLOVENIJI

Pri pregledu literature o ženski kriminaliteti, ki je bila objavljena v slovenskih strokovnih revijah, se bomo omejili na obdobje po letu 1991.² Člankov, ki so se ukvarjali s to tematiko, je relativno malo, tako da slovenski prostor zvesto sledi položaju v drugih okoljih, kjer je obravnavanje te tematike prav tako relativno redko.

Eno pomembnejših del s tega področja je bila razprava Družbeno nadzorstvo in kriminaliteta žensk Vesne Nikolić Ristanović (V. Nikolić-Ristanović, 1991). V njej avtorica podaja pregled tuje in domače literature o tem problemu ter navaja pogloblitve smeri razlage pojava ženske kriminalitete. Opozarja na razlike med razlago tega pojava, kakor so jo od konca 19. stoletja oblikovali moški raziskovalci (Lombroso, Freud, Exner, Pollak, Sutherland, von Hentig, Klein in drugi) in opozarja na pojav raziskovalk in avtoric, ki so se pojavile predvsem v drugi polovici 20. stoletja (Adler, Simon, Henson in druge). Avtorica nato razčlenjuje raziskovanje kriminalitete žensk v (nekdanji) Jugoslaviji in ugotavlja, da je bilo objavljenih le nekaj člankov ter rezultati dveh raziskav, od katerih se je ena nanašala na ta pojav na splošno, druga pa je predstavila rezultate empirične raziskave o ženskah – morilkah (Nikolić Ristanović, 1991, 19). Avtorica sama v članku predstavlja rezultate raziskave o kriminaliteti žensk, opravljene konec 80. let v Srbiji. Raziskava je temeljila na podatkih sodnih spisov, avtorica pa navaja pogloblitve teoretične posplošitve, ki jih je ta raziskava ponudila (Nikolić Ristanović, 1991, 19). Opozarja na velik pomen neformalnega družbenega nadzorstva pri socializaciji žensk; razčlenjuje posamezne značilnosti ženske kriminalitete (v Srbiji) in ugotavlja, da na obravnavanje žensk-storilk ni imela večjega pomena okoliščina, kdo je o stvari odločal (sodnik ali sodnica); da se tudi izrečene sankcije glede na spol bistveno ne razlikujejo in da določata vrsto in višino kazni predvsem vrsta in teža kaznivega dejanja (Nikolić Ristanović, 1991, 22–24). Avtorica sklene, da – glede na opravljeno raziskavo – ni znakov, da bi bilo mogoče večjo raznovrstnost kriminalitete žensk povezati z njihovim vstopom v razne družbene dejavnosti, tako zlasti ni zaznati povečanja števila gospodarskih kaznivih dejanj. Avtorica tako sklepa, da je emancipacija žensk v (srbski) družbi ostala za veliko večino le lepa želja (Nikolić Ristanović, 1991, 25).

² Pred tem sta bili objavljeni dve opaznejši deli s tega področja: A. Klanjšek, *Selekcija obsojenk za odprti kazensko-poboljševalni dom na Igu*, Inštitut za kriminologijo pri PF, 1959 in J. Pečar, *Storilke kaznivih dejanj v kriminologiji*, RKK, 1980, 3.

Tudi kronološko naslednji članek s tega področja je prispevala avtorica iz Srbije – Zorica Mršević razpravlja o sodobnem biološkem pozitivizmu in kriminaliteti žensk (Mršević, 1993, 121–127). V svojem prispevku razčlenjuje starejše in sodobne poglede na kriminaliteto žensk in opozarja na stereotipe, ki so prevladovali v začetnih razlagah tega pojava, za katere pa ugotavlja, da jih je mogoče najti tudi pri nekaterih sodobnih razlagah ženske kriminalitete. Po njenem mnenju se tudi sodobna kriminologija ni nikoli v celoti odrekla stališčem klasičnih bioloških teorij o ženski kriminaliteti, ki so jo razlagale kot dejavnost, ki je nasprotna ženski »naravni« vlogi in njenemu »resničnemu« značaju, kar je bil temelj Lombrosovega in Ferrerijevega pogleda na žensko kriminaliteto (Mršević, 1993, 123). Avtorica ugotavlja, da je to stališče, sicer v posodobljeni obliki, mogoče najti tudi pri – kot to poimenuje – sodobnem neoklasičnem biološkem pozitivizmu, ki ga ugotavlja pri delih Thomasa in Pollaka (Mršević, 1993, 123). Svoj prispevek sklene s prikazom sodobnih poskusov, kako pretrgati s takšno usmeritvijo in se pri tem opre predvsem na stališča nekaterih feministično usmerjenih avtorjev/ic. Opozarja na pomen študij vloge spola, ki so postajali čedalje vplivnejši, in na to, da je tako vlogo spola kot kriminaliteto treba obravnavati kot posledico socio-ekonomskih, političnih in zgodovinskih dejavnikov in ne, kot da je kriminaliteta žensk zgolj posledica spola (Mršević, 1993, 127).

Ob prikazu člankov in razprav o ženski kriminaliteti v slovenskem strokovnem tisku velja izpostaviti, da so med avtoricami večinoma ženske, med njim pa je kar nekaj avtoric zunaj Slovenije. Tretja avtorica (iz Hrvaške) objavlja rezultate empirične raziskave o ženskah-storilkah kaznivega dejanja umora in vplivu alkohola na izvršitev kaznivega dejanja (Irma Kovčo, 1996, 255–261). Gre za raziskavo 109 žensk, ki so bile pravnomočno obsojene za kaznivo dejanje odvzema življenja (umor in uboj na mah), kazen pa so prestajale v letih 1974–1994 v Kazenskem zavodu Požega, Hrvaška. Avtorica ugotavlja, da je pri teh kaznivih dejanjih v več kot eni tretjimi primerov šlo za ženske, ki so bile zasvojene z alkoholom; več kot polovica žrtev je bila v času izvršitve pod vplivom alkohola; dejanje so storilke najpogosteje izvršile v stanovanju; večina storilk je bila v času izvršitve zmanjšano prištevna (ne pa bistveno); v dveh tretjinah primerov so sodišča izrekla varnostne ukrepe.

Edina pregledna analiza kriminalitete žensk v Sloveniji, objavljena v slovenski strokovni literaturi, je bila objavljena 1996 (J. Sterle, 1998, 134–150). Poleg kratkega prikaza znanih temeljnih teoretičnih pogledov na ta pojav se avtorica ukvarja s poglobljenim prikazom policijskih statističnih podatkov o ženski kriminaliteti v obdobju 1990–1996. Ugotavlja, da je bil v tem obdobju delež ženskih storilk – osumljenk med 9,4 % (1991) in 11,2 % (1994) in je v naslednjih letih blago upadal. Najpogostejša kazniva dejanja (po policijskih podatkih) so bila: tatvina, (31,9 % vseh kaznivih dejanj), goljufija (17,9 %), ponarejanje vrednotnic (6,3 %), ponarejanje listin (6,1 %) in poškodovanje tuje stvari (3,3 %). Med kaznivimi dejanji z elementi

nasilja ženske-storilke ne izstopajo; v tej skupini so izvršile najpogosteje ogrožanje z nevarnim orodjem pri pretepu in lahko telesno poškodbo (Sterle, 1998, 140–141). Delež žensk pri kaznivem dejanju odvzema življenja je bil relativno visok – 9,5 % med vsemi. Avtorica podaja nekatere osebne ali socialne značilnosti osumljenk, kot npr.: starost, državljanstvo, izobrazba, zakonski stan, predkaznovanost. Posebej se posveča osumljenkam kaznivega dejanja umora. Poudarja možnost, da se žrtev preobrazi v storilko, kar je značilno za kazniva dejanja odvzema življenja v družinskem krogu. Avtorica končuje z mislijo, da je prikazana analiza pokazala podobne rezultate kot v drugih državah; da se ženska v Sloveniji giblje v okviru tradicionalne vloge »dobre žene in matere«. Ker je delež kriminalitete žensk majhen, pa avtorica nekoliko presenetljivo sklene, da tega pojava ne gre preučevati posebej, temveč le skupaj s kriminaliteto moških, saj se je le tako mogoče osredotočiti na številne dejavnike, ki vplivajo na nastanek kriminalitete (1998, 149).

S feminističnimi perspektivami na kriminologijo in kriminaliteto je slovensko javnost podrobneje seznanil Z. Kanduč (1998, 229–237). Izpostavlja dva ključna poudarka teh perspektiv: kritika tradicionalnih teorij o kriminaliteti žensk in pomen »spolne vloge« (gender) v teorijah o odklonskem in kriminalnem vedenju nasploh. Z vidika teh dveh temeljnih problemskih sklopov razčlenjuje posamične feministične usmeritve in njihove značilnosti; izčrpno pa obravnava tudi tradicionalne (večinoma pozitivistične) poglede na kriminaliteto žensk od Queteleta in Lombrosa dalje. Po njegovem mnenju bi se morale feministične piske/ci osredotočiti bolj na žensko konformnost kot pa na ženske odklone in na strukturno pogojeno nasilje, ki je v pogojih sodobne družbe povezano z igranjem ženskih vlog (1998, 236).

Avtorja D. Petrovec in M. M. Plesničar (2009, 91–105) se v svojem delu posvečata vprašanju, kakšna je percepcija ženske kriminalitete, če jo presojamo z vidika kazni, izrečenih za kazniva dejanja umora. Poleg uvodnih ugotovitev o značilnostih odmere kazni zlasti v anglosaških sistemih in v Sloveniji, se študija osredotoči na razčlenbo primerov umora, za katere so bile v Sloveniji ženske pravnomočno obsojene v letih 1990–2008. Avtorja s pomočjo kvalitativne metode prikažeta 14 primerov, ki jih nato ovrednotita glede na to, v kolikšni meri sta storilka ali (pred tem) žrtev uporabili nasilje in po tem kriteriju primerja izrečene kazni. Ta primerjava pokaže, da poprejšnja nasilnost žrtve (praviloma moškega) ne prispeva k milejši obravnavi storilke. Obratno, nekatere obrazložitve sodb kažejo skoraj seksistično držo tistega, ki je sodbo pisal. V eni izmed sodb lahko preberemo, da je bila storilka navajena na dolgoletno trpinčenje, tako da ne more imeti nobenega razloga za hipni izbruh ob primeru nasilja, ko je vzela pravico v svoje roke (D. Petrovec, M. M. Plesničar, 2009, 103).³

³ Poleg teh del velja omeniti še dve, ki se ukvarjata z zelo specifičnimi vprašanji ženske kriminalitete: M. Milenković, Odklonsko vedenje žensk in ženske kot žrtve v nekaterih delih slovenskih pisateljev, (1992) in A. Šelih, Ženske, kazensko pravo in kriminaliteta: storilke kaznivega dejanja detomora in umora v spisih Deželnega sodišča v Ljubljani (1899–1910), (2013)

3. GIBANJE KRIMINALITETE ŽENSK V SLOVENIJI V OBDOBJU 2003–2015 – PODATKI POLICIJSKE STATISTIKE

Pri analizi kriminalitete smo upoštevali predvsem obdobje med letoma 2003 in 2016; kjer pa je bilo mogoče, so prikazani tudi starejši podatki. Podatki so povzeti iz policijske statistike, Letopisov Urada za statistiko RS, iz računalniško dostopnih podatkov istega urada in iz statističnih podatkov Uprave RS za izvrševanje kazenskih sankcij. Tabele je bilo večkrat treba sestavljati "ročno".

3.1. Podane ovadbe in število ovadenih žensk

Policijska statistika obsega podatke o tistih primerih kaznivih dejanj in znanih storilk, glede katerih je policija vložila ovadbe. Zajema torej najširši krog mogočih storilcev/lk, ki se nato manjša prek števila tistih, ki so obtoženi, tistih, ki so obsojeni – in končno tistih, ki prestajajo kazen zapora.

Tabela 1: Število podanih ovadb (posamezna oseba je lahko šteta večkrat) za kazniva dejanja žensk v obdobju 2003–2015⁴

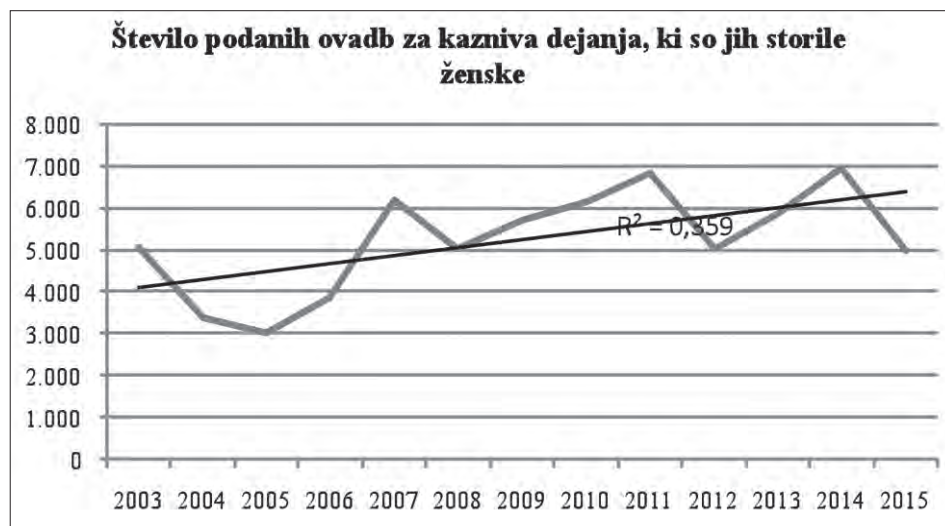
Leto	Število podanih ovadb za kazniva dejanja, ki so jih storile ženske	Indeks 2015/2003	Verižni indeks
2003	5.100	100	-
2004	3.393	67	67
2005	3.031	59	89
2006	3.895	76	129
2007	6.218	122	160
2008	5.031	99	81
2009	5.728	112	114
2010	6.152	121	107
2011	6.855	134	111
2012	5.030	99	73
2013	5.887	115	117
2014	6.972	137	118
2015	5.012	98	72
Skupaj	68.304		

Vir: na spletu dostopne zbirke podatkov o kaznivih dejanjih in osebah (ovadene osebe, žrtve): <http://policija.si/index.php/statistika/kriminaliteta>

⁴ Za leti 2001 in 2002 ni podatka o spolu osebe, ki je bila ovadena za kaznivo dejanje.

Podatki o ovadbah kažejo precejšnje razlike med posameznimi leti in ni mogoče z gotovostjo trditi, da gre za pojav, ki izrazito narašča. Zastavlja se tudi vprašanje o tem, kakšna je bila politika odkrivanja in poročanja v posameznih letih, če upoštevamo, da so razlike o številu ovadenih v posameznih letih izrazito velike.

Leta 2015 znaša indeks glede na leto 2003 (samo) 72, v primerjavi z letom 2014 se je število ovadb zmanjšalo za skoraj 28 odstotkov.

Grafikon 1: Število podanih ovadb za kazniva dejanja, ki so jih izvršile ženske

Tudi grafični prikaz števila podanih ovadb ne kaže izrazite rasti. Linearni trend je samo 36-odstotni približek dejanski krivulji, kaže sicer na rast števila proti koncu obdobja, vendar pa podatek za leto 2015 to negira.

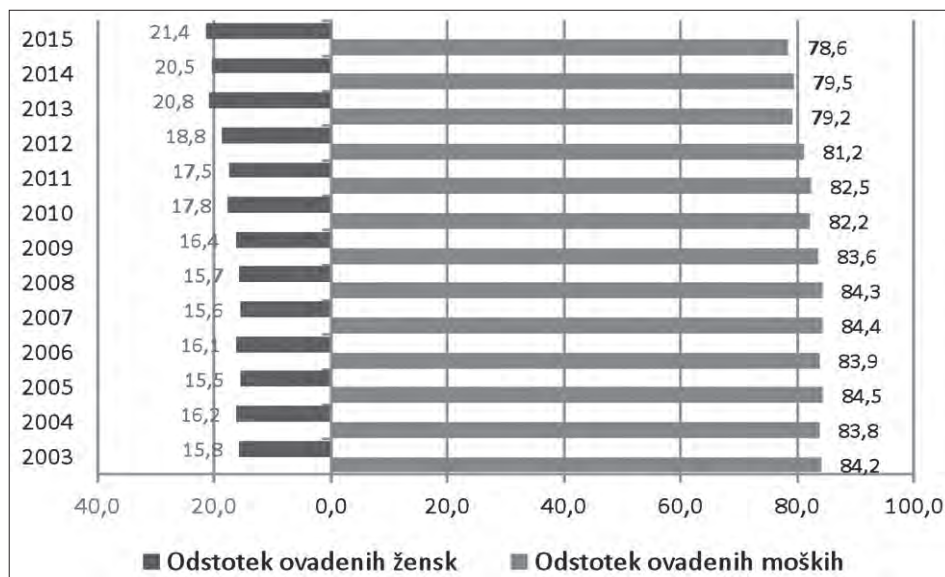
Ena izmed pomembnih okoliščin, ki se vedno znova navaja pri ženski kriminaliteti, je delež te kriminalitete v razmerju do enakega deleža moških.

Podatki v gornji tabeli in grafikonu prikazujejo število žensk storilk in se torej razlikujejo od podatkov tabele 1, kjer so obravnavane ovadbe. Delež ovadenih žensk storilk se je tradicionalno gibal okrog 10 % vseh ovadenih oseb. Kot je znano, je prav ta okoliščina bistveno prispevala k temu, da je bilo zanimanje za žensko kriminaliteto majhno. J. Sterle (1998, 137) navaja v letih 1991 do 1996 deleže kaznivih dejanj glede na spol osumljenca/ke kot najnižji delež 9,4 % (1991) in kot najvišji 11,2 % (1994). Čeprav podatki niso povsem primerljivi z našimi – ti se nanašajo na ovadene osebe –, so vendarle koristna informacija, ki pokaže, kolikšen je bil delež kaznivih dejanj, ki so jih izvršile ženske osumljenke. Če te podatke primerjamo s podatki o ženskah-osumljenkah za obdobje 2003–2015,

Tabela 2: Število ovadenih oseb po spolu v obdobju 2003–2015

Leto	Število vseh ovadenih (različnih) oseb	Število ovadenih moških	Število ovadenih žensk	Odstotek ovadenih moških	Odstotek ovadenih žensk
2003	18.817	15.842	2.975	84,2	15,8
2004	18.547	15.551	2.996	83,8	16,2
2005	17.566	14.842	2.724	84,5	15,5
2006	17.765	14.898	2.867	83,9	16,1
2007	17.478	14.749	2.729	84,4	15,6
2008	17.171	14.479	2.692	84,3	15,7
2009	18.955	15.855	3.100	83,6	16,4
2010	19.960	16.417	3.543	82,2	17,8
2011	18.922	15.602	3.320	82,5	17,5
2012	18.380	14.930	3.450	81,2	18,8
2013	18.309	14.500	3.809	79,2	20,8
2014	18.192	14.463	3.729	79,5	20,5
2015	15.633	12.292	3.341	78,6	21,4
Skupaj	235.695	194.420	41.275		

Grafikon 2: Grafični prikaz deležev ovadenih moških in žensk v obdobju 2003–2015

vidimo, da je delež teh bistveno višji in se je v tem obdobju vsako leto povečeval. Leta 2015 je med osumljenimi osebami že ena petina žensk, torej vsaka peta.

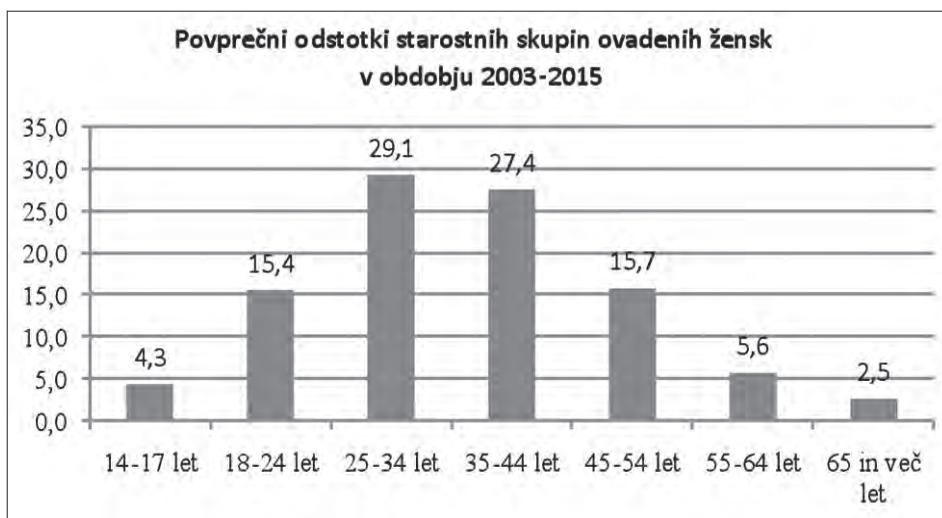
Razlogov za tak razvoj ni mogoče navesti brez podrobnejše razčlenbe številnih dejavnikov, ki so lahko vplivali na ta razvoj: morebitna razširitev kriminalne cone (nova zakonodaja); spremembe v politiki kazenskega pregona; spremenjene ekonomske razmere žensk – na eni strani vstopanje v večjem obsegu v različna področja družbenega življenja in gospodarstva, poslabšanje ekonomskih razmer zaradi večje nezaposlenosti; spremembe, ki jih prinaša postmoderna družba v življenje posameznika in družine – večji pritiski v zvezi s poklicnim življenjem, spremenjene razmere družinskega življenja in drugi. Če bi želeli to rast podrobneje razčleniti, bi bilo treba opraviti poglobljeno analizo.

3.2. Starostna struktura ovadenih žensk

Po podatkih iz ovadb policije so najbolj pogoste storilke kaznivih dejanj stare med 25 in 34 leti (29,1 %) in med 35 in 44 leti (27,4 %). Pri storilcih praviloma posebej izstopata starostni skupini med 18 in 24 leti ter med 25 in 34 leti, tako

Tabela 3: Starostne skupine ovadenih žensk (posamezna oseba je lahko šteta večkrat)

Leto	Starostne skupine žensk (po ovadbah)						
	14-17 let	18-24 let	25-34 let	35-44 let	45-54 let	55-64 let	65 in več let
2003	289	986	1.722	1.037	793	167	104
2004	189	676	801	927	513	228	59
2005	161	952	779	549	444	106	40
2006	175	885	1.235	796	575	160	69
2007	216	874	2.906	1.543	430	190	58
2008	230	1.011	1.308	1.280	849	245	94
2009	285	1.150	1.550	1.530	694	335	178
2010	288	962	1.492	1.786	1.230	280	108
2011	214	586	2.158	2.456	896	342	201
2012	248	656	1.493	1.122	996	347	165
2013	262	679	1.525	1.593	1.268	384	170
2014	226	669	1.566	2.875	1.155	360	113
2015	118	410	1.346	1.186	892	690	369
Skupaj	2.901	10.496	19.881	18.680	10.735	3.834	1.728
Odstotek	4,3	15,4	29,1	27,4	15,7	5,6	2,5

Grafikon 3: Povprečni deleži starostnih skupin ovadenih storilk kaznivih dejanj 2003–2015

da se zdi, da storilke dosežejo največjo kriminalno aktivnost nekoliko kasneje kot storilci.

Pri izračunu deležev starostnih skupin v okviru posameznega leta smo ugotovili, da so variiranja pomembna, tako je npr.: starostna skupina med 25 in 34 leti v letu 2007 dosegla 46,7 % vseh ovadb, skupina 35–44 let pa leta 2014 skoraj 43 odstotkov vseh ovadb v tem letu.

3.3. Kazniva dejanja storilk po ovadbah

Kazniva dejanja, za katera je policija ovadila storilke, smo porazdelili v skupine glede na pogostost teh dejanj.

V prvi skupini so tista kazniva dejanja, ki so najpogostejša in skupaj predstavljajo polovico vseh kaznivih dejanj, za katera so bile storilke ovadene. Pogostost smo izračunali v poprečju za vsa leta opazovanja (2003–2015). Najpogostejše kaznivo dejanje je bilo tatvina (16,7 %); temu sledijo goljufija (13,6 %), poneverba in neupravičena uporaba (7,3 %), ponarejanje listin (6,5 %) in izdaja nekritnega čeka (do sprejetja KZ-1A) (6,0 %). V naslednjo skupino smo uvrstili ovadbe za kazniva dejanja, katerih delež v obdobju 2003–2015 je poprečno znašal 5 % ali manj. To so bila kazniva dejanja velike tatvine (4,9); kršitev temeljnih pravic delavcev (3,2 %), poslovna goljufija (3,2 %), odvzem mladoletne osebe (3,0 %) in še nekatera druga. Med preostalimi kaznivimi dejanji so ovadbe za kaznivo

dejanje neplačevanja preživnine dosegle 2,4 %, lahka telesna poškodba pa 2,2 %. Za najhujša kazniva dejanja zoper življenje in telo, torej različne oblike odvzema življenja, so bile v analiziranih letih vložene ovadbe za največ 4 umore, (vključno s poskusi) v letu 2003, sicer pa 1–2 ovadbi, v nekaterih letih pa ni bila vložena nobena ovadba. Podobno velja tudi za uboj. V letih 2003–2015 je bilo skupaj vloženi 19 ovadb za umor, 15 za uboj, 2 za uboj na mah in 6 za detomor, poskusi so vselej vključeni.

Struktura kaznivih dejanj, za katere so bile ženske storilke ovadene, se v obdobju, na katerega se nanašajo podatki, ni bistveno spremenila. Značilen je velik delež kaznivega dejanja tatvine, ki je tudi pri kriminaliteti moških storilcev eno najpogostejših kaznivih dejanj. Ni mogoče reči, da izstopajo kazniva dejanja, ki bi bila povezana z domnevno večjo aktivnostjo žensk v gospodarstvu; zelo nizek pa je delež nasilnih kaznivih dejanj, zlasti različnih oblik odvzema življenja in hudih telesnih poškodb.

4. GIBANJE KRIMINALITETE ŽENSK – PODATKI O OBSOJENIH

Medtem ko pomeni policijska statistika, predvsem podatki o storilkah kaznivega dejanja, ki so bile ovadene, prvo in najširše zajetje podatkov o ženski kriminaliteti, pokaže t. i. sodna statistika, torej podatki o obsojenih storilkah kaznivih dejanj, rezultat dela pravosodnih organov. Med podatki o ovadenih in obsojenih storilkah obstajajo velike razlike, saj se skupina ovadenih storilk prebija prek več sit v kazenskem postopku. Prvo tako sito predstavlja obtožni postopek, v katerem se določen del primerov ustavi, drugo sito pa je sojenje, v procesu katerega vse obtožbe ne vodijo do obsodilne odločbe. Praviloma privede do obsodbe približno ena tretjina vloženi ovadb.

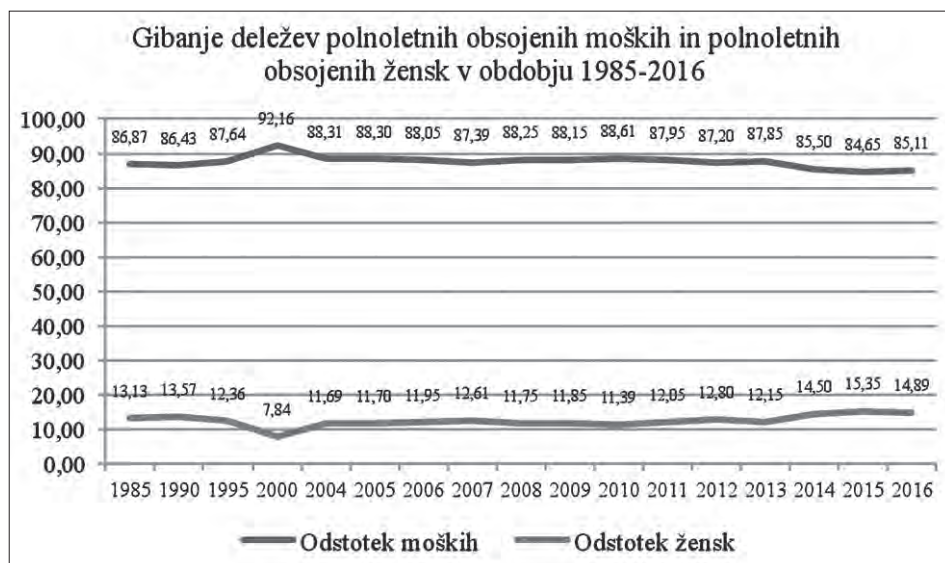
4.1. Polnoletne obsojene ženske 1985–2016

V tabeli s podatki o številu obsojencev za leta 1985–2016 smo podatke za leta 1985–2006 zbrali presečno za vsako peto leto. Podatki kažejo, da je delež storilk v primerjavi s storilci nizek. Delež obsojenih žensk-storilk kaznivih dejanj se je v preteklosti tradicionalno gibal tako v Sloveniji kot tudi v drugih evropskih državah med 10 in 15 %. V preteklosti je tako delež obsojenih storilk v Sloveniji znašal leta 1985 13,13 %, leta 1995 12,36 %, leta 2000 pa (1e) 7,84 %. Odtlej dalje je trend gibanja števila obsojenk nedvoumen – ves čas je v blagem naraščanju – od 11,70 % v letu 2005 do 14,89 % v letu 2016. Značilna in nekoliko presenetljiva je rast v letih 2014 in 2015, v katerih se je povečal tudi delež obsojenih storilcev.

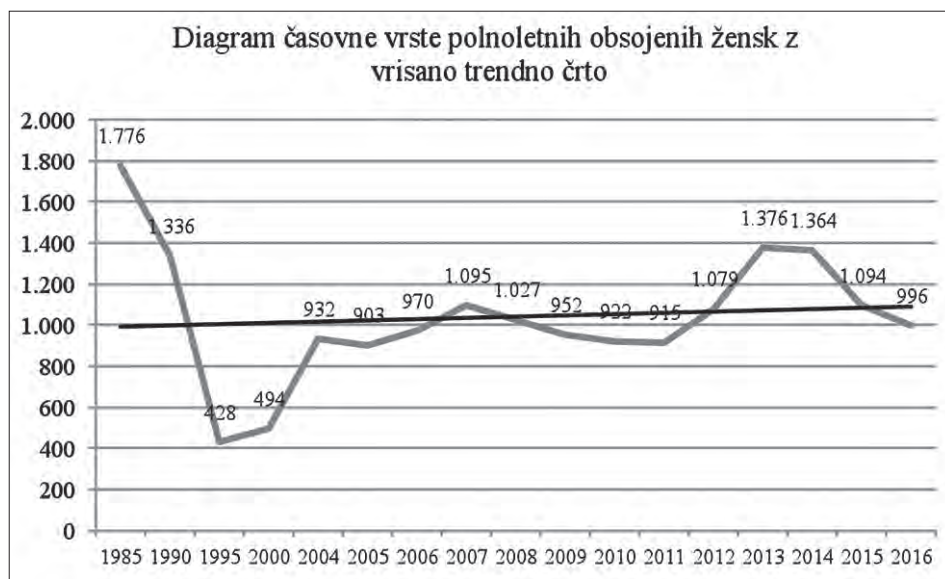

Tabela 4: Polnoletne obsojene osebe v RS po spolu 1985–2016

Leto	Moški	Odstotek moških	Ženske	Odstotek žensk	Skupaj
1985	11.752	86,87	1.776	13,13	13.528
1990	8.506	86,43	1.336	13,57	9.842
1995	3.034	87,64	428	12,36	3.462
2000	5.810	92,16	494	7,84	6.304
2004	7.042	88,31	932	11,69	7.974
2005	6.815	88,30	903	11,70	7.718
2006	7.149	88,05	970	11,95	8.119
2007	7.590	87,39	1.095	12,61	8.685
2008	7.712	88,25	1.027	11,75	8.739
2009	7.083	88,15	952	11,85	8.035
2010	7.171	88,61	922	11,39	8.093
2011	6.681	87,95	915	12,05	7.596
2012	7.348	87,20	1.079	12,80	8.427
2013	9.945	87,85	1.376	12,15	11.321
2014	8.046	85,50	1.364	14,50	9.410
2015	6.032	84,65	1.094	15,35	7.126
2016	5.691	85,11	996	14,89	6.687

Grafikon 4: Gibanje deležev polnoletnih obsojenih moških in polnoletnih obsojenih žensk v obdobju 1985–2016

Grafikon 5: Diagram časovne vrste polnoletnih obsojenih žensk z vrisano trendno črto 1985–2016

Za podrobnejšo razlago za to povečanje bi bilo treba raziskati tudi morebitne kazenskopravne ali procesnopravne spremembe, do katerih je v teh letih morda prišlo. Za časovno vrsto v celoti pa je značilen padec števila obsojenih med letoma 1990 in 1995 – nedvomno so na to vplivale splošne družbene razmere, med drugim pa tudi reforma pravosodja (1995). Zanimivo pa je, da je kriminaliteta v vseh državah srednje in vzhodne Evrope po tektonskih spremembah v letih 1989–1991 izjemno narasla, medtem ko se je v praktično vseh državah republikah nekdanje Jugoslavije zmanjšala (Šelih, 2012, 17–24).

Trendna črta števila obsojenih žensk kaže majhno, a vztrajno rast, vendar v njem ni mogoče zaslediti ničesar izjemnega.

Če skušamo oceniti gibanje števila obsojenih storilk kaznivih dejanj v celotnem obdobju, smemo reči, da se je delež obsojenih žensk po izjemnem padcu v letih 1990–1995, po tem letu je začel ponovno večati in je v zadnjih letih dosegel raven, kakršno je zasedal pred letom 1990.

Kar zadeva povratništvo, je za žensko kriminaliteto značilno, da je delež povratnic v celoti nižji kot pri kriminaliteti moških. Tako je bilo med obsojenimi moškimi leta 2006 35 % prej obsojenih, med ženskami pa 22 %. Podobne deleže prej obsojenih najdemo tudi kasneje: leta 2010 38 % med moškimi, 24 % med ženskami. Znotraj vseh obsojenih pa je za ženske obsojenke značilno, da je med njimi delež obsojenk za istovrstno dejanje bistveno večji kot pri moških: ta je

znašal v letu 2006 47 % (za moške 28 %), v letu 2010 pa 32 % (za moške pa 24 % (Urad za statistiko RS). Ti podatki kažejo na to, da so ženske storilke bolj vztrajne pri ponavljanju istih kaznivih dejanj, posebej še kaznivega dejanja tatvine.

4.2. Polnoletne obsojene ženske po kazenskih sankcijah 2006–2016

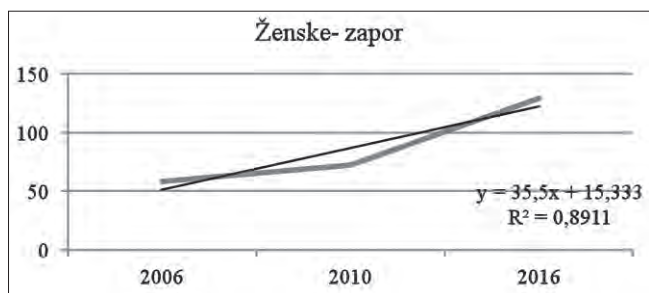
Podatki o obsojenih osebah glede na izrečene kazenske sankcije so v Sloveniji problematične, saj Urad za statistiko objavlja podatke na zelo specifičen način. Uradno objavljeni podatki namreč v eno kategorijo združujejo vse kazenske sankcije “z zaporom”, obsegajo torej kazni zapora, ki je izrečena “nepogojno”, in tiste pogojne obsodbe, v katerih je kazni zapora “določena” (ne pa izrečena). Na ta način se na prvi pogled zdi, da je v več kot 80 % vseh kazni uporabljena kazni zapora.

Da bi prikazali bolj realno podobo kaznovalne politike v obdobju zadnjih desetih let, smo zato posebej izločili podatke za obsojene moške in ženske glede na tiste primere, ko je sodišče izreklo kazni zapora (t. i. nepogojna kazni zapora), in tiste, ko je izreklo pogojno obsodbo, v kateri je določilo kazni zapora (t. i. pogojna kazni zapora). Poleg teh smo posebej upoštevali še denarno kazni in sodni opomin, vse druge sankcije – pogojna obsodba z denarno kaznijo, odpustitev kazni, izrek varnostnega ukrepa in še nekatere druge oblike procesne odločitve – pa smo združili v rubriko “ostalo”.

Tabela 5: Obsojene osebe v letih 2006, 2010 in 2016 glede na spol in izrečene kazenske sankcije

Leto	Vsi obsojeni		Zapor		Pogojna obsodba z zaporom		Denarna kazni		Sodni opomin		Ostalo	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
2006	7.049	970	1.126	58	5.120	791	514	72	64	19	225	30
2010	7.171	922	1.140	72	5.672	783	214	31	93	30	52	6
2016	5.691	996	1.267	129	4.091	789	279	53	0	0	54	25

Leto	Vsi obsojeni		Zapor		Pogojna obsodba z zaporom		Denarna kazni		Sodni opomin		Ostalo	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
2006	100	100	16,0	6,0	72,6	81,5	7,3	7,4	0,9	2,0	3,2	3,1
2010	100	100	15,9	7,8	79,1	84,9	3,0	3,4	1,3	3,3	0,7	0,7
2016	100	100	22,3	13,0	71,9	79,2	4,9	5,3	0,0	0,0	0,9	2,5

Grafikon 6: Gibanje deležev kazni zapora žensk v RS v letih 2006–2016

Enačba $y = 35,5x + 15,3$ pove, da če velja linearni trend, se bo število obsojenih žensk na zapor povečalo vsako leto za 35 primerov. Konstanta je 15. Determinacijski koeficient $R^2 = 0,89$ je zelo visok in pove, da lahko zaupamo linearnemu trendu. Kar 89 odstotkov trenda (potek linearne premice) je določeno z dejanskim potekom, le 11 odstotkov je »napaka« oziroma naključni vpliv na potek trenda.

Grafikon 7: Gibanje deležev pogojne obsodbe (z določene kaznijo zapora) obsojenih žensk v RS v letih 2006–2016

Enačba $y = -x + 789,7$ pove, da če velja linearni trend, se bo število pogojno obsojenih žensk na zapor zmanjšalo vsako leto za en (1) primer. Konstanta je 790. Determinacijski koeficient $R^2 = 0,06$ je zelo nizek, skoraj nič in pove, da linearni trend ni dober približek dejanskemu poteku. Napaka znaša kar 94 odstotkov. Vendar moramo tako pripomniti, da so razlike med številom pogojno obsojenih žensk na zapor majhne v opazovanih treh letih in lahko sklenemo, da se bo število tudi v prihodnje malo ali zelo malo spreminjalo, seveda, če ne pride do kakšnega »preloma«, ki bi bil posledica drugačne kaznovalne politike.

Iz podatkov je razvidno, da sodišča v Sloveniji uporabljajo predvsem kazen zapora. Pri tem izrekajo pogojno obsodbo z določeno kaznijo zapora v veliki

večini primerov (v 70 % za moške in 80 % za ženske), v precej velikem obsegu pa posegajo tudi po kazni zapora – delež te kazni se je v preteklih desetih letih povečeval: za moške od 16 % v letu 2006 na 22 % v letu 2016. Povečanje je mnogo bolj očitno pri ženskah, kjer je bilo leta 2006 na kazen zapora obsojenih 6 % žensk, do leta 2016 pa se je povečal na 13 % – ali več kot za 100 %. Takega povečanja ni mogoče obrazložiti s povečanim deležem ženske kriminalitete niti s trditvijo, da se je struktura ženske kriminalitete tako bistveno spremenila. Četudi sprejmemo stališče, da je ta kriminaliteta danes težja, kot je bila pred desetimi leti, povečana nevarnost te vrste kriminalitete ne more ne obrazložiti in še manj upravičiti tako drastično spremembo kaznovalne politike. Trend naraščanja kazni zapora, izrečen ženskim obsojenkam, je izrazito močan. Determinacijski koeficient, ki smo ga uporabili za izračun gotovosti napovedi, je izredno visok, tako da lahko v prihodnje računamo z veliko stopnjo verjetnosti, da se bo dozdajšnji trend nadaljeval.

Takšna sprememba celotne usmeritve kaznovalne politike za ženske terja po moji oceni poglobljeno raziskavo o tem, ali je taka usmeritev upravičena in potrebna za to, da se družba zavaruje pred žensko kriminaliteto in o tem, kateri vzroki so do tega pripeljali. Brez takšne analize lahko samo špekulativno razmišljamo o teh vzrokih in jih iščemo na različnih ravneh in različnih okoliščinah tako družbenega kot tudi individualnega ocenjevanja ženske kriminalitete. A kakorkoli že razmišljamo, ni se mogoče ubraniti vtisu, da gre za povsem nedorečen in doslej nepojasnen proces.

Preostale kazenske sankcije predstavljajo samo nepomembno spremljavo obeh najpomembnejših – čeprav v tujih sodnih sistemih igrajo veliko vlogo. Deleži denarne kazni se v številnih kazensko pravnih sistemih članic EU gibljejo med 20 % in 30 %, pogosteje so uporabljeni tudi drugi kazensko pravni ukrepi z manjšo stopnjo represivnosti.

Kar zadeva uporabo pogojne obsodbe, podatki kažejo na njeno zmanjšanje, ki pa je neznatno. V tem primeru gotovost napovedi nadaljnjega zmanjšanja ni tako visoka kot pri kazni zapora, saj je determinacijski koeficient nizek.

5. OBDOJENE ŽENSKÉ NA IZVRŠEVANJU KAZNI ZAPORA

Podatki o izvrševanju kazni zapora so navadno tretja skupina podatkov, s katerimi skušamo predstaviti kriminaliteto. Za to pogosto uporabljamo dve merili: povprečno število obsojenih oseb v zaporih in število zapornikov/ic na določen dan (1. januarja).

Grafikon 8: Poprečno število žensk v zaporih v RS od 1995 do 2017

Tabela 6: Ženske v zaporih v RS glede na starost, 2001–2015, na dan 1. januarja

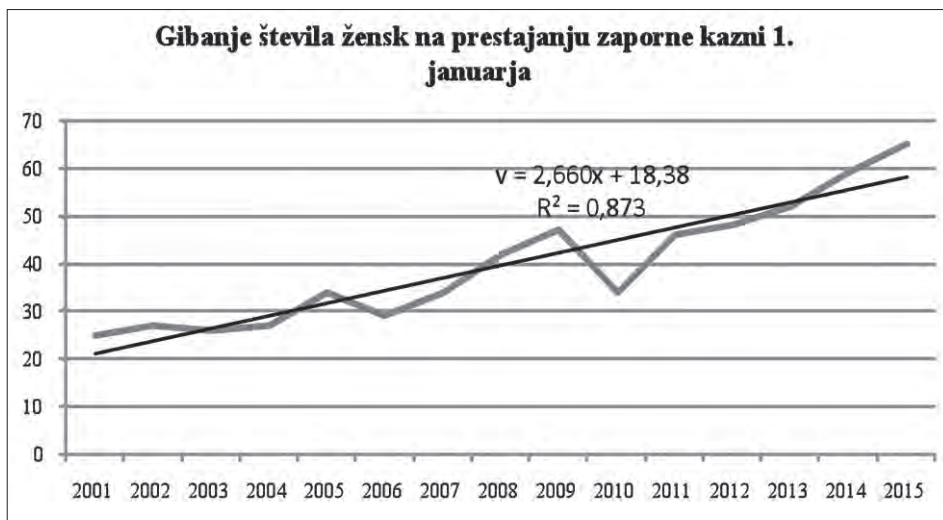
Leto	Starostne skupine žensk na prestajanju zaporne kazni, stanje na dan 1. januar							
	Skupaj	Več kot 18 do 23 let	Več kot 23 do 27 let	Več kot 27 do 39 let	Več kot 39 do 49 let	Več kot 49 do 59 let	Več kot 59 do 69 let	Več kot 69 let
2001	25	1	4	8	7	4	1	0
2002	27	0	4	3	11	7	2	0
2003	26	2	3	6	10	4	1	0
2004	27	2	5	7	8	4	1	0
2005	34	2	4	7	11	7	3	0
2006	29	1	4	8	6	8	2	0
2007	34	0	2	15	6	6	4	1
2008	42	3	8	17	5	7	1	1
2009	47	1	8	20	6	9	3	0
2010	34	2	8	9	1	10	3	1
2011	46	3	4	14	9	8	7	1
2012	48	2	5	19	9	4	7	2
2013	52	2	6	17	13	8	5	1
2014	59	2	1	16	17	13	9	1
2015	65	2	4	20	14	13	10	2
Skupaj	595	25	70	186	133	112	59	10

V tej skupini so zajete tudi ženske, ki jim je bil izrečen zapor kot nadomestilo za neplačano kazen zavora, vendar je njihovo število izredno majhno. Podatki se nanašajo na daljšo časovno vrsto, ki zelo nazorno kaže dogajanje na področju na zapor obsojenih žensk: od leta 1995 se je poprečno število žensk, ki presta-

jajo kazen zapora, več kot podvojilo – pri čemer se število kaznivih dejanj, ki so jih izvršile, ni tako enormno povečalo. Izrazit padec se pojavi pri letu 1998, kar je bilo verjetno posledica izvedbe korenite pravosodne reforme v letu 1995 (sprememba strukture in mreže sodišč), sicer pa je krivulja – z majhnimi padci v letih po 2010 – izrazito vzpenjajoča se. Ta podatek, podobno kot podatek o številu žensk, obsojenih na kazen zapora, odseva spremenjeno kaznovalno politiko slovenskih sodišč.

Starostna struktura žensk, ki so se nahajale v zaporih na dan 1. januarja v letih 2001 do 2015, kaže, da so najmočnejše starostne skupine žensk tiste v starosti nad 27 do 39 let, nad 39 let do 49 let in nad 49 do 59 let. Te starostne skupine so nekoliko višje kot najpogostejše starostne skupine ovadenih, kar lahko vodi k sklepu, da sodišča kazen zapora uporabljajo šele po tem, ko so že uporabila kakšno drugo sankcijo in torej praviloma pri povratnicah.

Podatki iz te tabele dajejo tudi možnost ugotoviti gibanje števila žensk v zaporih v tem obdobju

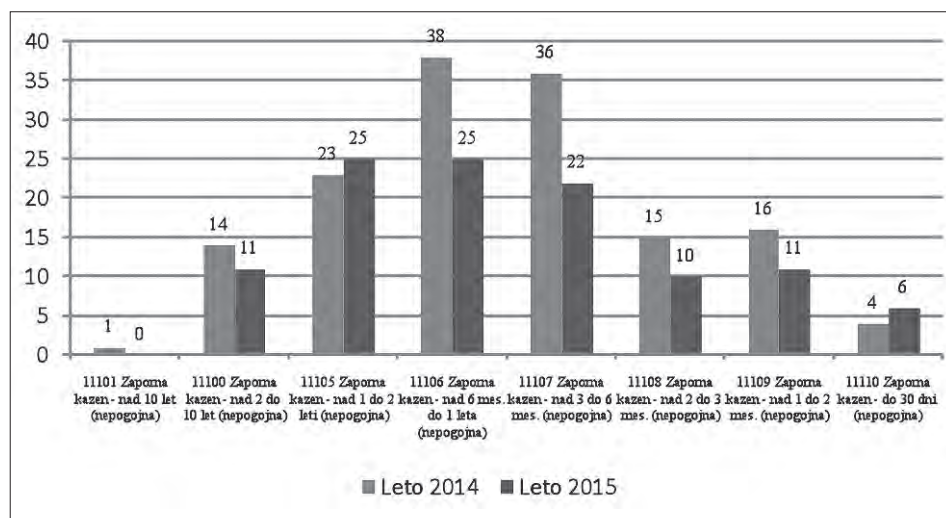

Grafikon 9: Gibanje žensk v zaporih v RS na dan 1. januarja od 2001–2015

Tudi podatki tega grafikona zelo nedvoumno kažejo trend povečevanja števila žensk v zaporih v obdobju zadnjih 15 let, pri čemer je korelacijski koeficient zelo visok, kar pomeni visoko stopnjo gotovosti o nadaljevanju tega trenda.

Tabela 7: Ženske v zaporih v RS glede na višino kazni zapora v letih 2014 in 2015

Polnoletne obsojenke v letih 2014 in 2015		
	Leto 2014	Leto 2015
11101 Zaporna kazen - nad 10 let (nepogojna)	1	0
11100 Zaporna kazen - nad 2 do 10 let (nepogojna)	14	11
11105 Zaporna kazen - nad 1 do 2 leti (nepogojna)	23	25
11106 Zaporna kazen - nad 6 mes. do 1 leta (nepogojna)	38	25
11107 Zaporna kazen - nad 3 do 6 mes. (nepogojna)	36	22
11108 Zaporna kazen - nad 2 do 3 mes. (nepogojna)	15	10
11109 Zaporna kazen - nad 1 do 2 mes. (nepogojna)	16	11
11110 Zaporna kazen - do 30 dni (nepogojna)	4	6
Skupaj	147	110

Grafikon 10: Ženske v zaporih v RS glede na višino kazni zapora v letih 2014 in 2015

Kot lahko razberemo iz tabele in grafikona, se izrečene kazni zapora gostijo v skupinah kazni zapora nad 1 do 2 let oziroma nižje, vendar pa je tudi skupina kazni nad 2 do 10 let kar visoka, pri čemer pa moramo upoštevati širok razpon kazni v tem primeru. Z vidika primernosti in učinkovitosti kazni so vprašljive skupine izrečene kazni zapora do 30 dni ter nad 1 do 2 oziroma 3 mesecev – za te kratkotrajne zaporne kazni velja že zelo dolgo, da so neučinkovite in da je v teh primerih praviloma mogoče doseči namen kaznovanja z drugimi, manj represivnimi sredstvi (pogojna obsodba, denarna kazen, sodni opomin).

6. SKLEP

Kot sklep je mogoče reči, da se je kriminaliteta žensk v Sloveniji v zadnjem obdobju (15 let) nekoliko dvignila; ostala pa je – kolikor je mogoče sklepati na podlagi skromnih podatkov, s katerimi razpolagamo – po kakovosti in nevarnosti bolj ali manj enaka, kot je bila dotlej. Ne glede na to pa so posledice, ki so kaznivemu dejanju sledile, predvsem v zadnjih petih letih, v precejšnji meri drugačne od tistih, značilnih za obdobje pred tem. Uporaba kazni zapora kaže naraščanje vse od leta 1991 dalje, zlasti močno poudarjeno pa je prav v zadnjih letih.

Struktura kaznivih dejanj žensk še vedno kaže precej klasično podobo: najpogostejše kaznivo dejanje je tatvina; med preostalimi pa izstopajo še goljufija in poslovna goljufija ter z njima povezano kaznivo dejanje ponarejanja listin. Med nasilnimi kaznivimi dejanji je najpogostejša lahka telesna poškodba; do najhujših kaznih iz te skupine, odvzema življenja prihaja redko in sodeč po kvalitativni razčlembi M. Plesničar (Mihej Plesničar, 2012) gre pri kaznivih dejanjih pogosto za primere konfliktnega partnerskega odnosa in tudi medsebojnega nasilnega odnosa, v katerem se ženska pogosto iz žrtve spremeni v storilko.

Ni torej mogoče trditi, da bi se ženska kriminaliteta v zadnjem obdobju bistveno spremenila zaradi morebitne spremenjene vloge ženske v družbi, njene (domnevne) večje emancipacije in posledično večjega prevzemanja odgovornih funkcij v družbenem, gospodarskem ali političnem življenju.

Ta poostritev kaznovalne politike ne odraža povečanja ženske kriminalitete niti njene (morebitne) povečane nevarnosti, temveč spremenjeno kaznovalno politiko slovenskih sodišč. To je mogoče obrazložiti s povečano stopnjo represivnosti, ki se pojavlja v vseh kazensko-pravnih sistemih in jo je mogoče pojasniti, med drugim, s stališči o tem, da se je povečala odgovornost posameznika in zmanjšala odgovornost družbe; z večjo stopnjo agresivnosti v družbi nasploh – kar vse so znaki neoliberalne politike, ki ima svoje posledice tudi na področju kazenskega pravosodja.

Za poglobljeno razčlemba problema ženske kriminalitete pa bi bilo treba opraviti ustrezen raziskovalni projekt, ki bi lahko pokazal več značilnosti in posebnosti tega pojava ter pokazal tudi možnosti za njegovo preprečevanje in obvladovanje.

Literatura

- Kanduč, Z. (1998). Feministične perspektive in kriminologija, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* (RKK), Ljubljana, 49, 3, 229–237.
- Klanjšek, A. (1959). Selekcija obsojenk za odprti kazensko-popoljševalni dom na Igu, Inštitut za kriminologijo pri PF.

- Kovčo, I. (1996). Storilke kaznivih dejanj in zloraba alkohola ter nekatere značilnosti izvrševanja kaznivih dejanj zoper življenje in telo, *RKK*, Ljubljana, 47, 3, 255–262.
- Maklecov, A. (1944). Žena in zločin, Zbornik znanstvenih razprav, XX.. Ljubljana, Pravna fakulteta, 89–115.
- Mihelj Plesničar, M., Petrovec, D. (2012). Zločin in kazen pri ženskah: odmera kazni storilkam kaznivega dejanja umora. V: Mihelj Plesničar, Mojca (ur.), et al. *Nežnejši spol? : ženske, nasilje in kazenskopravni sistem*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, str. 51–84.
- Mihelj Plesničar, M. (2012). Ženske in kriminaliteta. v: Mihelj Plesničar, Mojca (ur.), et al. *Nežnejši spol? : ženske, nasilje in kazenskopravni sistem*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, str. 1–18.
- Milenković, M. (1992). Odklonsko vedenje žensk in ženske kot žrtve v nekaterih delih slovenskih pisateljev, *RKK*, Ljubljana, 43, 259–269.
- Mršević, Z. (1993). Sodobni biološki pozitivizem in kriminaliteta žensk, *RKK*, Ljubljana, 44, 2, 121–128.
- Nikolić-Ristanović, V. (1991). Družbeno nadzorstvo in kriminaliteta žensk, *RKK*, Ljubljana, 42, 1, 16–26.
- Pečar, J. (1980). Storilke kaznivih dejanj v kriminologiji, *RKK*, Ljubljana, 3.
- Petrovec, D., Plesničar M., M. (2009). Percepcija ženske kriminalitete z vidika odmere kazni, *RKK*, Ljubljana, 60, 2, 91–105.
- Sterle, J. (1998). Kriminaliteta žensk, *RKK*, Ljubljana, 49, 2, 134–150.
- Šelih, A. (2013). Ženske, kazensko pravo in kriminaliteta: storilke kaznivega dejanja detomora in umora v spisih Deželnega sodišča v Ljubljani (1899–1910). V: VERGINELLA, Marta (ur.). *Dolga pot pravic žensk : pravna in politična zgodovina žensk na Slovenskem*, (Zbirka Razprave FF, ISSN 2335-3333). 1. izd. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete: Studia humanitatis. str. 213–230.
- Šelih, A. (2012). Crime and Crime Control in Transition Countries v: Šelih Alenka Aleš Završnik (ur) *Crime and Transition in Central and Eastern Europe*, New York, heidelberg, Dordrecht, London, Springer, 3–37.
- Vodopivec-Černe, K. (1944). Statistična metoda v kriminalni etiologiji. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta.

Kriminalitet žena u Bosni i Hercegovini

1. UVOD

Koliki je udio žena u ukupnom kriminalitetu (u smislu učešća žena u raspodjeli kriminaliteta po spolu), koje vrste krivičnih djela vrše žene, koje im se krivične sankcije izriču i kakav je njihov međusobni odnos, u kojoj mjeri su promjene u ženskom kriminalitetu posljedica promjena u društveno-ekonomskom, socijalnom i političkom položaju žena, ovo su samo neka od pitanja koja se postavljaju prilikom proučavanja ženskog kriminaliteta. Ta pitanja su, u određenom vremenskom okviru, postavljena i u istraživanju o kriminalitetu žena u Bosni i Hercegovini, o čijim rezultatima se govori u ovom radu. Van dometa ovog rada ostaju druga pitanja (npr., koji su uzroci kriminaliteta žena; bitne karakteristike ženskog kriminaliteta; lične, obrazovne i druge karakteristike žena koje vrše krivična djela; položaj žena u krivičnom postupku kad su osumnjičene ili optužene za krivično djelo) koja se također postavljaju u kriminološkim raspravama i istraživanjima o ženama i krivičnim djelima koja one vrše.

Sistemske proučavanje specifičnosti kretanja kriminaliteta žena u Bosni i Hercegovini nailazi na određene prepreke. Nije teško uočiti da se one prije svega odnose na nepostojanje teorijskih i empirijskih istraživanja (kako recentnih tako ni onih u daljoj prošlosti¹) o učešću žena u kriminalitetu s aspekta učestalosti i strukture, a ne proučavaju se ni uzroci ženskog kriminaliteta, osobine žena koje vrše krivična djela, uticaj spola kao faktora kriminaliteta i razlike u odnosu na kriminalitet muškaraca, veza između žene koja je žrtva krivičnog djela i žene koja je izvršila krivično djelo, niti druga pitanja koja su s tim povezana.² Zanimljivo

¹ Među rijetkima je istraživanje objavljeno u Mahmutović (2009). Zbog poređenja rezultata provedenog empirijskog istraživanja sa podacima iz navedenog rada potrebno je navesti da se u tom radu raspravlja o osnovnim karakteristikama kriminaliteta u kojem se kao izvršioци pojavljuju osobe ženskog spola. S tim u vezi, obrađen je obim i fenomenologija kriminaliteta žena, sa posebnim osvrtom na kriminalitet žena u Federaciji Bosne i Hercegovine u periodu od 2002. do 2005. godine. Autor istražuje da li postoje određene razlike za pojedine posmatrane godine, i zaključuje da iz godine u godinu postoji kontinuitet u fenomenologiji i obimu učinjenih krivičnih djela, što ukazuje na određene propuste u primjenjivanim preventivnim i represivnim mjerama.

² Ali, takvo stanje nije samo u Bosni i Hercegovini. Kriminalitet žena i njegove specifičnosti rjeđe se proučavaju i u drugim sredinama, kako danas, tako i u prošlosti. Ono što se češće razmatra jeste položaj žena u penitencijarnom sistemu. U tom smislu, i u Bosni i Hercegovini se mogu naći takvi radovi. V. npr. Kalaba (2011). Provedenim istraživanjem traži se odgovor na pitanje u kakvom položaju su žene koje se nalaze na izdržavanju zatvorske kazne, te da li taj položaj

proučavanja kriminaliteta žena svoj doprinos daju i različiti metodološki pristupi u statističkom mjerenju kriminaliteta uopšte, pa i ženskog, zatim neujednačenost u sastavljanju pitanja koja će se statistički mjeriti, kao i neuvažavanje drugih opštih karakteristika vođenja statističkih podataka o kriminalitetu (npr. promjene u krivičnom zakonodavstvu, metodologija prikupljanja i bilježenja podataka, organi nadležni za prikupljanje i razvrstavanje statističkih podataka, koordinacija takvih aktivnosti i dr.).

Cilj istraživanja, čiji rezultati se izlažu na stranicama što slijede, nije samo doprinos procjeni aktuelne situacije u pogledu strukture ženskog kriminaliteta i njegovog kretanja u zadnjih pola desetljeća (od 2012. do 2016. godine), nego i da podstakne raspravu o kriminalitetu žena u Bosni i Hercegovini, njegovoj etiologiji i fenomenologiji, s obzirom na to da otvaranje vrata različitim istraživanjima ženskog kriminaliteta omogućava potpuniju analizu preventivnih mjera, koordinaciju postupaka na suzbijanju, otkrivanju i dokazivanju krivičnih djela koja vrše žene, uspješniju resocijalizaciju osuđenica i kvalitetniju postpenalnu pomoć.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Mjerni instrumenti korišteni u ovom empirijskom istraživanju za prikupljanje podataka konstruisani su namjenski i to: *Upitnik za prikupljanje podataka o obimu ukupnog kriminaliteta u Bosni i Hercegovini u periodu od 2012. do 2016. godine*, *Upitnik za prikupljanje podataka o obimu kriminaliteta žena u Bosni i Hercegovini u periodu od 2012. do 2016. godine*, *Upitnik za prikupljanje podataka o fenomenologiji ukupnog kriminaliteta u Bosni i Hercegovini u periodu od 2012. do 2016. godine*, te *Upitnik za prikupljanje podataka o fenomenologiji kriminaliteta žena u Bosni i Hercegovini u periodu od 2012. do 2016. godine*.

Uzorak varijabli činile su dvije skupine, i to varijable koje su se odnosile na obim kriminaliteta i one kojima se nastojalo doći do podataka o fenomenologiji kriminaliteta.

Varijable korištene u istraživanju obima kako ukupnog kriminaliteta tako i kriminaliteta žena u istraživanom periodu su sljedeće: - prijava, odnosno izvještaj o izvršenom krivičnom djelu protiv punoljetnih osoba u Bosni i Hercegovini; - naredba o provođenju istrage; - optužnica; - presuda kojom se optužba odbija; - oslobađajuća presuda; - osuđujuća presuda kojom je izrečena zatvorska kazna; - osuđujuća presuda kojom je izrečena novčana kazna; - osuđujuća presuda kojom

---

sa svog socijalnog, ekonomskog i porodičnog aspekta stimulatивно ili destimulatивно djeluje na njihov tretman i resocijalizaciju. O organizaciji postpenalne pomoći, normativima koji se bave ovim institutom, pogledati: Mahmutović & Hasanbegović (2007).

je izrečena uslovna osuda; - osuđujuća presuda kojom je izrečena sudska opomena; - osuđujuća presuda kojom je izrečeno oslobađanje od kazne. U ovom radu korištene su samo neke od njih.

Varijable korištene u istraživanju fenomenologije kriminaliteta žena su sljedeće: - naziv zakona jer krivično zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini, s obzirom na ustavno uređenje i podijeljenu nadležnost u krivičnim stvarima, čine Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Krivični zakon Republike Srpske i Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine; - opis zaštićenog objekta i - opis pravnog osnova.

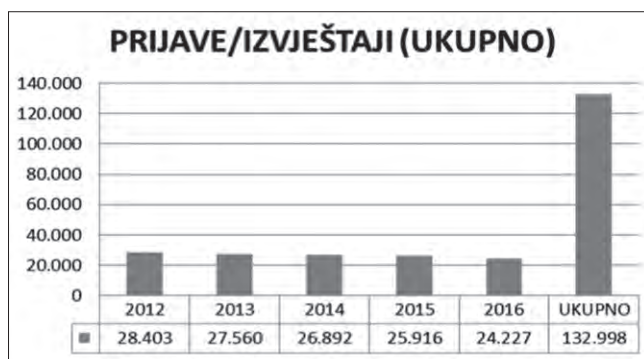
Prikupljanje podataka preduzeli smo u drugoj polovini 2017. godine dostavljanjem upitnika Visokom sudskom i tužilačkom vijeću Bosne i Hercegovine (Vijeće raspolaže bazama podataka koje se kontinuirano vode). Traženi su i dobijeni podaci za pet godina, odnosno za period od 2012. do 2016. godine.

Obrada podataka dobijenih empirijskim istraživanjem podrazumijeva deskriptivnu analizu, u okviru koje je utvrđena distribucija frekvencija za izabrane varijable, a za neke varijable i procenti, nakon čega su rezultati prezentirani grafički i tabelarno. U tom smislu, nakon što su obrađeni i prezentirani podaci obima ukupnog kriminaliteta i kriminaliteta žena za petogodišnji period, njihovo poređenje predstavljeno je u radu. Na isti način je postupljeno i s prikupljenim podacima o fenomenologiji ženskog kriminaliteta.

Konačno, rezultati empirijskog istraživanja o kretanju kriminaliteta žena u Bosni i Hercegovini u periodu od 2012. do 2016. dovode se u vezu, s jedne strane, s podacima koji se odnose na period od 1984. do 1990. i tadašnju Socijalističku Republiku Bosnu i Hercegovinu i, s druge strane, s podacima koji su dobiveni empirijskim istraživanjem fenomenologije ženskog kriminaliteta u jednom dijelu Bosne i Hercegovine – Federaciji Bosne i Hercegovine u periodu od 2002. do 2005. godine. Iako smo svjesni da posljednje dvije kriminalne statistike nisu kompatibilne u potpunosti s kriminalnom statistikom dobivenom empirijskim istraživanjem (mislimo na razlike u zakonskim opisima i kvalifikacijama krivičnih djela prije 1992. i poslije, kao i teritorijalni aspekt u smislu proučavanja ženskog kriminaliteta kako na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine tako i fragmentarno tj. na teritoriji samo jednog njenog entiteta) ipak smo odlučili predstaviti i te podatke jer mogu pomoći u razumijevanju recentnog obima i strukture ženskog kriminaliteta u Bosni i Hercegovini.

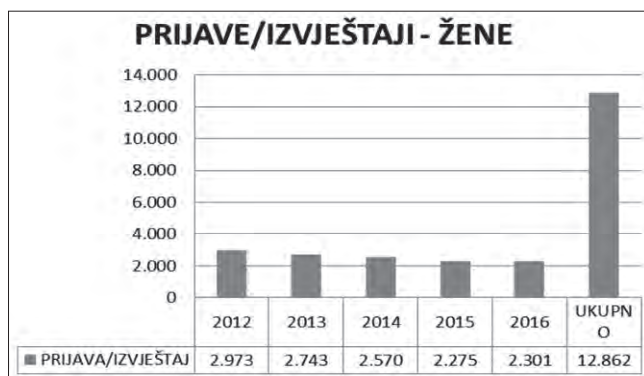
3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

3.1. Deskriptivna analiza obima prijavljenog kriminaliteta (prema broju predmeta)

Grafikon 1. Prijave, odnosno izvještaji o izvršenom krivičnom djelu protiv punoljetnih osoba (po godinama istraživanja i ukupno)

Grafikon 1 pokazuje da je tokom istraživanog perioda podneseno ukupno 132.998 prijava, odnosno izvještaja o izvršenom krivičnom djelu³. Primjetno je da je najviše prijava, odnosno izvještaja (28.403) podneseno 2012. godine, a da se taj broj konstantno smanjuje u istraživanom periodu tako da je 2016. godine bilo ukupno 24.227 prijava, odnosno izvještaja o izvršenom krivičnom djelu.

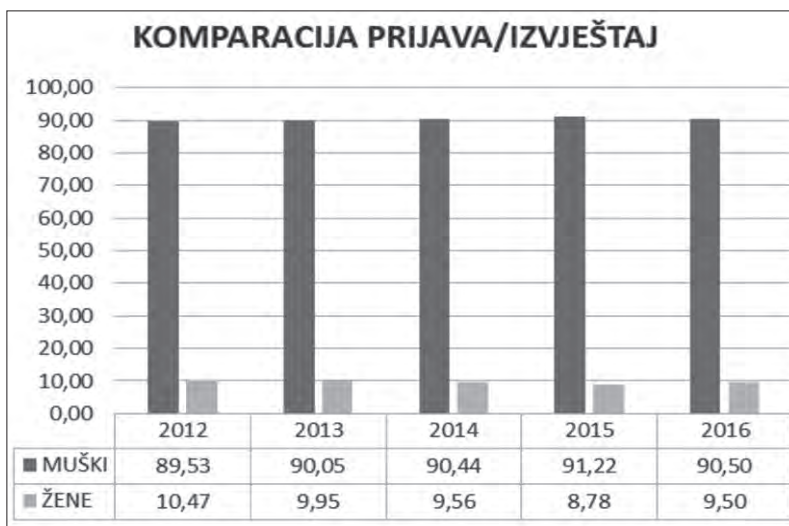

Grafikon 2. Distribucija prijava, odnosno izvještaja o izvršenom krivičnom djelu protiv punoljetnih ženskih osoba

³ Prema zakonima o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, prijavu podnose službene i odgovorne osobe u pravnim osobama i građani, dok izvještaj o izvršenom krivičnom djelu podnose ovlaštene službene osobe koje imaju odgovarajuća ovlaštenja unutar policijskih organa.

Prema podacima u grafikonu 2, u periodu od 2012. do 2016. podnesene su ukupno 12.862 prijave, odnosno izvještaja o izvršenom krivičnom djelu protiv punoljetnih osoba ženskog spola. Primjetno je da je najviše prijava, odnosno izvještaja zabilježeno u 2012. godini (2.973), kao i da taj broj u kontinuitetu opada zaključno sa 2015. godinom (2.275). Zanimljiv porast prijava i izvještaja o krivičnim djelima koje su učinile žene zabilježen je u 2016. godini (prijavljeno 26 krivičnih djela više).

Ako prethodno navedene podatke za žensku populaciju dovedemo u vezu s podacima o ukupnom prijavljenom kriminalitetu u istraživanom periodu (grafikon 1) dolazimo do sljedećih zaključaka. Poređenje po spolu pokazuje iste tendencije kretanja prijavljenog kriminaliteta. Naime, kao i kod kriminaliteta muških,⁴ i kad su žene u pitanju najveći broj predmeta zabilježen je u 2012. godini. Također, za oba spola, uočava se smanjenje broja podnesenih prijava, odnosno izvještaja o izvršenom krivičnom djelu, iz godine u godinu. Kod ženskog kriminaliteta taj trend je sljedeći: u poređenju sa 2012. godinom prijavljeno je 230 krivičnih djela manje u 2013; 2014. godine taj broj je manji za 173 krivična djela; u 2015. je manje 295 prijavljenih krivičnih djela. Na osnovu izloženog zaključuje se da je trend smanjenja broja podnesenih prijava i izvještaja o izvršenim krivičnim djelima karakterističan i za ženski kriminalitet.

Grafikon 3. Komparacija prijava, odnosno izvještaja o izvršenom krivičnom djelu protiv punoljetnih osoba u odnosu na spol (po godinama istraživanja)

⁴ Za mušku populaciju podaci su sljedeći: 2012. godine prijavljeno je ukupno 25.430 krivičnih djela; u 2013. taj broj je 24.817; tokom 2014. prijavljena su 24.322 krivična djela; u 2015. prijavljeno je 23.641 krivično djelo; u 2016. godini taj broj je manji za 1.715 predmeta i ukupno iznosi 21.926 prijavljenih krivičnih djela.

Prema grafikonu 3, u periodu od 2012. do 2016. može se uočiti da se učešće žena u ukupnom kriminalitetu kretalo od 10,47% (2012) do 9,50% (2016). Procenat od 10,47% koji je zabilježen u 2012. ujedno je i najveći u posmatranom periodu. Nakon te godine pada broj prijavljenih žena u ukupnom kriminalitetu zaključno sa 2015. godinom kada je zabilježeno najmanje učešće žena u ukupno prijavljenim krivičnim djelima u posmatranom periodu (8,78%).

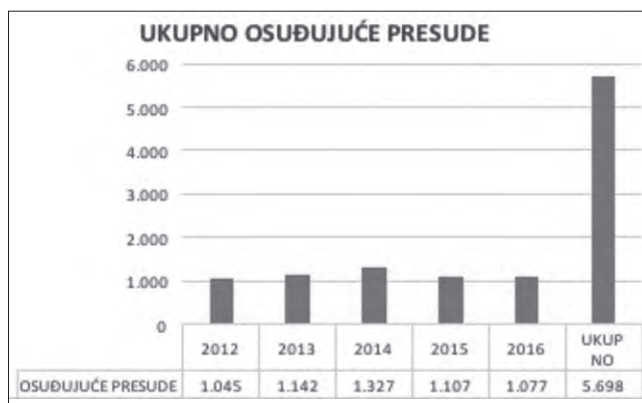
Grafikon 4. Komparacija prijave, odnosno izvještaja o izvršenom krivičnom djelu protiv punoljetnih osoba u odnosu na spol u periodu od 2012. do 2016.

Prema podacima iz grafikona 4, od ukupno prijavljenih krivičnih djela u istraživanom periodu na žene kao učinioce krivičnih djela otpada oko 10% predmeta (tačnije 9,67%), dok je učešće muške populacije oko 90% (tačnije 90,33%).

Na osnovu do sada predstavljenih podataka (grafikoni 3 i 4) može se zaključiti da kretanje ženskog kriminaliteta u Bosni i Hercegovini ne bilježi značajnije promjene proteklih godina (u ukupnom prijavljenom kriminalitetu žene učestvuju sa najviše 10,47%, odnosno sa najmanje 8,78%). Također, na osnovu tih podataka i za Bosnu i Hercegovinu se može potvrditi zaključak koji je prisutan u svjetskim razmjerama i prema kojem je ukupan broj prijavljenih žena za krivična djela puno manji u odnosu na broj prijavljenih muškaraca.

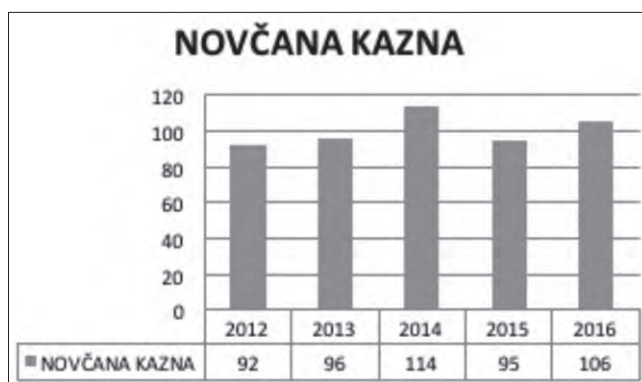
3.2. Deskriptivna analiza obima osuđujućih presuda i izrečenih krivičnih sankcija osobama ženskog spola (prema broju predmeta)

I u Bosni i Hercegovini ženski kriminalitet se pretežno veže uz specifična krivična djela. Prije razmatranja vrsta krivičnih djela koja su izvršile žene, raspraviti ćemo podatke o broju osuđenih žena u istraživanom periodu.

Grafikon 5. Distribucija ukupnog broja osuđujućih presuda

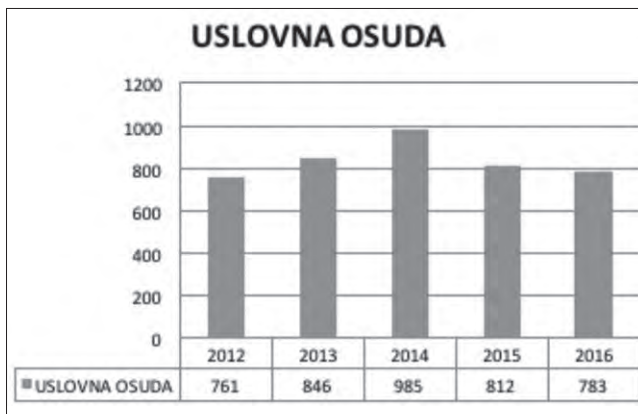
Grafikon 5 pokazuje da je u posmatranom periodu osobama ženskog spola ukupno izrečeno 5.698 osuđujućih presuda. Najmanje ih je izrečeno na početku posmatranog perioda (1.045), nakon čega je uslijedio rast osuđujućih presuda i taj broj je najveći tokom 2014. godine (1.327). Statističke baze podataka koje su nam bile izvor informacija u ovom istraživanju pokazuju postepen pad broja izrečenih osuđujućih presuda u 2015. i 2016. godini. Ako se distribucija ukupnog broja osuđujućih presuda iz ovog grafikona dovede u vezu s distribucijom prijava, odnosno izvještaja o izvršenom krivičnom djelu protiv punoljetnih ženskih osoba (grafikon 2) može se zaključiti da trend pada prijavljenog kriminaliteta žena u istraživanom periodu ne prati trend pada broja osuđujućih presuda za žensku populaciju. Tako npr., 2014. godine zabilježen je najveći broj osuđujućih presuda, iako je u toj godini nastavljen trend smanjenja broja prijava, odnosno izvještaja o krivičnim djelima koja su učinile žene.

Grafikon 6. Distribucija ukupnog broja osuđujućih presuda sa novčanom kaznom

Radi boljeg uvida u strukturu sankcija koje su izrečene ovim osuđujućim presudama u nastavku pokazujemo distribuciju osuđujućih presuda s obzirom na izrečenu krivičnu sankciju (novčana kazna, uslovna osuda, sudska opomena, zatvorska kazna).

U periodu od 2012. do 2014. godine može se uočiti porast broja izrečenih novčanih kazni; posljednje dvije istraživane godine donose pad, pa blagi rast broja izrečenih novčanih kazni. Opšta slika pokazuje gotovo ujednačen godišnji nivo izricanja ove krivične sankcije (naročito ako se porede 2012, 2013. i 2015. godina; za godišnje vrijednosti u procentima v. izlaganja uz grafikon 10). U istraživanom periodu ukupno je u 503 predmeta sud izrekao novčanu kaznu.

Grafikon 7. Distribucija ukupnog broja osuđujućih presuda sa uslovnom osudom

Na osnovu podataka u grafikonu 7 može se zaključiti da je od 2012. zaključno sa 2016. u ukupno 4.187 predmeta izrečena uslovna osuda punoljetnim ženskim osobama. U odnosu na podatke o novčanoj kazni, može se istaknuti da je ova krivična sankcija daleko zastupljenija u sudskim odlukama u istraživanom periodu u Bosni i Hercegovini. Takva dominantna uloga uslovne osude će se pokazati i u poređenju s podacima o sudskoj opomeni i kazni zatvora. Posmatrajući odvojeno na godišnjem nivou broju izrečenih uslovnih osuda i poredeći ih međusobno uočava se statistički relativna ujednačenost broja predmeta u kojima su punoljetne ženske osobe uslovno osuđene (naročito kad se porede podaci za 2012, 2013, 2015. i 2016; za godišnje vrijednosti u procentima v. izlaganja uz grafikon 10).

Grafikon 8. Distribucija ukupnog broja osuđujućih presuda sa sudskom opomenom

Slaba zastupljenost sudske opomene u ukupnom broju osuđujućih presuda u istraživanom periodu može biti posljedica nekoliko uzroka (ukupno je ova krivična sankcija izrečena u 53 predmeta). Jedan od njih je da je ova krivična sankcija predviđena samo u krivičnim zakonima Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Drugi razlog može biti težina učinjenih krivičnih djela. S obzirom na to da istraživanje nije vršeno u tom pravcu, na ovom mjestu jedino možemo zaključiti da se i sudska opomena izriče relativno ujednačeno na godišnjem nivou i da poredeći te podatke međusobno ne uočavamo značajnije oscilacije između istraživanih godina (za godišnje vrijednosti u procentima v. izlaganja uz grafikon 10).

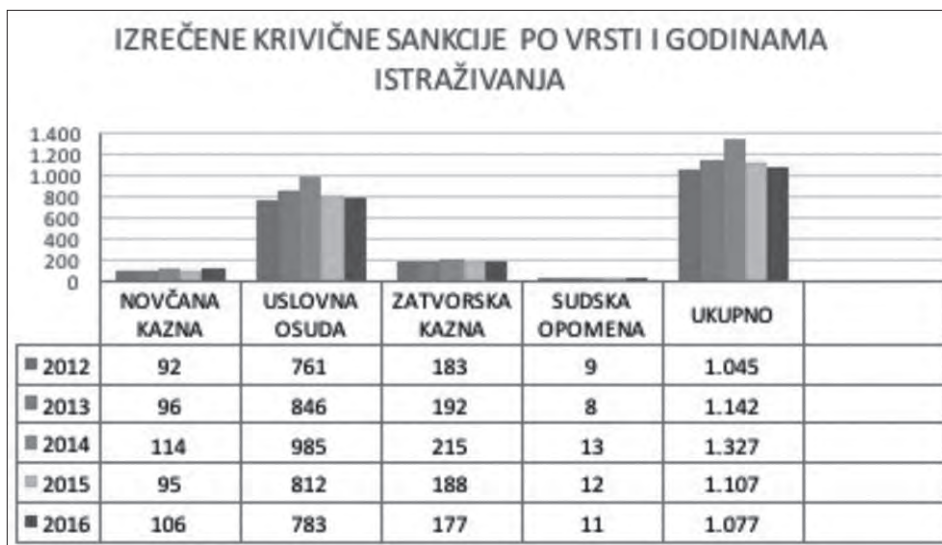

Grafikon 9. Distribucija ukupnog broja osuđujućih presuda sa zatvorskom kaznom

Na osnovu prikazanih statističkih podataka u grafikonu 9 uočava se da je u istraživanom periodu u ukupno 955 predmeta sud izrekao kaznu lišenja slobode. Najniži broj izrečenih zatvorskih kazni je u 2016. godini (177 predmeta); najveći

broj predmeta u kojima je izrečena ova krivična sankcija je 215 i odnosi se na 2014. godinu.⁵ Prve tri godine koje su istraživane pokazuju tendenciju rasta broja izrečenih zatvorskih kazni; posljednje dvije istraživane godine pokazuju silaznu putanju kad je riječ o ovoj krivičnoj sankciji (za godišnje vrijednosti u procentima v. izlaganja uz grafikon 10).

Grafikon 10. Komparacija izrečenih krivičnih sankcija (po vrsti i godinama istraživanja)

Na osnovu grupisanja, prikazivanja i određivanja osnovnih elemenata prikupljenih statističkih podataka, u grafikonu 10 dat je pregled izrečenih krivičnih sankcija po godinama i ukupan broj predmeta u kojima su izrečene krivične sankcije punoljetnim ženskim osobama u periodu od 2012. do 2016. godine (ukupan broj predmeta je 5.698). Navedeni podaci pokazuju da kroz sve godine istraživanja dominira uslovna osuda u smislu da je kao krivična sankcija najčešće izricana ženama koje su učinile krivična djela. Najveći broj osuđujućih presuda zabilježen je u 2014.; u istoj godini zabilježene su i maksimalne vrijednosti za svaku vrstu izrečenih krivičnih sankcija. Komparacija izrečenih krivičnih sankcija (po vrsti i godinama istraživanja) pokazuje sljedeće: 1. novčana kazna se izricala u oko 8% (2013) do 10% predmeta (2016); 2. sudska opomena se u istraživanom periodu izricala u oko 1% predmeta; 3. uslovna osuda se izricala također u gotovo ujedna-

⁵ Prema podacima nadležnih tijela za izvršenje krivičnih sankcija, broj žena koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora na dan 9. 11. 2017. bio je 66.

čenim procentima, od 72% u 2012. do 74% u 2014. godini; 4. na kaznu lišenja slobode otpada između 18% (2012) i 16% predmeta (tokom 2014. i 2016).

3.3. Deskriptivna analiza fenomenologije kriminaliteta žena (po broju predmeta)

Glavni izvori krivičnog prava u Bosni i Hercegovini obuhvataju Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Krivični zakonik Republike Srpske i Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

Zbog specifičnog ustavnog uređenja i podijeljene nadležnosti u krivičnim stvarima, neka krivična djela propisana su isključivo u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine (npr., krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom; krivična djela povrede autorskih prava; krivična djela protiv Oružanih snaga Bosne i Hercegovine), odnosno kako u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine tako i u ostala tri krivična zakona (npr., krivična djela protiv teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka; krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina; krivična djela protiv privrede i iz oblasti poreza; krivična djela protiv pravosuđa; koruptivna krivična djela; krivična djela koja se odnose na organizovani kriminal). Sljedeća krivična djela propisana su samo u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine, Krivičnom zakoniku Republike Srpske i Krivičnom zakonu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine: krivična djela protiv života i tijela; krivična djela protiv spolne slobode i morala; krivična djela protiv braka i porodice; krivična djela protiv zdravlja ljudi; krivična djela protiv radnih odnosa; krivična djela protiv imovine; ekološka krivična djela; krivična djela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine; krivična djela protiv sigurnosti javnog prometa; krivična djela protiv javnog reda i pravnog saobraćaja; krivična djela protiv sistema elektronske obrade podataka.

S obzirom na to da se zaštitni objekti na nivou Bosne i Hercegovine, entiteta i Brčko distrikta razlikuju, u daljim izlaganjima predstaviti će se podaci kako za krivična djela za koja je postupak vođen pred Sudom Bosne i Hercegovine (dakle, za krivična djela propisana Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine), tako i podaci za krivična djela koja su procesuirana pred sudovima u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine (dakle, za krivična djela propisana Krivičnim zakonom Federacije Bosne i Hercegovine, Krivičnim zakonikom Republike Srpske i Krivičnim zakonom Brčko distrikta Bosne i Hercegovine). Podaci o strukturi kriminaliteta su dobiveni na osnovu *Upitnika za prikupljanje podataka o fenomenologiji ukupnog kriminaliteta u Bosni i Hercegovini u periodu od 2012. do 2016. godine*, kao i *Upitnika za prikupljanje podataka o fenomenologiji kriminaliteta žena u Bosni i Hercegovini u periodu od 2012. do 2016. godine*.

3.3.1. Deskriptivna analiza fenomenologije kriminaliteta žena na nivou Bosne i Hercegovine

Tabela 1. Fenomenologija kriminaliteta žena u odnosu na vrstu krivičnih djela i godinu izvršenja

	2012	2013	2014	2015	2016	UKUPNO
Krivična djela korupcije i krivična djela protiv službene i druge odgovorne dužnosti	2	0	0	0	3	5
Krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina	0	0	0	0	0	0
Krivična djela protiv integriteta Bosne i Hercegovine	0	0	0	0	0	0
Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom	1	0	1	2		4
Krivična djela protiv privrede i jedinstva tržišta te krivična djela iz oblasti carina	6	8	10	5	5	34
Krivična djela protiv pravosuđa	0	0	1	0	0	1
Krivična djela povrede autorskih prava	7	4	1	1	0	13
Dogovor, pripremanje, udruživanje i organizovani kriminal	2	0	0	0	0	2
Nije određeno	2	0	0	0	0	2
UKUPNO	20	12	13	8	8	61

Iz tabele 1 može se zaključiti da su najčešće vršena krivična djela iz zakonske glave pod nazivom “Krivična djela protiv privrede i jedinstva tržišta te krivična djela iz oblasti carina” (ukupno 34; detaljnije o kojim se krivičnim djelima radi v. tabelu 2). Slijede krivična djela povrede autorskih prava (ukupno 13 u istraživanom periodu), krivična djela korupcije i krivična djela protiv službene i druge odgovorne dužnosti (ukupno 5), te krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (ukupno 4).

Tabela 2. Fenomenologija krivičnih djela protiv privrede i jedinstva tržišta te krivičnih djela iz oblasti carina

	2012	2013	2014	2015	2016	UKUPNO
Krivotvorenje novca	1	1	5	4	1	12
Pranje novca	1	0	0	0	0	1
Porezna utaja ili prevara	1	1	4	0	1	7
Nedozvoljen promet akciznih proizvoda	2	3	1	1	3	10
Neplaćanje poreza	0	1	0	0	0	1
Krijumčarenje	1	2	0	0	0	3
UKUPNO	6	8	10	5	5	34

Na osnovu tabele 2 zaključujemo o dinamici vršenja krivičnih djela protiv privrede i jedinstva tržišta te krivičnih djela iz oblasti carina na godišnjem nivou. Uvidom u strukturu tih krivičnih djela uočavamo da su najčešća krivična djela: krivotvorenje novca (za ukupno 12 krivičnih djela okončan je postupak pred Sudom Bosne i Hercegovine u istraživanom periodu), nedozvoljen promet akciznih proizvoda (ukupno 10) i porezna utaja ili prevara (ukupno 7). Za krijumčarenje su provedena tri postupka pred Sudom Bosne i Hercegovine, a za neplaćanje poreza i pranje novca vođen je po jedan postupak u vremenu od 2012. do 2016.

3.3.2. Deskriptivna analiza fenomenologije kriminaliteta žena na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Tabela 3. Fenomenologija kriminaliteta žena u odnosu na vrstu krivičnih djela i godinu izvršenja

	2012	2013	2014	2015	2016	UKUPNO
Krivična djela protiv spolne slobode i morala	0	3	4	4	1	12
Krivična djela protiv države	0	0	2	0	0	2
Krivična djela protiv života i tijela	65	73	88	86	81	393
Krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina	21	35	39	22	24	141
Krivična djela protiv braka, porodice i omladine	40	64	88	65	48	305
Krivična djela protiv zdravlja ljudi	54	66	85	50	59	314
Krivična djela protiv privrede, poslovanja i sigurnosti platnog prometa	53	43	63	41	35	235
Krivična djela iz oblasti poreza	1	1	1	1	0	4
Krivična djela protiv radnih odnosa	0	1	0	1	1	3
Krivična djela protiv pravosuđa	22	24	24	27	30	127
Krivična djela protiv imovine	344	376	454	420	367	1961
Krivična djela protiv okoline, poljoprivrede i prirodnih dobara	17	29	47	32	27	152
Krivična djela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine	9	20	9	17	18	73
Krivična djela protiv sigurnosti javnog prometa	96	110	106	126	125	563
Krivična djela protiv javnog reda i pravnog saobraćaja	178	158	166	115	146	763
Krivična djela podmićivanja i krivična djela protiv službene i druge odgovorne dužnosti	32	46	53	48	52	231
Krivična djela protiv sistema elektronske obrade podataka	1	0	0	1	0	2
Neodređeno	14	22	25	12	24	97
UKUPNO	947	1071	1254	1068	1038	5378

Analizu fenomenologije kriminaliteta žena nastavljamo sumarnim podacima za dva entiteta i Brčko distrikt, a na osnovu analize prikupljenih statističkih podataka za period od 2012. do 2016.

Na osnovu podataka predstavljenih u tabeli 3 može se zaključiti da su žene u istraživanom periodu najčešće vršile krivična djela protiv imovine (ukupno 1.961), javnog reda i pravnog saobraćaja (ukupno 763), sigurnosti javnog prometa (ukupno 563) i života i tijela (ukupno 393). Slijede krivična djela protiv zdravlja ljudi (ukupno 314), krivična djela protiv braka, porodice i omladine (ukupno 305), krivična djela protiv privrede, poslovanja i sigurnosti platnog prometa (ukupno 235), krivična djela podmićivanja i krivična djela protiv službene i druge odgovorne dužnosti (ukupno 231), krivična djela protiv okoline, poljoprivrede i prirodnih dobara (ukupno 152) i krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina (ukupno 141). Ostala krivična djela propisana entitetskim krivičnim zakonodavstvom i krivičnim zakonodavstvom Brčko distrikta rjeđe se vežu uz žensku populaciju (npr., ukupno su učinjena 73 krivična djela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine, krivičnih djela protiv spolne slobode i morala učinjeno je 12, a iz oblasti poreza ukupno 4). Ako analiziramo statističke podatke na godišnjem nivou uočavamo da su neka krivična djela češća na početku istraživanog perioda (npr., kod krivičnih djela protiv javnog reda i pravnog saobraćaja 2012. evidentirano je 178 predmeta, a 2016. godine – 146; isto vrijedi i za krivična djela protiv zdravlja ljudi, krivična djela protiv braka, porodice i omladine ili krivična djela protiv okoline, poljoprivrede i prirodnih dobara), dok su druga krivična djela u porastu tokom vremena istraživanja (npr., krivična djela protiv života i tijela bilježe tendenciju rasta, od 65 izvršenih djela u 2012. do 81 krivično djelo u 2016; isto se zaključuje i za krivična djela protiv sigurnosti javnog prometa: u 2012. ukupno je izvršeno 96, a 2016. godine - 125). Što se tiče krivičnih djela protiv imovine najmanje ih je izvršeno na početku istraživanog perioda 2012. (344), najviše tokom 2014. (454), nakon čega izvršenje ovih krivičnih djela ulazi u silaznu putanju, tako da se posljednja godina istraživanja završava sa manjim brojem krivičnih djela protiv imovine (367).

Obrađeni statistički podaci pokazuju da se iz grupe krivičnih djela protiv imovine najčešće vrše krađe, teške krađe, prevare, oštećenje tuđe stvari, utaja; rjeđa su krivična djela razbojništva, ili iznude. Od krivičnih djela protiv javnog reda i pravnog saobraćaja najčešće je krivotvorenje isprave, skidanje ili povreda službenog pečata ili znaka, nedozvoljeno držanje oružja ili eksplozivnih materija, nasilničko ponašanje. Za krivična djela protiv sigurnosti javnog prometa karakteristično je da prednjače teška krivična djela protiv sigurnosti javnog prometa, zatim slijede krivična djela ugrožavanja javnog prometa, na dnu ljestvice je ugrožavanje javnog prometa zbog omamljenosti. Kod krivičnih djela protiv života i tijela najčešća su

ona koja su vezana za laku tjelesnu povredu i nepružanje pomoći; daleko rjeđa su teška tjelesna povreda ili ubistvo. Među krivičnim djelima protiv zdravlja ljudi najčešća su krivična djela neovlaštene proizvodnje i prometa opojnim drogama, te posjedovanja i omogućavanja uživanja opojnih droga. Kad je riječ o krivičnim djelima protiv braka, porodice i omladine, statistički podaci pokazuju da je među njima najbrojnije nasilje u porodici.

4. ZAKLJUČAK

Sažimajući rezultate provedenog empirijskog istraživanja o ženama u kriminalnoj statistici u Bosni i Hercegovini u vremenu od 2012. do 2016. godine dolazimo do sljedećih zaključaka.

1. Ako rezultate provedenog empirijskog istraživanja o ženskom kriminalitetu u Bosni i Hercegovini uporedimo sa stanjem i kretanjem kriminaliteta žena u drugim zemljama može se zaključiti da učešće žena u ukupnom kriminalitetu u Bosni i Hercegovini potvrđuje tezu da je među učiniocima krivičnih djela mnogo manje žena nego muškaraca (podsjećamo da od ukupno prijavljenih krivičnih djela u istraživanom periodu na žene kao učinioce krivičnih djela otpada oko 10% predmeta; grafikon 4). Kriminološka literatura navodi da je udio ženskog spola kod svih krivičnih djela relativno malen, da je različit od države do države i da se uglavnom kreće između 11% i 20% (Singer, 2002: 208). Bez obzira na to što se u literaturi može čitati i o porastu stope ženskog kriminaliteta (u određenom periodu, na određenom području ili za specifična krivična djela), zatim o promijenjenoj ulozi žene u društvu i "masovnijem" ulasku žena u nacionalne kriminalne statistike, ipak stav da su žene u ukupnom kriminalitetu zastupljene a vrlo niskom stopom vrijedi, s manjim odstupanjima i razlikama, za „vse kraje, čase, kulture in etične skupine“ (Završnik & Levičnik, 2015: 114).

Zadržavajući se na periodu prije 1992. godine, navodimo, prema Statističkom godišnjaku Republike Bosne i Hercegovine iz 1994, sljedeće podatke o učešću žena u ukupnom kriminalitetu: 11,9% (1984), 12,5% (1985), 12% (1986), 12,7% (1987), 13,5% (1988), 11,9% (1989) i 11,3% (1990); najveća stopa zabilježena je dakle 1988. (13,5%), a najniža 1990. godine (11,3%). Poredeći te podatke s podacima dobivenim empirijskim istraživanjem za period od 2012. do 2016. uočava se da je danas stopa ženskog kriminaliteta u Bosni i Hercegovini niža nego prije raspada zajedničke države (kao što smo već naveli, u istraživanom periodu, u ukupnom prijavljenom kriminalitetu žene učestvuju s najviše 10,47%, odnosno s najmanje 8,78%; grafikon 3).

2. U pogledu kaznene politike sudova, predstavljeni podaci o osuđujućim presudama i vrstama izrečenih krivičnih sankcija pokazuju određene oscilacije.

Međutim, te oscilacije ne dovode u pitanje stav da u periodu od 2012. do 2016. među izrečenim sankcijama dominira uslovna osuda, niti tvrdnju da se određena vrsta krivične sankcije u istraživanom periodu izriče prilično ujednačeno na godišnjem nivou (grafikon 10). Na drugom mjestu je kazna lišenja slobode, čiji godišnji nivo ne prelazi 18% predmeta, slijede novčana kazna (čiji je blagi porast zabilježen u 2016) i sudska opomena.

3. Fenomenologija kriminaliteta žena u Bosni i Hercegovini u zadnjih 15-ak godina je gotovo nepromijenjena.

Naime, prema istraživanju fenomenologije i obima kriminaliteta žena u entitetu Federacija Bosne i Hercegovine (Mahmutović, 2009), u periodu od 2002. do 2005. godine, žene su počinile najviše krivičnih djela protiv imovine (31,92%), zatim slijede krivična djela protiv javnog reda i pravnog saobraćaja (21,75%), krivična djela protiv sigurnosti javnog prometa (14,36%), te krivična djela protiv života i tijela (8,89%), dok sva ostala krivična djela učestvuju sa 23,08% u ukupnom kriminalitetu žena u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Danas, slika kriminaliteta žena na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine nije puno drukčija, jer i danas prednjače krivična djela protiv imovine (36,5%), zatim slijede krivična djela protiv javnog reda i pravnog saobraćaja (14,20%), krivična djela protiv sigurnosti javnog prometa (10,5%), te krivična djela protiv života i tijela (7,5 %) (tabela 3).

Od krivičnih djela pred Sudom BiH, najčešća su krivična djela protiv privrede i jedinstva tržišta te krivična djela iz oblasti carina (56%), slijede krivična djela povrede autorskih prava (21%), krivična djela korupcije i krivična djela protiv službene i druge odgovorne dužnosti (8%) i krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (6,5%) (tabela 1). Iznoseni podaci potvrđuju upravo izražene stavove o ženama u kriminalnoj statistici i vrstama krivičnih djela koja vrše. Naime, zbog podijeljene nadležnosti u krivičnim stvarima i činjenice da krivična djela koja se vežu uz žensku populaciju ulaze u entitetsko krivično zakonodavstvo i krivično zakonodavstvo Brčko distrikta, žene se daleko rjeđe pojavljuju pred Sudom Bosne i Hercegovine koji sudi za krivična djela koja nisu tipična za kriminalitet žena.

Poređenje upravo navedenih podataka o fenomenologiji ženskog kriminaliteta s podacima iz Statističkog godišnjaka Republike Bosne i Hercegovine iz 1994. a koji se odnose na ženski kriminalitet u godinama neposredno prije raspada Jugoslavije pokazuje da su u periodu od 1984. do 1990. godine žene najčešće vršile krivična djela protiv života i tijela, privrede, imovinska krivična djela, dok su krivična djela protiv javnog reda i pravnog saobraćaja, protiv sigurnosti javnog prometa i protiv službene dužnosti bila "u drugom planu".

Sumirajući predstavljene podatke o strukturi ženskog kriminaliteta možemo zaključiti da su posljednja desetljeća na području Bosne i Hercegovine donijela određene promjene. Naznačene promjene nikako ne bi trebalo posmatrati kao slučajne. Naime, iako podaci o osuđenim ženama potvrđuju da one i dalje vrše ona krivična djela koja su za njih specifična (npr., imovinska krivična djela), ipak se danas žene u kriminalnoj statistici češće pojavljuju kao osuđenice i za neka druga, nova krivična djela (npr., krivična djela protiv sigurnosti javnog prometa, posebno teži oblici tih krivičnih djela; ili krivična djela protiv javnog reda i pravnog saobraćaja među kojima je najčešće krivotvorenje isprava). Smatramo da uzroke za takvo stanje treba tražiti u novim ekonomskim, društvenim, socijalnim i drugim odnosima. A bolje razumijevanje tih uzroka se može postići kako uz pomoć budućih empirijskih istraživanja karakteristika ženskog kriminaliteta, tako i uz pomoć novijih teorijskih razmatranja o uticaju društvenih promjena na kriminalitet u tranzicijskim državama srednje i istočne Evrope. O važnosti tih proučavanja nakon pada Berlinskog zida i promjena koje su zahvatile taj dio Evrope upozorava Alenka Šelih naglašavajući da su "... promjene koje su se desile nakon 1989. u srednjoevropskim i istočnoevropskim državama tako velike i jedinstvene da ih je krajnje teško, čak i nemoguće, pojasniti upotrebom samo jednog teorijskog modela" (2013: 316).

4. Uzimajući u obzir prethodna izlaganja i dobivene rezultate, zatim činjenicu da se u Bosni i Hercegovini sporadično analiziraju obim i struktura ženskog kriminaliteta, te potrebu da se ovom fenomenu pristupi s različitih aspekata, želimo ovaj rad završiti pozivom naučnoj i stručnoj javnosti za proučavanje brojnih i složenih pitanja koja se vežu uz ženu koja je izvršila krivično djelo.

Literatura

- KALABA, Bisera. Žene na izdržavanju kazne u Federaciji Bosne i Hercegovine. *Nova pravna revija: časopis za domaće, njemačko i evropsko pravo*, 2011, br. 1, str. 51–60.
- MAHMUTOVIĆ, Dževad. Fenomenologija i obim kriminaliteta žena u Federaciji Bosne i Hercegovine. *Revija za pravo i ekonomiju*, 2009, god. 10, br. 1, str. 27–44.
- MAHMUTOVIĆ, Dževad, HASANBEGOVIĆ, Husnija. Organizacija postpenalne pomoći u Federaciji BiH i očekivanja osuđenica nakon izdržavanja kazne. *Defektologija*, 2007, god. 13, br. 2, str. 197–202.
- SINGER, Mladen, KOVČO VUKADIN, Irma, CAJNER MRAOVIĆ, Irena. *Kriminologija*, (Biblioteka Posebna izdanja), (Manualia Universitatis studiorum Zagrabienensis). 3., izmijenjeno i dopunjeno izd. Zagreb: Nakladni zavod Globus: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, 2002. 847 str.
- Statistički godišnjak Republike Bosne i Hercegovine – 1992*. Sarajevo: Zavod za statistiku, 1994.
- ŠELIH, Alenka, FILIPČIĆ, Katja (urednice). *Kriminologija*. Ljubljana: IUS Software, GV založba: Inštitut za kriminologiju pri Pravni fakulteti, 2015. 690 str.

- ŠELIH, Alenka. Poskus razlage kriminalitete v tranzicijskih državah srednje in vzhodne Evrope. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 2013, god. 64, br. 4, str. 313–317.
- ZAVRŠNIK, Aleš, LEVIČNIK, Pia. Feminizem in kriminologija. U: ŠELIH, Alenka, FILIPČIČ, Katja (ur.), *Kriminologija*. Ljubljana: IUS Software, GV založba: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 2015, str. 114–125.

Kriminalitet žena u Hrvatskoj: opseg, struktura i odgovor

1. UVOD

Tvrđnja o marginalnom znanstvenom interesu za kriminalitet žena je nezaobilazna uvodna tvrdnja svakog rada na ovu temu. Postojeća kriminološka literatura koja se bavi problemom „nevidljivosti“ žena u kriminologiji i neprikladnošću primjene „muških“ teorija u objašnjenju kriminaliteta žena je sada već prilično opsežna. Najveća zasluga za pomicanje interesa za kriminalitet žena sa jedne varijable do cijelog područja pripada feministicama koje su razvile ono što danas nazivamo feminističkom kriminologijom. U tom smislu su nezaobilazna imena i radovi Rite Simon (1975), Frede Adler (1975), Carol Smart (1976), Joycelyn Pollock (1999), Mede Chesney-Lind (1997) i Frances Heidensohn (1985). Početak razvoja feminističke kriminologije se može locirati u 60-te godine prošlog stoljeća kada su znanstvenice reagirale na poziciju žene u kriminologiji. Heidensohn (1968) je u kritičkom osvrtu na devijantnost žena ustvrdila sljedeće: 1. žene i djevojke su u kriminologiji nevidljive i ignorirane. Kada se pojavljuju, njihovi životi i iskustva su iskrivljeni i stereotipizirani; 2. Temeljna razlika u stopama otkrivenog kriminaliteta između muškaraca i žena nije propitavana ni analizirana; 3. U svrhu nadoknađivanja desetljeća zanemarivanja potrebni su programi istraživanja žena i kriminaliteta; 4. Rezultati istraživanja će biti vrijedne lekcije za politiku kaznenog pravosuđa za oba spola.

U slijedećih nekoliko desteljeća feministička kriminologija je razvijana u tri pravca, tj. kroz tri područja: prvi pravac bavi se kriminalitetom žena, drugi se bavi viktimizacijom žena dok se treći bavi ženama koje su zaposlene u kaznenopravnom sustavu (Britton, 2000).

Nekoliko desetljeća kasnije, Heidensohn (2012) zaključuje kako različita istraživanja koja su u ovom području provedena do konca milenija ističu sljedeće:

- U dobrom dijelu kriminaliteta žena stoji ekonomska osnova što je u suprotnosti s biološkom, psihološkom i seksualnim karakteristikama i motivacijom koju su naglašavali rani autori koji su se bavili kriminalitetom žena, poput Lombrosa i Pollaka.
- Kriminalitet žena je heterogen što je u suprotnosti sa idejama po kojima se ženski kriminalitet svodi na prostituciju i krađu u dućanima. Žene su zastupljene u svim skupinama kaznenih djela u otkrivenom kriminalitetu,

uključujući i nasilne delikte i ubojstva. U odnosu na muškarce, žene iskazuju manji profesionalizam i recidivizam.

- Potvrđena je veza između naglašenih oblika maskuliniteta i nekih vrsta delikata.
- Dekonstrukcija pojma rod i njegovo povezivanje s drugim dimenzijama, poput rase, dobi, klase, etniciteta i seksualne orijentacije, kako bi se kreirao nespretni pojam interseksionalnosti (*eng. intersectionality*) je dovela do kritičizma feminizma kao i do kompleksnijih vrsta analiza.
- U pojedinim specifičnim područjima istraživanja je uočljiv priličan razvoj. Neka od tih područja su iskustvo žena na kaznenim sudovima i penološki tretman žena.
- Provedeni su brojni istraživački projekti diljem svijeta. Međunarodne organizacije poput Ujedinjenih naroda su podržavale prikupljanje i uspoređivanje podataka istraživanja obiteljskog nasilja, seksualnog nasilja i trgovanja ženama u svrhu seksualnog iskorištavanja što je dovelo do smanjenja granica područja i većeg povezivanja viktimizacije žena i njihovog kriminaliteta.
- Desio se značajan pomak u javnim politikama na nacionalnim razinama – mnoge države su promijenile svoje zakonske i strukture socijalne skrbi kako bi odgovorile na rezultate istraživanja o obiteljskom i seksualnom nasilju.
- U velikom broju država je veće zapošljavanje žena u policiji postalo prioritet, a na temelju evaluacijskih istraživanja o kompetentnosti žena u tom zanimanju.
- Postoje određeni dokazi kako se tretman žena shvaća znatno ozbiljnije.

Pregled aktualnih spoznaja iz područja feminističke kriminologije svjedoči o svojevrsnoj neravnoteži količine spoznaja u odnosu na tri generalna pravca, odnosno područja istraživanja žena i kriminaliteta. Steže se dojam kako se tema opsega i strukture kriminaliteta žena znatno manje analizira od drugih područja, primjerice viktimizacije žena. Također, pomalo čudi nepostojanje generalne teorije objašnjenja kriminaliteta žena. Početak razvoja feminističke kriminologije su obilježile upravo brojne kritike o nepostojanju teoretskih objašnjenja kriminaliteta žena pa je očekivanje razvoja takve teorije bilo logično. No, još uvijek ne postoji generalna teorija o objašnjenju kriminaliteta žena.

U posljednje vrijeme u literaturi se nailazi na podatke o povećanom kažnjavanju žena (Bagaric i Bagaric, 2017; Heidensohn, 2012). Takve tvrdnje automatski povlače pitanje postojanja promjena u samoj strukturi kriminaliteta žena i promjenama u širim rodним pitanjima suvremenih društava.

Podaci iz posljednje europske publikacije o kriminalitetu (European sourcebook of crime and criminal justice statistics) pokazuju kako se udio žena u ukupnom broju prijavljenih osoba (policijski podaci) u 2010. godini kreće od 4,3% u Albaniji do 25,4% u Njemačkoj. Udio žena u Hrvatskoj iznosi 10,1%. U odnosu na analizirana

kaznena djela u 2010. godini, prosječni udio žena u ukupnom broju prijavljenih osoba najviši je kod kaznenih djela prijevare (22,9%), pranja novca (21,2%) i krađe (16,2%), dok je najniži udio žena zabilježen kod kaznenih djela silovanja (1,5%), seksualnog zlostavljanja djece (3,6%) i krađe motornog vozila (3,8%).

Udio žena u ukupnom broju osuđenih osoba u 2010. godini kreće se od 4,1% na Kosovu do 22,4% u Engleskoj i Walesu. Udio žena u ukupnom broju osuđenih osoba u Hrvatskoj iznosi 10,2%. Od kaznenih djela za koje se prezentiraju podaci, najviše prosječno učešće žena bilježi se kod kaznenih djela prijevare (22,5%), pranja novca (18,7%) i krađe (17,5%), dok se najniže prosječno učešće žena nalazi kod kaznenih djela silovanja (0,7%), seksualnih delikata (2,2%) i krađe motornih vozila (3,3%).

Udio žena u ukupnom broju osoba osuđenih za ubojstvo kreće se od 0% (Cipar, Irska, Malta) do 16,5% (Republika Češka). U Hrvatskoj taj udio iznosi 6,7%. Udio žena u ukupnom broju osuđenih osoba zbog krađe kreće se od 2,5% u Armeniji do čak 90,1% u Turskoj. Udio žena osuđenih za krađu u Hrvatskoj iznosi 7,1%.

Gunnison, Bernat i Goodstein (2017) navode podatke za SAD prema kojima žene čine 27% tzv. indeksnih kaznenih djela (ubojstva, seksualni delikti, razbojništvo, provala, teška tjelesna povreda, krađa, podmetanje požara i krađa motornog vozila). Prema podacima Australuskog instituta za kriminologiju (2010), žene čine 23% ukupnog kriminaliteta.

U Hrvatskoj (po saznanju autorice) ne postoji detaljnija analiza kriminaliteta žena pa je cilj rada prikaz i analiza hrvatskih službenih podataka o opsegu kriminaliteta žena, strukturi kriminaliteta žena, spolnoj strukturi službi kaznenog pravosuđa i znanstvenom interesu za kriminalitet žena u Hrvatskoj. Na taj način se daje jedna šira slika o ovom problemu u Hrvatskoj i omogućava međunarodna usporedba rezultata. Istraživačka pitanja koja su predmet ovog rada su sljedeća: 1. kakva je vidljivost žena u službenoj statistici kriminaliteta u Hrvatskoj, 2. postoje li promjene u opsegu i strukturi kriminaliteta žena u Hrvatskoj u razdoblju 1998 – 2012, 3. postoje li promjene u spolnoj strukturi zaposlenika službi kaznenog pravosuđa te 4. kakav je znanstveni interes za kriminalitet žena u Hrvatskoj?

Rad se, zbog prostornog ograničenja, bavi isključivo kriminalitetom punoljetnih žena.

2. KRIMINALITET ŽENA U HRVATSKOJ

Službeni podaci o kriminalitetu u Hrvatskoj mogu se naći u publikacijama Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske (dalje u tekstu MUP), Državnom zavodu za statistiku te Uprave za zatvorski sustav i probaciju. Svaki službeni izvor podataka o kriminalitetu ima svoja specifična obilježja, odnosno ograničenja koje treba imati na umu prilikom interpretacije podataka.

2.1. Podaci Ministarstva unutarnjih poslova

Ministarstvo unutarnjih poslova svake godine objavljuje publikaciju pod nazivom Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u kojoj se prezentiraju podaci o broju prijavljenih kaznenih djela, počinitelja i oštećenim osobama. Podaci MUP-a odnose se na kaznena djela koja su prijavljena policiji ili ih je policija sama otkrila u svom radu. Današnji format statističkog prikaza je rezultat razvoja statističkih pokazatelja u posljednjem razdoblju tako da određene podatke ipak nije moguće pratiti u duljem vremenskom razdoblju, odnosno u određenom kontinuitetu. To posebice vrijedi za statističke pokazatelje o kriminalitetu žena. U pregledu statističkih pokazatelja za 2001. godinu (najranija godina za koju su podaci dostupni autorici) se podaci po spolu navode samo u jednoj tablici (Dobna struktura počinitelja kaznenih djela), dok se u istoj publikaciji za 2016. godinu navode u (čak) devet tablica.

Hrvatska policija na godišnjoj razini dostavlja statističke pokazatelje o kriminalitetu Interpolu. Obzirom da je jedna od kategorija za koju se izvještava i spol prijavljene osobe, čini se opravdanim u smislu policijskih statistika, koristiti upravo te podatke. U tablici 1 su tako prezentirani podaci o učešću žena u ukupnom broju prijavljenih osoba za kategorije za koje se uobičajeno dostavljaju statistički podaci Interpolu. Iz Tablice 1 je tako razvidno kako se ukupno sudjelovanje žena u broju prijavljenih osoba kreće od 10,3% (2002. godine) do 13,6% 2016. godine. U posljednje četiri godine se bilježi povećanje sudjelovanja žena u ukupnom broju prijavljenih osoba. Od vrsta kaznenih djela za koje se navode statistički podaci, razvidno je najveće učešće žena u kaznenim djelima prijevare, nakon koje slijede ostale vrste krađa. U odnosu na kazneno djelo ubojstva (s pokušajima) se bilježi određeno povećanje učešća žena u drugom dijelu analiziranog perioda u odnosu na početni dio. Također je interesantno primijetiti povećanje učešća žena u prijavama za sve vrste krađa, razbojništva i nasilne krađe, provale i ostale vrste krađa.

2.2. Podaci Državnog zavoda za statistiku

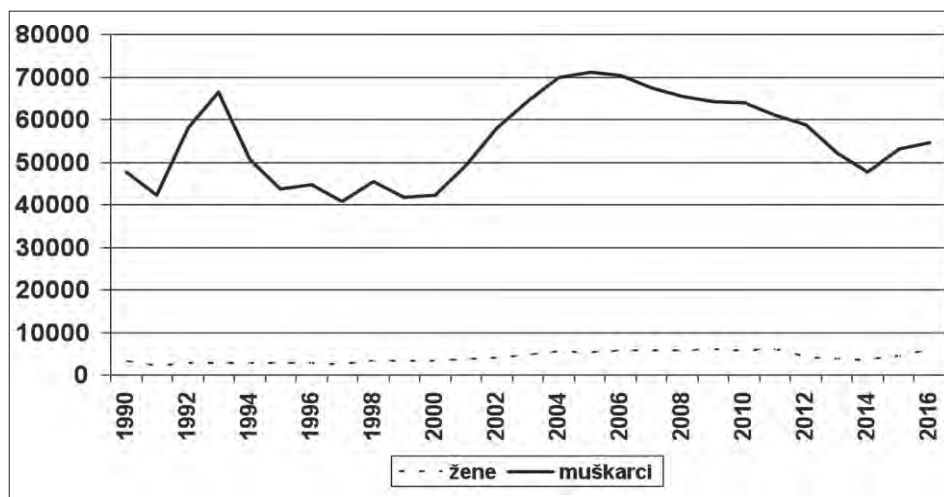
Državni zavod za statistiku svake godine objavljuje dvije publikacije u odnosu na kriminalitet: Punoljetni počinitelji kaznenih djela: prijave, optužbe i osude te istu takvu publikaciju za maloljetne počinitelje kaznenih djela. U tim publikacijama se objedinjuju statistički podaci državnih odvjetništava i sudova. Za razliku od službenih statističkih podataka policije, ove publikacije sadrže i iscrpna metodološka pojašnjenja koja pomažu u preciznijem razumijevanju podataka. Tako se primjerice, pojašnjava jedinica promatranja kao osoba koja je prijavljena, optužena ili osuđena u različitim mogućim svojstvima (počinitelj, supočinitelj, poticatelj ili pomagatelj). Također se pojašnjava kako se u slučaju počinjenja nekoliko kaznenih djela (stjecaj),

Tablica 1. Udio žena u ukupnom broju prijavljenih osoba za određena kaznena djela

	% žene															
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ubojstva (s pokušajima)	8,7	10,5	8,9	7,1	7,4	9,1	4,7	7,4	6,8	8,0	9,8	12,2	10,2	11,5	10,2	11,5
seksualni delikti (uključujući silovanja)	3,7	4,3	5,2	5,7	3,9	3,8	3,9	3,6	2,8	5,3	4,6	3,6	8,0	6,6	7,9	4,8
silovanja	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,1	0,0	3,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
nasilni napadi	4,6	3,6	4,1	4,4	2,4	4,6	3,4	3,2	4,3	3,7	3,5	4,1	4,8	4,8	4,4	4,8
krađe (svih vrsta)	7,2	7,3	8,3	6,7	7,3	7,3	8,2	8,6	9,6	9,4	8,4	9,6	9,9	11,1	13,0	14,9
teške krađe	5,1	4,9	5,2	4,0	4,6	4,6	5,0	5,0	5,5	5,9	5,6	5,9	7,6	8,2	8,0	8,1
razbojništva i nasilne krađe	5,5	4,0	6,1	3,7	7,3	4,4	4,7	8,2	5,3	8,5	6,5	7,7	10,1	10,0	10,4	10,2
provale	8,2	4,6	4,8	3,8	3,4	5,0	4,2	4,0	2,1	4,9	4,7	4,3	6,2	6,2	7,2	7,0
krađe automobila	1,4	1,4	2,0	1,9	2,0	2,8	0,6	1,7	2,4	0,8	2,2	1,4	0,5	0,5	1,0	1,1
ostale vrste krađa	7,9	11,0	12,5	10,1	10,8	10,6	13,0	12,9	14,9	13,8	11,4	13,6	12,6	15,0	17,8	20,3
prijevare	19,4	21,3	22,6	25,6	25,8	22,2	21,2	21,4	24,4	21,6	21,4	21,0	24,2	20,3	20,0	22,7
krivotvorenje novca	8,1	15,9	9,1	14,5	17,0	12,3	15,1	7,4	6,3	7,3	10,2	7,7	10,6	6,4	7,7	2,8
kaznena djela vezana uz droge	9,3	8,4	9,3	9,4	8,7	10,2	9,5	10,9	10,6	10,4	12,1	9,8	6,7	8,5	7,4	8,7
ukupan broj kaznenih djela	10,5	10,3	10,8	11,1	10,8	10,8	10,7	11,2	10,8	10,5	11,4	11,1	12,1	12,2	12,5	13,6

kao glavno uzima najteže kazneno djelo. Za potrebe ovog rada analiziraju se podaci Državnog zavoda za statistiku za period od 1998. do 2012. godine obzirom da se radi o periodu važenja Kaznenog zakona iz 1997. godine. Novi kazneni zakon koji je stupio na snagu 1. siječnja 2013. godine donio je dosta promjena u smislu definiranja određenih kaznenih djela što onemogućava komparaciju podataka u ta dva razdoblja u kontekstu cilja ovog rada. Kao i kod statističkih pokazatelja policije, i u publikacijama Državnog zavoda za statistiku se primjećuje povećanje broja obilježja za koja se prikazuju statistički podaci¹ što također ograničava broj obilježja za koje se može napraviti pregled podataka u ukupnom analiziranom razdoblju.

U odnosu na trend prijava, optuženja i osuda analiziramo podatke za razdoblje od 1990. do 2016. godine. U Grafu 1 prikazani su podaci o ukupnom broju prijavljenih punoljetnih muških i ženskih počinitelja kaznenih djela. Podaci o ukupnom broju prijavljenih muškaraca pokazuju dva perioda porasta broja prijavljenih osoba – prvo oštro povećanje vidljivo je 1992. i 1993. godine, a drugo od 2000. do 2005. godine. Kod žena se također bilježi povećanje broja prijavljenih osoba u periodu od 2000. godine do 2009. godine. Temeljem ovih podataka se može zaključiti kako se radi o sličnim trendovima u broju prijavljenih muškaraca i žena.

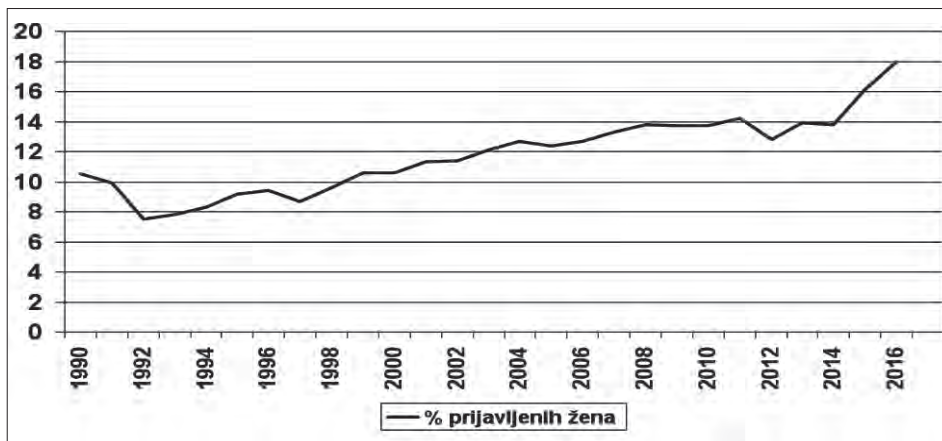

Graf 1. Ukupan broj prijavljenih punoljetnih muških i ženskih počinitelja kaznenih djela u Hrvatskoj

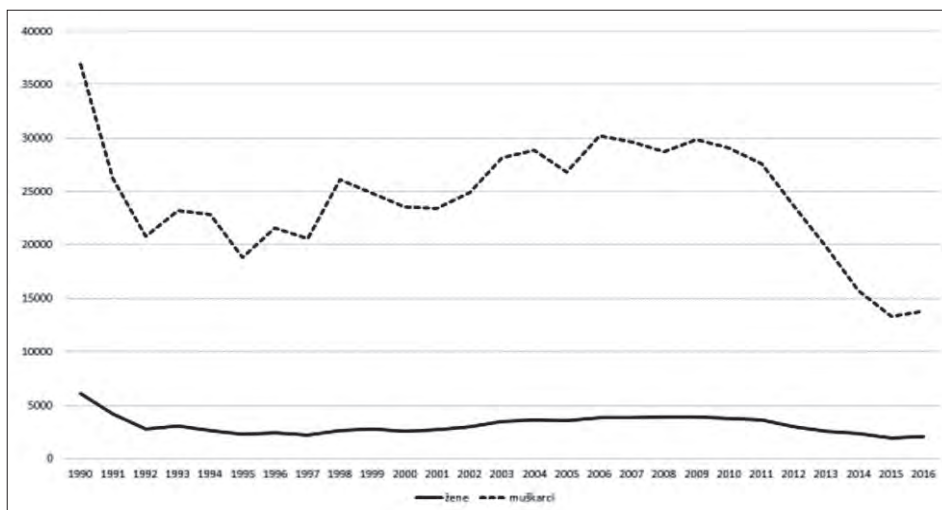
Osim samog broja prijavljenih osoba, interesirale su nas eventualne promjene u udjelu žena u ukupnom broju prijavljenih punoljetnih osoba. Udio žena u uku-

¹ Kao ilustracija se može navesti podatak da je publikacija o punoljetnim počiniteljima kaznenih djela u 1998. godini imala 69 stranica, a 2016. godine 240.

pnom broju prijavljenih punoljetnih osoba se u analiziranom periodu kreće od 7,5% (1992. godine) do 18% (2016. godine). Iz grafa 2 je jasno vidljivo povećanje udjela žena u ukupnom broju prijavljenih punoljetnih osoba od 1992. do 2011. godine, a najveći rast tog udjela je vidljiv u posljednjih nekoliko godina.

Graf 2. Udio (%) žena u ukupnom broju prijavljenih punoljetnih osoba u Hrvatskoj

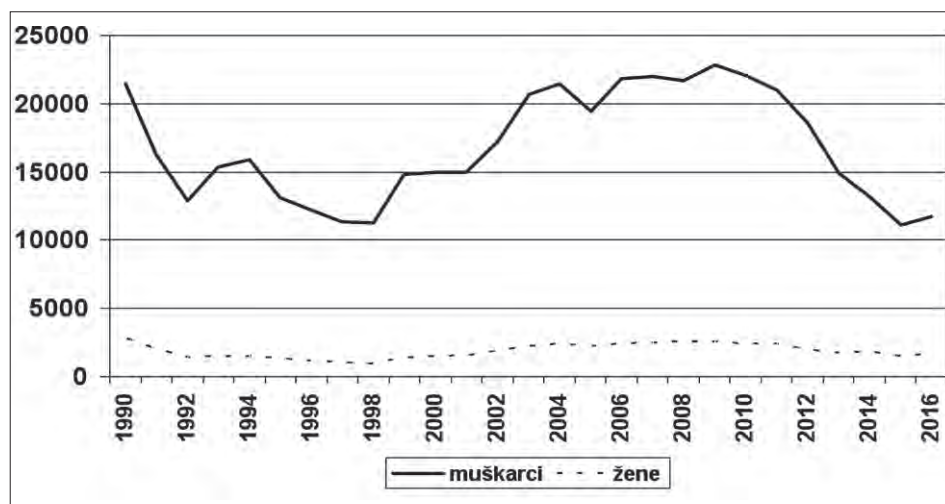
Graf 3. Ukupan broj optuženih punoljetnih muških i ženskih počinitelja kaznenih djela u Hrvatskoj

Osim podataka o prijavljenim osobama, interesantno je pogledati i podatke o optuženim punoljetnim osobama prema spolu. Ti podaci su prezentirani u Gra-

fu 3, a iz njih je vidljivo početno smanjenje broja optuženih muškaraca koje u narednom razdoblju pokazuje rast te u posljednjem periodu ponovni pad. Kod žena se također u prvoj trećini analiziranog razdoblja primjećuje pad nakon kojeg slijedi porast broja optuženih žena koji u posljednjem dijelu analiziranog razdoblja također pokazuje određeni pad.

Uz podatke o spolnim razlikama u prijavama i optužbama za kaznena djela, interesiraju nas i podaci o osudama. Podaci o ukupnom broju osuđenih punoljetnih muškaraca i žena prikazani su u Grafu 4 u kojem su vidljivi određeni trendovi koji su sukladni trendovima u broju prijavljenih osoba. Isto vrijedi i za muškarce i za žene.

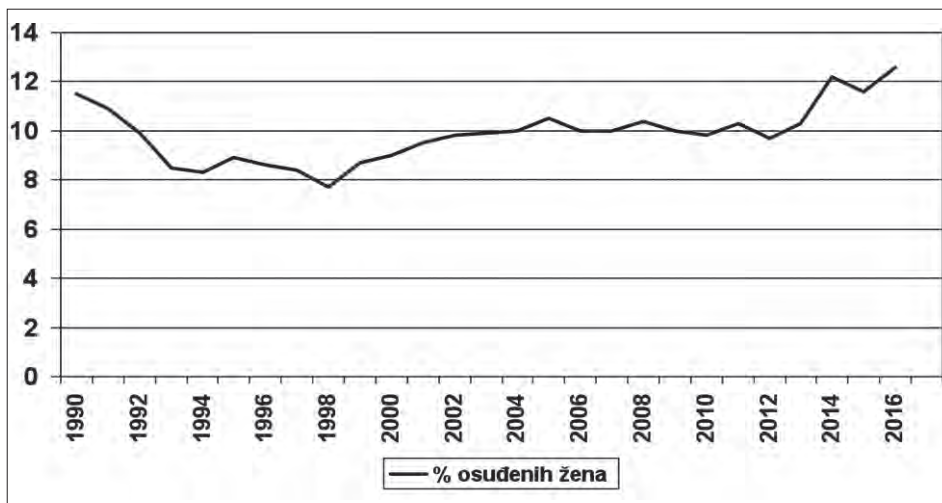

Graf 4. Ukupan broj osuđenih punoljetnih muških i ženskih počinitelja kaznenih djela u Hrvatskoj

Graf 5 sadrži podatke o udjelu žena u ukupnom broju osuđenih punoljetnih osoba u Hrvatskoj u analiziranom razdoblju. Iz grafa je razvidan trend porasta osuda koji je već naznačen i kod trenda učešća žena u ukupnom broju prijavljenih osoba.

Tablica 2 sadrži podatke o strukturi kriminaliteta žena. Iz zbirnih podataka za ukupno analizirano razdoblje razvidno je kako su žene u najvećem broju slučajeva (29,7%) osuđene zbog nekog imovinskog delikta dok su sve druge skupine kaznenih djela u znatno manjem udjelu. U smislu visine učešća nakon imovinskih delikata slijede kaznena djela protiv opće sigurnosti (12,5%), kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (u koju skupinu su bila uključeno kazneno djelo zlorabe opojnih droga koje je i najzastupljenije u ovoj skupini kaznenih djela) (9,9%), kaznena djela protiv braka, obitelji i mladeži (8,8%) te

Graf 5. Udio (%) žena u ukupnom broju osuđenih punoljetnih osoba u Hrvatskoj

kaznena djela protiv vjerodostojnosti isprava (8,6%). Najrjeđe zastupljena kaznena djela za koja su žene osuđene u analiziranom razdoblju su kaznena djela protiv Republike Hrvatske (0,03%), kaznena djela protiv oružanih snaga (0,01%) te kaznena djela protiv zdravlja ljudi (0,07%).

Podaci o udjelu pojedinih skupina kaznenih djela u analiziranom razdoblju pokazuju određene trendove: kod imovinskih kaznenih djela, kaznenih djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine i kaznenih djela protiv vjerodostojnosti isprava se bilježi silazni trend, kod kaznenih djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom se primjećuju znatne oscilacije, no ukupno gledano se bilježi uzlazni trend u osudama za ovu skupinu kaznenih djela. Kaznena djela protiv braka, obitelji i mladeži također pokazuju uzlazni trend u ukupnoj strukturi osuda žena u analiziranom razdoblju.

Struktura najzastupljenijih skupina kaznenih djela za koje su osuđene sve punoljetne osobe u Hrvatskoj u analiziranom razdoblju (muškarci i žene zajedno) donekle se razlikuje od ove koja je prikazana za žene. U ukupnom broju osuđenih osoba se također kaznena djela protiv imovine nalaze kao najzastupljenija skupina kaznenih djela (30,5%), a nakon nje po visini učestalosti slijede kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (13,9%), kaznena djela protiv opće sigurnosti (11,3%) te kaznena djela protiv vjerodostojnosti isprava (8,7%). U smislu najniže učestalosti osuda u ukupnom broju osuđenih osoba je primjetna ista struktura – najmanje osoba je osuđeno zbog kaznenih djela protiv Republike Hrvatske (0,01%), zatim protiv zdravlja ljudi (0,02%), te protiv oružanih snaga (0,5%).

Tablica 2. Osuđene punoljetne ženske osobe prema skupinama kaznenih djela

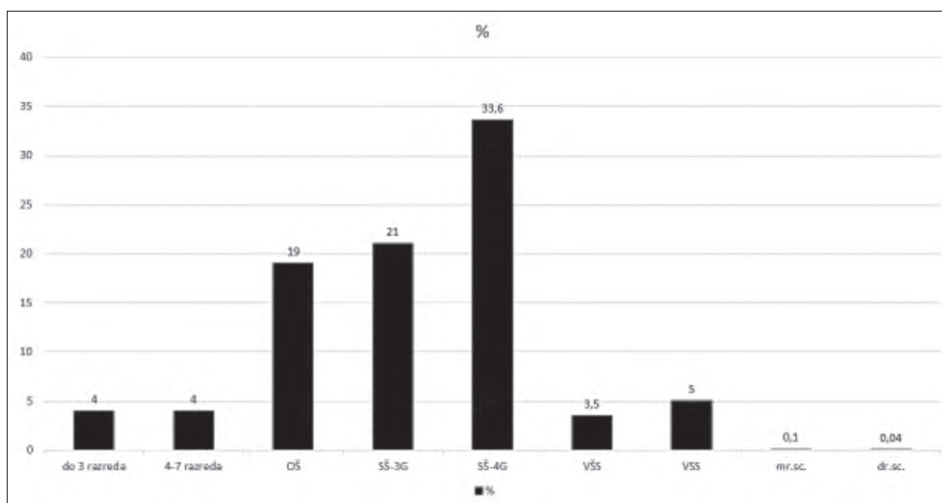
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	SVEGA
Ukupno žene	942 100,0	1410 100,0	1568 100,0	1859 100,0	2275 100,0	2381 100,0	2272 100,0	2415 100,0	2450 100,0	2524 100,0	2533 100,0	2400 100,0	2418 100,0	1985 100,0	30912 100,0
Život i tijelo	74 7,8	76 5,4	62 4,2	64 4,2	71 3,1	85 3,6	60 2,6	67 2,8	58 2,4	65 2,6	94 3,7	66 2,7	53 2,2	62 3,1	1023 3,3
Sloboda i prava čovjeka i građanina	10 1,1	18 1,3	33 2,2	41 2,6	65 3,6	92 3,9	116 5,1	116 4,8	115 4,7	147 5,8	130 5,1	133 5,5	114 4,7	69 3,5	1281 4,1
Protiv RH	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1 0,04	0	0	1 0,003
Vrijednosti zaštićene međ. pravom	55 5,8	103 7,3	127 8,6	166 8,9	237 10,4	246 10,3	279 12,3	318 13,2	311 12,7	256 10,1	199 7,8	217 9,0	310 12,8	118 5,9	3078 9,9
Spolna sloboda i spolno cudoređe	2 0,2	3 0,2	4 0,3	4 0,2	4 0,2	7 0,3	7 0,3	19 0,8	12 0,5	12 0,5	16 0,6	6 0,2	7 0,3	12 0,6	119 0,4
Čast i ugled	51 5,4	60 4,2	47 3,2	53 3,4	72 3,2	81 3,4	57 2,5	42 1,7	56 2,3	57 2,2	61 2,4	49 2,0	46 1,9	48 2,4	835 2,7
Brak, obitelj i mladež	37 3,9	86 6,1	93 6,3	118 6,3	208 9,1	219 9,2	204 9,0	231 9,6	248 10,1	239 9,5	228 9,0	285 11,9	249 10,3	195 9,8	2738 8,8
Imovina	327 34,7	494 35,0	460 31,1	578 31,1	640 28,1	693 29,1	700 28,0	693 30,0	693 28,3	707 28,0	718 28,3	688 28,7	719 29,7	617 31,1	9185 29,7
Zdravlje ljudi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Okoliš	1 0,1	1 0,07	5 0,3	3 0,2	1 0,04	3 0,1	4 0,2	12 0,5	8 0,3	13 0,5	21 0,8	21 0,9	27 1,1	18 0,9	139 0,4
Opća sigurnost	184 19,5	269 19,1	225 14,0	249 13,4	276 12,1	291 12,2	266 11,7	241 10,0	280 11,4	318 12,6	329 13,0	260 10,8	256 10,6	209 10,5	3873 12,5
Sigurnost platnog prometa i poslovanja	19 2,0	64 4,5	125 15,2	162 10,3	187 8,2	174 7,3	205 9,0	170 7,0	190 7,7	185 7,3	203 8,0	142 5,9	135 5,6	116 5,8	2271 7,3
Pravosuđa	19 2,0	20 1,4	26 1,7	22 1,2	32 1,4	44 1,8	35 1,5	44 1,8	51 2,1	40 1,6	63 2,5	87 3,6	92 3,8	92 4,6	687 2,2
Vjerodostojnost isprava	81 8,6	135 9,6	140 8,7	156 8,4	240 10,5	220 9,2	206 9,1	229 9,5	219 8,9	224 8,9	195 7,7	202 8,4	136 5,6	144 7,2	2664 8,6
Javni red	27 2,9	27 1,9	23 1,8	27 1,4	44 1,9	48 2,0	34 1,5	45 1,9	57 2,3	73 2,9	55 2,2	74 3,1	42 1,7	65 3,3	668 2,2
Sl. dužnost	37 3,9	47 3,3	87 5,9	61 4,1	88 3,9	95 4,0	75 3,3	95 3,9	90 3,7	123 4,9	145 5,7	131 5,4	148 6,1	173 8,7	1460 4,7
Oružane snage RH	1 0,1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3 0,01

S obzirom da nam podatak o skupini kaznenih djela još uvijek ne mora biti dovoljno ilustrativan u odnosu na pojedine vrste kaznenih djela, napravljen je opći pregled najučestalijih kaznenih djela unutar svake pojedine skupine kaznenih djela u analiziranom razdoblju (Tablica 3).

Tablica 3. Najučestalija kaznena djela žena prema skupinama kaznenih djela

Kaznenih djela protiv ...	Najzastupljenije kazneno djelo/a
života i tijela	tjelesne ozljede
slobode i prava čovjeka i građanina	prijetnja
vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom	zlouporaba opojnih droga
spolne slobode i spolnog ćudoređa	podvođenje
časti i ugleda	uvreda
braka, obitelji i mladeži	zapuštanje i zlostavljanje maloljetne osobe, povreda dužnosti uzdržavanja
imovine	krađa, prijevara
okoliša	protupravna gradnja
opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa	izazivanje prometne nesreće
sigurnosti platnog prometa i poslovanja	nedozvoljena trgovina, izbjegavanje carinskog nadzora, prijevera u gospodarskom poslovanju
pravosuđa	izigravanje zabrana iz sigurnosnih mjera i pravnih posljedica osude, lažno prijavljivanje kaznenih djela
vjerodostojnosti isprava	krivotvorenje isprave
javnog reda	skidanje i povreda službenog pečata i znaka
službene dužnosti	pronevjera, zlouporaba položaja i ovlasti

Slijedeće obilježje koje analiziramo je obrazovna razina osuđenih punoljetnih žena. U Grafu 6 prezentirani su zbirni podaci o obrazovnoj razini osuđenih punoljetnih žena u Hrvatskoj u razdoblju od 1998. do 2012. godine. Iz grafa je vidljiva češća zastupljenost nižih razina obrazovanja, odnosno odstupanje od normalne raspodjele razine obrazovanja koje je i očekivano za populaciju počinitelja kaznenih djela. Najveći udio osuđenih žena je imao završeno srednjoškolsko obrazovanje (trogodišnja ili četverogodišnja srednja škola). Interesantno je primijetiti kako 8% osuđenih žena nije imalo završenu osnovnu školu, dok je čak 19% imalo završeno samo osnovnu školu. Također je interesantno kako su u analiziranom razdoblju osuđene i žene (premda sa najnižim učešćem) s najvišim razinama obrazovanja – magisterijem i doktoratom znanosti.

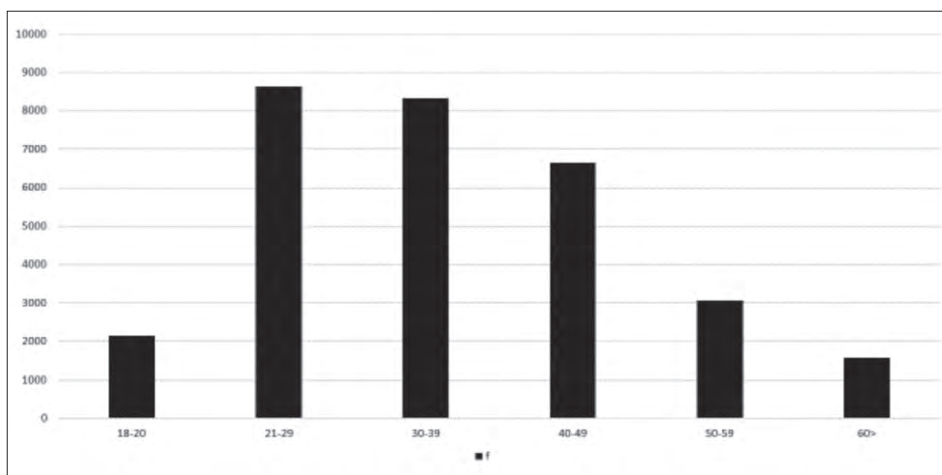
Graf 6. Obrazovna razina osuđenih punoljetnih žena u Hrvatskoj u razdoblju od 1998. do 2012. godine (%)

Osim zbirnih podataka za ukupno analizirano razdoblje, interesirale su nas i eventualne promjene u istom razdoblju pa su podaci o obrazovnoj razini osuđenih punoljetnih žena prikazani u Tablici 4. Iz tablice su uočljive oscilacije u udjelu žena bez završene osnovne škole ili završena tri razreda osnovne škole. Udio žena sa završenih četiri do sedam razreda osnovne škole pokazuje trend pada u analiziranom periodu, a isto vrijedi i za udio žena sa završenom osnovnom školom. Udio žena sa završenim trogodišnjim srednjoškolskim obrazovanjem pokazuje određene oscilacije, dok se kod udjela žena sa završenim srednjoškolskim obrazovanjem primjećuje trend porasta, što vrijedi i za one žene sa završenim visokoškolskim obrazovanjem. Iz ovih podataka se može zaključiti kako se povećava obrazovna razina osuđenih punoljetnih žena u analiziranom razdoblju. Naravno, kako bi se mogli donijeti korektni zaključci, trebalo bi podatke o obrazovnoj razini osuđenih žena usporediti sa obrazovnom razinom svih punoljetnih žena u analiziranom razdoblju što je nemoguće obzirom na nepostojanje podataka o obrazovnoj razini žena za svaku pojedinu godinu.

Osim obrazovne razine, podaci Državnog zavoda za statistiku omogućuju analizu podataka o dobi osuđenih žena u analiziranom razdoblju. Zbirni podaci o dobnoj strukturi za ukupan period od 1998. do 2012. godine prezentirani su u Grafu 7. Iz prezentiranih podataka je razvidno kako je najzastupljenija dobna skupina mlađe odrasle dobi (21-30 godina), nakon koje pada broj osuđenih punoljetnih žena.

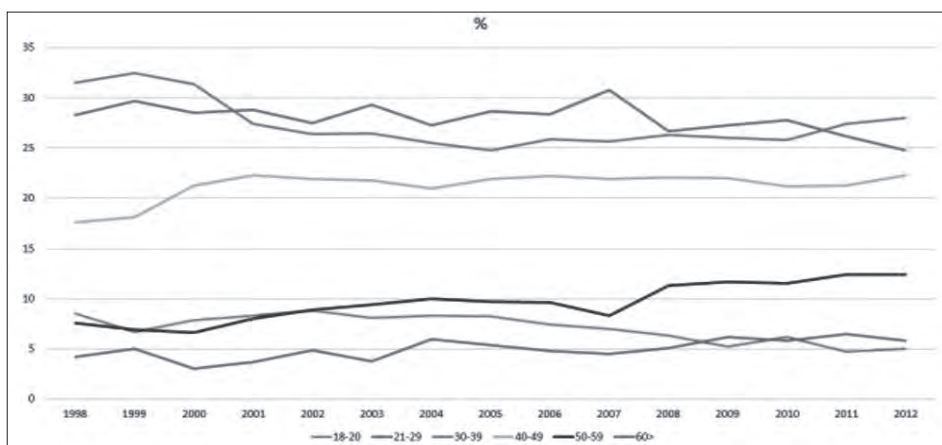
Tablica 4. Osuđene punoljetne žene prema obrazovnoj razini

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ukupno žene	942 100,0	1410 100,0	1480 100,0	1568 100,0	1859 100,0	2275 100,0	2381 100,0	2272 100,0	2415 100,0	2450 100,0	2524 100,0	2533 100,0	2400 100,0	2418 100,0	1985 100,0
bez ili do 3 razreda	56 5,9	59 4,2	49 3,3	51 3,3	75 4,0	60 2,6	112 4,7	92 4,0	104 4,3	88 3,6	96 3,8	73 2,9	110 4,6	108 4,5	89 4,5
4-7 razreda	71 7,5	88 6,2	74 5,0	91 5,8	92 4,9	89 3,9	125 5,2	80 3,5	90 3,7	87 3,6	77 3,1	71 2,8	70 2,9	75 3,1	58 2,9
OŠ	221 23,5	301 21,3	306 20,7	349 22,3	353 19,0	457 20,1	448 18,8	458 20,2	428 17,7	437 17,8	439 17,4	433 17,1	440 18,3	472 19,5	328 16,5
SŠ-3 godine	187 19,9	316 22,4	316 21,4	322 20,5	391 21,0	463 20,4	461 19,4	472 20,8	513 21,2	538 22,0	548 21,7	605 23,9	525 21,9	444 18,4	403 20,3
SŠ-4 godine	305 32,4	459 32,6	481 32,5	507 32,3	591 31,8	778 34,2	764 32,1	743 32,7	849 35,2	833 34,0	881 34,9	841 33,2	791 33,3	869 35,9	699 35,2
VŠS	24 2,5	49 3,5	55 3,7	55 3,5	67 3,6	83 3,6	79 3,3	71 3,1	94 3,9	83 3,4	82 3,2	86 3,4	88 3,7	88 3,6	74 3,7
VSS	35 3,7	51 3,6	61 4,1	54 3,4	78 4,2	107 4,7	98 4,1	90 4,0	110 4,6	130 5,3	144 5,7	163 6,4	144 6,0	132 5,5	160 8,1
mr.sc.	1 0,1	0	1 0,1	0	0	0	2 0,1	4 0,2	2 0,1	6 0,2	6 0,2	2 0,1	7 0,3	8 0,3	7 0,4
dr.sc.	0	0	1 0,1	0	0	1 0,04	1 0,04	1 0,04	2 0,1	2 0,1	1 0,04	1 0,04	1 0,04	0	2 0,1
nepoznato	42 4,5	87 6,2	136 9,2	139 8,9	212 11,4	237 10,4	291 12,2	261 11,5	223 9,2	246 10,0	250 9,9	258 10,2	224 9,3	222 9,2	165 8,3

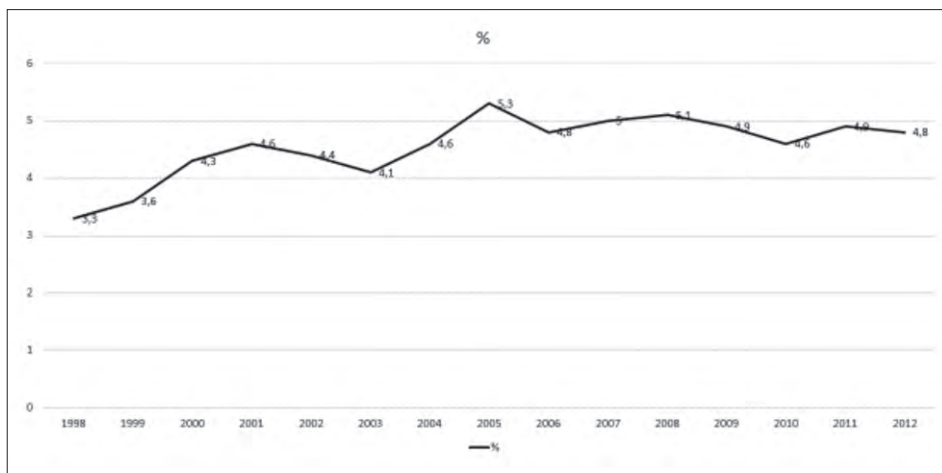
Graf 7. Dobna struktura osuđenih punoljetnih žena u Hrvatskoj u razdoblju od 1998. do 2012. godine (frekvencije)

I kod ovog obilježja su nas interesirale eventualne promjene u učešću pojedine dobne skupine u ukupnom broju osuđenih žena u analiziranom periodu pa su ti podaci prezentirani u Grafu 8. Iz grafa je vidljivo kako su grupirane dobne skupine po visini učešća – srednje dobne kategorije (21-29, 30-39 i 40-49) su najzastupljenije. U prvim dvjema kategorijama je razvidan određeni silazni trend, dok se kod kategorije od 40-49 godina bilježi određeni porast. Kod dvije najstarije kategorije se bilježi uzlazni trend, za razliku od mlađih punoljetnica kod je razvidan silazni trend.

Graf 8. Dobna struktura osuđenih punoljetnih žena u Hrvatskoj u razdoblju od 1998. do 2012. godine (%)

Podaci o recidivizmu, odnosno ranijoj osuđivanosti su uvijek interesantni jer pružaju posrednu informaciju o svojevrsnoj učinkovitosti prethodnih izrečenih sankcija. Graf 9 sadrži podatke o učešću žena u ukupnom broju osuđenih osoba sa ranijim osudama u razdoblju od 1998. do 2012. godine u Hrvatskoj. Iz grafa je razvidno kako žene čine mali dio ukupnog broja recidivista u Hrvatskoj (udio žena ne prelazi 5,3%). No, primjetan je i uzlazni trend u udjelu žena u recidivizmu što je podatak koji zaslužuje pozornost službi za izvršavanje kaznenopravnih sankcija.

Graf 9. Udio osuđenih punoljetnih žena (%) u ukupnom broju punoljetnih osuđenih osoba koje su ranije osuđivane

Na žalost, podaci Državnog zavoda za statistiku ne omogućavaju analizu podataka o vrstama kaznenopravnih sankcija izrečenih punoljetnim ženskim osobama.

2.3. Podaci Uprave za zatvorski sustav i probaciju

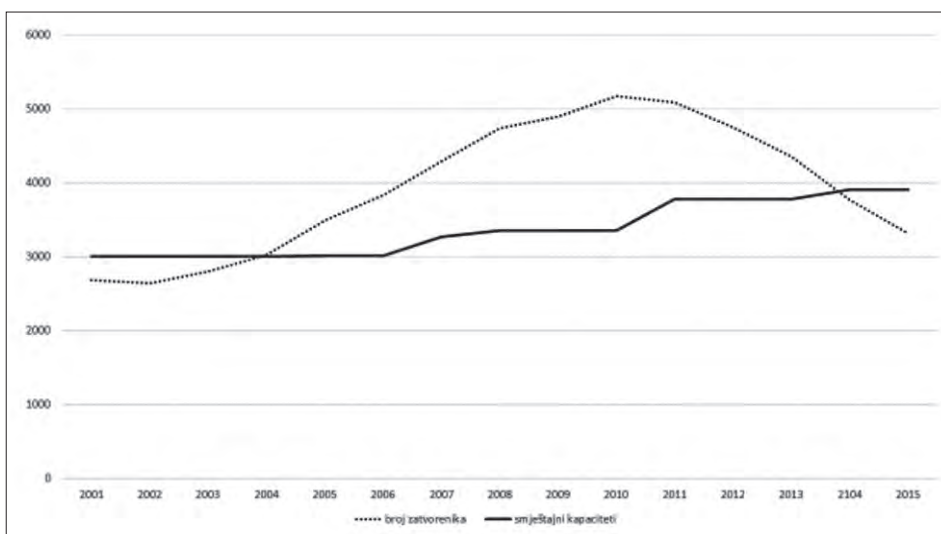
Uprava za zatvorski sustav² je organizacijska jedinica Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske koja obuhvaća Središnji ured, Centar za izobrazbu, kaznionice, zatvore i odgojne zavode. Uprava za zatvorski sustav objavljuje godišnja izvješća o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda, no, kao i kod prethodnih izvora službenih podataka o kriminalitetu, i kod ovih je prisutan razvoj izvještavanja, odnosno povećanje broja obilježja koja se analiziraju u izvješćima

² Od listopada 2017. godine su Uprava za zatvorski sustav i Sektor za probaciju spojeni u jednu upravu koja sada nosi naziv Uprava za zatvorski sustav i probaciju.

što onemogućava praćenja određenih obilježja u kontinuitetu. Iz tog razloga se u odnosu na žene na izvršavanju kazne zatvora u radu prezentira vrlo ograničen broj obilježja.

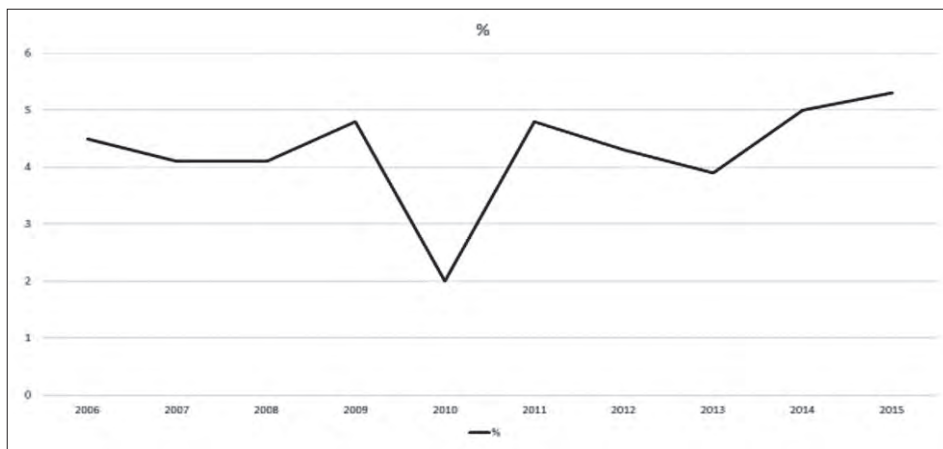
Prije analiziranja broja žena zatvorenica u hrvatskom zatvorskom sustavu, potrebno je reći nekoliko riječi o uvjetima koji su vladali u zatvorskom sustavu, prije svega o prenapučenosti zatvorskog sustava. Podaci iz Grafa 10 zorno svjedoče o znatnoj „prenapregnutosti“ hrvatskog zatvorskog sustava od 2005. do 2014. godine. Uvjeti prenapučenosti zatvorskog sustava, posebice zatvorenih odjela, djeluju kako na osoblje, tako i na zatvorenike što onda u konačnici rezultira specifičnom zatvorskom klimom koja utječe na sve procese u svakodnevnoj rutini zatvorskog sustava.

Graf 10. Broj zatvorenika i smještajnih kapaciteta hrvatskog zatvorskog sustava na 31.12.

Žene čine mali dio hrvatske zatvorske populacije – njihov udio se kreće od 2% (2010. godine) do 5,3% (2015. godine). Udio žena u hrvatskom zatvorskom sustavu prikazan je u Grafu 11. Unatoč nižem udjelu žena u ukupnom broju zatvorenika 2010. godine, uočava se porast udjela zatvorenica u analiziranom periodu.

U Hrvatskoj postoji samo jedna kaznionica za žene (u Požegi). Žene – zatvorenice koje su osuđene na kaznu zatvora u trajanju do šest mjeseci ili kojima ne izdržani dio kazne ne prelazi šest mjeseci upućuju se u najbliži zatvor prema mjestu prebivališta (čl. 49 Zakona o izvršavanju kazne zatvora).

Graf 11. Udio žena zatvorenica (%) u odnosu na ukupan broj zatvorenika u hrvatskom penalnom sustavu (postotak je izračunat u odnosu na tzv. Stock podatke – broj zatvorenika na određeni dan u godini)

Iz godišnjih izvješća u kojima su navedeni takvi podaci (2006-2010), uočava se da žene izdržavaju kaznu zatvora najčešće zbog kaznenih djela protiv imovine (kazneno djelo prijevare), protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (kazneno djelo zlouporabe opojnih droga) te protiv života i tijela (kaznena djela ubojstva, teškog ubojstva i ubojstva na mah). Ovo donekle odgovara i podacima o strukturi kriminaliteta osuđenih žena. Struktura kriminaliteta žena kojima je izrečena kazna sukladna je strukturi kriminaliteta muškaraca koji su u istom razdoblju izdržavali kaznu zatvora. Kazna zatvora je, posebice od uspostave probacijskog sustava 2009. godine, „rezervirana“ za teža kaznena djela i za počinitelje kaznenih djela s nepovoljnijim obilježjima.

U izvješćima se također navodi kako zatvorenice češće od zatvorenika izdržavaju kaznu zatvora u kraćem trajanju – zbirni podaci za razdoblje od 2006. do 2010. godine pokazuju kako se 41,4% žena te 31,4% muškaraca nalazilo na izvršavanju kazne zatvora u trajanju od jedne do tri godine. Kaznu dugotrajnog zatvora (20-40 godina) je izvršavalo 2,8% muškaraca te 0,6% žena. Za žene se također navodi kako imaju nešto višu razinu obrazovanja od muškaraca – zbirni podaci za razdoblje od 2007. do 2010. godine pokazuju kako 59,5% žena i 55,2% muškaraca ima završenu srednju školu; 4,6% žena i 1,6% muškaraca ima završenu visoku školu, a 4,3% žena i 2,1% muškaraca ima završen fakultet.

Hrvatski zatvorski sustav je utemeljen na rehabilitacijskom principu koji je definiran Zakonom o izvršavanju kazne zatvora³ pa se u tom smislu mogu spomenuti

³ U članku 2. Zakona o izvršavanju kazne zatvora navodi se kako je svrha izvršavanja kazne zatvora osposobljavanje zatvorenika za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima.

tzv. opći i posebni programi tretmana. Opći programi obuhvaćaju područja izobrazbe zatvorenika, rada, organizacije slobodnog vremena te dušebrižništvo i vjeroispovijedanje, dok su posebni programi tretmana usmjereni na određene statičke i dinamičke faktore rizika zatvorenika. Najstariji posebni programi u hrvatskom zatvorskom sustavu su programi za ovisnike (o alkoholu i drogama), nakon Domovinskog rata uvedeni su programi rada sa zatvorenicima s PTSP-em, a razvijen i cijeli niz dodatnih programa, poput programa kontroliranja agresije, programa odgovornog roditeljstva, razvoja socijalnih vještina i slično. Na žalost, zbog ograničenih resursa, navedeni posebni programi se ne provode kontinuirano u svim kaznionicama.

Specifičnosti žena su prepoznate u kontekstu majčinstva. Tako se kao mogući razlozi odgode izvršavanja kazne zatvora⁴ navode dijete mlađe od godinu dana o kojem osuđenik skrbi (što nije rezervirano isključivo za žene), trudnoća osuđenice ako do poroda ne preostaje više od šest mjeseci te rizična trudnoća osuđenice. Zaštita majčinstva⁵ u kontekstu izvršavanja kazne zatvora podrazumijeva cjelovitu zdravstvenu zaštitu u odnosu na trudnoću, porođaj i majčinstvo. U kaznionici za žene postoji odjel za roditelje te odjel za majku s djetetom. Zatvorenice trudnice porođaj obavljaju u vanjskoj specijaliziranoj zdravstvenoj ustanovi, a dijete ostaje s majkom u kaznionici u pravilu do treće godine života djeteta.

Probacijski sustav je u Hrvatskoj uspostavljen 2009. godine kada je donesen Zakon o probaciji. Namjera ovog zakona, pa tako i kompletnog sustava je ostvarenje pravičnijeg kazneno-pravnog sustava, a glavni ciljevi su smanjenje broja pritvorenih osoba, manji broj počinitelja kaznenih djela osuđenih na kaznu zatvora te povećanje broja alternativnih sankcija koje doprinose učinkovitosti i humanizaciji sustava (Maloić, 2012). Uspostavom kompletnog sustava (za punoljetne osobe) se nastojalo proširiti lepezu mjera i sankcija koje se provode u zajednici kako bi se rasteretio prenapregnuti zatvorski sustav, uzimajući u obzir i inozemne spoznaje o relativnoj neučinkovitosti kazne zatvora u prevenciji kriminaliteta. Probacijska služba organizirana je kroz Središnji ured i 12 probacijskih ureda. Osnovni ciljevi probacijske službe harmonizirani su s postojećim europskim probacijskim standardima i sustavima u kojima se na ravnopravan način predstavljaju zaštita zajednice i socijalna integracija počinitelja kaznenog djela.

Probacijska služba svake godine podnosi izvješća o radu, no kao i kod prethodnih izvora i ovdje se primjećuje različit način izvještava po pojedinim godinama što opet onemogućava praćenje statističkih pokazatelja za žene. U svim se izvješćima ipak primjećuje znatno manji broj žena kojima su izrečene zaštitne mjere

⁴ Članak 54. Zakona o izvršavanju kazne zatvora

⁵ članak 111. Zakona o izvršavanju kazne zatvora

uz uvjetnu osudu ili rad za opće dobro od muškaraca. U posljednjem dostupnom izvješću (Sektor za probaciju, 2016) navodi se kako u ukupnoj populaciji osoba uključenih u probaciju žene čine tek 7,2%. Od ostalih podataka koji su u izvješću prezentirani u odnosu na spol, postoje samo podaci o vrsti kaznenih djela zbog kojih je izrican rad za opće dobro. Muškim počiniteljima je rad za opće dobro na slobodi izrican zbog kaznenih djela protiv imovine, zdravlja ljudi (gdje po novom Kaznenom zakonu spada kazneno djelo „Neovlaštena proizvodnja i promet drogama“), protiv osobne slobode (najzastupljenije kazneno djelo iz te skupine je prijetnja), te javnog reda (najzastupljenije kazneno djelo – Nedoovoljeno posjedovanje, izrada i nabavljanje oružja i eksplozivnih tvari). Kod žena je, osim dominantne zastupljenosti imovinskih delikata, struktura ostalih skupina kaznenih djela nešto drugačija u odnosu na muške počinitelje pa se tako nakon imovinskih delikata po visini zastupljenosti nalaze kaznena djela protiv službene dužnosti (najzastupljenije kazneno djelo iz ove skupine je primanje mita), kaznena djela protiv javnog reda te kaznena djela protiv gospodarstva.

3. ŽENE ZAPOSLENE U SLUŽBAMA FORMALNE DRUŠTVENE REAKCIJE NA KRIMINALITET

Osim pitanja opsega, strukture i objašnjenja kriminaliteta žena, jedno od značajnih područja interesa feminističke kriminologije je i položaj žena – počiniteljica kaznenih djela u kazneno-pravnom sustavu, odnosno postupanje prema ženama-počiniteljicama kaznenih djela. U tom smislu su prepoznate tri hipoteze (Belknap, 2007): 1. hipoteza jednakog tretmana, 2. hipoteza kavalirstva (paternalistička perspektiva) i 3. hipoteza „zle“ žene. Prema hipotezi jednakog tretmana (nul hipoteza), ne postoji različito postupanje prema muškim i ženskim počiniteljima kaznenih djela u kaznenopravnom sustavu. Prema hipotezi kavalirstva, postoji rodna diskriminacija u kaznenopravnom sustavu na štetu muškaraca obzirom da se žene tretira i procesuiraju blaže od muškaraca. Ova hipoteza reflektira ideju percepcije žene kao žrtve i potrebe muški strukturiranog kaznenopravnog sustava da zaštiti ženu. Posljednja hipoteza, hipoteza „zle“ žene nudi perspektivu strožeg postupanja prema ženama počiniteljicama kaznenih djela u kaznenopravnom sustavu iz razloga njihove „duple“ devijantnosti. Žene počiniteljice kaznenog djela su „duplo“ devijantne jer su osim, kršenja zakona (jedna devijacija), prekršile i socijalna očekivanja vlastitog roda (druga devijacija).

Navedene hipoteze pretpostavljaju, a jedna (hipoteza paternalizma) i naglašava ideju o maskulinoj organizaciji kaznenopravnog sustava. No, može se postaviti pitanje je li takva pretpostavka aktualna. Pitanje spola stručnjaka kaznenopravnog sustava koji postupaju prema ženama počiniteljicama kaznenih djela je pitanje koje zasigurno zaslužuje više analize (bar u Hrvatskoj). Iz tog razloga je važno

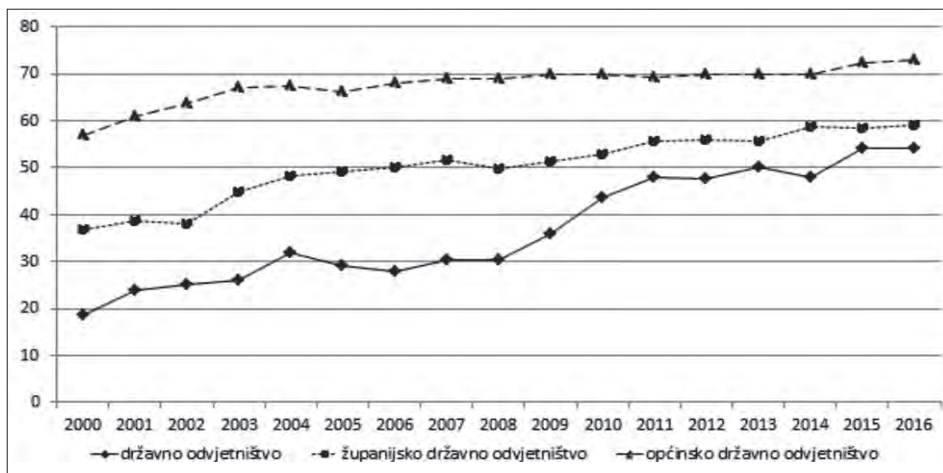
bar ukratko opisati spolnu strukturu policije, državnog odvjetništva, suda i zatvorskog sustava.

Žene u policiji su u posljednjih nekoliko desetljeća postale značajna politička tema, u kontekstu opće rasprave o rodnoj ravnopravnosti. Žene su prisutne u hrvatskoj policiji od 70-ih godina prošlog stoljeća (tada u okviru republičke organizacije bivše Jugoslavije), a danas čine 17,2% policijskih službenika što je više od udjela žena u policiji SAD (10%, Gunnison, Bernat i Goodstein, 2017). U nešto nižem učešću (11,7%) policijske službenice su na glavnim rukovodnim pozicijama. Balgač (2017) je, u okviru projekta Europske mreže policijskih službenica, provela istraživanje o samoprocjeni rodne osjetljivosti policijske prakse 2013. godine na uzorku od 632 policijska službenika. U kontekstu prednosti policijskih službenica do kojih se došlo u istraživanju, navodi slijedeće:

- „žene policijske službenice su obrazovanije nego muške kolege te pokazuju superiornije menadžerske vještine;
- policijske službenice imaju bolje komunikacijske vještine nego muškarci;
- policijske službenice su racionalnije i opreznije u svom postupanju, a u konačnici pozitivno utječu na muškarce te kod njih povećavaju ovu tendenciju;
- policijski službenici koji sa ženama obavljaju ophodnje manje su agresivni;
- građani se manje pritužuju na postupanje žena policijskih službenica;
- veći broj žena, policijskih službenica povećat će ugled i imidž policije i unaprijediti njen odnos sa zajednicom,;
- žene policijske službenice se manje „upuštaju“ u nedozvoljena ponašanja u službi i izvan službe od muških kolega;
- policijske službenice vrlo uspješno postupaju sa žrtvama nasilnih kaznenih djela.“

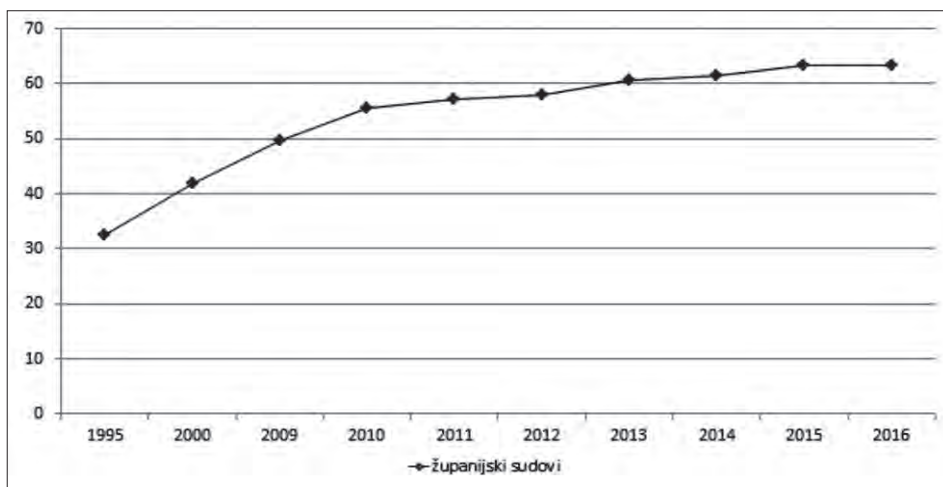
Za žene u policiji se uobičajeno smatralo da su pogodne za rad sa ženama i maloljetnicima što odražava svojevrsnu stereotipnu percepciju žena kojima je, u smislu moralnog funkcioniranja, inherentna etika brige, tj. skrbi, za razliku od muškaraca kojima je inherentnija etika pravde (je li nešto ipravno ili nije) (Gilligan, 1982). U Hrvatskoj se primećuju određeni pozitivni pomaci od navedenog sterotipa.

Za hrvatski kaznenopravni sustav se u posljednjem periodu sve češće naglašava njegova feminizacija. Podaci u udjelu žena u državnom odvjetništvu (republičko državno odvjetništvo, županijsko i općinsko) prezentirani su u Grafu 12 iz kojeg je vidljiv porast učešća žena, posebice na državnoj razini. Može se tako zaključiti kako spolna struktura u državnom odvjetništvu ne samo da odražava spolnu strukturu u općoj populaciji (51,7%), nego ju i premašuje.

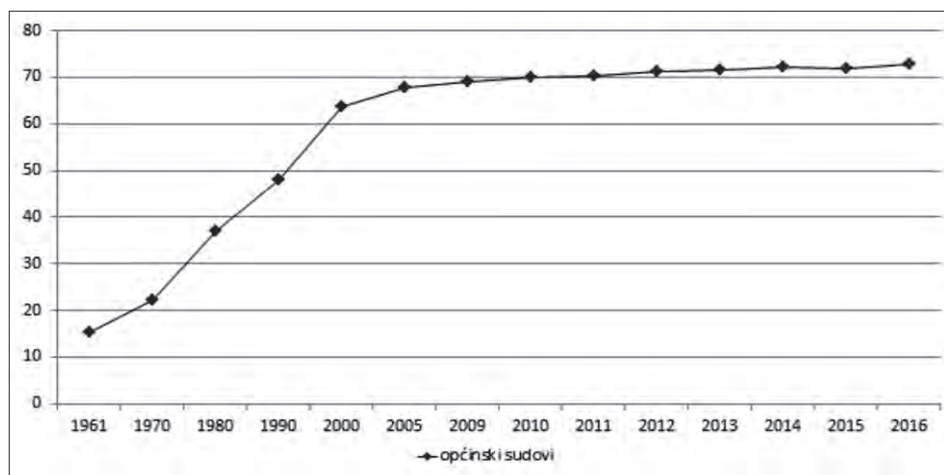

Graf 12. Udio žena (%) zaposlenih u državnom odvjetništvu (Izvor: Državni zavod za statistiku: Žene i muškarci u Hrvatskoj)

Isti podaci za sudove su prezentirani u Grafu 13 i 14. Zbog različitog vremenskog prikazivanja, podatke nije bilo moguće staviti u isti graf. I u odnosu na udio žena među sucima se također može primijetiti veća zastupljenost žena koja je viša od zastupljenosti žena u općoj populaciji. Situacija u Hrvatskoj je prilično drugačija od one koju Gunnison, Bernat i Goodstein (2017) navode za SAD gdje žene čine jednu trećinu sudaca.

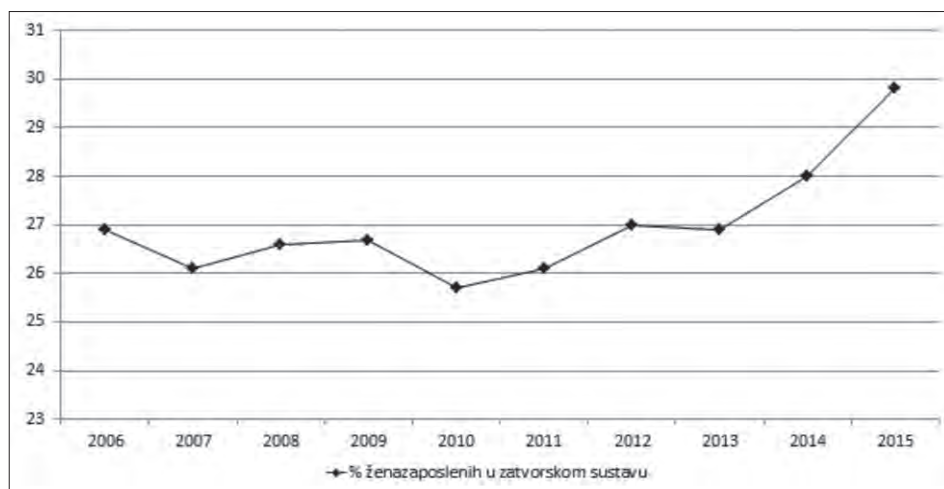

Graf 13. Udio (%) sutkinja na županijskim sudovima (Izvor: Državni zavod za statistiku: Žene i muškarci u Hrvatskoj)

Graf 14. Udio (%) sutkinja na općinskim sudovima (Izvor: Državni zavod za statistiku: Žene i muškarci u Hrvatskoj)

Graf 15 sadrži podatke o udjelu žena zaposlenih u zatvorskom sustavu, pri čemu se taj udio odnosi na ukupan broj državnih službenika i namještenika. I u dijelu izvršavanja kazne zatvora se primjećuje povećanje udjela žena. Važno je naglasiti kako udio zaposlenih žena varira prema vrsti poslova – najmanje žena radi u službi osiguranja (što odgovara strukturi zatvorenika), dok skoro dvije trećine žena rade na poslovima tretmana. Podaci o ukupnom udjelu žena u hrvatskom zatvorskom sustavu približavaju se učešću koje Cook (2005) navodi za američki korekcijski sustav u kojem žene čine 35% ukupnog osoblja.

Graf 15. Udio (%) žena zaposlenih u hrvatskom zatvorskom sustavu

Zaključno se u ovom dijelu može istaknuti potreba za provjeravanjem hipoteza o drugačijem postupanju prema ženama u kaznenopravnom sustavu te da pri tome treba voditi računa i o spolnim razlikama zaposlenika državnih službi koji postupaju prema ženama.

4. HRVATSKI ZNANSTVENI INTERES ZA KRIMINALITET ŽENA

U svrhu odgovora na pitanje opsega i kvalitete interesa hrvatskih znanstvenika za problem kriminaliteta žena (punoljetnih), napravljena je kraća analiza objavljenih radova u tri relevantna hrvatska časopisa – Policija i sigurnost (1992-2016), Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (1994-2011) i Kriminologija i socijalna integracija (2000-2011). Pregledani su naslovi i ključne riječi objavljenih radova, a fokus analize su bili radovi koji su u naslovu ili u ključnim riječima uključivali žene – počiniteljice kaznenih djela ili žene zatvorenice. Generalno govoreći, rezultati analize pokazuju kako je broj takvih radova prilično nizak. Spol je varijabla koja se djelomično obrađuje u velikom broju radova, no kriminalitet žena kao posebna tema nije naročito istraživana. Znatno više je onih radova koji se bave različitim pitanjima viktimizacije žena. Također, interesantno je primijetiti kako ne postoji niti jedan rad koji bi se bavio pitanjem kriminaliteta žena u Hrvatskoj u cjelini ili teoretskim objašnjenjima kriminaliteta žena. Većina objavljenih radova bavi se nekim specifičnim kaznenim djelima ili specifičnim pitanjima određenih kaznenih djela. Tako su se primjerice Cajner (1984) i Komazin, Trković i Vragolov (2006) bavili analizom čedomorstva kao „ženskog“ delikta, Meter Celinšćak i Kovčo Vukadin (2003) su se bavile ubojstvima obzirom na agresivnost počiniteljica, Kovčo (1996, 1997) karakteristikama ubojstava intimnih partnera u Hrvatskoj te razlikama u pasivnom socio-ekonomskom statusu počinitelja ubojstva različitog spola, Grozdanić (2010) europskim perspektivama kaznenopravnog statusa žena (prikaz projekta), Balić, Divanović i Ricijaš (2001) nasiljem i ubojstvima između intimnih partnera, Belušić (2003) kriminalitetom žena (pregledni rad), Brezarić (2005) povezanošću žena s terorizmom, a Milivojević Antoliš, Kovačević, Mihajlović i Šrtk (2013) prostitucijom u hrvatskome prekršajnom i kaznenom pravu. Osim znanstvene periodike valja istaknuti dvije znanstvene monografije koje se bave problemom kazne zatvora za žene (Grozđanić i Šelih, 2001) te ženama – počiniteljicama ubojstva (Grozđanić, 2011).

Temeljem ove vrlo ograničene analize, može se zaključiti kako pitanja kriminaliteta žena nisu u dovoljnoj mjeri zastupljena u hrvatskoj znanstvenoj literaturi jer nema cjelovitijih studija koje bi interdisciplinarno analizirale kriminalitet žena, kao i pojedine oblike kriminaliteta žena i društvene reakcije.

5. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada je bio prikaz i analiza hrvatskih službenih podataka o opsegu kriminaliteta žena, strukturi kriminaliteta žena, spolnoj strukturi službi kaznenog pravosuđa i znanstvenog interesa za kriminalitet žena u Hrvatskoj. U tu svrhu je postavljeno nekoliko istraživačkih pitanja.

Prvo istraživačko pitanje odnosio se na vidljivost žena u službenoj statistici kriminaliteta u Hrvatskoj. U samim prikazima pojedinih službenih izvora podataka o kriminalitetu je pojašnjen opseg obilježja kriminaliteta u odnosu na spolnu strukturu. Kod svih izvora, osim kod probacije, u vremenskom kontinuitetu se bilježi porast broja obilježja koja se prikazuju generalno, pa onda i broja obilježja koja se prikazuju prema spolu počinitelja kaznenih djela. Može se tako zaključiti kako žene postaju sve vidljivije u službenoj statistici kriminaliteta u Hrvatskoj. To se može smatrati važnom činjenicom jer upravo temeljni statistički pokazatelji predstavljaju polazište za bavljenje određenim pitanjima kriminaliteta žena.

Drugo istraživačko pitanje odnosilo se na postojanje promjena u opsegu i strukturi kriminaliteta žena u Hrvatskoj u razdoblju od 1998. do 2012. godine. Ovaj vremenski okvir je odabran jer predstavlja razdoblje važenja Kaznenog zakona iz 1997. godine. Novi kazneni zakon koji je stupio na snagu 1. siječnja 2013. godine je donio određene promjene u unutarnjoj strukturi pojedinih skupina kaznenih djela što bi otežavalo mogućnost komparacije rezultata. Generalni podaci o broju prijavljenih, optuženih i osuđenih žena su bili prikazani za dulje vremensko razdoblje, od 1990. do 2016. godine. U odnosu na apsolutni broj prijavljenih osoba, u periodu od 2000. do 2009. godine bilježi se porast broja prijavljenih žena, no slični trendovi se bilježe i kod muškaraca pa se ne može govoriti o nekom specijalnom povećanju broja prijavljenih žena. Udio žena u ukupnom broju prijavljenih osoba kreće se od 7,5 – 18%. U posljednjih nekoliko godina bilježi se porast učešća žena (%) u ukupnom broju prijavljenih punoljetnih osoba. U odnosu na apsolutni broj optuženih žena primjećuju se isti trendovi kao i kod muškaraca. Kod broja osuđenih osoba su trendovi kod muškaraca i žena također slični – nakon pada broja osuđenih osoba u prvoj trećini analiziranog razdoblja i porasta u drugoj trećini, od 2009. godine se bilježi pad broja osuda, kako za muškarce, tako i za žene. Udio žena u ukupnom broju osuđenih osoba ne prelazi 13%. Od skupina kaznenih djela najzastupljenija su imovinska kaznena djela zbog kojih su žene osuđene u skoro 1/3 slučajeva. Postoje određene promjene u strukturi kriminaliteta žena u analiziranom razdoblju – uočljiv je silazni trend kod imovinskih kaznenih djela, kaznenih djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine i kaznenih djela protiv života i tijela. Uzlazni trend u ukupnoj strukturi osuda kod žena je vidljiv kod kaznenih djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom i kaznenih djela protiv braka, obitelji i mladeži. Kod ove posljednje skupine kaznenih dje-

la se valja prisjetiti kako se u najvećem broju slučajeva radi o kaznenom djelu zlostavljanja i zapuštanja maloljetne osobe. Podaci o povećanom broju žena osuđenih za ovo kazneno djelo vjerojatno reflektiraju veću spremnost društva za reagiranje u ovakvim slučajevima, a ne nužno povećanje ove vrste kaznenih djela. Žene počiniteljice kaznenih djela najčešće imaju završenu srednju školu, a u ukupnom razdoblju se bilježi povećanje obrazovne razne osuđenih žena. Najveći dio osuđenih žena je u mlađoj odrasloj dobi (21-30 godina). Žene sudjeluju u recidivizmu sa niskim udjelom – njihov udio ne prelazi 5,3%. Valja, međutim, obratiti pozornost na povećanje udjela žena u skupini ranije osuđenih osoba. U odnosu na izvršavanje kazne zatvora, udio žena se kreće od 2-5,3%. Ženama je kazna zatvora najčešće izrečena zbog imovinskog kaznenog djela, zatim zlouporabe droga te kaznenih djela protiv života i tijela. Ženama su izrečene kazne u kraćem trajanju nego muškarcima. U ukupnoj populaciji osoba uključenih u probaciju žene čine 7,2%.

Treće istraživačko pitanje odnosilo se na provjeravanje postojanja promjena u spolnoj strukturi zaposlenika državnih službi koje reagiraju na kriminalitet. U tom smislu su pogledani dostupni podaci za policiju, državno odvjetništvo, sudove i zatvorski sustav. Prema dostupnim podacima, žene čine 17,2% policijskih službenika u Hrvatskoj. Spolna struktura državnog odvjetništva na svim razinama (državnoj, županijskoj i općinskoj) ukazuje na „feminizaciju“ državnog odvjetništva koje je nainražnije na državnoj razini. Podaci o spolnoj strukturi sudaca također svjedoče o povećanju broja žena sutkinja. Porast broja žena se bilježi u području izvršavanja kazne zatvora. Ovi podaci ukazuju na moguće interesantno istraživačko područje – kako žene stručnjakinje postupaju prema ženama počiniteljicama kaznenih djela. U kontekstu tipično „muških“ profesija, poput policije i zatvorskog sustava određeni autori smatraju kako su žene rigidnije od muških kolega u obavljaju svojih poslova upravo iz potrebe svojevrsne kompenzacije stereotipa kako ženama „nije mjesto“ u takvim profesijama jer traže snagu, agresivnost i odlučnost koja je svojstvenija muškarcima nego ženama (Gunnison, Bernat i Goodstein, 2017). Može se postaviti pitanje znači li to da se žene stručnjakinje ponašaju prema ženama počiniteljicama kaznenih djela „gore“ od svojih muških kolega? U svakom slučaju bi bilo interesantno provjeriti postoje li razlike u postupanju prema ženama počiniteljicama kaznenih djela obično na spol stručnjaka.

Posljednje pitanje kojim se ovaj rad bavio je pitanje znanstvenog interesa za kriminalitet žena u Hrvatskoj. U odnosu na to pitanje se može zaključiti kako je situacija u Hrvatskoj slična kao i situacija u inozemstvu – nakon inicijalnog fokusiranja znanstvenika na problem kriminaliteta žena, desio se određeni pomak od pitanja opsega i strukture kriminaliteta žena i objašnjenja kriminaliteta žena na pitanja viktimizacije žena koja se često ističe kao glavni prediktor kriminaliteta

žena. U tom smislu se može zaključiti kako hrvatski znanstvenici (ice) prate inozemne trendove, obzirom da adresiraju vrlo specifična pitanja kriminaliteta žena, dok ne postoje značajniji radovi koji se bavili kriminalitetom žena u cjelini, kao ni objašnjenjima specifičnosti kriminaliteta žena.

Generalno se, temeljem svih prezentiranih podataka može zaključiti kako pitanje žena i kriminaliteta plijene određeni, još uvijek ograničeni interes znanstvenika i stručnjaka kako postoji cijeli niz specifičnih pitanja u ovom području koja, u nacionalnim okvirima, zaslužuju puno veću pažnju.

Literatura

- Adler, F. (1975). *Sisters in crime*. New York: McGraw-Hill.
- Aebi, M.F., Akdeniz, G., Barclay, G., Campistol, C., Caneppele, S., Gruszczynska, B., Harrendorf, S., Heiskanen, M., Hysi, V., Jehle, J-M., Jokinen, A., Kensey, A., Killias, M., Lewis, C.G., Savona, E., Smit, P., Porisdottir, R. (2014). *European sourcebok of crime and criminal justice statistics 2014*. 5th ed. Helsinki: European Institute for crime prevention and control, affiliated with the United Nations (HEUNI).
- Australian Institute of Criminology (2010). *Australian crime: facts and figures, 2009*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Bagaric, M., Bagaric, B. (2017). Mitigating the crime that is over-imprisonment of women: Why orange should not be the new black. *Vermont Law Review*, 41(3), 538-602.
- Balgač, I. (2017). *Žene u policiji – rodni aspekti policijske prakse u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: MUP RH.
- Balić, S., Divanović, D., Ricijaš, N. (2001). Nasilje i ubojstva između intimnih partnera. *Kriminologija i socijalna integracija*, 9(1-2), 71-84.
- Belknap, J. (2007). *The invisible women: Gender, crime, and justice*. 3rd ed. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Belušić, I. (2003). *Kriminalitet žena*. *Kriminologija i socijalna integracija*, 11(2), 165-176.
- Brezarić, S.Z. (2005). *Žene i terorizam*. *Policija i sigurnost*, 14(1-6), 120-153.
- Britton, D. (2000). *Feminism in criminology: engendering the outlaw*. *Annals, AAPS*, 571, 57-76.
- Cajner, I. (1994). *Opseg, kretanje i neka obilježja izvršenja i otkrivanja kaznenog djela čedomorstva*. *Policija i sigurnost*, 3(4), 407-420.
- Chesney-Lind, M. (1997). *The female offender: Girls, women and crime*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Cook, N. (2005). *Women in corrections: an essential asset*. *Correctins Today*, 67(6), 8.
- Državni zavod za statistiku (1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012). *Punoljetni počinitelji kaznenih djela: prijave, optužbe, osude*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Državni zavod za statistiku (2017). *Žene i muškarci u Hrvatskoj*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Grozdanić, V. (2010). *Europske perspektive kaznenopravnog statusa žena – prikaz projekta*. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(1), 261-264.

- Grozđanić, A. (Ur.)(2011). Kada žena ubije – interdisciplinarni pristup. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Grozđanić, V., Šelih, A. (Ur.)(2001). Žene i kazna zatvora. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Gunnison, E., Bernat, F.P., Goodstein, L. (2017). Women, crime, and justice: balancing the scales. Chichester, UK: John Wiley & Sons Ltd.
- Heidensohn, F. (1968). The deviance of women: A critique and an enquiry. *British Journal of Sociology*, 19, 16-175.
- Heidensohn, F. (1985). Women and crime. London: Macmillan Press.
- Heidensohn, F. (2012). The future of feminist criminology. *Crime, Media and Culture*, 8(2), 123-134.
- Komazin, J., Trković, J., Vragolov, L. (2006). Čedomorstvo. *Kriminologija i socijalna integracija*, 14(1), 87-100.
- Kovčo, I. (1996). Karakteristike ubojstava intimnih partnera u Hrvatskoj. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 3(1), 11-126.
- Kovčo, I. (1997). Ubojstva u Hrvatskoj – razlike u pasivnom socio-ekonomskom statusu počinitelja različitog spola. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 4(1), 225-241.
- Maloić, S. (2012). Potreba i značaj razvoja suradnje probacijskog sustava i sustava socijalne skrbi u RH. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(1), 29-52.
- Meter Celinščak, A., Kovčo Vukadin, I. (2003). Ubojstva s obzirom na agresivnost počiniteljica. *Policija i sigurnost*, 12(1-3), 1-21.
- Milivojević Antoliš, L., Mihajlović, P., Štrk, D. (2013). Prostitucija u hrvatskome prekršajnom i kaznenom pravu. *Policija i sigurnost*, 22(2), 284-296.
- Pollock, J.M. (1999). *Criminal women*. Cincinnati, OH: Anderson Publishing Company.
- Sektor za probaciju (2016). *Izvješće o radu probacijske službe u 2015. godini*. Zagreb: Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske.
- Simon, R. (1975). *Women and crime*. Lexington, MA: Lexington.
- Smart, C. (1976). *Women, crime and criminology*. London: Routledge.
- Zakon o izvršavanju kazne zatvora. Narodne novine [128/99](#), [55/00](#), [59/00](#), [129/00](#), [59/01](#), [67/01](#), [11/02](#), [190/03](#) (pročišćeni tekst), [76/07](#), [27/08](#), [83/09](#), [18/11](#), [\(48/11\)](#), [125/11](#), [56/13](#) i [150/13](#)
- Zakon o probaciji. Narodne novine 153/09.
- Zakon o probaciji. Narodne novine 143/12.

Ženske, kriminalnost, deviantnost in nadzor

»Človek ima nekaj 'zmožnosti mišljenja', kot pravi temu. In tako opazi nekatera dejstva. Recimo, da nikoli v življenju ne dočaka dne, ko bi lahko zadovoljil eno samo žensko; pa tudi, da nobena ženska ne dočaka dne, ko ne bi mogla izmučiti, zdelati in odpisati katerihkoli deset moških rastlin, ki jih je mogoče dati k njej v posteljo. Ta presenetljivo pomenljiva in razsvetljuječa dejstva potlej zbere na kup in iz njih izpelje tale osupljiv sklep: Stvarnik je ženski namenil enega samega moškega.« (Mark Twain, *Pisma z Zemlje*)¹

1. KRIMINALKE IN KRIMINALCI

Očitno je, da imajo ženske v razmerju do kriminalnih pojavov (in nadzorstvenih mehanizmov) pojavno in normativno (ali vrednostno) precej različne, v času in prostoru bolj ali manj spreminjajoče se vloge,² ki so neredko zelo kontroverzne. Trdoživa težava je že v tem, kaj naj sploh štejemo za »kriminalno«. Za skromno ilustracijo: če bi kdo v to zloslutno rubriko družbeno škodljivih, krivičnih in nemoralnih ravnanj uvrstil prodajanje spolnih storitev in nadzorovanje reprodukcije s splavom, bi se število »hudodelk«, ki si zaslužijo grajo in formalno negativno sankcijo, precej povečalo. Toda nasploh velja, da so ženske vse prej kot poglavitni kriminalni akter, namreč osebe, ki bi se jih ljudje (obeh spolov) bali zaradi njihove pripravljenosti, da udejanjajo svoje morilske, pretepaške, tatinske, vlomilske,

¹ Navedba v Ryan in Jethá (2013: 239).

² Graeber (2014: 246–253) opozarja, da so irski zakoni v zgodnjem srednjem veku določali ženske – namreč mlade sužnje ali “dékle” – kot valuto za obračunavanje (in poravnavanje) častnih dolgov v primerih, ko je storilec nekomu “umazal obraz”, ga razžalil ali prizadel spoštovanje, ki ga je bil deležen v očeh drugih, tj. njegovo dostojanstvo, poštenost, značajnost in navsezadnje zmožnost, da sebe, svoje bližnje in privrženice zavaruje pred poniževanjem. Denarna globa je bila odvisna od oškodovančevega statusa. Cena za razžalitev kralja je znašala sedem sužnjic (katerih vrednost je bila enaka časti, ki jim je bila odsvojena). Ženske so bile vključene tudi v kazni za odvzeto življenje (v “krvnino”, ki so ji dodali “častnino”, ker je bilo z ubojem odvzeto tudi dostojanstvo žrtve). Denimo: storilec, ki je usmrtil škofa ali opata, je moral poleg denarnega plačila izročiti še svojo družinsko članico, ki je morala do smrti služiti kot dekla, s čimer se je izenačila s sužnjo, njena trajna sramota pa je vrnila čast umorjene osebe v prvotno stanje. Uporaba ženske kot odškodnine ali kazni za zločin, ki ga je storil nekdo drug, ni bila značilna le za irsko (“barbarsko”) pravo. Če je plemič ubil hčer, ki je bila lastnina drugega aristokrata, je bil morilec po Hamurabijevem zakonu kaznovan tako, da so usmrtili njegovo (prav nič krivo) potomko. Za komentar mezopotamskega pojmovanja pravičnosti glej Harari (2015: 113–116).

roparske, sleparske in druge nevarne potencialne (vzgibe in nagnjenja). Ženske si veliko lažje predstavljamo kot žrtve nasilnih kaznivih dejanj, čeprav so – v vlogi mezdnic delavk, mater in gospodinj – še pogosteje objekt zakonsko dovoljenega podrejanja, izkoriščanja, izsiljevanja in zatiranja. Če se že bežno ozremo na obstoječe kazenskopravne sisteme, takoj opazimo, da se ukvarjajo pretežno z moškimi storilci, in sicer s tistimi, ki pripadajo nižjim razredom, to pa pomeni, da je med njimi sorazmerno malo takih, ki so odgovorni za najhujše oblike kriminalnega okoriščanja ali nasilja (in ki ne uživajo le zavidljive odpornosti proti pravnim in moralnim kaznim, marveč so celo bajno nagrajeni za svoje družbeno in ekološko škodljivo ravnanje).³

Ženske tu in tam resda koga ubijejo (umori so v večini sodobnih držav že tako ali tako pomenljivo redki⁴), a žrtev je navadno nekdo, ki je s storilko v intimnem razmerju in ki je z njo poprej ravnal grdo in nasilno. Nobenega dvoma ni, da tudi ženske (samostojno ali v španoviji s partnerjem) kradejo, goljufajo, si služijo kruh z delom v nelegalni ekonomiji in tako ali drugače zlorablajo svoje poklicne funkcije, za kar pa je treba kajpak imeti ustrezne priložnosti (ki so nasploh precej omejene za osebe, ki morajo preživeti večino budnega časa v patriarhalno organiziranem družinskem domu ali v strogo nadzorovanih in slabo plačanih službah). Več ko jih je na visokih položajih v ekonomskih, političnih in drugih oblastnih strukturah, večja je verjetnost, da bodo dokaj uspešne tudi v protipravnem okoriščanju (in da se bodo v tem pogledu vsaj nekoliko približale moškim, ki sicer še vedno prevladujejo v bleščavih vrhovih družbenih hierarhij). Toda videti je, da so ženske veliko pogosteje povod ali razlog za kriminalno nasilje in pridobitništvo moških akterjev (v preteklosti pa tudi za njihovo vojskovanje⁵).

³ Za zgoščen opis kapitalističnega “narobe sveta”, ki “priporoča in podpira zločin” (in v katerem so nekaznovanja in pohval deležni tisti, ki “v najkrajšem času pobijejo največ ljudi”, ki “z najmanj truda zaslužijo največ denarja” in “ki z najnižjimi stroški iztrebijo največ narave”), glej Galeano (2011: 3–5).

⁴ Harari (2015: 373–375) poudarja, da je aktualno svetovno povprečje približno devet umorov na 100.000 prebivalcev. V evropskih centraliziranih državah se na 100.000 prebivalcev pripeti povprečno en umor letno. Leta 2000 je zaradi nasilnih hudodelstev umrlo 520.000 ljudi. Vojna je odvzela 310.000 življenj. A teh 830.000 žrtev je predstavljalo le 1,5 odstotka od 56 milijonov ljudi, ki so umrli tistega leta. Tedaj je v prometnih “nesrečah” izgubilo življenje 1.260.000 ljudi, medtem ko je 815.000 oseb zapustilo ta svet s samomorom.

⁵ Graeber (2014: 205–206) opozarja, da so se Lelejci (a po vsej verjetnosti tudi mnoga druga afriška plemena) vselej spopadali zgolj zaradi žensk. Tudi Diamond (2016: 186–189) ugotavlja, da so ženske pri številnih ljudstvih pomembne ali celo edini vzrok za tradicionalno vojskovanje. Razlogi za spore, iz katerih se izcimi prelivanje krvi (ki mu običajno sledi še niz maščevanj), so različni. Recimo: (a) ženska soprogu ni zvesta ali je sama žrtev varanja; (b) žena preslabo opravlja predpisane naloge ali celo zapusti svojega moža; (c) ženska je ugrabljen ali posiljen; (č) hudo kri izzove prerekanje o primerni ceni za nevesto. Diamond poudarja, da se moški v novogvinejskem višanju bojujejo tudi zaradi prašičev, ki niso dragoceni le kot hrana (ključni vir beljakovin) ter

Znano je, da nekatera dekleta privlačijo tipi, ki rogovilijo na temni strani zakona, ki izstopajo s fizično trdoto ali neustrašnostjo in ki se ne obotavljajo, ko je treba z grobo silo zavarovati ali si povrniti moško čast. Še več je najbrž žensk, ki so jim vsč darežljivi moški s kipečimi denarnicami in mikavnimi gmotnimi resursi (na katere se običajno pripnejo tudi ugled, vplivnost in družbena moč), torej ponosni lastniki otipljivega premoženja, ki pa ga je, kot predobro vemo, skrajno težko (če sploh) pridobiti z marljivim in poštenim (ali vsaj z družbeno koristnim) delom. Ženske so zatorej pogosteje »zgolj« užívalke (uporabnice, porabnice in celo upravljavke) kriminalnega plena, ki ga je uspel tako ali drugače nagrabiti njihov začasni ali trajni življenjski sopotnik in oskrbovalec. Dogaja se tudi, da storilec nanje prepíše večji ali manjši kos svojega premoženja, ker vidi v tem učinkovito varovalko v razmerju do državnih organov (ta samozaščitni ukrep ni le odblesk njegove ali advokatove iznajdljivosti, marveč je predvsem znamenje tolerance političnih oblastnikov, med katerimi ni malo takih, ki se tudi sami upravičeno bojijo za usodo svoje »sporno« nakopičene imovine). Tovrstne srečnice so privilegirane, saj jim ni treba (u)mazati rok s kriminalnimi posli, za nameček pa običajno niso deležne obsojanja (ali drugih moralnih sankcij), in to celo tedaj, ko se nad njihovim najdražjim že zgrinjajo črni (kazenskopravni ali drugi neprijetni) oblaki, kar je sicer dokaj redek pojav, sploh če gre za mogočneže in bogataše, ki si zaslužijo to poimenovanje onkraj razumnega dvoma. No, nenazadnje velja spomniti še na primere, v katerih ženska eksplicitno ali vsaj implicitno spodbudi partnerjevo protipravno pridobitništvo, npr. v situaciji akutne ali kronične revščine (»ukreni kaj, saj vidiš, da vsega primanjkuje«) ali pa iz statusnih vzgibov, nečimrnosti, zavisti in pohlepa (»samo poglej, kaj vse imajo in si privoščijo tisti, ki se znajo in si upajo znajti«).

Po drugi strani pa so ženske pomembne krotilke moških kriminalnih teženj, tj. neformalne nadzornice, ki spodbujajo in nagrajujejo konformistično obnašanje, in sicer kot matere (ter njihove pomočnice, namreč varuške, vzgojiteljice in učiteljice), ki podružbljajo otroka (in ga »spravljajo v red«), in kot soustvarjalke »resnega« intimnega (spolnega in ljubezenskega) razmerja, v okviru katerega pazijo, da njihov partner, ki ga tako ali drugače prepričajo, da bolj ali manj odgovorno opravlja normativno pričakovane družbene vloge (npr. soproga, očeta in poglavitnega hranitelja družine), ne bi preveč zbezljal (ali »se snel z verige«). Zgodb o tem, kako problematični mladoletni in tudi starejši prestopnik po zaslugi »ljubezni svojega življenja« opusti kriminalno kariero in se neredko poboljša malone čez noč, zlepa ne zmanjka. Njihov literarni vzorec (ali paradigmo) najdemo

---

osrednja valuta premoženja in ugleda, marveč tudi kot del plačila za nevesto. No, sicer pa je bila ženska – Menelajeva prelestna soproga Helena, ki jo je zapeljal Paris, sin kralja Priama – povod za (po Homerjevi zaslugi) najbrž najslavnejšo vojno vseh časov, za spopad med Trojanci in Grki, ki so si prizadevali oprati čast ponižanega rogonosca (glej Kundera, 2008: 119).

že v slovitem epu o Gilgamešu, in sicer v liku Engiduja, golega, nevarnega, neomikanega (družbeno in kulturno še neobrušenega), »divjega« moža, ki je bil zaradi svoje neukrotljive živalskosti strah in trepet za mestni živelj. Kako so preplašeni meščani naposled le rešili ta pereči varnostni problem? Precej predvidljivo. To nalogo so zaupali prostitutki, svečenici boginje Ištu, ki jo je opravila z občudovanja in pohvale vredno učinkovitostjo. Že po enotedenskih intenzivnih erotičnih igrah si je Engidu nadel oblačila in se kot kultivirano človeško bitje preselil v mestno okolje (vidimo torej, da se zgodba odvija v zgodovinskem obdobju, ko so veljale prostitutke za najfinejše utelešenje civilizacije, spolnost, ki ni v službi razmnoževanja, pa ni bila sinonim za sprijeno, sramotno ali nizkotno dejavnost, marveč so jo dojemali kot dragocen vir božanskih užitkov)⁶.

V današnjem času se vse več žensk poklicno ukvarja s formalnim odzivanjem na kriminalno, deviantno ali problematično vedenje oseb obeh spolov (v praksi večinoma moških), in sicer kot policistke, kriminalistke, tožilke, sodnice, pedagoginje, terapevte in socialne delavke (neprijetna plat tega trenda je, da se to dogaja ravno v razmerah, v katerih se čedalje bolj maje in razkraja zaupanje v kazenskopravni sistem in tudi druge državne aparate). To morda še okrepi predstavo, da so ženske ključni generator konformizma, kar pa ni nujno kompliment, sploh če upoštevamo, da je to, kar se *eo ipso* ohranja, obnavlja in spreminja (vendar na način, ki pušča bistvene družbene strukture nedotaknjene), pravzaprav kapitalistični sistem, ki rutinsko (ter scela v skladu s črkami in duhovi veljavnih predpisov) povzroča neznansko človeško in ekološko škodo.⁷ Toda pozor. Ne pozabimo, da se je ravno ženskam posrečilo, da so v relativno kratkem zgodovinskem obdobju (ki še zdaleč ni končano) dramatično predrugačile svoj (in posredno še moški⁸) spol kot družbeno kategorijo (*gender*), tj. kot namišljeno, intersubjektivno realnost, ki obstaja le v kolektivni domišljiji in komunikaciji (npr. v obliki mitov, predsodkov, stereotipov ter verskih, moralnih in pravnih pravil), posamezna oseba pa jo mora od rosnih let do smrti udejanjati v nizu nepreštevanih obredov, gest, izjav, storitev, opustitev, oblačilnih maškarad in uprizoritev, pri čemer uspeh (v lastnih očeh in glede na presoje zunanjih opazovalcev) ni nikoli zagotovljen enkrat za vselej.⁹ V mislih nimamo samo množičnega vstopa žensk v visoke šole in na trg prodajalcev delovne sile, splošne volilne pravice, enakopravnosti in prevzemanja

⁶ Za podrobnejši komentar zgodbe o Engiduju in za zgodovinsko razlago predrugačenih stališč do prostitucije in ženske častivredne seksualnosti glej Graeber (2014: 262–268).

⁷ Za temeljit prikaz škodljivosti kapitalističnega razvoja produktivnih sil glej Heinrich (2013: 116–135).

⁸ Za opis položaja moških, ki morajo pojesti in prebaviti "jabolko" emancipirane Eve, glej Beck in Beck-Gernsheim (2006: 172–176).

⁹ A to še ni vse. Harari (2015: 156–158) opozarja, da so posameznice, ki najbolj poosebljajo vsakokratni ženski ideal, v patriarhalnih družbah, ki so se razcvetele po kmetijski revoluciji, tej

funkcij, ki so še nedavno veljale za izključno moške¹⁰ (opravljanje meznega in tudi komandnega dela v zasebnih in državnih oblastnih organizacijah je zagotovo pomemben dosežek, če pomeni ekonomsko in finančno samostojnost, le težka pa bi ga označili kot »osvoboditev«). Upoštevati je treba tudi rahljanje, krčenje in celo odpravo patriarhalnega in državnega nadzora nad žensko seksualnostjo in možnostjo samostojnega odločanja o rojevanju otrok (ter potemtakem še o lastnem telesu, »identitetah« in življenjskem slogu). Transformacija spolne morale, intimnih razmerij in kulturnih podob normalne (»spodobne«) ženskosti je vsekakor tesno povezana z izboljšanim političnim, pravnim in ekonomskim položajem emancipiranih pripadnic (post)moderne družbe,¹¹ katerih življenjska usoda in socialni status nista več odvisni primarno od njihove poročljivosti, tj. primernosti, pripravljenosti in zmožnosti za vloge žene, matere in gospodinje (ter morda še drugorazredne polnilke družinskega proračuna s pridobitno dejavnostjo). Vseeno pa teh pomembnih sprememb, ki so kajpak vse prej kot ireverzibilne ali univerzalne, ne kaže interpretirati kot zgodovinske novosti, saj gre na mnogih področjih prej za ponovno osvajanje pravic in možnosti, ki so jih ženske nekoč marsikje že imele.¹²

2. SPOLNOST IN DEVIANTNA RAVNANJA

Ni posebno presenečenje, da se kriminološke teorije nanašajo večinoma na moške storilce. A to še ne pomeni, da nimajo ženske nobene omembe vredne vloge v pojasnjevanju geneze ali vzročne verige, ki se slednjič konča v kaznivem dejanju (ali v bolj ali manj sklenjenem nizu kriminalnih dejavnosti). Pogosto so v ospredju slabe (funkcionalno neprimerne) matere, ki otroku ne namenjajo dovolj pozitivne pozornosti, čustvene topline, skrbi in telesnih izrazov ljubezni.¹³ Ki so brezbrizne do njegovih razvojnih potreb (ali pa za njihovo zadovoljevanje nimajo niti časa niti energije). Ki so bodisi prestroge bodisi preveč popustljive (ali pa so nekonsistentne, ko gre za moralno vzgojo in discipliniranje odraščajočega bitja).

“največji prevari v zgodovini” (2015: 87–106), večinoma manj cenjene kakor moški, ki se odkljujejo z razmišljanjem in delovanjem, ki je kulturno predpisano za njihov biološki spol.

¹⁰ Za zgoščen prikaz tega razvoja po drugi svetovni vojni glej Hobsbawn (2000: 310–319).

¹¹ Za analizo vpliva medijskih podob emancipiranih zahodnih posameznic na zmanjšano rodnost (“demografsko tranzicijo”) žensk v revnih okoljih “tretjega” sveta glej Cohen (2011: 43–47).

¹² Graeber (2014: 256–257) ugotavlja, da se položaj žensk v Mezopotamiji med letoma 3000 in 2500 pr. n. š. ni razlikoval od tistega, ki danes prevladuje v večjemu delu razvitega sveta. Za osvetlitev ženske spolne suverenosti v evropskem srednjem veku glej Heinsohn in Steiger (1993: 58–63).

¹³ Za razlago vplivov pomanjkanja ljubezni, prijetnih telesnih stikov z materjo in dobrih medosebnih odnosov v otrokovi učni dobi na njegovo poznejše nasilno ali drugače problematično vedenje glej Ryan in Jethá (2013: 277); Harari (2017: 102–104); Bauer (2008: 62–66).

Ki ga celo namenoma razvajajo in mu ne postavijo jasnih normativnih meja (ker nočejo, da bi bil frustriran in nesrečen). Ki ga dušijo s pretiranim zaščitništvom ali z verigami čustvene odvisnosti. Ki so nasilne do otroka, ga tako ali drugače zlorablajo ali pa dopuščajo, da ravna z njim na tak način njihov partner. Ki sinu ne priskrbijo primerne očetovske figure, s katero bi se lahko identificiral. Ki otroka ne nadzirajo. Ki se nočejo ali ne znajo ustrezno odzivati na njegovo odklonsko ali problematično obnašanje. Ki se nespametno ali lahkomiiselno odločijo za naraščaj v razmerah, ki otroku ne omogočajo skoraj nikakršne svetle perspektive. In tako dalje.¹⁴ Sicer pa se tudi v zvezi z ženskami vsiljuje vprašanje, ali je to, kar je treba najprej razložiti, njihovo (relativno redko) kriminalno vedenje ali morda (precej bolj razširjeni) konformizem, tj. upoštevanje veljavnih pravil. Če bi držali tradicionalni seksistični stereotipi, v luči katerih so ženske – kot »zmota narave« (Aristotel), »hudičeva odprtina« ali »nepopolni, spodleteli moški« (Tomaž Akvinski) – v primerjavi s »prvorazrednim spolom«, ki da je utelešenje razuma, vrline in duha, neprimerno bolj iracionalne, opremljene s šibkejšimi npravmi in dovtetnejše za popuščanje grešnim skušnjavam (ker so v večji meri obtežene s snovnostjo, mesenostjo, čutnostjo in čustvenostjo),¹⁵ potem bi moral po vsej verjetnosti tem problematičnim dispozicijam ustrezati tudi njihov delež v kriminalnih aktivnostih. Vendar pa je ta še vedno (navzlic emancipaciji na številnih področjih družbenega življenja) dokaj skromen.

Nekateri razlagajo ženski konformizem z biološkimi dejavniki, in to največkrat prav s tistimi, s katerimi se pogosto pojasnjuje tudi osupljiva trdoživost patriarhalne oblike družbene hierarhije (ki je kajpak zgolj ena od mnogih negativnih reperkusij kmetijske revolucije). V tej perspektivi velja razloge za manjšo deviantnost žensk in večjo kriminalnost moških poiskati v različni telesni moči, napadalnosti (tekmo-

¹⁴ Pravica do kontracepcije in splava je pogoj *sine qua non* za odgovorno opravljanje zahtevne in naporene materinske (in nasploh starševske) vloge. Levitt in Dubner (2006: 143–172) menita, da je upadanje kriminalitete v ZDA, ki se je začelo v zgodnjih devetdesetih letih prejšnjega stoletja, prvenstveno posledica legalizacije splava po sodbi vrhovnega sodišča v primeru Roe proti Wadu leta 1973, ne pa, denimo, izboljšane strategije policijskega dela, strožjih zapornih kazni, sprememb na trgu prepovedanih drog, staranja prebivalstva, strožjih zakonov o posedovanju orožja, okrepljene gospodarske rasti, zmanjšane brezposelnosti ali povečanega števila policistov. Pravica do splava je koristila predvsem neporočenim, najstniškim, slabo izobraženim in revnim dekletom, katerih nerojeni otroci bi imeli sicer bržkone nič kaj obetavno prihodnost (zelo verjetno je, da bi se mnogi prej ali slej znašli za rešetkami). Po zaslugi legalizacije splava, ki je zmanjšala količino nezaželenega naraščaja, je upadlo tudi število detomorov, porok, v katere so partnerje prisilili starši, in otrok, oddanih v posvojitev.

¹⁵ Takole poroča Medeja o vročičnem sporu v njeni duši, preden umori svoj naraščaj: “Zla se zavedam, ki ga bom storila, v načrtih mojih pa zmaguje strast, ki smrtnim je največji vzrok gorja.” (Eviprid, 2000: 53–54) Za podrobnejši prikaz seksističnih predstav o ženski “naravi” v novoveški evropski zgodovini glej Bock (2004: 11–57).

valnosti, bojevitosti ali pripravljenosti uporabiti nasilje, ko »gre zares«) in genetski zasnovi, ki je posledica spolno specifičnih strategij preživetja in reprodukcije v milijonih let evolucijskega razvoja (naravni izvor je dajal prednost samcem, ki jim je uspelo prekositi konkurente, in samicam, katerih življenje se je vrtelo okoli nege in vzgoje otrok, obenem pa so bile še pohlevne do moškega, ki je njim in naraščaju zagotavljal varnost in oskrbo s hrano).¹⁶ Mnogi pa še vedno (navkljub čedalje vplivnejšim biološkim teorijam) pojasnjujejo razlike v konformizmu in deviantnosti žensk in moških predvsem s spolno diferenciranim podružbljanjem, v okviru katerega naj bi se odraščajoča oseba čim bolj priličila prevladujočim predstavam o tem, kakšne so (in morajo biti) »prave« ženske in »pravi« moški.¹⁷ No, nesporno je vsaj to, da je bila pozornost formalnih in neformalnih nadzornikov tradicionalno usmerjena prvenstveno na spolno vedenje žensk. Še drugače rečeno, deviantnost – namreč grešnost, nemoralnost, kriminalnost, izrojenost ali bolezensko stanje – žensk se je večinoma določala (ali pripisovala) glede na normativno (ne)pravilnost njihovih spolnih praks.¹⁸ Posameznica, ki je z neprimernim (npr. promiskuitetnim) izražanjem seksualnosti odstopala od predpisanega standarda »sramežljive zadržanosti« (kar je največkrat pomenilo, da se njeno poželenje ni zadovoljilo zgolj s kosom mesa, ki samovoljno binglja pod pasom enega samega moškega, ki naj bi bil njen zakonski mož), je v patriarhalnem okolju tvegala, da jo bodo doletele hude sankcije, in to ne le zasmehovanje, zmerjanje, poniževanje, preziranje, sramotenje, izguba časti ali zdrs v boleče gmotno pomanjkanje, marveč tudi pretepanje, mučenje, izguba prostosti, prisilno »zdravljenje«, izobčenje in celo usmrnitev, denimo s kamenjanjem, metanjem v vodo, sežiganjem na grmadi, nožem ali strelnim orožjem. Opozoriti velja še na raznovrstne načine preprečevanja neljubih seksualnih odklonov, kot so, denimo, hišni zapor v družinskem domu

¹⁶ Za natančnejši prikaz in kritiko bioloških razlag patriarhalnega sistema glej Harari (2015: 158–166).

¹⁷ Za analizo "spolnega discipliniranja" žensk in formiranja spolne identitete z normativno pričakovanimi dejanji, gestami in vedenji glej Aruzza (2016: 84–100).

¹⁸ Pravila, ki urejajo spolno vedenje žensk (in moških), so kajpak družbeno in zgodovinsko spremenljiva (normativni režim je nekje strožji, drugje blažji ali celo skrajno sproščen, tako da dopušča promiskuitetne prakse tudi spolu, ki je na tem področju vse prej kot šibkejši). Morus (1961: 65) ugotavlja, da so stari Rimljani šteli spolno udejstvovanje za "naravno pravico" moških in žensk (devišstvo in zakonska zvestoba zanje vsekakor nista bili moralni prioriteti, za nameček pa so – tako kot antični Grki – dopuščali tudi nadzorovanje reprodukcije s splavom). V primerjavi s postmodernim kulturnim kontekstom je bila spolna morala v preteklosti veliko bolj razredno diferencirana. Ženske plemenitega rodu so uživale v nekaterih epohah zavidljivo spolno svobodo (če se le niso spozabile in se spečale s statusno inferiornimi moškimi). Morus (1961: 20–22) ocenjuje, da je bil socialni položaj ženske iz srednjega (meščanskega) sloja, ki ni opravljala nobenega poklica (ampak "samo" neplačano delo v družinski celici), že na samem začetku precej manj ugoden: možu, ki jo je vzdrževal, je dolgovala spolno zvestobo, čustveno podporo, gospodinjsko tlako in skrb za naraščaj.

(ali harem kot nadzorna ustanova za luksuzne jetnice v sistemu, ki je dopuščal mnogoženstvo), striktno oblačilno zakrivanje ženskega telesa (in celo obraza) na javnih prizoriščih (da ga morebitni tekmeči ne bi videli in vanj projicirali poželjivih pogledov ali nespodobnih misli) in deviški pas, grozljiva iznajdba ljubosumnih meščanov, ki se je v 15. in 16. stoletju v tehnično čedalje bolj izpopolnjenih različicah udomačila po vsej Evropi, v Španiji pa se je obdržala vse do 19. stoletja (blažja oblika je bila francoska krinolina, španska dediščina iz obdobja protireformacije, ki je bila, kot namiguje že njeno poimenovanje – namreč *vertugadin* ali *vertugade* – sprva zamišljena kot varovalka ali vsaj simbol nravne kreposti).¹⁹ V evropskem prostoru se je represivni in propagandni (najprej verski, nato pa še pedagoški in medicinski) nadzor nad seksualnostjo, ki ni v službi razmnoževanja, korenito zaostрил na prelomu iz srednjega v novi vek. Zaradi pomanjkanja delovne sile, ki jo je krepko razredčila kuga (»črna smrt«), so oblasti prepovedale vse tradicionalne oblike nadzorovanja rojstev, namreč kontracepcijo, sterilizacijo, splav in detomor (kot njegovo rahlo zapoznalo različico). Pomembna sestavina surove novoveške prebivalstvene politike je bilo tudi sistematično in dolgotrajno preganjanje in pobijanje modrih žensk (»čarovnic«), tj. strokovnjakinj za nadziranje reprodukcije.²⁰ Zatiranje spolnih praks, ki ciljajo »zgolj« na užitek, je vključevalo tudi prepoved masturbacije, ki so jo zdravniške avtoritete povezovale z vrsto resnih telesnih in duševnih boleznih, kot so slepota, jalovost, norost, razdražena hrbtenica, histerična epilepsija, kataleptični in epileptični napadi, idiotizem in manija (to nevarno pregreho so – podobno kot histerijo in nimfomanijo – pogosto zdravili s kirurško odstranitvijo ali izžiganjem klitorisa, ki so ga lovci na čarovnice v sedemnajstem stoletju imenovali »hudičeva bradavica«).²¹ Teroristično zatiranje spolnosti, ki je sama sebi namen, in samostojnega odločanja o rojstvu otroka (*eo ipso* pa tudi

¹⁹ Za podrobnejši prikaz različnih oblik preventivnega nadzora ženske seksualnosti glej Morus (1962: 114–117; 125–131; 214–215; 222; 138; 277–279).

²⁰ Za natančen opis novoveške prebivalstvene politike, oprte na klerikalno preganjanje "čarovnic", teroristične kazenske zakone in stroge policijske odredbe, glej Steiger in Heinsohn (1993: 111–127).

²¹ Ryan in Jethá (2013: 241–247) opozarjata, da je po oceni Svetovne zdravstvene organizacije približno 137 milijonov deklet vsako leto podvrženo takšni ali drugačni obliki genitalnega pohabljenja. Avtorja poudarjata, da je bila masturbacija dolga stoletja dopustna samo kot oblika zdravljenja nenavadne bolezni, katere simptomi (npr. tesnoba, nespečnost, razdražljivost, živčnost, erotično sanjarjenje, občutek teže v trebuhu, endemi v spodnjem medeničnem predelu in vlaženje nožnice) so sumljivo podobni znamenjem spolne prikrajšanosti in kronično nepotešenega vzburljenja. Terapijo "vulvične masaže", ki privede do "živčnega paroksizma", so za plačilo opravljali zvečine moški zdravniki. Pacientk (spolno frustriranih spodobnih žensk) ni primanjkovalo (v neki medicinski knjigi o zdravju in boleznih žensk, ki je izšla leta 1873, je priobčena ocena, da bi tedaj potrebovalo tovrstne terapevtske usluge približno 75 odstotkov Severnoameričank).

tradicionalne starševske odgovornosti do potomcev) je bilo uspešno, celo preveč. Evropske družbe so se namreč že kmalu soočile s pravicato eksplozijo prebivalstva, podkleteno s spremljajočimi problemi (ki se dandanes na globalni ravni le še zaostrejujejo), vključno s kriminalom »presežnih« revežev in zanemarjanjem otrok, in to navkljub ponavljajočim se moralnim pozivom materam, naj vendar ljubijo svoj preštevilni naraščaj. Heinsohn in Steiger (1993: 234–235) poudarjata, da se je po stoletjih mučenja, ubijanja in pridiganja v zgodnjem osemnajstem stoletju na družbenem odru pojavila nravno »prenovljena« ženska, opremljena s skrajno slabim znanjem o kontroli reprodukcije, s spolno slo, o kateri se je širil strokovno podkovani glas, da je nasploh precej slabotna (če le njena »lastnica« ni bolna ali degenerirana), s prirojeno željo po otrocih (»eden ni niti najmanj dovolj«), ki jih bo brezpogojno ljubila, in s hrepenenjem po zakonskem možu, ki mu bo zvesta in predana, dokler ju ne bo ločila bridka smrt (po možnosti pa tudi po tem žalostnem dogodku).

Če bi morali pokazati na najbolj deviantno žensko figuro, potem bi se obtožujoči prst po vsej verjetnosti urno in brez nepotrebnega oklevanja usmeril na prostitutko, »padlo« žensko,²² ki prodaja spolne storitve (nikakor pa ne ljubezni) plačilno sposobnim moškim strankam. Konkurira ji lahko le mati, ki ubije novorojenčka, ali, kar je še huje, svojega starejšega otroka, a ti primeri so pogosto interpretirani (in pometeni pod preprogo) kot posledica njene duševne motenosti,²³ tako da storilka ni »zares kriva« in odgovorna za svoje dejanje, ki običajno izzove veliko zanimanje (in tiho ali glasno zgražanje) zvedave javnosti. Normativni predznak (in strpnost do) prostitucije ni vedno in povsod enak,²⁴ poleg tega pa je treba upoštevati, da je status (ter tudi delovni pogoji in zaslužki) oseb, ki se ukvarjajo s to dejavnostjo, pogosto odvisen od ugleda (ali ekonomske in politične moči) njihovih strank (pomislimo na starogrške hetere, kurtizane, gejše, knežje metrese in elegantne »spremljevalke« ali »družice« pripadnikov sodobnih družbenih elit). Vseeno velja sramotilna oznaka »kurba« (in njene sopomenke) še v današnjem času (torej tudi po tako imenovani spolni revoluciji ter dramatično spremenjenih

²² Za osvetlitev antropološkega preučevanja prostitutk (po zgledu Lombrosovih znanstvenih raziskav) na Slovenskem pred 2. svetovno vojno glej Cergol Paradiž (2015: 64–68).

²³ Za poučen opis ambivalentnih čustev (ljubezni in mržnje) matere do otoka, ki se hrani z njenim žrtvovanjem (npr. časa, telesa, prostora, spanca, živcev, denarja, dela, kariere, nagnjenj in odnosov z drugimi zanjo pomembnimi osebami), ter razlogov za njegovo usmrnitev (ko se ta – v kontekstu izčrpavajoče vsakdanjosti, osamljenosti ali dušeče ujetosti v hladno zasebnost družinskega doma – preveč oddalji od njenih sanj in želja) glej Galimberti (2011: 17–24).

²⁴ Zanimivo je, da nima prostitutka v nobeni drugi religiji tako pomembne vloge kakor v krščanstvu (ki je sicer vse prej kot naklonjeno mesenim radostim): Marija Magdalena, spreobrnjena in poboljšana javna grešnica (ter dejavna akterka novega verskega gibanja), je bila tista, ki je prva odkrila, da je Kristusov grob prazen, in ki ga je prva videla živega po smrti in zaslišala njegov glas (glej Morus, 1961: 94–96).

moralnih pogledih na erotične prakse, intimnost in ljubezen²⁵) za zelo hudo, nemara celo najhujšo žalitev (tudi če ne meri na osebo, ki se peča s pridobitno seksualno dejavnostjo), in sicer ne le za žensko, na katero je naslovljena, marveč pogosto tudi za njenega partnerja in sorodnike (zlasti za očeta in brata).²⁶ Le kateri roditelj, ki mu »ni vseeno«, si želi, da bi njegova hčerka postala prostitutka, ali se ponosno hvali z njeno uspešnostjo ali odličnostjo pri opravljanju te »najstarejše obrti«? No, prostitucijo je kajpak mogoče obsojati, ne da bi grajali ženske, ki so vanjo vključene (za- in občasno ali trajneje). Takšno stališče sploh ni redko. Mnogi za trdoživi obstoj tega zanje moralno spornega fenomena krivijo moške, ki ga s svojim izdatnim povpraševanjem ohranjajo pri življenju, težke ekonomske razmere, ki ženske prisilijo v komercialni seks, roditelje, ki – praviloma zaradi hude finančne stiske ali zadolženosti – prodajo hčer podjetniku, ki si obeta dobiček od njenega spolnega dela, brezvestne trgovce s človeškim blagom, krizo tradicionalnih vrednot (»vse je dovoljeno«), »anomično« (Durkheim) družbo, dekadentno ali »materialistično« kulturo (»ljudje mislijo le še na denar«) ... V tej perspektivi so prostitutke največkrat prikazane kot žrtve (in torej ne kot krivke ali grešnice), npr. revščine, zadolženosti, nenasitne moške pohote, pohlepne ali nasilnega zvodnika, spolnih zlorab v času odraščanja ali morda lastne naivnosti. Toda dogaja se (in marsikatera dobronamerna feministka tega ne sliši rada), da same prostitutke, ki se zavzemajo za zakonsko in moralno normalizacijo svojega poklica, nočejo, da se jih obravnava kot bolj ali manj neobgljene žrtve. Mnoge pa spravljajo v zadrego tudi ženske, ki si kupujejo spolne usluge moških ponudnikov, in sicer bodisi domačih *call boys* bodisi tujih, ki so na voljo zahodnoevropskim, severnoameriškim in japonskim spolnim turistkam v tej ali oni eksotični deželi, npr. na karibskih otokih, v Afriki ali na Tajskem.²⁷ Kritike prostitucije je mogoče v grobem razvrstiti v dve skupini.²⁸ V prvi so tiste, ki iz moralnih ali verskih

²⁵ Za pronicljivo analizo transformacij na tem področju glej Giddens (2000: 55–69).

²⁶ Graeber (2014: 255) opozarja, da je na svetu veliko krajev, kjer bi se nekdo na zatrjevanje, da njegova žena prodaja svoje spolne storitve ali da ima njegova promiskuitetna sestra več partnerjev, odzval prej z dobrovoljnim muzanjem kakor z besom ali celo z nasiljem.

²⁷ Glej Bruckner (2010: 99–101).

²⁸ Za pregleden in kritičen prikaz ključnih argumentov, ki jih navajajo nasprotniki prostitucije, glej Primorac (2002: 113–137). Opozoriti pa velja, da se med spodobno žensko in moralno zavrženo prostitutko razprostira prostrana in precej obljudena pokrajina, ki jo je Alexandre Dumas mlajši, avtor romana *Dama s kamelijami*, poimenoval pol-svet (*demi-mond*). Morus (1961: 287–292) ugotavlja, da so na tem spolzkem prizorišču v preteklosti nastopale različne figure, denimo nepotešene, pustolovske ali radovedne ženske, ki jih je spolna sla (ali strast, ne pa gmotni interesi) speljala na kriva pota in v javno ali vsaj družinsko spotiko (npr. soproga, ki je pobegnila možu, da bi živela z ljubimcem), in prelestne dame (”levinje”), ki so svoje telesne in duhovne čare ter seksualne in ljubezenske usluge nudile bogatim (”galantnim”) prijateljem v zameno za zavidljivo razkošen življenjski slog (sodobni izraz zanje je ”gold-diggers”).

razlogov zavračajo prostitucijo že »kot tako« (torej v njeni »čisti« obliki, kar pogosto implicira tudi grajo spolnih delavk, ki tržijo nekaj, kar v nobenem primeru ne bi smelo biti na prodaj, s čimer se degradirajo kot človeška bitja), v drugi pa so tiste, ki obsojajo predvsem negativne pojave, ki se velikokrat prilepijo na to pridobitno dejavnost (in ki jih je mogoče, vsaj načeloma, odpraviti ali vsaj zmanjšati in omiliti), npr. slabe delovne razmere, poniževalno (in nekaznovano) obnašanje strank, prenizko plačilo, izkoriščanje ali nasilnost zvodnikov in drugih delodajalcev, pomanjkljivo zdravstveno oskrbo, zaslužnjenje prostitutke (ki se mora s to dejavnostjo pečati proti svoji volji, in ne po lastni »svobodni izbiri«) in njeno družbeno marginalizacijo, stigmatizacijo ali celo izobčenje. Ampak, če odmislimo nesporno problematične prvine (ali tveganja), ki pogosto (vendar ne nujno) spremljajo komercialni seks, in se vprašamo, kaj je z njim pravzaprav narobe, se utegnemo že kmalu znajti v škripcih, sploh če to obliko služenja denarja primerjamo z drugimi vrstami meznega dela ali prodajanja delovne sile, tega nenavadnega blaga, ki ga nikakor ni mogoče ločiti od njegovega lastnika in ki ga mora večina ljudi brez drugih virov preživljanja v zameno za plačilo prepustiti gospodarju, ki z njimi potem oblastno upravlja (jim ukazuje in prepoveduje ter jih nadzoruje, ocenjuje in sankcionira).²⁹ Čedalje številnejši delavci ne prodajajo le lastnih teles, marveč tako rekoč vse uporabne subjektivne ali osebnostne prvine (»srce in dušo«), npr. jezikovne, govorne in komunikacijske veščine, kreativnost, domišljijo, čustveno inteligenco, znanje, izkušnje, samokontrolo, iniciativnost, inovativnost, prilagodljivost, iznajdljivost, značajske poteze in lojalnost, in to v (pre)dolgem delavniku, ki se vse bolj preliva v »prosti« čas. Na kratko: gospodarju, ki jim daje (četudi čedalje pogosteje le začasen, negotov in bedno plačan) privilegij, da mu hvaležno, goreče in vdano služijo, se morajo podvreči v celoti. So potemtakem moralno boljši ali slabši od prostitutk v najožjem pomenu, tj. od oseb, ki, če uporabimo definicijo rimskih pravnikov, »služijo s telesom« (*quae corpore meret*)? Navsezadnje je treba upoštevati tudi to, da spolna delavka vendarle zadovoljuje potrebe ali želje, ki so pri pripadnikih vrste *Homo sapiens* (obeh spolov) izredno močne in stanovitne, medtem ko je koristnost premnogih drugih plačanih zaposlitev milo rečeno zelo vprašljiva, saj so pogosto družbeno nepotrebne, neposredno ali posredno škodljive in nesmiselne celo za »srečneže«, ki so jih prisiljeni opravljati. Vrh vsega pa se vsiljuje še vprašanje, kako zelo se prostitutka razlikuje od drugih, *prima facie* spodobnih žensk, vsaj če upoštevamo

²⁹ Graeber (2013: 59–60) meni, da je mezdno delo, za katerega večina ljudi porabi večino svojega časa (ne da bi jih to ravno osrečevalo), pravzaprav zgolj posodobljena oblika suženjstva: "Namesto da nas drugi prodajajo ali nas dajejo v najem, dajemo v najem sami sebe. V bistvu pa je to ista vrsta dogovora." Za dodaten komentar pogodbe o meznem delu, ki v marsičem spominja na posojilno (prostovoljni sporazum med formalno enakima osebama, po katerem si, vsaj dokler dolg ni poplačan, nista več enaki), glej Graeber (2014: 171).

standardno razlago evolucije človeške seksualnosti, v luči katere so se samice razvile tako, da tekmujejo za dragoceni »moški starševski vložek«, kar implicira, da svojo spolnost (ter plodnost in zvestobo, ki pa naj bi bila med ovulacijo na hudih preizkušnjah) menjavajo za partnerjeve dobrine, storitve, družbeni položaj in podporo.³⁰ Na kratko: to, kar počne prostitutka z mnogimi, toda za kratek čas (pri čemer ceno posameznih storitev postavi vnaprej), počne normalna ženska z enim, vendar v daljšem obdobju (račun za spolno razpoložljivost pa največkrat izstavi šele naknadno). Drži? Marsikje že, toda to nikakor ne pomeni, da ženske od vekomaj in povsod ponujajo svoje spolne usluge posameznim moškim v zameno za gmotna sredstva, zaščito in njihovo pomoč pri vzreji, varovanju in vzgoji otrok. Ryan in Jethá (2013: 151) poudarjata, da pripadnice številnih kultur ne čutijo nikakršne potrebe po takšnem trgovanju. Po njunem mnenju je standardna teorija (ki trdi, da so zakonska zveza, monogamija in jedrna družina človeške univerzalnosti) zgolj moralistični predsodek v znanstveni kamuflaži, ki ne upošteva (in ne pojasnjuje) raznolikih ureditev spolnega življenja v dolgem obdobju človekovega razvoja.³¹

3. SKLEPNE PRIPOMBE

V primerjavi z obdobjem industrijskega kapitalizma imajo ženske (in zatorej tudi moški) v postmoderni kulturni konstelaciji precej več možnosti za organizacijo svojega zasebnega in intimnega življenja, ki se bolj ali manj odmikajo od prepisanega modela (ona + on + družinski dom + otroške pritikline), a so še vedno,

³⁰ Za podrobnejši prikaz standardne razlage razvoja moške in ženske seksualnosti glej Wright (2008: 56–73). Za njeno kritiko glej Ryan in Jethá (2013: 56–69).

³¹ Zgled popolne spolne svobode in avtonomije moških in žensk najdemo pri ljudstvu Mosuojev, ki živi na jugovzhodu Kitajske. Ryan in Jethá (2013: 130–137) poudarjata, da je v tej starodavni poljedelski skupnosti (v kateri se gospodinjstvo vrti okrog žensk, imetje in družinsko ime pa prehajata z mater na hčere) očetovska gotovost tako nepomembna, da moški dejansko skrbijo za sestrine otroke, kot da bi bili njihovi: "Ko dekle pri trinajstih ali štirinajstih dozori, dobi svojo sobo, ki se odpira tako na notranje dvorišče hiše kot skozi zasebna vrata na ulico. Mlada Mosuojka tako povsem samostojno odloča o tem, kdo vstopa skozi ta zasebna vrata v njen *babahuango* (cvetlično sobo). Edino pravilo, ki se ga mora strogo držati, je, da njen gost do sončnega vzhoda odide. Naslednjo noč – ali pa pozneje že kar iste noči – si lahko privoščiči drugega ljubica, če ji je do tega. Nihče ne pričakuje nikakršnih obvez in vsak otrok, ki ga spočne, odrašča v hiši njene matere, ob pomoči bratov in preostale skupnosti." Vidimo torej, da so v tem primeru starševske prakse dosledno ločene od spolnih in ljubezenskih razmerij (ki so nestalna, saj trajajo samo, dokler sta ženska in obiskovalec skupaj v njeni "cvetlični sobi", in o katerih se v družinskem krogu po veljavnem običaju ne sme govoriti). Za pripadnike tega ljudstva je vsaka obljuba zvestobe neprimerna (ker spominja na pogajanje ali trgovanje), izražanje ljubosumja pa je zanje nasilje, ker pomeni vdor v sveto avtonomijo sočloveka (in si zato zasluži zgolj posmeh in sramoto).

čeravno neredko s stisnjenimi zobmi, ocenjene kot “normalne” in sprejemljive (če odmislimo trdožive pomisleke najbolj zadržanih zagovornikov tradicionalne morale).³² Recimo: soliranje (hoteno samsko življenje, ki ni sopomenka za osamljenost, nedružabnost ali erotično abstinenco), delna čustvena angažiranost v odnosu do partnerja ob hkratni maksimalni še mogoči avtonomiji, istočasna (promiskuitetna) vključenost v več trajnejših spolnih (in ljubezenskih) razmerij, stanovanjsko nepoenteni par, serijska monogamija, zavračanje materinstva (odločitev za »prazno gnezdo«, ki se še zdaleč ne rima nujno z nesrečnostjo) ... Eksperimenti, inovacije in improvizacije v sferi spolnih, intimnih in ljubezenskih odnosov kajpak niso brez omejitev. Nanje vplivajo, denimo, starost, videz, zdravstveno stanje, status, ekonomska (ne)samostojnost, izobrazba, geografska lokacija, način podružbljenosti (specifično dojemanje ženskosti kot kulturne kategorije ali socialne vloge), želja po naraščanju (ki pogosto vključuje tudi iskanje partnerja, ki se zdi zmožen in voljan opravljati vlogo očeta in moža) in tako dalje. Toda pozor. Preden začnemo odpirati steklenice in nazdravljati povečani svobodi »nove« ženske, je treba vreči pogled še na neprimerno mračnejše in srhljivejše plati trpke eksistence njenih nepreštevnihih »sester« v režimu kapitalističnega izkoriščanja, zatiranja, izsiljevanja in poniževanja prodajalcev delovne sile, ki postajajo iz dneva v dan vse bolj nebogljeni (in – zaradi nepremagljivih konkurenčnih prednosti »pametne« in neumne tehnologije – tudi odvečni). Zaton moči delavskega razreda, propad stare in šibkost nove levice, vnebovzetje uporniške kulture, implozija »dejanskega socializma«, razkroj socialne države, strukturna brezposelnost in razblinjenje strahu vladajočih (kapitalistov in bogatašev) pred »rdečo nevarnostjo« so precej poslabšali položaj žensk na globalni in nacionalni ravni.³³ Pomislimo zgolj na galopirajočo feminizacijo revščine, institucionalno podprto patriarhalno težnjo po potiskanju mater v nevidno zasebnost družinske celice, kjer naj (zgolj iz ljubezni ali naravne poklicanosti) opravljajo družbeno nepriznано reprodukativno delo (za kapitaliste brezplačno formiranje nove in vzdrževanje že obstoječe delovne sile), izrinjanje žensk iz (nasploh čedalje redkejših) formalnih ali »standardnih« pridobitnih dejavnosti (ki jih nadomeščajo vse bolj negotove zaposlitve za polovični ali skrajšani delovni čas, ki ne zagotavljajo ekonomske neodvisnosti, mezdnó delo na domu ali vključitev v družinsko podjetje, ki ga upravlja mož),³⁴ nizke plače in statusno degradacijo dejavnosti, ki jih pretežno opravljajo delavke, poskuse

³² Za podrobnejši opis alternativnih oblik seksualnih, intimnih in ljubezenskih razmerij glej Kaufmann (2001: 204–230).

³³ Za poglobljeno analizo učinkov kontrarevolucionarne restavracije kapitalistične ureditve (ob hkratni ponovni patriarhalizaciji družbe in krepitvi “hraniteljskega modela”) na razgradnjo ekonomske samostojnosti žensk v postsocialističnih državah glej Burcar (2015: 171–255).

³⁴ Za kritiko novodobnega kapitalističnega patriarhata ter “ženskam in družinam prijaznih” oblik zaposlovanja glej Burcar (2015: 256–296).

omejevanja samostojnega odločanja o rojstvu otroku (npr. z enačenjem splava in umora) ... V takem kontekstu, nad katerim se za zloben nameček zgrinjajo še črni oblaki grozeče prihodnosti, je prikazovanje tanke manjšine najuspešnejših žensk, ki po zaslugi lastnih dosežkov ali zapeljivega videza, s katerim omrežijo premožnega in darežljivega sponzorja, zmorejo »tako rekoč vse«,³⁵ kot zgledov, ki so »vsaj načeloma« dosegljivi vsaki posameznici, precej neokusno. Nemara še huje pa je, če trpke usode žensk interpretiramo zgolj kot posledico patriarhalne, dezorientirane ali frustrirane države moških, ki so večinoma – če uvidevno postavimo v oklepaj bogataške »svete krave« – tudi sami ujetniki kapitalističnega gospostva ter talci meščanske države in njene normativne ureditve. Patriarhat in kapitalizem nista ločena sistema izkoriščanja in zatiranja, saj se prežemata, dopolnjujeta in vzajemno podpirata. Številne ženske so se v še ne tako oddaljeni preteklosti zmogle boriti z enim in drugim družbenim zlom (in to nikakor ne brez uspehov, ki pa očitno nikoli niso priborjeni enkrat za vselej). Mnoge to še vedno počnejo. Vseeno pa je videti, da se ženske v postmoderni družbi vse bolj dojemajo in obravnavajo kot žrtve prostorsko in časovno lociranih viktimizacij (dosti bolj kakor omniprezentnega in kontinuiranega »strukturnega nasilja«), ki potrebujejo učinkovito zaščito kazenskopravnega sistema in v »opolnomočenje« usmerjeno terapevtsko pomoč. Ta trend je kajpak vse prej kot presenetljiv, če upoštevamo še vedno skrb vzbujajoč obseg raznovrstnega telesnega in spolnega nasilja, ki so ga deležne posameznice v partnerskih odnosih ter v družinskih in delovnih okoljih, tj. kriminalna dejanja, ki so bila še pred kratkim (in so marsikje še vedno) pretežno »nevidna« ali, še huje, ignorirana, tolerirana in nevtralizirana s šovinističnimi pojasnili ali evfemističnimi etiketami. Vseeno pa se vsiljuje vprašanje, kako je mogoče, da so postale ženske »kar naenkrat« relativno šibke, ko gre za spopadanje z institucionalno podkletenim in sistemsko generiranim nasiljem, in to navkljub višji ravni izobrazbe in gmotnega standarda ter nadzoru nad neznanško močnim (in vsaj potencialno tudi političnim) »orožjem«, namreč nad skrajno zaželenimi viri moških spolnih užitkov in reprodukcijo delovne sile? Ampak še primerneje se je vprašati, kaj se dogaja z domnevno »močnejšim« spolom. Da ne bi odtavali predaleč v času in prostoru, pomislimo na krvav razpad SFRJ.³⁶ Moški, v naglici preoblečeni v uniforme, ki so si bile sicer precej podobne, so tedaj ubijali, pohabljali, mučili, pretepali, posiljevali, preganjali in uničevali. Čemu že? Rezultate

³⁵ Kurz (2000: 14) takole primerja postmoderni različici liberalnega feminizma in politične levice: "Kakor postmoderna feministka 'hoče vse', biti manekenka in mati in uspešna ženska v tržnem gospodarstvu, kečap in majonezo, luksuz in mikavno askezo (luksezo), tako tudi postmoderna levica hoče 'vse' naenkrat: biti radikalna in kljub temu tržno realistična, superkritična in aerodinamična, antikomercialna in komercialno zaželena, anticiklično *trendsetterska* in jahajoča na vsakem modnem sedlu, staroleva in novoleva in postleva – 'anything goes'."

³⁶ Za temeljitejšo analizo postsocialističnih pogorišč glej Tamás (2016: 270–282).

njihovih »junaštev« je mogoče zlahka opaziti, še najbolj kontrarevolucionarno uvedbo surovega neoliberalnega kapitalizma, megalomansko krajo stoletja (zlasti v obliki denacionalizacije in privatizacije), groteskno skorumpirane (in v precejšnji meri samokolonizirane) politične tvorbe (v grabežljivih rokah kompradorskih in kvazimafijskih »elitnih« združb), tranzicijsko skomponirano plenilsko in arogantno jaro gospodo, nadvlado neoimperialističnih mednarodnih organizacij ter tujega finančnega in industrijskega kapitala, nezadržno širjenje nalezljivega, medijsko podkletenega »duha stupidnosti« in tako naprej. Res pa je, da se zdaj na cestah vozijo boljši avtomobili kot nekoč (in za ljubek priboljšek so postali mobilni in celo pametni tudi telefoni). *Sapienti sat?*

Literatura

- Arruzza, C. (2016). *Nevarna razmerja. Poroke in razveze marksizma in feminizma*. Ljubljana: Sophia.
- Bauer, J. (2008). *Princip človeškosti*. Ljubljana: Študentska založba.
- Beck, U.; Beck-Gernsheim, E. (2006). *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bock, G. (2004). *Ženske v evropski zgodovini*. Ljubljana: Založba /cf.
- Bruckner, P. (2010). *Paradoks ljubavi*. Zagreb: Algoritam.
- Burcar, L. (2015). *Restavracija kapitalizma: repatriarhalizacija družbe*. Ljubljana: Sophia.
- Cohen, D. (2011). *Tri predavanja o postindustrijski družbi*. Ljubljana: Sophia.
- Davis, M. (2009). *Planet slumov*. Ljubljana: Založba /cf.
- Diamond, J. (2016). *Dovčerajšnji svet. Kaj se lahko naučimo od tradicionalnih družb*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Eviprid (2000). *Medeja; Ifigenija pri Tavrijcih*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Galeano, E. (2011). *Narobe. Šola narobe sveta*. Ljubljana: Sanje.
- Galimberti, U. (2011). *Miti našega časa*. Ljubljana: Modrijan.
- Giddens, A. (2000). *Preobrazba intimnosti*. Ljubljana: Založba /cf.
- Graeber, D. (2014). *Dolg. Prvih 5000 let dolžništva*. Ljubljana: Založba /cf*.
- Graeber, D. (2013). *Fragmentsi anarhistične antropologije*. Ljubljana: Založba /cf.
- Harari, Y. N. (2017). *Homo Deus. A Brief History of Tomorrow*. London: Vintage.
- Harari, Y. N. (2015). *Sapiens. Kratka zgodovina človeštva*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Heinrich, M. (2013). *Kritika politične ekonomije. Uvod*. Ljubljana: Sophia.
- Heinsohn, G.; Steiger, O. (1993). *Uničenje modrih žensk*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.
- Hobsbawm, E. (2000). *Čas skrajnosti. Svetovna zgodovina 1914–1991*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Kaufmann, J.-C. (2001). *La femme seule et le Prince charmant*. Pariz: Nathan.
- Kundera, M. (2008). *Zastor: esej v sedmih delih*. Ljubljana: Modrijan.
- Kurz, R. (2000). *Svet kot volja in dizajn. Postmoderna levica in estetizacija krize*. Ljubljana: Krtina.
- Levitt, S. D.; Dubner, S. J. (2006). *Odštekonomija*. Ljubljana: Vale-Novak.

- Morus [Lewinsohn, R.] (1961). *Zgodovina seksualnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Paradiž Cergol, A. (2015). *Evgenika na Slovenskem*. Ljubljana: Sophia.
- Primorac, I. (2002). *Etika in seks*. Ljubljana: Krtina.
- Ryan, C.; Jethá, C. (2013). *Seks ob zori. Predzgodovinski izvori moderne seksualnosti*. Ljubljana: Modrijan.
- Tamás, G. M. (2016). *Komunizem po letu 1989. Razprave o razredni teoriji, realsocializmu in vzhodni Evropi*. Ljubljana: Sophia.
- Wright, R. (2008). *Moralna žival. Pogledi evolucijske psihologije na človeško naravo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Spremembe v spolni strukturi sodobne slovenske družbe: edukacija, pravo in družbena moč

1. UVOD

V pričujočem prispevku bom poskusila pokazati, da je spolna struktura sodobnih družb ena pomembnejših struktur, ki pa je bila dolgo časa sprejeta kot neproblematična, naravna in nesprenemljiva. Pri tem se bom opirala na teoretska izhodišča nekaterih pomembnih avtoric in avtorjev, kot so Pierre Bourdieu, Raewyn Connell in Beverly Skeggs. Ta teoretska izhodišča bom v nadaljevanju najprej aplicirala na analizo spolne strukture ter velikih premikov in hkrati vztrajanj pri statusu quo v polju edukacije v Sloveniji, v nadaljevanju pa ugotavljala, kako so ti vplivali na širše spremembe v spolni strukturi v zadnjih nekaj desetletjih. Prikazala, analizirala in interpretirala bom statistične podatke o doseženi izobrazbeni ravni žensk in moških ter skušala izluščiti osnovne trende v zadnjih nekaj desetletjih. Pri tem me bo zanimalo, ali so premiki v izobraževalnih dosežkih vplivali tudi na drugačno pozicioniranje žensk pri zaposlovanju in napredovanju v tem istem edukacijskem polju. Zato bom analizirala dostopne podatke o spolni strukturi zaposlenih v vzgoji in izobraževanju, s poudarkom na zaposlenih v terciarnem izobraževanju in zasedanju najvišjih, najpomembnejših in najprestižnejših mest v univerzitetnem polju. Zanimalo me bo, ali je glede na premike v izobrazbeni strukturi žensk in moških prišlo do pomembnih premikov tudi na najvišjih ravneh: lahko torej zatrdimo, da se je prav zaradi tega zamajal tudi obstoječi spolni režim v tem polju?

Prispevek bom nadaljevala z analizo spolne strukture v drugem polju, in sicer na področju prava: poskusila bom ugotoviti, kakšni premiki so se v zadnjih desetletjih zgodili v navezavi nanj. Zanimalo me bo, kako se je spreminjala spolna struktura diplomantk in diplomantov, in kakšni so bili glede na to premiki v spolni strukturi sodišč. Na podlagi teh ugotovitev bom preverila tezo, ali ženske pridobivajo na družbeni moči ter ali je to botrovalo tudi rasti deleža žensk na prestajanju kazni zapora v Sloveniji. Pregled premikov v polju edukacije nam bo v pričujoči analizi služil kot primer, katerega trende (najverjetneje – to bom “preverjala”) lahko zaznamo tudi v polju prava. Menim namreč, da je pravo smiselno obravnavati kot odskočno desko do pozicij moči v družbi nasploh, do simbolnega kapitala, ter ugotavljati, ali se na tej poti ženskam spet “zalomi”.

V prispevku bom izhajala iz ugotovitve, da so ženske na posameznih področjih (predvsem v edukacijskem polju in pri zaposlovanju) dosegle pomembne premike, zato bi bilo zanimivo preveriti, kako je to vplivalo na možnosti napredovanja v okviru njihovih kariernih poti in če so premiki v enem polju vplivali tudi na drugačno pozicioniranje žensk v drugih poljih, predvsem pri zasedanju pomembnih položajev na mestih odločanja. Nekoliko drugače rečeno: koliko so ženske (če sploh) zaradi tega pridobile na družbeni moči, ter ali se je moška dominacija zaradi teh premikov v družbi kaj razrahljala? Temeljno izhodišče pričujočega prispevka je namreč, da je enakost spolov eden pomembnih ciljev sodobnih družb.

2. SODOBNE DRUŽBE IN NJIHOVO STRUKTURIRANJE

Ko govorimo o družbeni strukturi, običajno mislimo na razredno, rasno, nacionalno ali religijsko strukturo, manj pogosto pa na spolno strukturo neke družbe.

Kot je bilo omenjeno že v uvodu, bo pričujoči prispevek poskušal pokazati, da je spolno strukturiranje pomemben dejavnik, ki vpliva na (ne)enake možnosti spolov v družbi in doseganje enakih položajev v njej, spolna struktura sodobnih družb pa je ena pomembnejših struktur, ki je bila dolgo časa sprejeta kot neproblematična, naravna in nespremenljiva.

Če družbo razumemo kot Bourdieu, potem jo sestavlja več polj: religijsko, šolsko, športno, politično, akademsko, podjetniško idr. Vsako polje, ki je sicer relativno zamejeno in avtonomno, se pozicionira v odnosu do drugih polj. Med posamezniki (in skupinami, malo manj pa posameznicami), ki nastopajo v teh poljih kot agenti, potekajo boji za pozicije. Pozicioniranja so odvisna od vrst in količin za posamezno polje pomembnih kapitalov (ekonomskega, kulturnega, socialnega, simbolnega), ki jih ti uspejo posedovati in/ali konvertirati (prim. Bourdieu, 2004; Bourdieu, 2002; Warde, 2004). Pozicioniranje v teh poljih je torej vselej zgodovinsko generirano.

Pri tem velja spomniti, da je za pozicioniranje v posameznem polju pomembno tudi ali pa predvsem, v kakšnem okolju se posameznica, posameznik rodi, saj je to povezano s povsem določenimi količinami kapitalov, ki odločilno vplivajo na možnosti tvorjenja in prenosov različnih vrst kapitalov iz polja v polje. Pripisan ženski spol ob rojstvu vsekakor prinaša drugačne možnosti povečevanja količin posameznih kapitalov in večje omejitve pri povečevanju najbolj zelenih kapitalov (Skeggs, 2002). Spol se je namreč izkazal kot zgodovinsko ena najtrdnejših, najvztrajnejših, najbolj konsistentnih strukturirajočih struktur, ki se dojema in sprejema kot nekaj naravnega (Bourdieu, 2010: 11). Zato se je, zgodovinsko gledano, moška dominacija v družbi vselej sprejemala kot nekaj, česar ni treba posebej utemeljevati ali razlagati – in tako je v veliki meri še danes.

Odnosi med spoli tvorijo torej eno glavnih struktur, saj spol povsod, na vseh ravneh vpliva na družbeno prakso. To pa pomeni, da so tako države kot tudi njene institucije (predvsem sfera dela, družina, šola itn.) odločilno spolno zaznamovane (Connell, 2012: 114). Družina, cerkev in šola so tiste tri glavne instance, ki običajno usklajeno in tudi najbolj učinkovito vplivajo na reproduciranje neenakosti spolov v družbi (Bourdieu, 2010: 99).

Če povzamemo: v posameznih institucijah so jasno vidne določene strukture in povsem določeni in utrjeni spolni režimi: skoraj vse snažilke so ženske, skoraj ves učiteljski kader v osnovni šoli so ženske, skoraj vsi znanstveniki pa moški; skoraj vsi politiki so moški, skoraj ves kader v socialnem delu ženske ipd. Kljub spremembam v nekaterih drugih poljih (in institucijah) ter predvsem globalno te močno ukoreninjene strukture vztrajajo. Spolni režimi teh institucij so del širših vzorcev, kar imenuje »spolni red« (Connell, 2012: 72–73).

Spolni red je sicer nenehno v nastajanju in spreminjanju, na kar vplivajo delovanja posameznikov, posameznic in skupin. Zato je spolni red vedno rezultat bojev med različnimi nasprotujočimi si silnicami, med katerimi potekajo upiranja, pogajanja in spreminjanja, ali rečeno drugače: (globalni) spolni red je odvisen od tega, kako se zamikajo in spreminjajo spolni režimi v posameznih pomembnih institucijah ali poljih. Zamiki in premiki spolnega režima v eni od institucij imajo namreč povsem konkretne posledice tudi za delitev vlog (oz. spolni režim) v drugih. Kot rečeno, spolni režimi posameznih institucij so običajno skladni s spolnim redom družbe, spremembe v eni instituciji pa lahko zamajejo spolni režim v drugi – gre torej za relacijske odnose znotraj institucij (polj) in med njimi. Če se na primer predpostavlja, da je za ženske, četudi so visoko izobražene, kompetentne in pri svojem delu uspešne, bolje, če ostajajo v ozadju (kot podporno osebje), ali da morajo izbrati med družino in profesionalnim ali političnim angažmajem, to nedvomno vpliva na njihovo profesionalno napredovanje ali vstopanje v polje politike. Vsakršen odmik ne bi bil v skladu z družbeno konstrukcijo ženskosti in z njenim predvidenim mestom v družbeni strukturi oz. spolnem redu. Zaradi tega spremembe v enem polju ne vodijo avtomatično v spremembe v drugem, kar pojasnjuje, zakaj so obstoječe spolne strukture tako trdovratne in spremembe izredno počasne, ali pa do njih zlepa ne pride.

3. POLJE EDUKACIJE

Polje edukacije je eno pomembnejših polj spolnega strukturiranja družb in hkrati polje, v katerem posameznica, posameznik, prvenstveno oblikuje in pridobiva svoj kulturni kapital, ki je eden pomembnejših kapitalov za umeščanje v strukturo sodobnih družb. Iz te perspektive je pomembno pogledati, kakšne spremembe so se dogajale v zadnjih desetletjih v tem polju z vidika spola. Če je še pred nekaj desetletji za "normalno" življenje in pozicioniranje v družbi zadoščala srednješolska izobrazba, pa v zadnjem času ta ne zadošča več, ampak je za to treba doseči vsaj terciarno stopnjo izobrazbe. Poglejmo, kako se je dvigovala izobrazbena raven žensk in moških v zadnjih nekaj desetletjih.

Tabela 1: Deleži prebivalstva, starega 15 ali več let, z najmanj terciarno izobrazbo, skupaj in po spolu v Republiki Sloveniji

Popis	Vsi	Moški	Ženske	M : Ž
1971	3,3 %	4,7 %	2,2 %	2,136
1981	5,9 %	7,4 %	4,7 %	1,574
1991	8,9 %	9,6 %	8,2 %	1,170
2002	13,0 %	12,6 %	13,3 %	0,947
2011	17,4 %	15,4 %	19,6 %	0,786

Vir: SURS, popisi 1971, 1981, 1991, 2002, 2011. (Zgaga v Antić Gaber, 2015: 43)

Tabela 1 pokaže, kako izrazito se je dvignila predvsem izobrazbena raven žensk, še posebej po letu 1991, ko se je delež žensk s terciarno izobrazbo približal deležu moških, potem pa je v zadnjih dveh desetletjih z rastjo za več kot 5 odstotnih točk v vsakem desetletju v letu 2011 za skoraj 5 odstotnih točk presegel delež moških s tovrstno stopnjo izobrazbe.

Tabela 2: Doktorati znanosti

	1945–1964	1968	1977	1987	1989	1999	2009	2012	2016
Moški	233	13	75	77	78	157	257	235	419
Ženske	39	2	19	23	38	103	209	233	493
SKUPAJ	272	15	94	100	116	260	466	468	912

Vir: Tašner in Rožman v: Antić Gaber, 2015: 63 in Statistični urad RS.

Podobno sliko pokaže Tabela 2. V desetletju po tem, ko so se ženske po stopnji terciarne izobrazbe skoraj izenačile z moškimi, se je potrojilo tudi število njihovih doktoratov, v letu 2016 pa so moške celo presegle (vključeni so tudi t.i. bolonjski doktorati).

Podatek o strmem naraščanju doktorantk je zelo poveden in na prvi pogled bi lahko rekli, da govori o rušenju še zadnjih moških trdnjav. Vendar pa se moramo vprašati, kaj dvig v izobrazbeni ravni žensk v resnici pomeni za dejansko/realno pozicioniranje žensk, na primer v akademski sferi? Ali to pomeni, da so ženske lahko prenesle in validirale svoj kulturni kapital in tudi posegle na pozicije moči v akademskem polju? Poglejmo najprej, kakšen je delež žensk med učnim osebjem v postsekundarnem izobraževanju (Tabela 3).

Tabela 3: Deleži žensk med učnim osebjem v postsekundarnem izobraževanju (po nazivih)

nazivi	1980	1990	2000	2010	2013	2014	2015
Skupaj	19,40 %	17,60 %	24,80 %	35,90 %	37,80 %	39,35 %	40,26 %
Red. prof.	—	9,40 %	11,90 %	20,10 %	23,10 %	24,95 %	28,91 %
Izr. prof.	—	16,50 %	19,10 %	30,80 %	33,20 %	33,66 %	35,31 %
Doc.	—	16,10 %	28,60 %	40,70 %	43,00 %	44,14 %	43,37 %
Viš. pred.	—	23,30 %	29,30 %	39,20 %	44,20 %	47,50 %	46,21 %
Pred.	—	52,10 %	49,60 %	59,70 %	56,40 %	55,76 %	55,56 %
Lektorice/lektorji	—	—	79,10 %	80,00 %	83,20 %	84,52 %	84,80 %
Asist.	—	—	—	43,37 %	45,36 %	44,88%	46,50 %

Vir: SURS – ŠOL-KP. Statistično poročilo o visokošolskih učiteljih in znanstvenih delavcih in sodelavcih ter o predavateljih višjih šol in strokovnih delavcih v višjem strokovnem izobraževanju za obdobje 1980–2010 in SURS. Pedagoško osebje na visokošolskih zavodih in višjih strokovnih šolah, Slovenija, študijska leta 2013, 2014, 2015.

Tabela 3 jasno pokaže, da se je v postsekundarnem izobraževanju največ žensk »zataknilo« na manj prestižnih mestih v strukturi teh institucij, to so lektorska mesta, kjer je več kot 80 odstotkov žensk. Na najvišjih mestih (redna profesura) se delež žensk sicer konstantno zvišuje, a še vedno ni dosegel niti 30 odstotkov.

Na zamejen doseg povečanega kulturnega kapitala žensk še bolj nazorno pokaže preglednica o članstvih v pomembnih organih odločanja (senatu in komisijah). Spodnja tabela to prikaže na primeru Univerze v Ljubljani.

Tabela 4: Članstvo v pomembnejših komisijah Senata UL študijsko leto 2016/2017 po spolu

Ime komisije	vodja po spolu (M/Ž)	namest. po spolu (M/Ž)	odstotek Ž
Senat UL	M	/	14,8
Upravni odbor UL	M	ni podatka	11,1/ 0*
Komisija za dodiplomski študij	M	M	40
Komisija za magistrski študij	Ž	Ž	28,6
Komisija za doktorski študij	M	Ž	50
Habilitacijska komisija	M	ni podatka	15,4
Komisija za razvoj informacijskega sistema	M	ni podatka	10
Komisija za razvoj knjižničnega sistema	Ž	Ž	72,2
Komisija za meduniverzitetno in mednarodno sodelovanje	M	ni podatka	36,4
Komisija za Prešernove nagrade	Ž	M	26,7
Statutarna komisija	M	ni podatka	25
Komisija za podeljevanje častnih nazivov in nagrad	M	ni podatka	28,6
Komisija za kadrovske zadeve	M	ni podatka	14,3

*aprila 2017 je bil imenovan nov UO UL.

Vir: Zasedba komisij UL, dostopno na:

<https://www.uni-lj.si/mma/Komisije%20Univerze%20v%20Ljubljani.pdf/2014122910395867/>

Čeprav smo v preglednici prikazali podatke samo za Univerzo v Ljubljani, bi najbrž podobno sliko pokazali tudi podatki za druge univerze v Sloveniji.

Iz zgornjih podatkov lahko sklepamo, da ženskam kulturni kapital tako v utelešeni obliki kot tudi tisti v institucionalizirani obliki (diplome oz. doktorati, nazivi ipd.), ki so si ga pridobile v polju izobraževanja in kasneje pri napredovanju v njihovem kariernem razvoju, še ne prinaša tudi ustrezne družbene moči v sferi odločanja v akademskem polju. Zgornja preglednica je v resnici več kot povedna, saj jasno pokaže, da najpomembnejša mesta v odločevalski strukturi pomembno nadreprezentirano zasedajo moški. Temu ne pritrjujejo samo podatki o deležu žensk na vodstvenih položajih, saj od navedenih komisij samo tri vodijo ženske (magistrski študij, knjižnični sistem, Prešernove nagrade), ampak tudi podatki o zastopanosti: ženske so v teh telesih praviloma povsem marginalizirane in ne dosegajo niti kritične mase zastopanosti (okrog 30 odstotkov), nadreprezentirane pa v delu, ki se tipično pripisuje ženskam (npr. knjižničarstvo). Kar je še bolj pomembno, povsem evidentno je, da je večja nadreprezentiranost moških v telesih, ki so zares odločilna, prestižna in/ali simbolno pomembna: upravnem odboru (kjer v tem mandatu ni nobene ženske), habilitacijski komisiji, kadrovski, statutarni komisiji, v komisiji za podeljevanje nagrad in priznanj.

Iz prikazanih podatkov lahko sklepamo, da so ženske sicer pridobile kulturni kapital, se umestile med pedagoški kader v univerzitetnem polju, da pa je njihov delež na najpomembnejših mestih odločanja še vedno precej nizek. Ženske si v tem polju še niso pridobile tiste družbene moči, ki bi jim glede na kulturni in najverjetneje tudi simbolni kapital lahko pripadala.

4. PODROČJE PRAVA

Za pričujoči prispevek in tematiko, ki jo naslavljamo, je pomembno predvsem področje prava, zato si pogledjmo, kakšni premiki so se v njem dogajali v zadnjih nekaj desetletjih.

Tabela 5: Delež žensk med vsemi pravnimi strokovnjaki/strokovnjakinjami

Leto	Vsi	Ženske	% žensk
1970*	1.487	428	28,8
1980*	1.050	380	36,2
1990**	2.822	1.758	62,3
2000**	4.173	2.564	61,4
2010**	6.659	4.527	68,0
2012**	6.909	4.684	67,8
2014**	7.144	4.876	68,3
2015**	7.266	4.955	68,2
2017**	7.622	5.246	68,8

Vir: *Popisne knjige iz popisa SRS, 1971, 1981. (Podreka in Antić Gaber v Antić Gaber 2015, 86.)**SURS, Statistični register delovno aktivnega prebivalstva (SRDAP), 1990, 2000, 2010, 2012, 2014, 2015, 2017.

Tabela 5 lepo prikaže, kako se je v zadnjih štirih desetletjih razmerje med spoloma med pravnimi strokovnjaki(njami) močno spremenilo v prid žensk, oz. da se je pravniški poklic po letu 1990 izrazito feminiziral.

Tabela 6 o spolni strukturi slovenskih sodišč nazorno pokaže, da je na sodiščih velika večina žensk. Na delovnem in socialnem upravnem ter okrajnem sodišču je žensk celo nad 80 odstotkov, na višjem je njihov delež nekoliko manjši; na višjem delovnem in socialnem sodišču jih je za 10 odstotnih točk manj, na vrhovnem sodišču pa jih je že še samo 40 odstotkov.

Za odgovor na vprašanja, kaj takšna spolna struktura sodišč dejansko pomeni z vidika pozicije moči in zakaj na teh mestih moških ni oz. kje se pravniki po izobrazbi zaposlujejo, bi morali posebej raziskati tudi hierarhične strukture, simbolne pomene in prestižna vprašanja znotraj pravnih struktur. Zato si na tem mestu

Tabela 6: Spolna struktura sodišč in deleži žensk za leta 2001, 2010, 2012, 2015 in 2017

Vrsta sodišča	2001		2010		2012		2015		2017	
	Skup.	% Ž	Skup.	% Ž	Skup.	% Ž	Skup.	% Ž	Skup.	% Ž
Vrhov. sodišče	35	34,3	38	42,1	35	37,1	28	35,7	30	40
Višja sodišča	99	54,5	149	72,5	143	72,7	128	71,1	128	73,4
Okrož. sodišča	225	63,6	261	75,5	265	77	265	78,1	268	77,6
Okraj. sodišča	290	76,2	500	83	468	83,8	415	82,4	387	82,2
Uprav. sodišče RS	28	75	35	82,9	33	81,8	28	85,7	26	84,6
Viš. del. in soc. sodišče	17	47,1	15	53,3	14	42,9	13	76,9	14	71,4
Del. sodišča	51	74,5	47	80,9	43	76,7	43	79,1	42	83,3
Skupaj	745	66,7	1.045	77,6	1.001	77,8	920	78	895	78,1

Vir: Sodna statistika, 2002, 1–9 2010, 1–9 2012, 1-9 2015, 1-9 2017.

zastavimo le nekaj dodatnih vprašanj, ki bi utegnila pomagati pri iskanju odgovorov na prej zastavljena vprašanja. Ali so sodniška mesta izgubila prestižnost, simbolni kapital, so tudi finančno manj zanimiva in je zato tam manj moških? Ali se moški zato raje kot v sodniške vrste podajajo v odvetniške?

Poleg navedenega je zanimivo vprašanje tudi, ali ne gre tudi v tem polju za podobne premike, kot smo jih zasledili v šolskem in akademskem? So ženske tudi v tem polju sicer pridobile kulturni kapital, ga prenesle v polje dela oz. ga validirale pri zaposlovanju, a kje, na katerih mestih? Podatki kažejo, da na manj prestižnih in manj simbolno pomembnih. Ta, zadnja, pa v nesorazmerno visokem deležu še vedno zasedajo moški.

5. SPOLNA STRUKTURA IN DRUŽBENA MOČ V SLOVENIJI

Ne glede na vse dvome in vprašanja, ki se nam ob prikazanih podatkih in izpostavljenih vprašanjih zastavljajo, pa je seveda na tem mestu pomembno izpostaviti, da se spolna struktura sodobne slovenske družbe spreminja, zamika v smer enakosti žensk in moških, da pa ženske še vedno zaostajajo pri doseganju tistih položajev in pozicij, ki prinašajo družbeno in (ekonomsko) moč.

Na začetku prispevka sem pojasnila, da izhajam iz stališča, da imamo enakost spolov za enega od pomembnih ciljev sodobnih družb. Zato se moram na koncu vprašati, kje se – glede na ta cilj – kot družba nahajamo, ter kako se je položaj žensk in moških v zadnjem času spreminjal? Na to vprašanje odgovarjajo različni indeksi enakosti spolov. Indeks EIGE (Evropskega inštituta za enakost spolov), ki je prilagojen evropskim razmeram, meri napredek pri doseganju enakosti spolov v razponu od 1 do 100 točk, pri čemer 1 točka pomeni popolno neenakost, 100 pa popolno enakost. Oddaljenost od enakosti spolov meri na izbranih področjih, od katerih je šest ključnih (čas, delo, denar, moč, zdravje in znanje), poleg tega pa upošteva še kazalnika intersekcijske neenakosti in nasilje nad ženskami.

V letu 2015 izračunan dosežek znaša na ravni povprečja vseh 28 držav EU 66,2 točke in je v zadnjih desetih letih v povprečju narasel samo za 4 točke. Najvišje je po tem indeksu uvrščena Švedska z 82,6 točke, najnižje pa Grčija s 50 točkami. Slovenija se je z 68,4 točke uvrstila malo nad povprečje EU, njen indeks se je v zadnjih desetih letih zvišal za nekaj več kot sedem točk. EIGE v svojem poročilu ugotavlja tudi, da se nasploh na ravni EU držav proti enakosti spolov premikamo po polžje. Primerjalno gledano je Slovenija solidno pozicionirana. Še več, kar zadeva domeno moči (ki vključuje politično – 65,4, ekonomsko – 61,5 in družbeno – 55,3), je dosegla v zadnjih desetih letih tudi največji napredek. Vseeno je treba vedeti, da je ta indeks v povprečju med najnižjimi (takoj za znanjem, kjer je indeks 55 in kjer se ugotavlja visoka stopnja spolne segregacije na ravni študijskih smeri). Indeks družbene moči (delež žensk in moških v upravah raziskovalnih organizacij, radiodifuznih organizacij in najvišjih telesih olimpijskih športnih organizacij) je torej v Sloveniji dosegel le 55,3 točke. To pomeni, da smo tu prehodili komaj nekaj več kot polovico poti do enakosti spolov.

Iz dozdajšnjih ugotovitev lahko sklenem, da so si ženske v Sloveniji na področju izobraževanja pridobile zavirljiv kulturni kapital v institucionalizirani obliki, ga validirale na področju zaposlovanja in dela, vendar pa za moškimi kolegi zaostajajo pri možnostih razvoja svojih profesionalnih karier in zasedanja najvišjih položajev. Poleg tega je stopnja segregiranosti pri izbiri študijskih smeri in kasneje področij zaposlovanja, ki se spolno stereotipno pripisujejo ženskam (pedagoški poklici, poklici v zdravstvu in socialnem varstvu), še vedno izredno visoka, zaradi česar potem tudi ne pridobivajo tistih položajev, ki bi jim prinašali tudi družbeno moč.

Pravo in pravniški poklici veljajo (poleg ekonomije in ponekod morda medicine) za prestižna področja, za tista polja, iz katerih se najbolj pogosto rekrutirajo tisti, ki v družbi zavzemajo pozicije moči (Cairney, 2007, Kenworthy in Malami, 1999). Prav zaradi tega bom na obravnavanem ozadju poskusila misliti tudi vprašanje ženske kriminalitete, in sicer zgolj na segmentu žensk, ki prestajajo kazen v edinem ženskem zaporu Sloveniji, na Igu. Zastavila si bom namreč vprašanje,

ki sem ga zasledila tudi v nekaterih drugih razpravah v Sloveniji: Kaj je vplivalo na povečanje števila zaprtih žensk? Ali morda lahko rečemo, da so si s povečanim vstopom v javnost ženske pridobile tudi več družbene moči in so se jim s tem odprle tudi večje možnosti ter priložnosti za storitev kaznivih dejanj? Če bi sklepali po vrsti kaznivih dejanj, ki so ženske pripeljala v zapor, bi težko govorili o večji družbeni moči. Iz Letnega poročila zapora na Igu (2016) je povsem jasno razvidno, da se ženske v grobem tam niso znašle zaradi gospodarskega kriminala ali zaradi kršenja uradnih dolžnosti in javnih pooblastil, temveč močno prevladujejo kriminalna dejanja zoper premoženje (tatvine, ropi, goljufije, oduševstvo, prikrivanje ipd.). Iz tega bi torej težko sklepali, da njihova dejanja izhajajo iz občutka moči, prej iz občutka nemoči in deprivilegiranosti; natančnejša analiza demografskih podatkov bi najverjetneje pokazala tudi na visoko korelacijo še vsaj z nacionalno ali etnično pripadnostjo, razredno ali statusno umeščenostjo, o čemer govori tudi eden od ostrejših kritikov zaporskih sistemov Loic Wacquant (2008) v svoji knjigi *Zapori revščine*.

Literatura:

- Bourdieu, P. (2002). *Praktični čut I*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Bourdieu, P. (2004). Oblike kapitala. V: *Kompendij socioloških teorij* (ur. Adam, Frane in Tomšič, Matevž). Ljubljana: Študentska založba. 311–322.
- Bourdieu, P. (2010). *Moška dominacija*. Ljubljana: Sophia.
- Cairney, P. (2007). The professionalization of MPs. Refining the 'Politics-Facilitating' Explanati-on.Parliamentary Affairs. 6/2. 212–233.
- Connell, R. (2012). *Moškosti*. Ljubljana: Krtina.
- EIGE – Gender Equality Index dostopno na: <http://eige.europa.eu/gender-equality-index/2015>
- Giddens, A. (1989). *Nova pravila sociološke metode*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Kenworthy, L. in Malami, M. (1999). Gender Inequality in Political Representation : A Worldwi-de Comparative Analysis. *Social Forces* 78/1. 253–269.
- Letno poročilo (2016), Zavod za prestopanje kazni zapora Ig. Ministrstvo za pravosodje, Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Poderka, J., Antić_Gaber, M. (2015). Plačano delo, prestižne profesije in politika. V: Antić Gaber (ur.), et al. *Zahtevna razmerja: spol, strukturne ovire in priložnosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Skeggs, B. (2002). *Formations of Class and Gender*. London: Thousand Oaks. New Delhi: Sage.
- SURS, Izobraževanje, <http://www.stat.si/StatWeb/Field/Index/9>
- Tašner, V., Rožman, S. (2015). Vpliv sprememb v polju edukacije na položaj žensk v slovenski družbi in politiki. V: Antić Gaber (ur.), et al. *Zahtevna razmerja: spol, strukturne ovire in priložnosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Wacquant, L. (2008). *Zapori revščine*, Založba /^{*}cf, Ljubljana.

- Warde, A. (2004). *Practice and field: revising Bourdieusian concepts*. CRIC Discussion paper 65. Manchester: Centre for Research on Innovation & Competition, The University of Manchester.
- Zgaga, P. (2015). Vplivi dinamike v visokem šolstvu na spolno strukturiranost sodobne družbe. V: Antić Gaber (ur.), et al. *Zahtevna razmerja: spol, strukturne ovire in priložnosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Intimnopartnersko nasilje kot dejavnik ženske kriminalitete

1. UVODNO

Dejavnikov kriminalitete je veliko. Obsežna kriminološka literatura poudarja, da je kriminaliteta odraz prepleta številnih okoliščin in zato ni mogoče izločiti le ene in je opredeliti kot edini kriminogeni dejavnik. Kriminološke raziskave, predvsem v okviru feministične kriminologije, pa poudarjajo, da se dejavniki ženske in moške kriminalitete v določeni meri razlikujejo in so odraz različnega položaja žensk v družbi in v intimnopartnerskih razmerjih. Pri raziskovanju ženske kriminalitete je veliko pozornosti posvečene nasilju nad ženskami. Številne študije storilk kažejo, da je viktimiziranost žensk (tako v otroštvu kot v intimnopartnerskih razmerjih) eden od dejavnikov ženske kriminalitete. Te ugotovitve pa niso pomembne le za razumevanje ženske kriminalitete (in povratništva), ampak morajo biti tudi osnova za razmislek, ali so tradicionalni instituti kazenskega prava ustrezni za njihovo obravnavo (ali je treba redefinirati silobran v primerih, ko ženska ubije spečega nasilnega partnerja), kako naj se spoznanja o predhodni viktimiziranosti storilk odraža pri kaznovanju in kako naj sistem izvrševanja kazni upošteva dejstvo, da je veliko obsojenk doživelo (ali v času izvrševanja kazni še doživlja) nasilje v intimnopartnerski zvezi. V prispevku se bomo osredotočili le na vprašanje, v kakšni meri in kako vpliva nasilje v intimnopartnerski zvezi na izvršitev kaznivega dejanja.

Nasilje je kompleksen pojav in njegova opredelitev se veže na številna vprašanja, kot so ideologija, kultura (kulturni vzorci) in morala, kar vse oblikuje zgodovinski in družbeni kontekst, v okviru katerega se vrednoti neko ravnanje kot nasilje ali pa kot sprejemljivo (lahko celo zaželeno) ravnanje.¹ Vse povedano velja še posebej za nasilje v družini, ki je prepoznano kot nesprejemljivo šele v zadnjih desetletjih; v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja so ameriški pediatri prvi začeli opozarjati na fizično nasilje nad otroki,² nekoliko pozneje pa so predvsem nevladne organizacije zahtevale od države zaščito žensk pred nasiljem moških v

¹ Več o problematičnosti konceptualizacije nasilja v Podreka, 2017.

² Zdravnik Henry Kempe, Američan, je leta 1961 pod okriljem American Academy of Pediatrics organiziral simpozij o fizični zlorabi otrok in predlagal termin »the battered child syndrome« (Newell, 1989: 9). Tudi v Sloveniji so prvi spregovorili o trpinčenem otroku pediatri, čeprav skoraj dve desetletji pozneje kot v ZDA; leta 1979 je prof. Kornhauser na Derčevih dnevih slovenske pediatrije prvi opozoril na ta pojav pri nas.

intimnopartnerskih razmerjih. Oblike nasilja v družini so različne (fizično, spolno, psihično, ekonomsko nasilje ter zanemarjanje) in v družinski skupnosti ali njej podobni življenjski skupnosti so lahko vsi njeni člani tako žrtve kot povzročitelji nasilja. Številne študije pa kažejo, da so žrtve nasilja v družini najpogosteje dekllice in ženske; za zadnjo obliko se je uveljavil izraz nasilje v intimnopartnerski zvezi, ki je v primerjavi z izrazom nasilje v družini »bistveno bolj vključujoč pojem, saj ni omejen le na poročene pare, pare z otroki ali pare, ki živijo skupaj, in prav tako ne omejuje starost vključenih oseb« (Podreka, 2017: 33).

Posledice nasilja v družini v otroštvu (kamor spada tudi odraščanje v družini, kjer je en roditelj nasilen do drugega, ne pa neposredno do otroka),³ so številne. Veliko študij je opozorilo tako na kratkoročne kot dolgoročne posledice; metaanalize empiričnih raziskav (Kitzmann, Gaylord, Holt in Kenny, 2003; Evans, Corrie in Dilillo, 2008; Wolfe, Crooks Lee, McIntyre-Smith in Jaffe, 2003) potrjujejo vpliv nasilja v družini na internalizirano vedenje (depresija, anksioznost, simptomi travmatiziranosti) in eksternalizirano vedenje (agresivno in drugo antisocialno vedenje). Na vprašanje, ali so posledice odvisne od spola otroka, v literaturi ni enotnega odgovora. Medtem ko nekatere študije kažejo, da izraženost eksternaliziranega vedenja (predvsem v otroštvu) ni odvisna od spola (Kitzmann et al., 2003), drugi sklepajo, da fantje kažejo več eksternaliziranih simptomov kot dekleta (Wolfe et al., 2003). Ne glede na navedene razlike pa vsi avtorji sklenejo, da je »pri otrocih z izkušnjo nasilja v družini prej pričakovati čustvene in vedenjske težave, vključno z nasilnim vedenjem« (English et al., 2009: 165).⁴ Posebej pomembna posledica je medgeneracijsko prenašanje nasilja v družini. Doživljanje nasilja v družini v otroštvu vpliva na verjetnost nasilja v odrasli dobi tako zoper otroke kot tudi zoper partnerja (Simons, 1995); v odrasli dobi postane (prek učenja) nasilje način za odgovor na stres oz. način reševanja konfliktov in zviša toleranco za nasilje. Model odzivanja na strese in težave z uporabo nasilja ali dojemanje nasilja kot običajen način komuniciranja se na takšen način prenašata iz generacije v generacijo (Filipčič, 2000).

Posledice intimnopartnerskega nasilja nad ženskami so ravno tako številne. Med 35 % in 73 % žensk žrtev doživlja posledice v obliki psihosomatskih simptomov, kot so kronične bolečine, prehranjevalne težave, posttravmatski stresni sindrom, fobije in panični napadi, depresija in anksioznost. Intimnopartnersko nasilje poveča tveganje za zlorabo alkohola in zdravil. Psihiatrična oskrba žrtev je od štiri- do petkrat pogostejša kot pri drugih, petkrat pogostejši so poskusi samomorov (Rihtaršič, 2011: 69; Norman in Barron, 2011: 12).

³ V raziskavi v 28 članicah EU je 73 % žensk, ki so bile žrtve nasilja prejšnjega ali zdajšnjega partnerja, navedlo, da so za nasilje vedeli vsi otroci, ki so živeli z njima. (FRA, 2014: 35)

⁴ Več o posledicah nasilja v družini, predvsem na medvrstniško nasilje, v Filipčič in drugi, 2017.

Vse navedene posledice nasilja lahko vplivajo tudi na delinkventno obnašanje žrtev. V nadaljevanju se bomo osredotočili le na vpliv nasilja v intimnopartnerskih zvezah. Povezava je bila v kriminološki literaturi potrjena predvsem z obsegom viktimiziranih storilk v intimnopartnerskih zvezah, manj pozornosti pa je v kriminologiji deležno vprašanje, prek katerih mehanizmov viktimiziranost vpliva na kriminaliteto žensk.

2. OBSEG VIKTIMIZIRANOSTI STORILK

Prva skupina študij, ki je ugotavljala povezavo med viktimiziranostjo žensk v družini in njihovo kriminaliteto, se je osredotočila na primerjavo med deležem viktimiziranih žensk v splošni populaciji in deležem viktimiziranih žensk med storilkami kaznivih dejanj. Kljub temu, da so tovrstne meritve povezane s številnimi metodološkimi težavami, jasno kažejo na to, da je predhodna viktimiziranost eden od dejavnikov ženske kriminalitete.

2.1. Viktimiziranost žensk v splošni populaciji

Agencija EU za temeljne pravice (FRA) je leta 2014 objavila rezultate obsežne študije, v katero je zajela 42.000 žensk iz 28 držav članic EU. Med vsemi ženskami s (zdajšnjim ali prejšnjim) partnerjem jih je bilo od 15. leta starosti 22 % žrtev partnerjevega fizičnega in/ali spolnega nasilja, v Sloveniji pa je bilo takšnih žensk 13 % (FRA, 2014: 17–20). Skoraj polovica žensk (43 %) v EU je bila žrtev psihične zlorabe (kamor spada tudi ekonomsko nasilje) partnerja, zdajšnjega ali prejšnjega; v Sloveniji je bilo takšnih žensk 34 % (FRA, 2014: 25).

V slovensko nacionalno raziskavo leta 2009 Pojavnost nasilja in odzivnost na nasilje v zasebni sferi in partnerskih odnosih je bilo zajetih 752 žensk v starosti od 18. do 80. leta. Pokazala je, da je v Sloveniji vsaka druga ženska (56,6 %) po dopolnjenem 15. letu starosti doživela kakšno od oblik nasilja v zasebni sferi (psihično, fizično, spolno, ekonomsko). Najpogosteje so ženske doživljale psihično nasilje (49,3 %), temu sledi fizično nasilje (23 %). V veliki večini so bili povzročitelji nasilja moški, s katerimi so bile v intimni partnerski zvezi (Leskošek, Urek in Zaviršek, 2010). Nacionalna raziskava je pokazala večji obseg intimnopartnerskega nasilja v primerjavi z raziskavo, ki jo je izvedla FRA (glej zgoraj), kar je mogoče pripisati predvsem različni metodologiji; tako npr. raziskava EU temelji na osebnih intervjujih, slovenska raziskava na pisnih odgovorih na obsežen vprašalnik, uporabljeni so bili različni vprašalniki z nekoliko drugačno opredelitvijo posamičnih oblik nasilja. Zaradi različnih metodoloških pristopov, pa tudi zaradi kulturnih razlik, kažejo študije po svetu nekoliko različni obseg nasilja nad ženskami v intimnopartnerski zvezi. Raziskava v ZDA (izvedena s

telefonskimi razgovori) kaže, da je 25 % žensk žrtev fizičnega in/ali spolnega nasilja s strani zdajšnjega ali bivšega partnerja (Tjaden in Thoennes, 2000: iii). Raziskava v Avstraliji leta 2016 pa je pokazala, da je 17 % žensk že doživelo fizično in/ali spolno nasilje s strani partnerja po 15. letu (<http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/mf/4906.0>).

Kljub nekoliko različnim podatkom lahko sklenemo, da je okrog 20 % žensk bilo viktimiziranih s strani partnerja in ta delež se nanaša le na fizično in spolno nasilje. Delež žensk, žrtev psihičnega nasilja, je še bistveno višji. Vse študije pa potrjujejo, da so ženske bistveno pogosteje žrtve partnerskega nasilja kot moški (Roberts, 2015: 14), kar kaže na tesno povezanost nasilja in spola, in je zato utemeljena ugotovitev, da je intimnopartnersko nasilje spolno zaznamovano.⁵

2.2. Viktimiziranost zapornic

Nekateri avtorji se zadovoljijo s splošno ugotovitvijo, da je med storilkami kaznivih dejanj več žrtev intimnopartnerskega nasilja kot v splošni populaciji (na primer Lindell, 2013: 131), kar jim zadošča za sklep, da je viktimiziranost s strani partnerja dejavnik ženske kriminalitete. Veliko študij pa skuša z različnimi raziskovalnimi metodami ugotoviti, kakšen delež storilk kaznivih dejanj je bilo viktimiziranih s strani partnerja. Najbolj raziskano je to vprašanje pri ženskah, ki prestajajo zaporno kazen zaradi umora⁶ partnerja ali zaradi drugih kaznivih dejanj. Najmanj raziskana pa je viktimiziranost storilk kaznivih dejanj, ki jim je bila izrečena neprostostna kazen (ki se izvršuje v skupnosti), čeprav predstavljajo večino storilk.

V Angliji in Walesu je do 50 % zapornic poročalo o viktimiziranosti v družini in le četrtnina zapornikov (Corston, 2007: 20). Na Škotskem je 82,2 % zapornic že doživelo nasilje v svojem življenju (Loucke, 1998). V avstralskih zaporih ima večina žensk izkušnjo z nasiljem, tudi intimnopartnerskim; kar 98 % naj bi jih bilo fizično zlorabljenih v otroštvu ali odrasli dobi, 89 % pa spolno (Stathopoulos, Quadara, Fileborn in Clark, 2012: 1–3). Med zapornicami v ZDA jih polovica poroča o zlorabi v otroštvu ali fizičnem nasilju partnerja in več kot tretjina o spolnih napadih (Whaley, Moe, Eddy in Daugherty, 2007: 25). Druga raziskava kaže nekoliko drugačno sliko; od 40 % do 57 % ameriških zapornic je bilo spolno ali fizično zlorabljenih v času svojega življenja, med viktimiziranimi pa jih je bilo od 42 % do 66 % (odvisno od vrste zavora) žrtev fizičnega ali spolnega nasilja s strani aktualnega ali bivšega partnerja (Harlow,

⁵ Več o tem v Podreka, 2017: 27–30.

⁶ Izraz umor je v prispevku uporabljen za vse naklepne oblike odvzema življenja in torej ne ustreza ožji opredelitvi umora v slovenski kazenski zakonodaji, ki je za naklepen odzem življenja oblikovala dve kaznivi dejanji, poimenovani uboj in umor.

1999: 2). V zaporih Kalifornije (ZDA) je 60 % zapornic poročalo, da so bile žrtve fizičnega nasilja v partnerski zvezi (Bloom, 1994: 3). Navedeni podatki o viktimiziranosti ameriških zapornic so v literaturi ocenjeni kot prenizki zaradi metodoloških težav (Gilfus, 2002: 2).

Ne glede na nekoliko različne podatke o viktimiziranosti zapornic v družini (v otroštvu in v intimnopartnerskih razmerjih) pa primerjava z viktimiziranostjo žensk v splošni populaciji privede do nedvoumnega sklepa: med zapornicami je bistveno več žensk, ki so bile žrtve intimnopartnerskega nasilja. Iz tega sledi tudi ugotovitev, da je viktimiziranost v družini treba upoštevati kot dejavnik ženske kriminalitete.

2.3. Viktimiziranost med storilkami umorov

Posebno pozornost kriminologov pri ugotavljanju viktimiziranosti s strani partnerja je deležna skupina storilk, ki so ubile svojega partnerja. Čeprav je literatura o ženskah, ki ubijejo svojega partnerja, obsežna, je treba poudariti, da se to zgodi v redkih primerih (Pillay, 2005: 3); če se intimnopartnersko nasilje konča z umorom, so v večini primerov ubite ženske s strani partnerjev (zdajšnjih ali bivših), redkeje pa so ženske tiste, ki ubijejo nasilnega partnerja. Za EU velja ocena, da je bilo leta 2006 skupaj 3.413 smrti povezanih z intimnopartnerskim nasiljem, pri čemer je bilo med žrtvami 2.419 žensk (70,9 %); med njimi je bilo 41 % neposrednih umorov žensk, ki so jih povzročili nekdanji ali aktualni partnerji, 29,6 % smrti predstavljajo samomori žensk, žrtev intimnopartnerskega nasilja in 15,7 % smrti samomori povzročiteljev nasilja, v 8 % pa je moškega umorila nekdanja ali aktualna partnerica (Daphne III, 2010).

Prvo podrobnejšo analizo primerov, ko so ženske ubile svojega partnerja, je leta 1979 izvedla Angela Brown in ugotovitve objavila v odmevni knjigi *When battered women kill* (Brown, 1987). Ugotovila je, da je bilo nasilje s strani partnerja temeljni dejavnik njihovega dejanja, ker jih je bila večina žrtev svojih partnerjev. Ameriška raziskava iz devetdesetih let prejšnjega stoletja je celo pokazala, da je bilo 93 % žensk, ki so ubile svojega partnerja, žrtev partnerjevega fizičnega ali spolnega nasilja (Roberts, 2015: 36). Tudi novejša ugotovitve raziskav iz držav z različnih celin kažejo, da je bilo 70 % žensk, ki so ubile svojega partnerja, pred tem žrtev partnerjevega dolgotrajnega in hudega nasilja (Penal Reform International, 2016: 6).

2.4. Viktimiziranost med storilkami kaznivih dejanj, ki jim ni izrečena zaporna kazen

Večini žensk so izrečene sankcije, ki se izvršujejo v skupnosti, in zato ta skupina storilk predstavlja reprezentativnejši vzorec žensk storilk kaznivih dejanj v

primerjavi z zapornicami in še posebej v zvezi s storilkami umora. Kljub temu pa so deležne majhne pozornosti glede ugotavljanja predhodne viktimiziranosti v intimnopartnerskih zvezah. Ena redkih raziskav, ki je analizirala to vprašanje, je bila izvedena leta 1995 v ZDA. Statistični podatki so pokazali, da je bilo 41 % žensk, ki jim je bila izrečena pogojna obsodba (v ameriškem sistemu se imenuje *probation*), žrtev fizične ali spolne zlorabe, 20 % pa je bilo žrtev obeh vrst nasilja (Greenfeld in Snell, 1999).

3. KAKO VIKTIMIZIRANOST VPLIVA NA ŽENSKO KRIMINALITETO

Prej navedeni podatki kažejo na povezavo med viktimiziranostjo žensk v intimnopartnerskih zvezah in izvrševanjem kaznivih dejanj. Glede na majhen delež storilk med vsemi ženskami in tudi med ženskami, ki so bile viktimizirane v intimnopartnerskih zvezah, je treba poudariti, da večina žensk, ki je žrtev intimnopartnerskega nasilja, ne izvršuje kaznivih dejanj. Zlorabe s strani partnerja torej le povečajo možnost delinkventnega ravnanja žrtev, vendar je takšen učinek relativno majhen. Če pa se osredotočimo na storilke, podatki kažejo, da je velik delež storilk doživel nasilje v družini. Očitno nasilje v družini povzroča različne posledice in šele splet teh posledic in različnih drugih okoliščin je tisti, ki žrtev pahne v kriminaliteto. Malo študij se ukvarja z vprašanjem, prek katerih mehanizmov postane viktimiziranost v intimnopartnerski zvezi pomemben ali celo odločilen dejavnik kriminalitete.

Preden analiziramo navedene mehanizme, odgovorimo na vprašanje, zakaj ženske ne zapustijo nasilnega partnerja. Raziskave so pokazale, da je povprečna doba zlorabljanja, preden ženska zapusti nasilnega partnerja (kar velja seveda le za ženske, ki sploh sprejmejo takšno odločitev), sedem let (Johnson, 1995: 111). Številni pa so tudi primeri, ko ženska zapusti nasilnega partnerja, pa se ponovno vrne k njemu. Vztrajanje žensk v intimnopartnerskih zvezah, v katerih so žrtve nasilja, se v laični javnosti še vedno pojavlja kot argument, da nasilje ni tako travmatično, kot poudarjajo različne organizacije, strokovnjaki in tudi žrtve same. Zaradi vztrajanja v nasilnem odnosu oziroma vračanju k nasilnemu partnerju se tudi zdi, da je vztrajanje v nasilni intimnopartnerski zvezi njihova svobodna odločitev. Takšno razmišljanje kaže na nerazumevanje dinamike nasilnega odnosa.

Ženske se pogosto znajdejo ujele v razmerje, ki je obremenjeno z nasiljem. To ujetost je že leta 1979 opisala Lenore Walker (Walker, 1979: 55), ko je nasilje v intimnopartnerski zvezi opisala kot ponavljajoč se vedenjski vzorec in ga zato poimenovala »krog nasilja«. Opravila je številne intervjuje s trpinčenimi ženskami in ugotovila naslednje faze nasilnega odnosa:

1. izbruh nasilja,
2. obdobje sprave, za katero je značilno obžalovanje povzročitelja nasilja, izkazovanje nežnosti in pozornosti ter opravičevanje,
3. obdobje miru,
4. naraščanje napetosti do ponovnega izbruha nasilja.

Žrtev nasilja po nasilnem dogodku verjame ali vsaj upa, da se nasilje več ne bo ponovilo, verjame partnerjevim obljubam in zato ostaja v razmerju.

Drugo razlago vztrajanja žrtev v nasilnem odnosu sta ponudila Dutton in Painter (1981) s teorijo, ki sta jo poimenovala »travmatična vez« (traumatic bonding theory) in ki ponuja razlago žrtvinega vztrajanja v nasilnem razmerju. Med povzročiteljem nasilja in žrtvijo se razvije močna čustvena navezanost, ki je značilna za razmerja, v kateri ima ena oseba bistveno več moči kot druga (kar je značilno npr. tudi za razmerje ugrabitelja in ugrabljenega) in ko se zlorabljanje pojavlja le občasno. Posameznik z manj moči razvije negativno samopodobo, ne čuti se sposobnega sprejemanja odločitev o sebi in svojem življenju, žrtev nima nobene zunanje podpore in je odvisna od povzročitelja nasilja. V takšnih okoliščinah razvije žrtev potrebo po razmerju z osebo, ki ima več moči. V določenem smislu postane žrtev zaščitniška do povzročitelja nasilja in odvisna od njega. Za poimenovanje takšne travmatične (zaščitniške) vezi med žrtvijo nasilja v intimnopartnerski zvezi se uporablja tudi poimenovanje stockholmski sindrom (*Domestic Stockholm Syndrome*).⁷

Med drugimi pogostejšimi razlogi, zakaj ženske vztrajajo v nasilnem razmerju, je tudi strah, kako se bo povzročitelj nasilja odzval na prekinitev razmerja. Ženske ne morejo zapustiti povzročitelja nasilja, ker jih stalno nadzoruje in jim omejuje stike z okoljem, v katerem bi lahko dobile pomoč. Žrtve se zato počutijo osamljene, nemočne in se vdajo v usodo. Nekatere menijo, da morajo vztrajati v nasilnem odnosu zaradi otrok, ker je bolje, da živijo v družini z obema staršema, pa čeprav je eden nasilen. Prekinitev razmerja bi pogosto tudi povzročila ekonomske težave žrtve.⁸

---

⁷ Izraz "stockholmski sindrom" se je oblikoval ob analizi ropa banke v Stockholmu leta 1973. Roparji so kot talce zajeli štiri bančne uslužbenke in jih zadrževali šest dni. Talci so se v tem času čustveno navezali na roparje, po izpustitvi so jih tudi zagovarjali, niso želeli pričati proti njim, ena talka se je zaročila z ugrabiteljem, drugi talec je zbiral sredstva za plačilo odvetnikov v kazenskem postopku proti ugrabiteljem. (Goetting ..., str. 85). Tudi v intimnopartnerski zvezi žrtev nasilja razvije podoben odnos do nasilnega partnerja. Podrobnejšo analizo stockholmskega sindroma v takšnih okoliščinah glej v Graham, Rawlings in Rigsby, 1994.

⁸ Več o razlogih, zakaj ženske vztrajajo v nasilnem razmerju, glej v Filipčič, 2000.

3.1. Ko ženska ubije nasilnega partnerja

Nekatere ženske ubijejo partnerja v samoobrambi, ko odvrtačajo njegov neposreden napad. V takšnih primerih je izključena protipravnost njihovega ravnanja po splošnih pravnih načelih in se njihova predhodna viktimiziranost s strani partnerja ne ugotavlja. Analize posamičnih primerov pa pokažejo, da je bila ženska že pred kritičnim dogodkom deležna dolgotrajnega nasilja, pa se mu ni zoperstavila tako odločno kot v primeru, ko je z umorom partnerja preprečila, da bi jo ubil ali močno poškodoval. V nadaljevanju navajamo primer iz slovenske sodne prakse:

Pijan moški je svojo zunajzakonsko partnerico lovil po celi hiši z nožem in gumijasto cevjo, ji grozil, da jo bo ubil ter jo tudi že uspel poškodovati. Ženska ga je nato v obrambi do smrti večkrat zabodla z nožem. Že pred kritičnim dogodkom je moški s partnerico dlje časa fizično obračunaval, da je morala pogosto spat pri sosedih. Tožilstvo je opustilo pregon, saj je bilo očitno, da gre za silobran. (Okrožno sodišče v Krškem, opr. št. K 36/95)

Veliko pozornosti kriminološke literature pa so deležni primeri, ko ženska ubije nasilnega partnerja po tem, ko napad že preneha, pogosto, ko se nasilnež ne more braniti (v spanju). Takšni so tudi naslednji primeri iz prakse slovenskih sodišč:

Ženska je svojega zunajzakonskega partnerja s sekiro šestkrat udarila po glavi medtem, ko je spal na kavču in ga tako ubila. Njuno razmerje je bilo pred tem zaznamovano z nasiljem: oškodovanec se je večkrat fizično in psihično znašal nad njo, prav tako se je to zgodilo tik pred kaznivim dejanjem. Sodišče ji je izreklo kazen 6 let zapora, višje sodišče pa je kazen zvišalo na 7 let. (Okrožno sodišče v Krškem, opr. št. K 26/96)

Žena je moža, po dolgih letih fizičnega in psihičnega nasilja nad njo in otroki, s sekiro nekajkrat udarila po glavi med tem, ko je ležal na kavču. Nekaj dni pozneje je zaradi poškodb glave umrl v bolnišnici. Sodišče jo je obsodilo na 4 leta pogojne zaporne kazni. Višje sodišče je kazen znižalo na 2 leti zapora. (Okrožno sodišče v Novi Gorici, opr. št. K 42/96).

Mož je ženo od začetka njune zveze pretepal in maltretiral, tekom let se je nasilje še stopnjevalo. Kritičnega dne je ponovno prišlo do njegovega izbruha, spet jo je napadel. Kasneje, ko je ležal na kavču, mu je v glavo z vso silo zalučala okrasno drevesce s keramičnim podstavkom. Pri tem je utrpel tako hudo poškodbo možganov, da je čez nekaj dni v bolnišnici umrl. Sodišče je storilki izreklo pogojno obsodbo na 2 leti zapora s petletno preizkusno dobo. Višje sodišče je odločitev potrdilo. (Okrožno sodišče v Novi Gorici, opr. št. K 78/97)

Raziskave iz osemdesetih let prejšnjega stoletja kažejo, da ženske pogosto čutijo, da so izčrpale vse alternative za zaščito sebe in otrok (povzeto po Ristanović, 2000: 21). Večina jih je pred umorom iskala pomoč. Podatki iz ameriške

študije so zelo zgovorni; vse so že vsaj 5-krat klicale na pomoč policijo pred umorom in veliko jih je poročalo o povečanju nasilja po vsakem klicu. Mnoge so skušale zapustiti nasilnega partnerja, pa jih je partner našel in prisilil, da so se vrnile. Skušale so se prilagoditi nasilju, spremeniti vedenje, da ne bi izzvale izbruha nasilja, kljub temu pa se je nasilje stopnjevalo. Ker niso videle alternativ, podpore in razumevanja družbe, so z umorom nasilnega partnerja same preprečile nadaljnje nasilje. Te ugotovitve izhajajo iz raziskav v ZDA v 80. letih, ko je bila družbena zavest o nasilju v partnerskih zvezah nizka in ni bilo pravnih ukrepov za zaščito žrtev, kot so na voljo danes (npr. prepoved približevanja, pomoč socialnih služb). Kljub temu še veliko žensk doživlja navedene ukrepe kot neučinkovite. Tudi zato je ravnanje žensk, ki ubijejo nasilnega partnerja, mogoče pojasniti z razlago, ki jo je sredi 80. let prejšnjega stoletja oblikovala Lenore Walker (Walker, 1984) in ima v kriminološki in psihološki literaturi široko podporo. Deležna pa je tudi kritik, da je prispevala k nastanku stereotipa ženske žrtve kot nemočne in nesposobne odločati o svojem življenju, kar pa ni značilno za vse ženske žrtve intimnopartnerskega nasilja (Ferraro, 2003).

Walker je izhajala iz teorije kroga nasilja, ki ga je opisala nekaj let pred tem in na njem zgradila t. i. sindrom pretepeene ženske (*Battered Women Syndrome*), ki predstavlja obliko postravmatske stresne motnje. Žrtve dolgotrajnega nasilja razvijejo določene psihološke simptome, ki dolgoročno vplivajo na njihovo sposobnost delovanja. V središču njene teorije je ugotovitev, da ženska sčasoma (po daljšem času viktimiziranosti) razvije naučeno nemoč. Ker se krog nasilja vedno znova pojavlja, spozna, da z ničemer ne more preprečiti ali vsaj zmanjšati nasilja. Čuti se ujeta v nasilen odnos. Nekatere ženske se vdajo v usodo, druge pa vztrajajo, dokler niso prepričane, da jih bo nasilnež ubil. Da bi preživele, same ubijejo partnerja. Njihovo ravnanje je zato normalen odziv prestrašene osebe na nenormalno in nevarno situacijo. (Nikolić – Ristanović, 2000: 25; Dressler, 2006, Easteal, 1991, Erickson, 2007).

Tudi Ogle in Jobson (2002: 69–92) sta pri razlagi, zakaj ženska ubije nasilnega partnerja, izhajala iz teorije kroga nasilja, pri čemer pa nista poudarjala žrtvine travme zaradi ponavljajočega se nasilja, ampak sta umor nasilneža pojasnila kot razumno ravnanje žrtve. Trdila sta, da obdobje naraščanja napetosti negativno vpliva tako na žrtev kot na nasilneža (za oba so značilni občutki jeze in strahu). Povzročitelj nasilja se teh neprijetnih občutkov občasno znebi z nasiljem nad žrtvijo, medtem ko žrtev živi v stalni napetosti. Žrtev želi zmanjšati to napetost, ali jo vsaj obvladovati in ker je socializirana v neuporabo nasilja, si prizadeva partnerja umiriti in tako zmanjšati verjetnost nasilja. Ko pride do naslednjega izbruha nasilja, spozna, da njeno vedenje nasilja ne bo ustavilo. Pogosto skuša poiskati pomoč pri svoji socialni mreži. Za nasvet ali pomoč zaprosi npr. svoje starše ali prijatelje. Za povzročitelja nasilja pa je to sporočilo, da nad žrtvijo izgu-

blja nadzor in zato stopnjuje napetost in nasilje, da bi si povrnil nadzor nad žrtvijo in njunim odnosom. Ker se nasilje nadaljuje, žrtev več ne verjame opravičilom in obljubam nasilneža v t. i. obdobju sprave. Zato tudi za nasilneža to obdobje ni več koristno za vzdrževanje nadzora, počasi izgine. Nasilnež svoj nadzor izvaja le še prek groženj ter nasilja in strah žrtve narašča. Od kroga nasilja ostaneta le še dve fazi: faza napetosti in faza nasilja. Nekatere žrtve se zatečejo po pomoč k institucijam; pokličejo policijo, želijo oditi v zavetišče, začnejo postopek za razvezo. Ker ima razkritje nasilja za nasilneža hude posledice (tako v okolju kot v kazenskem postopku), se nasilnež počuti močno ogroženega. Na takšna prizadevanja žrtve se zato odzove na dva načina: (1) žrtvi prepreči vse nadaljnje poskuse dostopa do virov pomoči (npr. grozi, da bo ubil otroke, če bo še kdaj poklicala policijo, žrtvi odvzame osebne dokumente, ji prepreči razpolaganje z denarjem) ali (2) poveča pogostost in intenzivnost nasilja, da bi ponovno pridobil nadzor nad žrtvijo in njunim odnosom. Vsakič, ko nasilnež ponovno prevzame nadzor, se čuti močnejšega in »nedotakljivega«. Avtorja ne trdita, da žrtev ne doživlja travme v tem procesu, temveč poudarjata, da je povsem razumno, da žrtev doživlja nastalo situacijo kot življenjsko ogrožujočo. Ve, da bo vsaka zunanja pomoč njo in otroke pahnila v veliko nevarnost. Večina teh žrtev je zelo pogumnih; večkrat poskusijo dobiti zunanjo pomoč in prenesejo stopnjevano nasilje, ko zunanja pomoč ni učinkovita. Zato ni nerazumno pričakovati, da se žrtev čutijo osamljene v življenjsko ogrožujoči situaciji in ocenijo, da se bo nasilje končalo le, ko jih bo partner ubil ali pa ko bodo one ubile partnerja. Ker so fizično šibkejše, pogosto ne čakajo naslednjega napada, ampak napadejo nasilneža že pred njegovim izbruhom nasilja.

Z obema razlagama je mogoče pojasniti značilnosti primerov, ko ženske ubijejo partnerja. Te so predvsem naslednje: veliko umorov se zgodi, ko se nasilnež ne more braniti (pogosti so umori spečega nasilneža), skoraj vse ženske neposredno po umoru o svojem dejanju obvestijo policijo, veliko jih po dejanju pogosto občuti žalost, si težko oprostijo in se doživljajo negativno – kot nevredne ljubezni še daljši čas po dogodku (Hodell, 2010; Krause, 2007; Rumgay, 2010).

3.2. Viktimiziranost žrtve kot dejavnik druge kriminalitete

Medtem ko je v kriminološki literaturi posvečene veliko pozornosti ženskam, ki ubijejo svojega nasilnega partnerja, pa je analiza viktimiziranosti kot dejavnika drugih oblik kriminalitete zapostavljena. Nekaj več pozornosti je deležen le neposreden učinek partnerjevega nasilja na žrtvino kriminaliteto, ki pa ne predstavlja velikega deleža ženske kriminalitete. Dejansko gre za obliko intimnopartnerskega nasilja, ki se kaže v tem, da nasilnež prisili žrtev v izvrševanje kaznivih dejanj. Ta povezava je bila raziskana predvsem na primerih, ko je bila ženska prisiljena v izvrševanje

kaznivih dejanj skupaj z nasilnim partnerjem kot sosterilka. Brown (2007) se je posebej posvetila najstnicam in mladim ženskam v intimni zvezi s člani kriminalnih združb (*gang*), ki izvršujejo kazniva dejanja zaradi partnerjeve prisile. Welle in Falkin (2000) sta analizirala 60 primerov, ko je ženska izvršila kaznivo dejanje kot sosterilka. Ugotovila sta, da so storilke, ki izvršijo kaznivo dejanje v sosterilstvu s svojim intimnim partnerjem, pogosto v to prisiljene s strani nasilnega partnerja. Njihova intimnopartnerska zveza je praviloma zaznamovana z nasiljem, grožnjami in izolacijo. Tudi če so ženske ocenile, da so pri kaznivem dejanju sodelovale prostovoljno, so bile v to posredno prisiljene, saj so kazniva dejanja izvrševale zaradi strahu pred partnerjem ali njegovim nasiljem. Za nekatere ženske, ki so doživljale svojo vlogo pri izvrševanju kaznivih dejanj kot enakovredno s partnerjevo, pa je bilo takšno ravnanje mehanizem spopadanja s partnerjevim nasiljem. Jones (2008) je intervjuval 50 zapornic, ki so kaznivo dejanje izvršile v sosterilstvu z moškim. Ugotovil je, da so nekatere izvršile kaznivo dejanje pod prisilo partnerjev, četudi oni sami niso sodelovali pri kaznivem dejanju kot sosterilci in tudi niso bili obtoženi. Intervjuji pa so pokazali, da so sosterilci pogosto v intimnopartnerski zvezi s sosterilko in njeno sodelovanje pri kaznivem dejanju dosežejo s psihično ali fizično prisilo. Na istem vzorcu zapornic je tudi ugotovil (Jones, 2011), da je prisila s strani nasilnega partnerja razlog, da priznajo krivdo, četudi dejanja niso izvršile; ali jih partner v to neposredno prisili ali pa ga s tem želijo zaščititi.

V navedenih študijah je bil nasilen partner sosterilec kaznivega dejanja skupaj z žrtvijo nasilja ali pa prisoten na kraju kaznivega dejanja, ki ga je ženska izvršila pod njegovo prisilo. Vprašanje, ki ga je še treba raziskati, je tako vpliv nasilnega partnerja na žensko kriminaliteto, ko na kraju izvršitve kaznivega dejanja ni prisoten nasilen partner. Gre za vprašanje, kako partnerjevo nasilje vpliva na različne vidike žrtvinega življenja, kako je njegova kontrola prisotna tudi v kontekstih, kjer sam ni fizično prisoten (Roberts, 2015: 33)

Viktimiziranost ima dolgoročne posledice na vedenje zlorabljenih žensk tudi po prenehanju nasilnega partnerskega odnosa. Farraro (2006) je na analizi primerov pokazala, da narava in trajanje nasilja v intimnopartnerski zvezi vpliva na ravnanje ženske še po tem, ko je nasilnež umrl ali v času, ko je ženska v zaporu in tako fizično ločena od nasilneža (navedeno v Roberts, 2015: 39). Ženska izvrši nasilno dejanje zoper osebo, ki ni nasilen partner, ga pa simbolizira. V literaturi so takšna ravnanja poimenovana kot »simbolično maščevanje za preteklo zlorabo« (Robertson, 2015: 39). Zaradi travme kot posledice nasilja se pri ženskah razvijejo simptomi posttravmatskega stresa, ki lahko privedejo do izbruhov nasilja že ob majhnih provokacijah (Rumgay, 2010: 50). To lahko ponazorimo tudi s primerom iz slovenske sodne prakse, ko je ženska poskusila umoriti partnerja ob nasilnem dogodku, pri čemer pa je šlo za prvo nasilno dejanje partnerja v njunem razmerju in nasilje ni bilo takšne intenzivnosti, da bi terjalo tako intenzivno obrambo:

Ženska in njen zunajzakonski partner sta se sprla, on jo je z roko udaril po obrazu, kar je njo zelo razburilo, saj pred tem nista nikoli imela konfliktov, spomnilo pa jo je na nasilje, ki ga je nad njo izvajal njen bivši mož. Zato je iz predala vzela kuhinjski nož in ga zabodla v prsni koš. Dejanje je ostalo pri poskusu, saj je storilka hitro odšla do sosedu in poklicala reševalce. Sodišče je izreklo 1 leto zapora, Višje sodišče pa je kazen znižalo na 8 mesecev zapora. (Okrožno sodišče v Kranju, opr. št. K 172/2000)

Izvrševanje premoženjske kriminalitete lahko predstavlja preživetveno strategijo žensk žrtev intimnopartnerskega nasilja; partner ženski omejuje finančna sredstva, ji ne dovoli razpolaganja z lastnimi sredstvi, ne prispeva ničesar za preživetje ženske in otrok (ekonomsko nasilje), ali pa se ženska spopada s finančnimi težavami po zapustitvi (Gilfus, 2002: 4).

Negativna izkušnja z zlorabo v interakciji z drugimi okoliščinami predstavlja kompleksen kontekst, v katerem se ženske odločajo za izvršitev kaznivega dejanja. Izkušnja z nasiljem vpliva na to, kako dojema sebe in kako oblikuje odnose z drugimi. S samim nasiljem ali s posledicami nasilja se žrtve spopadajo na različne načine, nekatere tudi z zlorabo alkohola in drog; kazniva dejanja izvršujejo zato, da si zagotovijo sredstva zanje.

4. ODPRTA VPRAŠANJA

V prispevku smo prikazali, da je viktimiziranost žensk v intimnopartnerskih odnosih dejavnik ženske kriminalitete. Kljub temu, da gre le za enega od številnih kriminogenih dejavnikov, je ta ugotovitev pomembna za razumevanje ženske kriminalitete. Poleg tega pa tudi zamaje tradicionalno kazensko pravo, ki temelji na jasni in togi delitvi na krive storilce in nedolžne žrtve. Ko se pravo sreča s situacijami, ko se meja med tema kategorijama začne zamegljevati, ko kategoriji več nista jasno ločeni in ločljivi, se tudi zastavi vprašanje, ali naj takšno spoznanje vpliva na opredelitev določenih institutov kazenskega prava. Takšen je predvsem institut silobrana, ki izključi protipravnost ravnanja, če predstavlja obrambo zoper istočasni protipravni napad. Ko ženska ubije nasilnega partnerja po nasilnem dogodku in ni izpolnjen pogoj istočasnosti napada in obrambe, je na ameriških sodiščih dopustno dokazovati obstoj sindroma pretepepe ženske in tako v določeni meri razširiti pojem silobrana (Easteal, 1991, Dressler, 2006, Erickson, 2007).

Sodišče pa lahko upošteva prejšnjo viktimizacijo storilke v primeru, ko izvrši nasilno dejanje zoper nasilneža, tudi kot okoliščino, ki jo upošteva pri odmeri kazni. Pričakovali bi, da je viktimiziranost storilke upoštevana kot olajševalna okoliščina. V literaturi iz 80. in 90. let pa najdemo ugotovitve, da so ženske, ki ubijejo partnerje, obravnavane celo strožje od moških, ki ubijejo partnerice; na Madžarskem je bila v tem obdobju povprečna kazen zapora za ženske 6–7 let, za moške 2–3 leta (Nikolić-

Ristanović, 2000: 22). Poglobljena raziskava o vplivu viktimiziranosti žensk pri odmeri kazni na slovenskih sodiščih še ni bila opravljena. Ena od raziskav, ki zaradi majhnega vzorca ne dopušča splošnejših sklepov, je zajela krajšo analizo kaznivih dejanj umora, ki so jih izvršile ženske in so v obdobju od 1987 do 1990 prestajale zaporno kazen v ženskem zaporu na Igu pri Ljubljani (Plesničar in Petrovec, 2012). V raziskavo je bilo zajetih 9 primerov in ob zavedanju metodoloških pomanjkljivosti so avtorji sklenili, da so »sodišča izrekala strožje kazni ženskam, ki so bile izrazito trpinčene« (Plesničar in Petrovec, 2012: 67). Kakšno vlogo ima viktimiziranost žensk, ki ubijejo nasilnega partnerja, pri odmeri kazni v zadnjih 30 letih, ko se je zavedanje in znanje o intimnoperskem nasilju bistveno povečalo, bi bilo treba šele raziskati.

Intimnopersko nasilje vpliva tudi na obravnavanje zapornic. Zgodovina viktimiziranosti se v zaporu izraža lahko kot samopoškodovanje; raziskava je pokazala, da so vse ženske, ki so priznale, da se samopoškodujejo pred izrečeno kaznijo ali po njej, v preteklosti doživele nasilje, fizično in spolno (Rumgey, 2010: 4). Zapor tudi pogosto poslabša travmo žensk z zgodovino nasilja; povzroči retravmatiziranost, ker so osnovne značilnosti zapora kontrola, za zdravljenje travme pa je potreben občutek varnosti. Če osebe v zaporu ne upošteva travmatiziranosti z nasiljem, so lahko prizadevanja za rehabilitacijo neuspešna. Vložen čas, energija in dobri nameni osebja v zaporu ne obrodijo sadov, ker bistveno ne izboljšajo možnosti za vključitev storilk v njihovo življenjsko okolje po prestani kazni.

Tudi pri storilkah, ki jim ni izrečena zaporna kazen, ampak prestajajo določeno vrsto kazni na prostosti, v svojem okolju, je treba prepoznati njihovo viktimiziranost v intimnoperskih zvezah. Da bi bila njihova reintegracija uspešna, bi jih bilo treba usmeriti na terapevtsko svetovanje.

Literatura:

- Brown, V. A.: Gang member perpetrated domestic violence: A new conversation, *Journal of Race, Religion, Gender & Class*, 2007, 11, p. 395–413.
- Corston, J.: The Corston Report, A report by Baroness Jean Corston of a review of women with particular vulnerabilities in the criminal justice system, Home Office, 2007. Dostopno na: <http://www.justice.gov.uk/publications/docs/corston-report-march-2007.pdf> (20. 12. 2017).
- Daphne III – 2007–2010. Estimation of inmate partner violence related mortality in Europe – IPV EU_Mortality (Synthesis of the scientific report). IPVEU_Mortality-Psytel–June 2010.
- Dressler, J.: Battered Women and Sleeping Abusers: Some Reflections. *Ohio State Journal of Criminal Law*, Vol. 3, 2006, str. 457–471.
- Dutton, D., Painter, S. L.: Traumatic Bonding: The Development of Emotional Attachments in Battered Women and Other Relationships of Intermittent Abuse, *Victimology: An International Journal* 1981/1-4, str.139–155.
- Easteal, P.: Battered women who kill: a plea of self-defence, *Woman and the Law*, Proceeding of a conference. 1991. Dostopno na: <https://aic.gov.au/sites/default/files/publications/proceedings/downloads/16-easteal1.pdf> (11. 3. 2018)

- English, D. J., Graham, J., Newton, R. R., Lewis, T. L., Thompson, R., Kotch, J. B. in Weisbart, C.: At-risk and maltreated children exposed to intimate partner aggression/violence: What the conflict looks like and its relationship to child outcomes. *Child Maltreatment* 14(2), 2009, str. 157–171.
- Evans, S. E., Corrie, D. A. in DiLillo, D. K.: Exposure to domestic violence: A meta-analysis of child and adolescent outcomes. *Aggression and Violent Behavior*, 2008, 13(2), str. 131–140.
- Erickson, P. E.: Battered woman syndrome as a legal defense in cases of spousal homicide, v Jakson N. A. (Ed.): *Encyclopedia of Domestic Violence*, Routledge, New York, London 2007, str. 70–76.
- Ferraro, K. J.: The Words Change, But the Melody Lingers, *Violence Against Women* 9(1), 2003, str. 110–129.
- Ferraro, K.: *Neither Angels nor Demons: Women, Crime, and Victimization*, Boston: Northeastern University Press, 2006.
- Filipčič, K.: Miti o nasilju v družini. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, jul./sept. 2000, let.51, št. 3, str.197–206.
- FRA – Agencija Evropske unije za temeljne pravice: *Nasilje nad ženskami: vseevropska raziskava, Rezultati na kratko*, Luxembourg: Urad za publikacije Evropske unije, 2014.
- Gilfus, M.: *Women's Experiences of Abuse as a Risk Factor for Incarceration*, 2002. Dostopno na: <https://vawnet.org/material/womens-experiences-abuse-risk-factor-incarceration> (12. 3. 2018).
- Goetting, A.: *Battered Women: Held in Captivity*. V: Jakson N. A. (Ed.): *Encyclopedia of Domestic Violence*, Routledge, New York, London 2007, str. 84–86.
- Graham, D., Rawlings, E., Rigsby: *Loving to Survive. Sexual Terror, Men's Violence, and Women's Lives*, New York University Press, New York and London, 1994.
- Greenfield, L. A., Snell, T. L.: *Bureau of Justice Statistics special report: Women offenders (NCJ 175688)*. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice 1999.
- Hodell, E. C.: *When battered persons kill: the impact of gender stereotypes on mock juror perceptions*. University of Kentucky Doctoral Dissertations. 2010. Dostopno na: https://uknowledge.uky.edu/gradschool_diss/21/ (1. 3. 2018).
- Johnson, N.: *Domestic Violence: An Overview*, V Kingston P., Penhale B.(eds.): *Family Violence and the Caring Professions*, MacMillan Press 1995, str.101–126.
- Jones, S.: *Partners in crime: A study of the relationship between female offenders and their co-defendants*, *Criminology and Criminal Justice*, 2008, 8, p. 147–164.
- Jones, S.: *Under Pressure: Women who plead guilty to crimes they have not committed*, *Criminology and Criminal Justice*, 2011, 11, p. 77–90.
- Kitzmann, K. M., Gaylord, N. K., Holt, A. R. in Kenny, E. D.: *Child witnesses to domestic violence: A meta-analytic review*. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2003, 71(2), str. 339–352.
- Krause, J.H.: *Distorted Reflections of Battered Women Who Kill: A Response to Professor Dressler*, *Ohio State Journal of Criminal Law*, vol. 4, no. 2, 2007, 555–572.
- Kruttschnitt, C., Carbone-Lopez, K.: *Moving Beyond the Stereotypes: Women's Subjective Accounts of Their Violent Crime*, *Criminology*, Volume 44, Number 2, 2006, str. 321–351.
- Leskošek, V., Urek, M., Završček, D.: *Nacionalna raziskava o nasilju v zasebni sferi in partnerskih odnosih: končno poročilo 1. faze raziskovalnega projekta*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti 2010.
- Loucks, N.: *Research into Drugs and Alcohol, Violence and Bullying, Suicides and Self-injury, and Backgrounds of Abuse: Scottish Prison Service Occasional Papers, Report No: 1/98*, Edinburgh: Scottish Prison Service 1998.

- Mihelj Plesničar, M., Petrovec, D.: Zločin in kazni pri ženskah: odmera kazni storilkam kaznivega dejanja umora. V: Mihelj Plesničar, M. (ur.), et al. *Nežnejši spol? : ženske, nasilje in kazenskopравни sistem*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti. 2012, str. 51–84.
- Newell, P.: *Children Are People Too, The Case Against Physical Punishment*, Bedford Square Press 1989.
- Ogle, R.S., Jacobs, S.: *Self-defense and Battered Women who Kill: A New Framework*, Greenwood Publishing Group, 2002.
- Penal Reform International: *Women who kill in response to domestic violence: How do criminal justice systems respond? Executive summary*, Penal Reform International / Linklaters LLP 2016.
- Rihtaršič, M.: *Vloga žrtve pri kazenskoprnem obravnavanju nasilja v družini : magistrska naloga*. Pravna fakulteta Univerza v Ljubljani 2011.
- Roberts, J. M.: *It was do or die – How a woman’s experience of domestic abuse can influence her involvement in crime: a qualitative investigation of the experiences of community - based female offenders*. Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy at the University of Leicester, 2015. Dostopno na <https://lra.le.ac.uk/bitstream/2381/36256/1/2015robertsjmphd.pdf> (23. 11. 2018).
- Rumgay, J.: *When victims become offenders: in search of coherence in policy and practice*, *Family & Intimate Partner Violence Quarterly*. Summer 2010, Vol. 3 Issue 1, str. 47–64.
- Stathopoulos, M., Quadara, A., Fileborn, B. in Clark, H.: ‘Addressing women’s victimisation histories in custodial settings’ *ACSSA Issues* 13, 2012, str. 1–20.
- Tjaden P., Thoennes, N.: *Extent, Nature, and Consequences of Intimate Partner Violence, Findings from the National Violence Against Women Survey, July 2000* NCJ 181867. Dostopno na <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/181867.pdf> (22. 12. 2017).
- Walker, E. L.: *The Battered Women*. New York: Harper and Row Publishers 1979.
- Walker, L. E.: *The battered woman syndrome*. New York: Springer 1984.
- Welle, D., Falkin, G.: *The everyday policing of women with romantic co-defendants: An ethnographic perspective*, *Women and Criminal Justice*, 11, 2000, str. 45–65.
- Whaley, R. B., Moe, Angela M., Eddy, J., Daugherty, J.: *The Domestic Violence Experiences of Women in Community Corrections*. *Women & Criminal Justice*, 2007, 18(3), str. 25–45.
- Wolfe, D. A., Crooks, C. V., Lee, V., McIntyre-Smith, A., Jaffe, P. G.: *The effects of children’s exposure to domestic violence: A meta-analysis and critique*. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 2003, 6(3), str. 171–187.
- <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/mf/4906.0> (1. 4. 2018)

Kaznovanje žensk v Sloveniji

1. UVODNO

Ljudje se zaradi kaznivih dejanj soočajo z mnogo posledicami. To velja za ljudi na obeh straneh klasične formule kaznivega dejanja – tako za žrtve kot za storilce. Velja celo dlje od tega, saj imajo kazniva dejanja posledice za ožjo skupnost, za profesionalne skupine, ki se s kaznivimi dejanji ukvarjajo, ter za širšo skupnost. Formalne posledice predstavljajo le del kolesja, ki se zavrti zaradi posameznega kaznivega dejanja, do njih pa pride v razmeroma majhnem deležu primerov.

In vendar so formalne posledice tisto, o čemer pogosto in veliko govorimo v kazenskopравnem kontekstu. Tudi v tem poglavju bom analizirala vprašanja formalnih kazenskopравnih posledic, ali, še natančneje, kazenskih sankcij, ki doletijo storilke kaznivih dejanj v Sloveniji. Analizo in razmišljanja o njihovem dejanskem vplivu za zdaj prepuščam soavtoricam in soavtorjem te monografije, zavedam pa se, da so vprašanja veliko globlja in jih zgolj s prikazom določenih trendov seveda ne moremo razdelati.

V tem delu bom osvetlila trende v kaznovanju žensk pri nas v zadnjih letih. Najprej bom kaznovanje in kaznovalno politiko definirala in jo umestila v slovenski prostor. Predvsem se bom v tem poglavju ukvarjala s kaznovalno politiko slovenskih sodišč in načini, na katere sodišča kaznujejo storilke. V prvem delu bomo tako pogledali trende v kaznovanju pri nas na splošno, v drugem pa se bomo posvetili posebnostim kaznovanja žensk pri nas. Končali bomo s sintezo spoznanj in, bojim se, z veliko vprašanji.

2. KAZNOVALNA POLITIKA V SLOVENIJI

2.1. Splošno o kaznovalni politiki

Kaznovalna politika glede na osnovni kazalnik (63 zaprtih oseb na 100.000 prebivalcev v letu 2016) umešča slovensko ureditev v skupino manj kaznovalno naravnanih držav. Po tem in tudi drugih kazalnikih se lahko primerja s skandinavskimi ureditvami, ki so na repu lestvice po številu zaprtih oseb in strogosti izrečenih sankcij. Takšno opažanje je zanesljivo, a obenem nujno zgolj površinsko, saj je treba upoštevati tako okoliščine posamezne ureditve kot tudi trend v

kaznovanju. V slovenskem primeru je tako očitno postopno zviševanje števila zaprtih oseb, ki je v zadnjih letih več kot dvakratnik števila v letih po osamosvojitvi (Brinc, 1996, 2005; Filipčič, 2014; Flander in Meško, 2013; Meško, Fields, in Smole, 2011).

V obdobju samostojnosti je prišlo v Sloveniji do korenitih sprememb družbene klime, zakonodaje in sodne prakse ter prakse izvrševanja kazenskih sankcij (Petrovec in Plesničar, 2014). Čeprav počasneje, se kaznovalna politika zaostre na vseh omenjenih področjih in tako zajame celotno tridelno strukturo individualizacije kazenskih sankcij (zakonodajna, sodna in penitenciarna), na kateri je zasnovan sistem kaznovanja pri nas (Bavcon, Šelih, Korošec, Ambrož in Filipčič, 2013; Petrovec, 1998; Šelih, 2009, 2010).

Navkljub številnim ugankam, ki jih ta slika kaže, je neizpodbitno, da se kaznovalna politika ne rodi sama od sebe. Kaznovalno politiko soustvarjajo različni deležniki v družbi, v prvi vrsti zakonodajalec in prek njega pravosodno ministrstvo, v praksi pa najpomembnejšo vlogo igrajo sodišča, ki se jim v zadnjem času z rastjo pogostosti pogajanj o krivdi pridružujejo tožilstva. Po obsodbi so za kaznovalno politiko odgovorni Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) in posamezni zavodi, po novem takšno mesto zaseda tudi Urad za probacijo (UPRO). Vsi ti deležniki delujejo in so umeščeni v nek družben okvir, tako da lahko v najširšem smislu govorimo o tem, da kaznovalno politiko oblikuje družba, vendar je takšna ugotovitev vendarle nekoliko prevelika posplošitev. Veliko število sooblikovalcev ima svoje prednosti in slabosti. Na eni strani je takšna razpršenost moči pozitivna, saj lahko deluje zaviralno na potencialne ekscese (v eno ali drugo smer), ki bi jih promovirala ena skupina zaradi lastnih prepričanj. Poleg tega preprečuje, da bi interesi ene profesionalne skupine prevladali v nečem, kar bi moralo slediti drugim ciljem. Na drugi strani pa je takšna razpršenost težavna predvsem zato, ker hkrati z močjo prerazporeja tudi odgovornost za oblikovanje kaznovalne politike. Tako se posameznim deležnikom lahko zdi, da so v resnici le "izvrševalci" kaznovalne politike, ki je že izoblikovana in ustaljena s strani drugih. Vsako dogovarjanje o spremembah tudi nujno pomeni dolgotrajno usklajevanje in implementacija sprememb vedno prinaša dodatno tveganje neizpolnitve tudi zaradi množice deležnikov.

2.2. Spremljanje kaznovalne politike

Kaznovalno politiko znotraj posameznega sistema lahko spremljamo na različne načine. Najpreprostejši način je spremljanje uradnih statistik, ki seveda potrebujejo interpretacijo, a dajejo vsaj določen vtis o tem, kaj se znotraj nekega sistema dogaja. Drug, bolj poglobljen način za razumevanje kaznovalne politike so različne znanstvene študije, ki morebiti tudi uporabljajo statistične podatke, a

jih nadgrajujejo z analizami in interpretacijami, zaradi katerih je slika kaznovalne politike čistejša.¹

V slovenskem prostoru posamične študije naraščanja števila zaprtih oseb nakažujejo pomembne spremembe v kaznovalni politiki: korenite načelne spremembe v zakonodaji po letu 1994 (Flander, 2014; Petrovec, 1998; Plesničar, 2013b), izjemno rast izrekanja zapornih kazni po letu 1996 (Brinc, 1996, 2005; Filipčič, 2014; Plesničar, 2012b), vznik kaznovalnega populizma in punitivnosti v zadnjih letih (Flander in Meško, 2013), razlike v kaznovanju med sodišči (Filipčič, 2014), večja stopnja povratništva (Filipčič, 2014), spreminjanje vloge sodišča in tožilstva pri kaznovanju (Plesničar, 2013a; Šugman Stubbs, 2015), redkejša uporaba pomilostitev ter amnestij (Petrovec, 2013) in podobno.

Čeprav je pojav zaostrovanja kaznovanja razširjen v večini zahodnih in praktično vseh tranzicijskih državah, je Slovenija od preostalih tranzicijskih držav v marsičem drugačna (Šelih in Završnik, 2012). Predvsem so bistveno drugačna kaznovalna izhodišča, v katerih se je samostojnost rodila (Petrovec in Plesničar, 2014), ki so bila bistveno manj represivna od sorodnih socialističnih držav in tudi od večine sodobnih ureditev. Prav zato je stopnjevanje kaznovanja v takem okolju toliko bolj nenavadno in zanimivo, saj nasprotuje več desetletni tradiciji zmernega kaznovanja. Neobičajno je tudi, da je v Sloveniji, kljub izjemnemu stopnjevanju sankcij v zadnjih dveh desetletjih, število zapornikov na prebivalca še vedno povsem primerljivo s skandinavskimi ureditvami, ki jih v kriminologiji praviloma postavljamo za zgled zmernega kaznovanja.

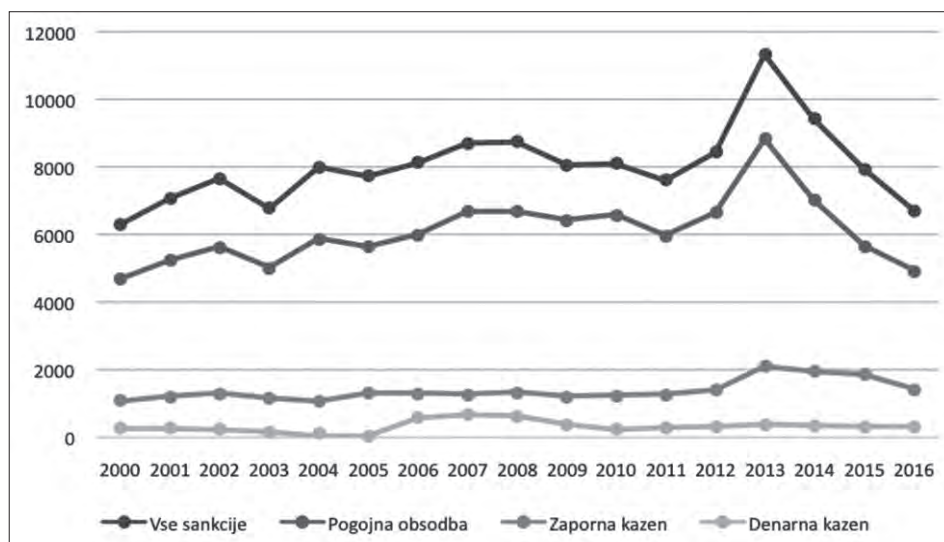
2.3. Kratka analiza sodobnih trendov v Sloveniji

Če od blizu pogledamo statistične podatke, slika zadnjih 20 let potrjuje opisane analize. Iz grafa 1 lahko vidimo, da število sankcij, ki jih v posameznem letu izrečejo slovenska sodišča, počasi, a vztrajno narašča. V letu 2013 je prišlo do velikega poskoka v številu teh primerov, ki pa se v naslednjih letih ni ponovil, nasprotno, sledil je padec na raven okrog leta 2000.

Tak poskok v številu izrečenih sankcij lahko vsaj delno gotovo pripišemo noveli Zakona o kazenskem postopku (ZKP-K)², ki je sredi leta 2012 v postopek vpeljala pogajanja o krivdi in možnost priznanja na predobravnavnem naroku.

¹ V primerjalnopravnem kontekstu tovrstne podatke nudijo posamične empirične študije o kaznovalnih trendih po posameznih ureditvah (Albrecht, 2012; Lappi-Seppälä, 2001; Millie, Jacobson, in Hough, 2003; Millie, Tombs, in Hough, 2007; Tak, 2001; M. Tonry in Bijleveld, 2007; M. H. Tonry, 2004; Wandall, 2008), ki pomembno dopolnjujejo in obarvajo uradne statistike (Campbell, 2012).

² Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku (ZKP-K), Ur. list RS, št. 91/2011 s 14. 11. 2011.

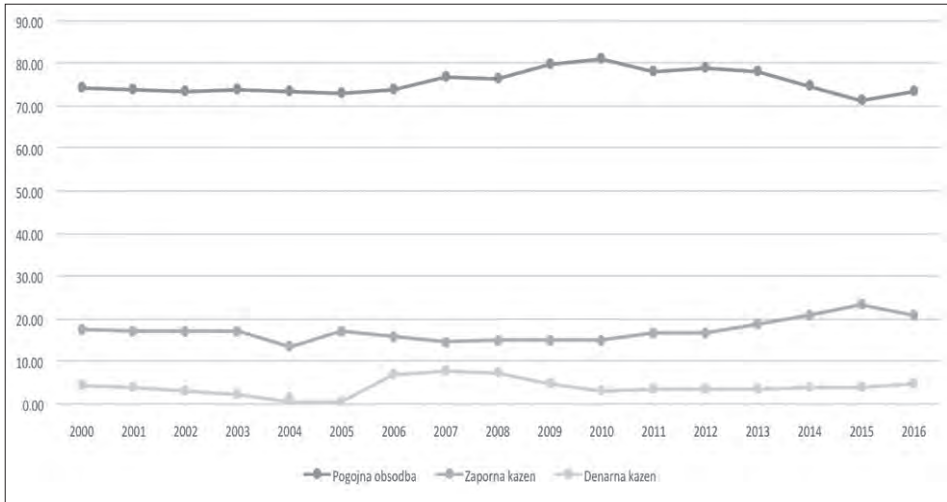

Graf 1: Število izrečenih glavnih sankcij 2000–2016, SURS

Po podatkih tožilstva je bilo že v polovici leta 2012 tovrstnih primerov okrog 1500, število pa je v naslednjih letih naraščalo do skoraj 4000 v letu 2014, nato pa začelo znova padati (Letna poročila Državnega tožilstva 2011–2018). Mogoče je razumno domnevati, da se je v začetnih letih vpeljave možnosti pogajanj in priznanja veliko starejših primerov razrešilo po tej poti, ta delež pa se je potem zmanjšal in predvidoma ustalil na nekoliko nižjih številkah.

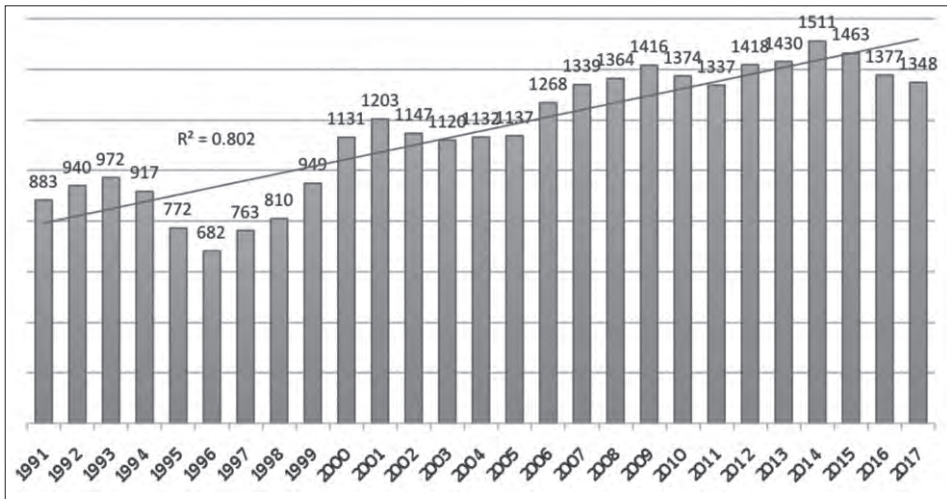
Do razlik pa ne prihaja le pri skupnem številu izrečenih sankcij, temveč tudi v njihovi strukturi. Graf 2 prikazuje tri najpogostejše sankcije, ki so jih slovenska sodišča v letih 2000–2016 izrekala polnoletnim storilcem – pogojno obsodbo, zaporno kazen in denarno kazen, kot. Ta v celotnem obdobju ni presegla 7 odstotkov vseh izrečenih sankcij, večinoma se je delež gibal okrog 4 odstotkov. Bolj zanimivo je razmerje med zaporno kaznijo in pogojno obsodbo. Pogojna obsodba v slovenskem prostoru predstavlja prevladujočo sankcijo in se v preučevanem obdobju giblje med 71 in 81 odstotki. Delež zapornih kazni se je v tem obdobju gibal med 13 in 23 odstotki. Pri tem je mogoče v letih 2011–2015 zaznati rahel trend približevanja obeh deležev: delež pogojnih obsodb se je zmanjševal, delež zapornih kazni pa povečeval. Ta trend se je na videz obrnil v letu 2016, a je treba za opredelitev do tega, ali gre za resničen obrat trenda ali le enkratno anomalijo v daljšem obdobju, počakati na rezultate naslednjih nekaj let.

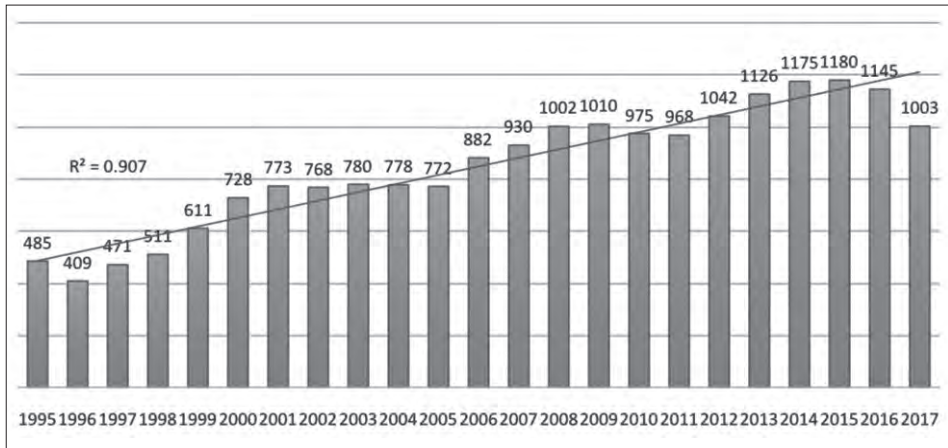
Graf 2: Delež izbranih sankcij 2000–2016, SURS

Skupen rezultat obeh trendov, torej povečevanja števila zadev do leta 2014 in povečevanja deleža zapornih kazni v istem obdobju se zrcali tudi v povprečnem številu zaprtih oseb. To je doseglo vrhunec v letu 2014, od takrat naprej pa se je pomembno zmanjšalo (Graf 3).

Graf 3: Povprečno število zaprtih oseb 1991–2016, Letna poročila URSIKS

Povsem primerljivo sliko nam ponuja graf 4, kjer beležimo trend v povprečnem številu obsojenih oseb (torej v grobem, zaprtih oseb brez pripornikov). To pomeni, da so razlike v trendu v resnici v precejšnji meri odraz sprememb v kaznovalni politiki sodišč in ne npr. drugačnem odnosu do vprašanja pripora.

Graf 4: Povprečno število obsojenih oseb, 1995–2016, Letna poročila URSIKS

3. KAZNOVALNA POLITIKA PRI KAZNOVANJU ŽENSK V SLOVENIJI

3.1. Splošno o kaznovanju žensk

O tem, kako sodišča obravnavajo obdolžence glede na njihov spol, je bilo prelitega že veliko črnila. Razlike med deležema kaznovanih moških in kaznovanih žensk v celotni populaciji kaznovanih oseb so različne teorije razlagale na različne načine (glej na primer Forell in Matthews, 2000; Heidensohn, 2006; Heidensohn in Gelsthorpe, 2007; Jones, 2009; Kanduč, 2007; Walklate, 2004).³ V diskusijah o različni obravnavi je velikokrat prisotno nelagodje avtorjev v zvezi z vprašanji, ki načenjajo naš pogled na pravo in pravnike kot objektivni pojav. Razlike v kaznovanju enih in drugih se namreč v praksi kažejo kot pomembna značilnost kaznovanja.

Ključno je vprašanje, ali razlike v kaznovanju zrcalijo razlike v kriminaliteti in torej pomenijo enako obravnavanje obeh spolov ali pa so razlike posledica drugačne obravnave storilk in storilcev kaznivih dejanj glede na spol.

Kaže, da vprašanje ni preprosto, saj je najverjetnejši odgovor preplet obeh možnosti. V sodobnem kontekstu za eno prepričljivejših razlag velja teza o »spol-

³ Za daljši povzetek glej (Plesničar, 2012a).

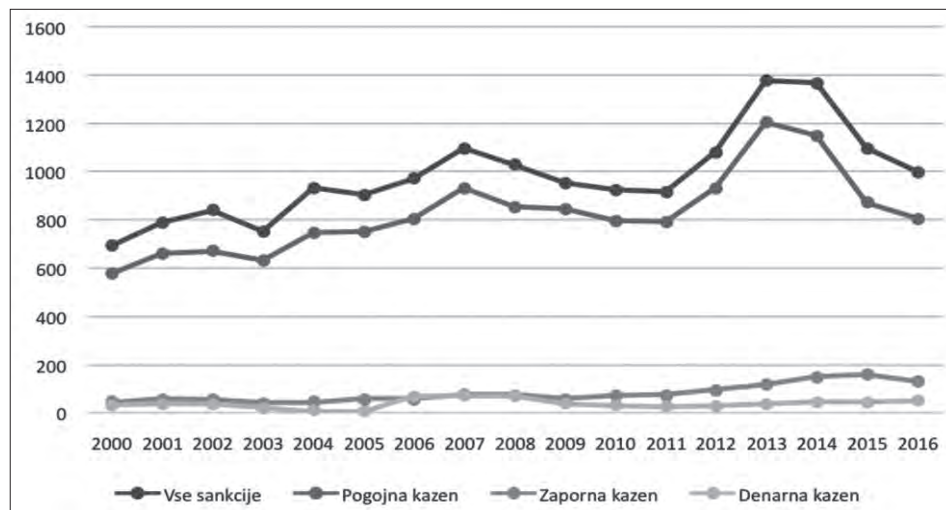
nem sporazumu« (Worrall, 1990), v skladu s katero se storilka v zameno za miljejšo obravnavo prilagodi stereotipizirani podobi sebe kot ženske s strani sodišča (Plesničar, 2012a).

Po drugi strani je mogoče ta spoznanja nekoliko relativizirati s podrobnejšo sliko storilk kaznivih dejanj, ki je v mnogočem drugačna od podobe moških storilcev (Bickle in Peterson, 1991; Curran, 1983; Jones, 2009; Kanduč, 2007). V ta vprašanja se tu ne bomo spuščali, saj so podrobneje obravnavana v drugih poglavjih te monografije, predvsem npr. v poglavju kolegice Filipčič. Vendar so drugačne okoliščine storilk in kaznivih dejanj, ki jih zagrešijo, gotovo dejavnik, ki načela enake obravnave ne načenja, temveč drugačno obravnavo utemeljuje in celo terja.

Ne glede na to, da definitivnih odgovorov na vprašanja razlogov za razlikovanje med spoloma nimamo, je mogoče v praksi opazovati spreminjanje trendov na tem področju. Deloma sva te trende v globalnem smislu osvetlili s kolegico Tripković, tu pa si pogloblje pogledajmo trende v našem prostoru.

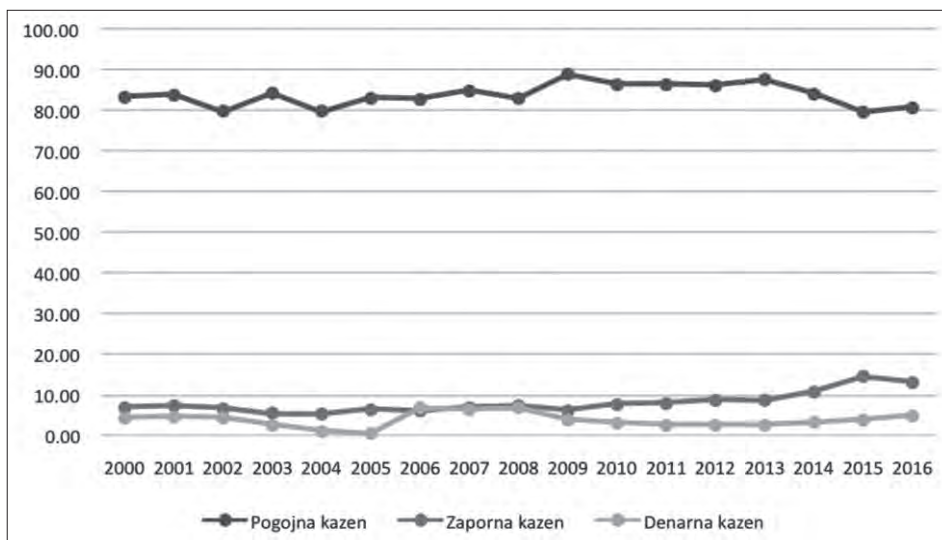
3.2. Analiza trendov pri kaznovanju žensk v Sloveniji

Spremembe v številu izrečenih sankcij, ki smo jih opazovali pri skupni populaciji, so se izrazile tudi pri obsojenkah. Kaže, da se je pri obsojenkah rast obsodb v letu 2013 nadaljevala še v leto 2014, nato pa začela padati (Graf 5). Praktično vzporedno s skupnim številom je raslo tudi število izrečenih pogojnih obsodb, čeprav ni zanemarljiva rast zapornih kazni, ki si jo bomo pogloblje pogledali še z drugih zornih kotov.

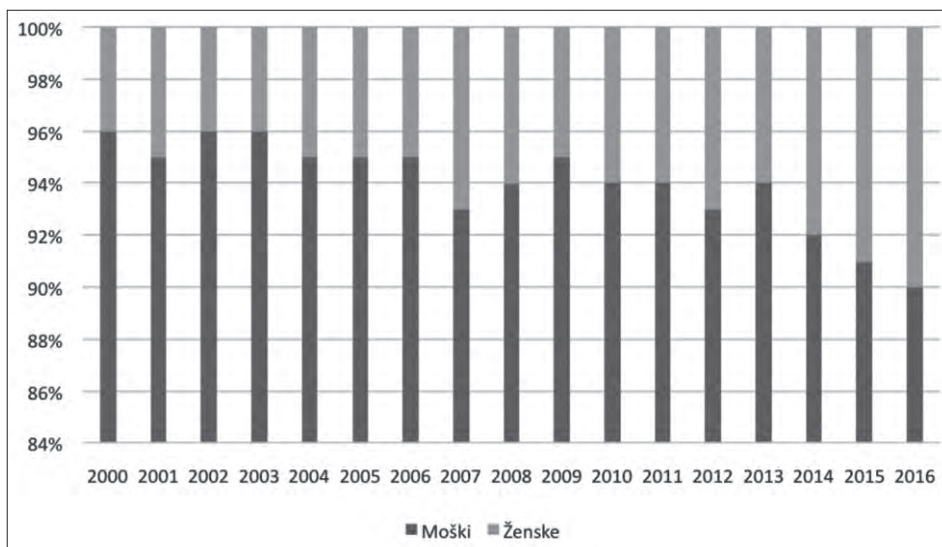

Graf 5: Število izrečenih glavnih sankcij 2000–2016 za obsojenke, SURS

Lepo je ta rast videti na Grafu 6, ki pa nas (ne glede na relativno kratko obdobje) napeljuje na oceno, da ta sprememba, ki se je v resnici izrazila šele po letu 2014, ni povezana z rastjo števila obsodilnih sodb, temveč gre za nekaj drugega.

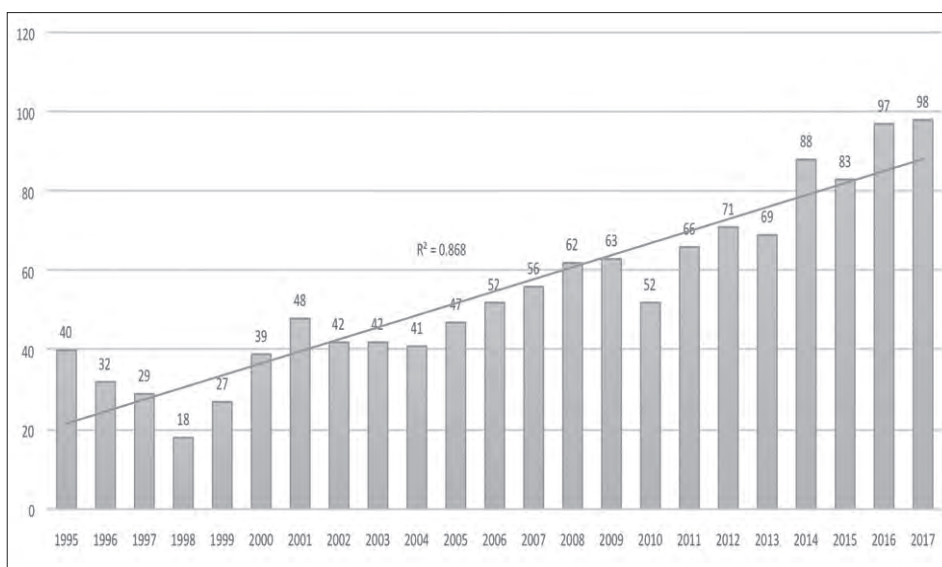
Graf 6: Delež izbranih sankcij 2000–2016 za obsojenke, SURS

Graf 7: Deleža moških in žensk pri izrečenih kaznih zapora 2000–2016, zgornji kvartal, SURS

Še bolj jasna postane slika, ko primerjamo deleža storilcev in storilk, ki jim je bila izrečena zaporna kazen (Graf 7). Leta 2000 je bil delež na zapor obsojenih žensk med vsemi storilci 4-odstoten, leta 2016 pa kar 10-odstoten, kar pomeni, da se je v tem obdobju več kot podvojil. Čeprav je določene fluktuacije mogoče zaznati tudi v prejšnjih letih (predvsem v letu 2007), pa so zadnja tri leta, torej 2014–2016, tista, pri katerih se pozna strma rast deleža zaprtih žensk.

Rezultat tega trenda je jasno viden tudi na grafu 8, ki prikazuje povprečno število zaprtih žensk v zadnjih dvajsetih letih. Število, ki je minimum doseglo leta 1998, je naraščalo počasi in v več valovih, najizrazitejše pa so prav spremembe od leta 2014 dalje. V letu 2014 se je ta kazalnik povečal za skoraj tretjino, nato pa v naslednjih letih obstal na tej povišani ravni.

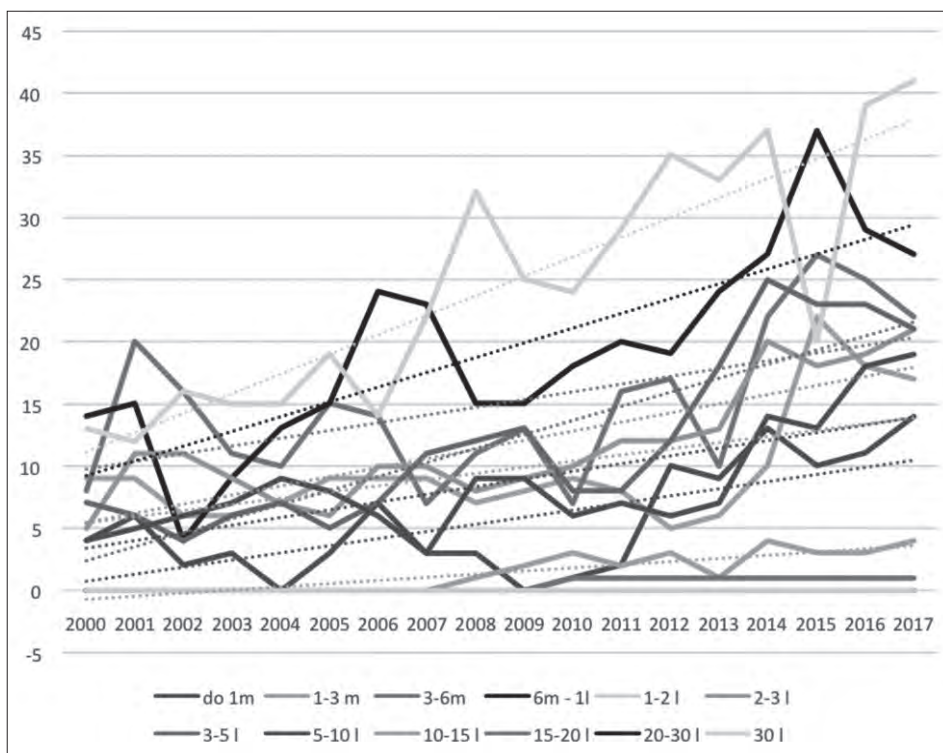

Graf 8: Povprečno število zaprtih žensk 1995–2017, Letna poročila URSIKS

Kar je še pomembnejše, če pogledamo graf 3, ki nam kaže povprečna števila vseh zaprtih oseb, vidimo, da skupno število v istem obdobju pada. Iz primerjave z grafom 8 je jasno, da je padlo le povprečno število zaprtih moških, medtem ko je povprečno število zaprtih žensk naraslo. To pomeni, da se je praktično prvič doslej zgodilo, da je trend kaznovanja žensk obraten trendu kaznovanja moških v istem obdobju v smislu zaostrovanja kaznovanja.

Poleg samega naraščanja števila obsojenih žensk in števila žensk, obsojenih na zaporno kazen, je pomembno tudi vprašanje, kakšne zaporne kazni dobivajo obsojenke.

Medtem ko lahko pri obsojencih v zadnjem obdobju opazamo upadanje števila krajših zapornih kazni in naraščanje števila daljših zapornih kazni (z izjemo najdaljših), je za obsojenke značilno (Graf 9), da njihovo število narašča v praktično vseh kategorijah dolžin kazni (z izjemo najdaljših). Naraščanje je bilo še posebej izrazito v letih 2012–2014, po tem pa se je nekoliko umirilo, po posameznih dolžinah je število zaprtih obsojenk začelo celo padati. Skupno število pa takemu trendu seveda ne more nemudoma slediti, saj se učinki daljših, nekajletnih, kazni po naravi stvari na število zaprtih oseb poznajo nekaj let. Zanimivo bo opazovati statistiko v naslednjih letih in spremljati, ali bo sledila daljšemu trendu naraščanja števila zaprtih žensk ali morebiti zadnja leta (čeprav zelo naskrivaj) napovedujejo obrat.

Graf 9: Struktura obsojenk po dolžini kazni 2000–2017, Letna poročila UR-SIKS

4. NAMESTO SKLEPA

Obilica podatkov, s katerimi razpolagamo, nam kaže, kako se v času spreminja kaznovanje žensk. Spremljamo lahko razlike v številu, kvantiteti in kvaliteti

izrečenih sankcij. Ničesar pa nam tovrstna statistika ne pove o razlogih, ki so do sprememb pripeljali.

Ti so gotovo večplastni, v pomanjkanju podrobnejših študij, ki bi bile v slovenskem prostoru nujne, jih lahko poskusimo orisati.

Najbolj razumljiv in najbolj preprost razlog za spremembo kaznovalne politike v primeru ženske kriminalitete bi lahko iskali v spremembah ženske kriminalitete same. Če bi lahko nedvoumno dokazali, da je ženske kriminalitete več, da je ta bistveno drugačna in hujša ter zato terja strožji odziv, potem bi bil razvoj dogodkov, ki smo mu priča, utemeljen. Vendar pa slika nikakor ni tako preprosta, nasprotno, kot dokazuje analiza profesorice Šelih v tej monografiji, je ženska kriminaliteta pri nas relativno stabilna tako glede kvantitete (z rahlim trendom naraščanja) kot glede kvalitete (struktura kaznivih dejanj, ki jih zagrešijo ženske, se ni bistveno spremenila). Razloge je torej treba iskati drugje.

Ob izločitvi prvega je drug potencialni razlog za spremembe v kaznovanju žensk drugačna obravnava žensk s strani pravosodnih organov, predvsem sodišča. Ta je v resnici nesporna, povsem zamegljeni pa so razlogi zanjo.

Za začetek te, v samem bistvu špekulativne ocene, naj omenim, da skladno z množico sodobnih avtorjev menim, da je zaostrovanje represivnih odzivov modernih držav nekoristno in zavržno (glej na primer Cook in Davies, 1999; Garland, 1991, 2001; Pratt, 2007; Simon, 2007; Wacquant, 2009). V tem smislu se zdi nepotrebno in škodljivo tudi zaostrovanje kaznovanja katere koli posamezne skupine storilcev kaznivih dejanj. Prizadevanja za bolj enakopravno obravnavo bi imela smisel, če bi vodila v razumnejšo obravnavo (pre)strogo kaznovanih skupin in ne obratno.

Veliko diskusij okoli kaznovanja žensk se v sodobnem času vrti okrog vprašanja, zakaj je njihova obravnava blažja ali boljše, zakaj podobna dejanja žensk vodijo v manj strogo sankcioniranje v primerjavi z moškimi storilci (Carlen in Worrall, 2004; Heidensohn, 2006; Jones, 2009; Worrall, 1990). Dvomov o tem, ali do tega res prihaja, praktično ni.

Trend, ki smo mu priča v številnih modernih državah, kaže, da se tovrstna blagohotnejša obravnava, pa najsi bo posledica kavalirstva, spolnega sporazuma ali česa drugega,⁴ nekoliko krha. Nekateri ameriški avtorji nanašajoč se na njihov prostor to pripisujejo večji formalizaciji pri izrekanju sankcij (npr. ožanju sodniške diskrecije pri določanju kazni s predpisovanjem kaznovalnih tabel), ki naj bi bolj izenačila izhodišče vseh storilcev (Heidensohn in Gelsthorpe, 2007). Za ameriški kontekst se pojavljajo tudi druge razlage, povezane z vojno proti drogam, skladno

---

⁴ Na primer večje izraženosti sicer zakonsko upoštevanih olajševalnih okoliščin pri storilkah kaznivih dejanj (Bickle in Peterson, 1991; Curran, 1983; Freiburger, 2010, 2011; Jones, 2009; Kanduč, 2007).

s katerimi so ženske strožje kaznovane zato, ker v kriminalnih aktivnostih izvajajo manj pomembne, a bolj tvegane naloge (Harper, Harper, in Stockdale, 2010).

Za slovensko področje nobena od teh razlag ne pride v poštev. Pomembnih razlik ni niti pri načinu izrekanja sankcij niti v strukturi ženske kriminalitete. Nekoliko okrepljeno preganjanje gospodarske kriminalitete v zadnjih letih bi sicer lahko bilo dejavnik, a statistični podatki tega ne potrjujejo. Če torej ne gre za omenjene razlike, kje naj iščemo dalje?

Zdi se, da ni nemogoča razlaga, ki vzroke za spremenjeno obravnavo išče v spremenjenem dojemanju žensk v sodobnem času. To je deloma vzporedno spremenjenemu dojemanju posameznika na splošno – v sodobni družbi poudarjeni individualizem, ki za sabo potegne povečano stopnjo osebne odgovornosti, velja tako za moške kot za ženske. V tej luči je mogoče delno razlagati povečano stopnjo represije v sodobnem času na splošno. Dodatno zaostritev za ženske pa lahko morebiti razlagamo tudi z vendarle bolj enakopravnim položajem žensk v sodobni družbi, ali bolje, z dojemanjem položaja žensk kot bolj enakopravnega.

Manjšanje razlik pri obravnavi posameznih skupin storilcev, ki se razlikujejo le v okoliščinah, ki jih je zakonsko in tudi moralno neprimerno upoštevati, bi načeloma moralo biti ocenjeno kot pozitivno. Vendar je pri tem ključna beseda »le«.

Ni namreč popolnoma nedvoumno, da se skupini storilcev in storilk kaznivih dejanj razlikujejo le v spolu. Nasprotno, cela množica študij dokazuje, da so motivi in okoliščine obeh skupin v mnogočem različni.

Sodobni trend povečane represije zoper ženske storilke, ki smo mu priča tudi v Sloveniji, je zato dvojno skrb vzbujajoč. Najprej nas lahko skrbi, da je manj pozornosti naklonjene okoliščinam, ki so za kaznovanje relevantne in delujejo olajševalno ter so v splošnem drugačne za obe skupini storilcev, kar se zdi v luči prevzemanja poenostavljenih in močno skrajšanih postopkov zelo verjetno. Dodatno nas lahko skrbi, da gre približevanje sankcioniranja obeh spolov samo v eno smer – to je v smer zaostrovanja.

Literatura

- Albrecht, H.-J. (2012, januar). *Sentencing in Germany – Explaining long term stability in the structure of criminal sanctions and sentencing*. Predstavljeno na The effects of different sentencing reforms, Research Workshop of the Israeli Science Foundation ISF, Haifa. Pridobljeno od <http://weblaw.haifa.ac.il/he/Events/Punishment/Documents/Hans-Joerg%20Albrecht.pdf>
- Bavcon, L., Šelih, A., Korošec, D., Ambrož, M., Filipčič, K. (2013). *Kazensko pravo: Splošni del* (6. izdaja). Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Bickle, G. S., Peterson, R. D. (1991). The impact of gender-based family roles on criminal sentencing. *Social Problems*, 38(3), 372–394.
- Brinc, F. (1996). Kaznivalna politika sodišč v Republiki Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 47(3), 213–227.

- Brinc, F. (2005). Gibanje kriminalitete in kaznovalna politika v Sloveniji v zadnjem desetletju. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 56(1), 3–28.
- Campbell, M. C. (2012). Homicide and Punishment in Europe: Examining National Variation. V M. C. A. Liem W. A. Pridmore (Ur.), *Handbook of European Homicide Research* (str. 273–284). New York: Springer. Pridobljeno od http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4614-0466-8_17
- Carlen, P., Worrall, A. (2004). *Analysing Women's Imprisonment*. Cullompton: Willan Publishing.
- Cook, S., Davies, S. (1999). *Harsh punishment*. Boston: UPNE.
- Curran, D. A. (1983). Judicial discretion and defendant's sex. *Criminology*, 21(1), 41–58. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1983.tb00250.x>
- Filipčič, K. (2014). Kaznovalna politika v Sloveniji. V D. Petrovec M. Ambrož (Ur.), *Skoraj stoletje profesorja Ljuba Bavcona: parvus liber amicorum* (str. 34–47). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Flander, B. (2014). Kaznovanje v Sloveniji (quo vadis). V *Zbornik prispevkov - Slovenski dnevi varstvoslovja*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Flander, B., Meško, G. (2013). Punitivnost in kaznovalni populizem v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(4), 330–344.
- Forell, C. A., Matthews, D. M. (2000). *A law of her own*. New York: New York University Press.
- Freiburger, T. L. (2010). The effects of gender, family status, and race on sentencing decisions. *Behavioral Sciences the Law*, 28(3), 378–395. <https://doi.org/10.1002/bsl.901>
- Freiburger, T. L. (2011). The Impact of Gender, Offense Type, and Familial Role on the Decision to Incarcerate. *Social Justice Research*, 24(2), 143. <https://doi.org/10.1007/s11211-011-0133-8>
- Garland, D. (1991). *Punishment and modern society: a study in social theory*. Oxford, New York: Clarendon Press.
- Garland, D. (2001). *The culture of control: Crime and social order in contemporary society*. Oxford: Oxford University Press.
- Harper, R. L., Harper, G. C., Stockdale, J. E. (2010). The role and sentencing of women in drug trafficking crime. *Legal and Criminological Psychology*, 7(1), 101–114. <https://doi.org/10.1348/135532502168414>
- Heidensohn, F. (Ur.). (2006). New perspectives and established views. V *Gender and justice: new concepts and approaches* (str. 1–10). Willan.
- Heidensohn, F., Gelsthorpe, L. (2007). Gender and crime. V M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner (Ur.), *The Oxford Handbook of Criminology* (4. izd.). Oxford: OUP Oxford.
- Jones, A. (2009). *Women who kill*. New York: Feminist Press City University of New York.
- Kanduč, Z. (2007). *Kriminologija: (stran)poti vede o (stran)poteh* (2. izd.). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Lappi-Seppälä, T. (2001). Sentencing and punishment in Finland. V M. H. Tonry R. S. Frase (Ur.), *Sentencing and sanctions in western countries* (str. 92–150). Oxford: Oxford University Press.
- Meško, G., Fields, C., Smole, T. (2011). A concise overview of penology and penal practice in slovenia: The unchanged capacity, new standards, and prison overcrowding. *The Prison Journal*, 91(4), 398–424.
- Millie, A., Jacobson, J., Hough, M. (2003). Understanding the growth in the prison population in England and Wales. *Criminal Justice*, 3(4), 369–387. <https://doi.org/10.1177/146680250334003>

- Millie, A., Tombs, J., Hough, M. (2007). Borderline sentencing: A comparison of sentencers' decision making in England and Wales, and Scotland. *Criminology and Criminal Justice*, 7(3), 243–267. <https://doi.org/10.1177/1748895807078866>
- Petrovec, D. (1998). Nova država - nova kaznovalna ideologija in praksa? *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 49(3), 238–244.
- Petrovec, D. (2013). Pomilostitev kot (ne)izogibna revizija sodne odločbe? *Pravna praksa*, 32(40/41), 22–23.
- Petrovec, D., Plesničar, M. M. (2014). The societal impact and role of imprisonment: An example from Slovenia. V E. Carroll, K. Warner (Ur.), *Re-Imagining Imprisonment in Europe: Effects, Failures and the Future* (str. 71–89). Dublin: Liffey Press.
- Plesničar, M. M. (2012a). Ženske in kriminaliteta. V M. M. Plesničar (Ur.), *Nežnejši spol? Ženske, nasilje in kazenskopравни sistem* (str. 1–18). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti V Ljubljani.
- Plesničar, M. M. (2012b, september). *How to deal with overcrowding?* Predstavljeno na Re-imagining Imprisonment in Europe (Scribani conference), Dublin.
- Plesničar, M. M. (2013a). Iz sodnikovih v tožilčeve roke? Vpliv pogajanj o sankcijah na kaznovanje. *Zbornik znanstvenih razprav*, 73, 83–104.
- Plesničar, M. M. (2013b). Odločanje o sankcijah v kontinentalnih pravnih ureditvah. V M. Ambrož, K. Filipič, A. Završnik (Ur.), *Zbornik za Alenko Šelih: kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice* (str. 326–330). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Pravna fakulteta, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Pratt, J. (2007). *Penal populism*. London; New York: Routledge.
- Simon, J. (2007). *Governing through crime: How the war on crime transformed American democracy and created a culture of fear*. Oxford: Oxford University Press.
- Šelih, A. (2009). Načelo sorazmernosti in kazenske sankcije. *Dnevi slovenskih pravnikov 2009 (Podjetje in delo)*, (7), 1357–1368.
- Šelih, A. (2010). Kaj je prinesel novi Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij? *Pravna praksa*, 29(49/50), 6–9.
- Šelih, A., Završnik, A. (2012). *Crime and Transition in Central and Eastern Europe*. New York: Springer Science Business Media.
- Šugman Stubbs, K. (2015). Anomalije pri uporabi instituta pogajanj o priznanju krivde v slovenskem kazenskem postopku. *Pravna praksa*, 34(3/4), I–VII.
- Tak, P. J. (2001). Dutch sentencing. V M. H. Tonry, R. S. Frase (Ur.), *Sentencing and sanctions in western countries* (str. 151–187). Oxford: Oxford University Press.
- Tonry, M., Bijleveld, C. (2007). Crime, Criminal Justice, and Criminology in the Netherlands. *Crime and Justice*, 35(1), 1–30. <https://doi.org/10.1086/650192>
- Tonry, M. H. (2004). Why aren't German penal policies harsher and imprisonment rates higher? *German Law Journal*, 5(10), 1187–1206.
- URSIKS. (2001). Letno poročilo 2000. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2002). Letno poročilo 2001. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2003). Letno poročilo 2002. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2004). Letno poročilo 2003. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2005). Letno poročilo 2004. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2006). Letno poročilo 2005. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2007). Letno poročilo 2006. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2008). Letno poročilo 2007. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2009). Letno poročilo 2008. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.

- URSIKS. (2010). Letno poročilo 2009. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2011). Letno poročilo 2010. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2012). Letno poročilo 2011. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2013). Letno poročilo 2012. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2014). Letno poročilo 2013. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2015). Letno poročilo 2014. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2016). Letno poročilo 2015. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2017). Letno poročilo 2016. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- URSIKS. (2018). Letno poročilo 2017. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
- Vrhovno državno tožilstvo. (2012). Skupno poročilo o delu državnih tožilstev 2011. Ljubljana: Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije.
- Vrhovno državno tožilstvo. (2013). Skupno poročilo o delu državnih tožilstev 2012. Ljubljana: Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije.
- Vrhovno državno tožilstvo. (2014). Skupno poročilo o delu državnih tožilstev 2013. Ljubljana: Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije.
- Vrhovno državno tožilstvo. (2015). Skupno poročilo o delu državnih tožilstev 2014. Ljubljana: Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije.
- Vrhovno državno tožilstvo. (2016). Skupno poročilo o delu državnih tožilstev 2015. Ljubljana: Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije.
- Vrhovno državno tožilstvo. (2017). Skupno poročilo o delu državnih tožilstev 2016. Ljubljana: Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije.
- Vrhovno državno tožilstvo. (2018). Skupno poročilo o delu državnih tožilstev 2017. Ljubljana: Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije.
- Wacquant, L. (2009). *Prisons of poverty*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Walklate, S. (2004). *Gender, crime, and criminal justice* (2. izd.). Cullompton: Willan Pub.
- Wandall, R. H. (2008). *Decisions to imprison*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Worrall, A. (1990). *Offending women: Female lawbreakers and the criminal justice system*. London; New York: Routledge.

Ženski zapor nekoč in danes¹

1. LOGAŠKI EKSPERIMENT IN POJMOVANJE PERMISSIVNOSTI

Za uvod v razmislek o ženskem zaporu je treba predstaviti Logaški eksperiment, ki je bil predhodnik izžanskega eksperimenta, čeprav zadnji nikoli ni bil opredeljen kot eksperiment, ki zahteva seveda ustrezne protokole. Kar se je dogajalo na Igu v ženskem zaporu, je bilo postopno uvajanje drugačne prakse in načel dela z obsojenimi, ne da bi vnaprej začrtali cilje ali hipoteze in kasneje rezultate preverjali v skladu z vsem, kar velja za eksperiment. Osnovne ideje in metode dela pa so bile v ženskem zaporu identične idejam, ki so vodile delo v Vzgojnem zavodu Logatec.

Ob koncu šestdesetih let prejšnjega stoletja se je na Inštitutu za kriminologijo porodila zamisel o eksperimentu, s katerim bi poskušali dokazati, da je z delinkventno mladino v vzgojnih zavodih mogoče delati bolj permissivno, ne da bi to koga ogrožalo. Ker se v današnjem času permissivnost razume povsem drugače kot v preteklosti, naj pred predstavitvijo eksperimenta na kratko pojasnimo starejši koncept, ki bi bil prav uporaben in razumljiv tudi danes, saj gre bolj za besedne premene kot pa vsebinske.

Grafična slika bi bila lahko taka:

A_____P=====R*****R=====P_____A

R kot represija

Prostor, ki ga zamejujeta znaka R (***) , pomeni močno zožen prostor dovoljenega vedenja. Vse, kar gre prek teh meja, potegne za sabo sankcijo, praviloma

---

¹ Prispevek je spisan po načelih in kriterijih znanstvenega besedila, povedati pa je treba vsaj naslednje. Avtor se ni mogel izogniti osebnim notim, ki jo šteje za neizogibno dopolnilo. Od leta 1975 je bil namreč vključen v tim. Izžanski eksperiment, ko je bil zaposlen na Ministrstvu za pravosodje (takratnem Republiškem sekretariatu) v službi za izvrševanje kazenskih sankcij. Leta 1983 pa je začel delati v Kazenskem popoljševalnem zavodu Ig, kjer je bil do leta 1993, sprva kot namestnik upravnice, v zadnjem obdobju pa ga je nekaj časa tudi vodil. Pri zapisih, ki se nanašajo na osebne izkušnje in spomine, se je trudil izogniti se vsemu olepševanju ali kritičnosti, ki bi ju povzročal čustveni naboj. Isto velja za oceno današnjih razmer, kjer pri kritičnosti ne prevladuje "nostalgija po starih dobrih časih", čeprav je občutje realno, ampak večkratno preverjene razmere, delno tudi iz še nedokončane raziskave o socialni klimi v tem zaporu.

dovolj ostro. Skoraj vse je natančno predpisano (hišni red in druge določbe zakonskih in podzakonskih aktov); česar ni, velja za prepovedano. Gre za model represivnega odzivanja na nedovoljeno vedenje in na ozek nabor dopustnega vedenja. Med kaznovalnimi odzivi ni redko skupinsko kaznovanje za prestopke zgolj posameznika.

P kot permisivnost

Znaka P (===) opazno širita prostor dopustnega. Uveljavlja se obrnjena logika represije. Dovoljeno je vse, kar ni prepovedano. Različne vedenjske pojave moramo dopustiti iz več razlogov. Samo tako namreč lahko spoznamo posameznika. Če je vse strogo nadzorovano in zapovedano, se bodo posamezniki obnašali v skladu z našimi zapovedmi in pričakovanji. To je lahko zelo daleč od njihovih predstav ter želja in zelo v nasprotju tudi z njihovimi osebnostnimi lastnostmi ali privajenimi, privzetimi vedenjskimi vzorci. Širok okvir pa je nujen, če jih hočemo spoznati. V nasprotnem dobimo večinoma le zaigrane slike, ki so v skladu z našimi zahtevami oziroma so take zaradi strahu pred sankcijami.

Obvelja na videz protislovna formula:

»Če hočemo spreminjati, moramo spoznavati. Če hočemo spoznavati, moramo dopuščati, dovoljevati.«

Dovoljevanje pomeni širjenje meja dopustnega vedenja. Brez tega smo precej nemočni. Ključni problem pa nastane, ko v permisivnem prostoru posameznik prekorači meje dopustnega. Pogost odziv je naslednji: če posameznik ni pripravljen živeti v prostoru, ki omogoča veliko svobode, v prostoru, ki ni represivno uravnavan, potem v takem primeru zasluži ostro sankcijo. Tudi popustljivost ima svoje meje.

Tak odziv, v resnici prepogost, pa je napačen in ni v skladu s pojmovanjem in z načeli permisivnosti. Tudi pri prestopu široke meje ohranjamo strpen odziv. Seveda ne gre vselej brez sankcije, a bolj kot ostrina kazni dokazano učinkuje dosleden odziv. To se zdi po mnogih izkušnjah najtežja naloga. Če začnemo pri otrocih, se vsi spomnimo njihovega preizkušanja meja, ki jih postavijo starši. To preizkušanje je normalna razvojna faza in nekaj bi bilo narobe, če je ne bi bilo. Zdrav otrok je radoveden, razvoj mu naravnost nalaga raziskovanje, in prostor izza postavljenih meja je vedno najbolj vabljiv. Ko postanejo starši utrujeni od stalnega opozarjanja, popustijo in postavljena meja se premakne. Dostopen postane prostor onkraj, ki je bil še hip pred tem zaprt in prepovedan. Otrok dobi sladkarijo ob nepravem času; podaljša gledanje televizije še po oddaji, ki ga je običajno spremila v posteljo; v trgovini si izbori igračko, za katero včeraj ni bilo denarja in podobno. Opogumljen z izkušnjo v najkrajšem času poskuša spet premakniti meje. Ko znova popustimo, se preselimo v novo polje.

A kot anarhija

Če se zdrs v anarhijo zgodi redko (neživljenjsko je biti stoddstotno zanesljiv), potem še vedno lahko dovolj uspešno ohranjamo model permisivnosti. Ko pa zlasti zaradi naveličanosti, utrujenosti zaradi vseh mogočih obremenitev današnjega časa, želje po eni sami urici počitka, v kateri bo otrok dal mir (ki ga kupimo s sladkarijo, televizijo, računalnikom, nenačrtovano žepnino, ki naj jo gre zapravit nekam ven, in s podobnimi rešitvami) in podobnih stisk meje praktično padejo, se najdemo – in zlasti otrok – v polju anarhije. Gre za prostor brez meja, popreproščeno idejo »laissez-faire«, za optimizem samoregulacije (otrok se bo najbolje znašel prepuščen samemu sebi, kar bo iz njega potegnilo ustvarjalne potenciale), kar vse ima različne učinke. Sprva se otrok počuti vsemogočnega, sčasoma pa postane izgubljen, ker zaradi pomanjkanja strukture nima več občutka varnosti, pogosto tudi dejanske varnosti ne več. Prehod nazaj v zamejen prostor je še težji kot vzdrževanje s permisivno idejo in prakso določenih meja (čeprav je tudi to zelo naporno).

Primer permisivne in učinkovite kaznovalne politike smo pred časom predstavili v zvezi z varnostjo cestnega prometa. Slovenija je znana po izredno visokih kaznih za prometne prekrške. Mnoge razvite države imajo višji standard (kupno moč) prebivalstva, a precej nižje denarne kazni. Razmerja se utegnejo gibati tudi med 1 in 10. Ko bi si zamislili minimalno kazen v višini enega evra za napačno prečkanje ceste ali celo za prekoračitev hitrosti, se nam na prvi pogled to zdi nesmiselno nizko. Če pa bi tej kazni dodali element zanesljivosti, kar pomeni, da se ji kršitelj ne bi mogel v nobenem primeru izogniti, potem zlahka verjamemo, da bi kazen delovala preprečevalno. Temu argumentu doslej ni oporekal nihče, ne glede na to, da si je preverjanje take ureditve težko predstavljati zaradi mnogih tehničnih ovir.

Primerjava je dovolj dobra, da utrjuje poudarek o pomenu doslednega odzivanja na prekoračenje meja, kar je nujna sestavina permisivnosti.

Še bolj prepričljiv je koncept doslednega odzivanja, predstavljen v konfliktnih situacijah medosebnih odnosov. Ko govorimo primeroma o družinskem nasilju, se srečujemo z zlorabljenimi ženskami (najpogosteje), katerih skupni imenovalec je, da se niso znale upreti prvi klofuti, prvi zlorabi. Govorimo o postavljanju meja, česar žrtve niso znale narediti. Nastane prostor, kjer je sčasoma vse dovoljeno. Anarhija storilcu daje vso moč do neredko tragičnega konca, ki mu tudi storilec ne ubeži vselej. Žrtev zna vzeti pravico v svoje roke, kar privede do nedopustne, a razumljive posledice, podobni so tudi primeri razširjenih samomorov, kjer spirala nasilja utegne privedi v slepo ulico tudi nasilneža, ki odloči o življenju in smrti vseh vpletenih s seboj vred.

***

V Vzgojnem zavodu Logatec so z metodami dela, ki temeljijo na humanistični psihologiji, želeli dokazati, da je mogoče uspešno delati z neprilagojeno mladino.² Te metode so pomenile permissivnejši odnos do varovancev, razumevanje njihovih težav, uvajanje strokovnega skupinskega dela z gojenci in vzpostavljanje odprte komunikacije na vseh ravneh. Odpravili so občasno fizično nasilje osebja nad gojenci (klofute) ali kolektivno kaznovanje. Pri zadnjem je osebje želelo vzpostavljati red in disciplino z grožnjo, da bodo za prekršek posamičnega gojenca kaznovani prav vsi brez izjeme. Tak sistem sicer oblikuje notranji medsebojni nadzor pri gojencih, a so stranski učinki tako dosežene discipline bistveno bolj škodljivi od domnevnih ali dejanskih koristi. Podobno velja primeroma za ovadustvo, ki se ga še vedno poslužujejo v večini klasičnih zaporov. Zaradi drobnih koristi, ki jih osebju prinese morebitna informacija o prepovedanih dejavnostih, se zdi, da se tudi tako lahko vzdržuje red v zaporu. V resnici pa so zaprte vse možnosti rehabilitacije in odprte komunikacije z obsojenimi, kar je *conditio sine qua non* vsakega terapevtskega dela.

Po štirih letih intenzivnega dela se je potrdila hipoteza, da je mogoče z mladimi v vzgojnem zavodu delati veliko bolj sproščeno, manj represivno, ne da bi to škodilo gojencem ali komur koli drugemu. Res je bilo zaradi manj nadzorovalnega režima več pobegov iz zavoda, vendar je bilo med begi storjenih manj kaznivih dejanj in več gojencev se je vrnilo samih, ne da bi jih privedla policija. Socialna klima, ki odraža počutje osebja in gojencev v ustanovi, je bila precej boljša. Pokazalo pa se je, da mora osebje gojiti skupne vrednote, sicer je praktično uresničevanje humanega odnosa do gojencev bodisi kratkotrajno ali pa nedosledno. Poleg tega je potrebna stalna supervizija dela v ustanovi.

Med pomembnejšimi ugotovitvami so bile tudi naslednje:³

1. Specifično delo z mladostniki v vzgojnem zavodu terja ljudi s primernimi osebnostnimi lastnostmi. Čeprav mnogi izpolnjujejo formalne pogoje, niso zaradi tega nujno primerni za tako delo. Komisija, ki je izbirala kandidate, je zavrnila več kot polovico prijavljenih.

2. Hipoteza, da je ustrezno imeti zaposlene z različnimi izobrazbenimi profili, ni bila potrjena. Pokazalo se je, da mladi delinkventi potrebujejo specifično obravnavo, za katero mora biti osebje strokovno usposobljeno.

3. Permissivna vzgoja pripomore k boljšemu počutju in v ničimer ne ogroža ne osebja ne gojencev.

² Vodopivec, Katja: *Eksperiment u Logatcu; Savez društava defektologa Jugoslavije*; Beograd, 1974; str. 260.

³ Del besedila, kot tudi del naslednjega poglavja, je povzet po monografiji: ŠELIH, Alenka (ur.), et al. *Kriminologija*. 1. natis. Ljubljana: IUS Software, GV založba; Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 2015, str. 183–233.

4. Skupinsko delo (kot psihološka metoda specifične komunikacije) je koristna oblika dela, ki zmanjšuje mnoge napetosti in odpravlja nesporazume. Obenem lajša prenos teoretičnih konceptov v prakso.

5. Po koncu eksperimenta so nekateri od zaposlenih želeli nadaljevati s takim načinom dela, drugi pa so se obotavljali. Zavod se tako na primer ni odločil, da postane učna baza za študente in vzgojitelje iz drugih zavodov.⁴

Eugene S. Jones, psiholog in direktor vzgojnega zavoda v Sacramentu (Kalifornija) je bil svetovalec v zaključni fazi logaškega eksperimenta. Med predlogi za nadaljnje delo, ki jih je dal ob koncu, je posebej zanimiv tisti, ki se nanaša na spodbujanje samoupravljanja v zavodu. To je pomenilo vključevanje gojencev v odločitve, kar bi dosegli s tem, da imajo gojenci svoje predstavnike v svetu zavoda.⁵

Ta eksperiment je zaradi uspešne izvedbe pokazal pot naslednjemu poskusu izvajanja bolj humane prakse v zaporih. Klasično avtoritarnost z atributi represije je zamenjala horizontalna komunikacija »iz oči v oči«, in sicer tam, kjer je bilo to najmanj pričakovati.

2. ŽENSKI ZAPOR NA IGU

2.1. Začetek sprememb v letu 1975

Leta 1975 so se strokovnjaki na Ministrstvu za pravosodje (takratnem republiškem sekretariatu) odločili, da s podobno prakso poskusijo ublažiti razmere v zaporih. Za vzorčni zavod so izbrali zapor na Igu, kjer so kazen prestajale ženske, in sicer iz vse Slovenije, ne glede na kaznivo dejanje in dolžino kazni. Ta okoliščina se je kasneje pokazala kot zelo pomembna. Na izbiro ženskega zapora ni vplival morebitni stereotip, da je »z ženskami v zaporu preprosteje delati kot z moškimi«. Ta trditev se je še dolga leta pojavljala in ponavljala, pri čemer je šlo predvsem za opravičevanje lastne nesposobnosti in nepripravljenosti za uvajanje demokratizacije v zaporih, kjer ni bilo nobenih sprememb na bolje. Da tak argument nikakor ne more veljati, se je pokazalo tudi z raziskavami socialne klime, ki jih je Inštitut za kriminologijo opravljal v naslednjih petletkah. V moških zaporih, kjer so sledili dobri praksi ženskega zapora na Igu, se je

⁴ Tako stanje je mogoče razumeti, če poznamo zahtevnost skupinskega dela. Kljub odličnim rezultatom je večina osebja nagnjena k udobju, če ga je mogoče doseči brez posebne škode. Skupinsko delo, kakršno je zastavljeno v zavodu ali zaporih, pa brez izjeme terja od človeka komunikacijo iz oči v oči. Onemogoča večino ali skoraj vse manipulacije in zahteva temeljito "delo na sebi". To pomeni ukvarjanje zlasti s svojimi stališči, pogosto predsodki in odpoved moči nad ljudmi, ki je v takih razmerah – zaporških ali zavodskih – sicer podeljena z zakonom.

⁵ Vir pod t. 2; str. 254.

klima v kratkem času izrazito popravila. Med temi je najbolj in najdlje izstopal zapor v Kopru.⁶

V tistem letu se je zamenjalo vodstvo zapora na Igu in direktorica je postala mlajša pedagoginja.⁷ Delo po načelih, kakršna so veljala tudi v »logaškem eksperimentu«, je privedlo do svojevrstne obsojeniške samouprave. To je pomenilo, da so o vseh pomembnih stvareh, najbolj o režimu in ugodnostih obsojenih oseb, razpravljali na sestankih osebja in obsojenk. Formalno moč, ki jo je imelo vodstvo, je vsebinsko zamenjal dogovor vseh vpletenih. Podrla se je domneva, da obsojenci niso sposobni objektivne presoje v svojih zadevah. Prav tako se je pokazalo, da dolge zaporne kazni ne pomenijo nujno, da je obsojena oseba nevarna. Za uspešno delo pa je bilo potrebno opustiti dotlej prevladujočo idejo in prakso – uporabo in tudi občasno zlorabo sicer zakonito podeljene oblasti nad obsojeno osebo.

Zakonodajca, tudi naprednejša in manj represivna, še vedno omogoča nadzor nad obsojenimi in odločanje tako rekoč o vsakem njegovem koraku. Vodstvo zavoda lahko skorajda brez izjeme utemelji strog režim brez ugodnosti s sklicevanjem na kazen in na varnost za državljane na prostosti, pri čemer lahko zagotovi, da niso kršeni temeljni standardi bivanja v zaporu (dovolj prostora, ustrezna prehrana, zdravstvena oskrba in podobno).

Prav iz teh razlogov so se v zaporu na Igu odločili za drugačne metode in poti odločanja, kjer je preprečena samovolja vodstva, paznikov, psihologov ali socialnih delavcev. Vse odločitve so se sprejemale skupno in se potem niso mogle več spreminjati.⁸

Poleg individualnega dela z obsojenimi je torej potekalo tudi redno skupinsko, kjer se pokažejo mnoge posameznikove osebnostne lastnosti – obsojenih in osebja. To je bila priložnost za spodbujanje dobrih vedenjskih vzorcev in korekcijo neustreznih – spet enako obsojenih kot osebja.

⁶ Prim: raziskave: Brinc, F. ter Brinc F. in Petrovec, D.: Družbeno vzdušje v zaporih leta 1980, 1985, 1990, 1995 in 2000. (Vse dosegljivo v knjižnici Inštituta za kriminologijo Pravne fakultete v Ljubljani).

⁷ Dunja Košir je vodila zavod od leta 1975 do leta 1991, ko se je upokojila. Zapor je postal referenčni zavod za prestajanje kazni v mednarodnem merilu in obiskovale so ga številne tuje delegacije in strokovnjaki. Morda največji dosežek na zunaj je bil, da tujci v večini primerov niso mogli ločiti obsojenk od osebja. Za tem "poenotenjem" pa je bilo trdo in zahtevno strokovno delo, enako z osebjem kot z obsojenimi.

⁸ Taka sprememba dela in odločanja je nekaterim pomenila odvzem priložnosti za manipulacije z obsojenimi. Pri tem je zmotno misliti, da gre predvsem za pazniško službo. Enako velja za strokovne delavce, na primer psihologe. Nekateri so po uvajanju novih metod dela zapustili ustanovo in poiskali delo drugje.

Več o eksperimentu na Igu v: Petrovec, D.: Ideja in realnost socioterapevtske usmeritve; raziskava Inštituta za kriminologijo; 1999; (str. 143)

Po približno dveh letih intenzivnega dela v zaporu se je nenadoma pokazalo, da večina obsojenih, ne glede na dolžino kazni in vrsto kaznivega dejanja, lahko biva v odprtem režimu. To je v praksi pomenilo, da vsak konec tedna, od petka popoldne do nedelje zvečer, preživijo zunaj zapora.

V naslednjih petnajstih letih ni bila izrečena niti ena disciplinska kazen obsojenkam. Zlorabe ugodnosti so bile izjemno redke, delež obsojenk v odprtem režimu pa je dosegel 90 %. Kakor je podatek nezanesljiv za sklepanje o vplivu zgolj zapora na obsojence, pa je treba vseeno navesti, da je bilo povratništvo, merjeno po določenem obdobju takega dela, zgolj 20 %; povprečje drugih slovenskih zaporov je v istem času znašalo 60 %.

Omenjena penološka doktrina je dobila ime »socioterapevtska usmeritev« in je bila kot strokovna usmeritev verificirana v začetku osemdesetih let v takratnem parlamentu (skupščini).

2.2. Značilnosti socioterapevtske usmeritve⁹

Bistvene značilnosti in obenem pogoji za delovanje zapora s socioterapevtsko usmeritvijo so:

- a) Zavodi z največ 100 obsojenimi
- b) Prevladujoč horizontalni tok komunikacij
- c) Demokratični stil vodenja
- d) Odprtost zavoda, manjši poudarek na varnostnih elementih
- e) Zaupanje v pozitivne osebnostne lastnosti in moči obsojenih
- f) Soodločanje obsojenih o vseh pomembnejših zadevah
- g) Poudarek na skupinskem delu z obsojenimi
- h) Vključenost v zunanje okolje

Tako organiziran zapor pomeni pomemben premik v formalnem pomenu (spremenjen način odločanja, velikost zapora), še bolj pa v vsebinskem, pri čemer sta obe komponenti povezani in soodvisni. Glede na klasično piramidno strukturo odločanja, ki velja v državni upravi na sploh (še posebej v tistih delih, ki morajo biti tako strukturirani zaradi večje učinkovitosti – vojska in policija), zapor nenadoma postane demokratično organizirana ustanova z visoko stopnjo samoupravljanja. Formalno sta moč in odgovornost za odločitve še vedno pridržani vodstvu, v resnici pa se oboje prenaša na vse udeležence – osebe in obsojene.

⁹ Povzeto po: Mlinarič, F.: Socioterapevtska orientacija – perspektiva bodočega razvoja slovenskih kazenskih poboljševalnih zavodov in prevzgojnega doma; Republiški sekretariat za pravosodje in upravo, Služba za izvrševanje kazenskih sankcij; 1984; ciklostil, str. 15.

Skupinsko delo je poudarjeno predvsem zato, ker je skupni imenovalec mnogih obsojenih oseb in njihovega ravnanja nesposobnost ustreznega odziva in reševanja konfliktnih situacij. Za usposabljanje konstruktivne medčloveške komunikacije je delo v skupini ena najustreznejših metod, voditi pa ga morajo usposobljeni strokovnjaki. Ob tem se ne sme izpustiti tudi individualno delo z obsojenimi, zlasti kadar gre za specifične probleme.

Zavod mora biti vključen tudi v zunanje okolje. To pomeni vsaj dvoje: okolje mora sprejemati zapor kot eno neizogibnih družbenih ustanov, zapor sam pa mora biti prek večjega dela obsojenih povezan z okoljem na več načinov. Prvi je ta, da je okolje pripravljeno sprejemati proste izhode obsojenih, ki so strokovno načrtovani in zato v največjem številu takih odločitev ne pomenijo nevarnosti za okolje. Drugi je primeroma ta, da se obsojenci med prestajanjem kazni zaposlujejo zunaj zavoda in se vanj vračajo po opravljenem delu. Nadalje se obsojenci vključujejo v specifične ustanove zunaj zapora, ki so namenjene tudi drugim državljanom (npr. zdravljenje različnih odvisnosti ali izobraževanje). V večini primerov obstajajo tesni stiki med zaporom in pristojnimi centri za socialno delo, pri čemer se načrtuje obsojenčevo življenje (zaposlitev, bivanje ...) po prestani kazni.

V okviru dela z obsojenimi vselej spada tudi povrnitev škode, storjene s kaznivim dejanjem, če je ta nastala in jo je mogoče povrniti.

Dokaz primernosti takega tretmanskega modela so tudi rezultati merjenja socialne klime v zaporih. Gre za raziskavo, ki se izvaja vsakih pet let že od leta 1980 dalje. Z zelo podrobnimi vprašalniki se na primer merijo odnosi med delavci in obsojenci, tretmanska usmeritev zavoda in vzdrževanje reda in discipline. Rezultati vselej dokazujejo, da je počutje osebja in obsojenih neprimerno boljše tam, kjer je pri delu več socioterapevtskih elementov.¹⁰

2.3. Organizacija dela v zaporu

Organizacijo dela v zaporu bi na kratko in shematsko lahko predstavili takole:

- a) Demokratizacija v ustanovi, horizontalna komunikacija
- b) Stiki z okoljem
  - a. Družina
  - b. Centri za socialno delo
  - c. Delovne organizacije (nekdanje in nove)
  - d. Izobraževalne organizacije

¹⁰ Presenetljiv podatek za leto 1980 je bil, da se **obsojenke** v ženskem zaporu na Igu počutijo bolje kot **osebje** v petih izmed preostalih osmih slovenskih zaporov! Podobno je veljalo za ocenjevanje pomoči (od 1 do 10), kakor jo občutijo obsojeni s strani osebja. Na Igu je bila pomoč ocenjena z 8, povprečje preostalih zavodov pa je bilo 3,3. Navedeno v viru pod t. 6: raziskava za leto 1980; str. 94.

- e. Zdravstvo (različne odvisnosti)
- f. Politika
- g. Mediji
- h. Mednarodni stiki

Iz te sheme so razvidna področja, v katera smo usmerjali prizadevanja za vključevanje obsojenih v prejšnje okolje po prestani kazni. Družina je (pri večini obsojenih) okolje, ki je lahko tudi kriminogeno in spodbuja kazniva ravnanja. Če družina ni kriminogena, je lahko podvržena nasilju obsojenega, pri čemer tudi viktimološka slika ni vselej enoznačna. V nekaterih primerih pa je družina dovolj dobra opora v rehabilitacijskem procesu in je sodelovanje potrebno. Centri za socialno delo so po zakonu zadolženi za reševanje vrste težav, v katere zaidejo posamezniki ali družine. Naloga zaporske socialne službe je bila vzpostaviti stike s pristojnimi centri in skupno reševati težave. Delovne organizacije so bile praviloma pripravljene zaposliti obsojene, če kaznivo dejanje ni bilo povezano prav z opravljanjem dela v njej. Obsojeni so tako ohranjali vsaj 8 ur na dan stik z zunanjim svetom in delovne sposobnosti. Če so bile pri obsojenih potrebne posebne intervencije zdravstvenih ustanov, česar ni bilo mogoče izvajati v zaporu (različne odvisnosti), smo organizirali tudi tovrsten tretma zunaj zapora. Pri določenih obsojencih smo na njihovo željo in našo spodbudo dovoljevali dopolnilno izobraževanje zunaj zapora.

Ne nazadnje je bilo treba spodbuditi medije k drugačnemu pisanju o kriminaliteti in ravnanju z delinkventi. Na podlagi nespornih uspehov pa je tudi politika sčasoma začela zagovarjati in tudi v praksi podpirati humanejši odnos do te populacije. V mednarodnih stikih smo opazili, da je slovenska penološka praksa, podprta z doktrino socioterapije, preseгла tuje modele zapora. Marsikje so imeli zapore odprtega tipa, a povsod je bila populacija skrbno izbrana in omejena po kriminoloških kriterijih. V primeru zapora na Igu je bilo 90 % obsojenih deležnih takega režima ne glede na kaznivo dejanje in dolžino kazni.

3. ZAČETEK KONCA

Uspešno delo z obsojenimi je teklo do leta 1991. Režim je ostajal odprt za veliko večino (približno 90 %) obsojenih. Zlorab praktično ni bilo. To leto se je zamenjalo vodstvo in začela se je nova praksa, ne čez noč, vseeno pa dovolj hitro, da se je v nekaj letih izgubila vsa dotedanja prednost demokratizacije zaporskega prostora.

3.1. Napačna predvidevanja

Služba za izvrševanje kazenskih sankcij pri ministrstvu za pravosodje, kjer so imeli tudi izkušnje s sodelovanjem v logaškem eksperimentu, je od začetne ideje do vpeljave drugačnega dela z obsojenimi v zaporu na Igu spremljala razvoj od-

nosov med zaposlenimi in obsojenimi, enako med zaposlenimi samimi. V procesu demokratizacije, kar je bistvo socioterapevtske usmeritve, določenih procesov nismo predvideli ali pa smo jih zmotno presojali.

Prvi primer, ki je presenetil vse zagovornike novega načina dela v zaporu, in enako zaposlene v službi za izvrševanje kazenskih sankcij na pravosodju kot supervizorje, je bilo nasprotovanje demokratizaciji, ki je spremljala začetek novega pristopa v letu 1975. Skupinsko delo, ki je bilo glavno vodilo nove prakse, je onemogočalo večino manipulacij in zlorab moči nad obsojenimi. Dogovori o ugodnostih so se sprejemali na sestankih obsojenih in osebja, po katerih se odločitve niso spreminjale. Nezadovoljstvo med nekaterimi delavci, vajenimi manipulacij, šikaniranja in ustvarjanja lastnih pravil, je naraščalo. Med tistimi, ki so se čutili prikrajšane, niso bile le tradicionalno oblastne strukture, kot je na primer pazniška. Upor proti novi vodji zapora je vodila oseba na mestu in z izobrazbo psihologa, priključilo pa se je še nekaj vodilnih oseb iz pazniške službe. S pomočjo supervizije se je konflikt rešil v dobro novih idej. Vodilni v uporabi, s katerim so skušali onemogočiti novo direktorico zapora, so odšli v pokoj ali pa sami poiskali nove službe. Ni bilo nobenih disciplinskih ukrepov. Predvidevalo se je, da je v zaporu ostala skupina delavcev, ki popolnoma podpirajo novo usmeritev.

Druga zmotna presoja se je nanašala na moč tradicije demokratičnega modela. Ko je v devetdesetih letih prišel čas zamenjave vodstva zaradi upokojitve, se je zdelo, da novo vodstvo ne more osamljeno pluti proti toku, ki gre močno in v pravo smer. Pokazalo pa se je, da za človeške odnose manj občutljiv posameznik v vlogi vodje dovolj hitro potegne za seboj nemajhen del osebja, ki se zlahka vživi v stare vloge oblasti in manipulacij.¹¹ Marsikdo je dotlej iz preračunljivosti igral drugačno vlogo, ki mu pa ni bila pisana na kožo. Ni ga tako močno motila, da bi se, tako kot nekateri najbolj izpostavljeni na začetku eksperimenta, odkrito uprl in potem poiskal drugo delo. Ko pa je prišla priložnost starega modela, se ni branil nove (pravzaprav stare prvotne) vloge.

S to drugo napačno presojo je povezan tudi problem supervizije. Ko je delo v zaporu že deset let teklo brez opaznih težav, se je dotlej redna supervizija umaknila. Tako ni bilo možnosti, da bi pravočasno začeli opozarjati na stranpoti.

3.2. Najbolj očitne spremembe v zaporu na Igu

V nekaj letih se je najprej poleg opaznega poslabšanja klime (prim. op.11) spremenil tudi zunanji videz zapora. Nameščene so bile varnostne kamere, na

¹¹ V raziskavi leta 1995 avtor ugotavlja, da se je približno 3 leta po menjavi vodstva zapor na Igu po socialni klimi izenačil z večino preostalih zaporov v Sloveniji. (Glej: Brinc, F: Družbeno vzdušje v zavodih za prestopanje kazni zapora v RS; Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani; 1995).

katere nihče niti pomislil ni v preteklih dvajsetih letih. Velika vhodna vrata, ki so bila čez dan vselej odprta, so se zaprla, obiskovalci pa so morali skozi varnostne sisteme za odkrivanje kovinskih predmetov. Že dlje časa tudi strokovnim delavcem (niti obiskovalcem obsojenih) ni dovoljeno imeti pri sebi mobilnih telefonov. Notranji prehodi, ki so bili včasih odprti, se zaklepajo. Pravosodne policistke so uniformirane, kar je bila pred tem izjema, kadar so spremljale obsojenke na sodišče, pa še v tistih primerih ne vedno.

Spremenil se je odnos do obsojenih v javnosti. Prevzeli so se slabi zgledi obveznega vklepanja obsojenih, kadar se pojavijo na sodišču, ne da bi za to obstajali varnostni razlogi.

Leta 2000 so obsojenke na Igu zaznavale najvišjo stopnjo nadzora med vsemi slovenskimi zapori.¹² Prav tako izrazito nizki sta bili oceni medsebojnih odnosov (obsojeni – osebje) in rehabilitacijske usmeritve.¹³ Tudi po oceni osebja so bile razmere slabe. Delavci zapora na Igu so zelo nizko ocenili pomoč obsojenim.¹⁴

V letu 2005 so se od 27 obsojenk na Igu le 4 odzvale na anketiranje. Raziskovalci so ocenili, da je negativen odnos do anketiranja v veliki meri pokazatelj nezadovoljstva z razmerami v zavodu.¹⁵

O splošnih razmerah v slovenskih zaporih in njihovem vodstvu na Ministrstvu za pravosodje še največ pove dejstvo, da se je zdajšnji direktor uprave za izvrševanje kazenskih sankcij kot prvi na tem mestu po letu 1980 odločil, da ne potrebujejo raziskave o družbenem vzdušju, ki se opravlja od tistega leta dalje vsakih pet let. Raziskava ponuja zelo natančen prikaz razmer v vseh slovenskih zaporih. Ker gre za dragoceno longitudinalno študijo, ki je izjema v svetu, se je Inštitut za kriminologijo odločil, da jo naredi na svoje stroške. Prvi rezultati kažejo na marsikaj spornega v mnogih zaporih, natančnejši podatki pa bodo po obdelavi že zbranih anket na voljo v letu 2018. Takrat bo tudi slika ženskega zapora še jasnejša.

Literatura:

Brinc, F.: *Družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora v RS*; Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, 1995.

Brinc, F.: *Družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora v RS*; Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, 2001.

---

¹² Brinc, F.: *Družbeno vzdušje v ZKPZ RS*; Inštitut za kriminologijo; 2001; str. 49.

¹³ Ib.: str. 53, 55.

¹⁴ Ib.: str. 65.

¹⁵ *Socialno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora leta 2005*; Inštitut za civilizacijo in kulturo; str. 30. (str. 263)

- Inštitut za civilizacijo in kulturo; Ljubljana, 2006: *Socialno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora leta, 2005*.
- Mlinarič, F.: *Socioterapevtska orientacija – perspektiva bodočega razvoja slovenskih kazenskih poboljševalnih zavodov in prevzgojnega doma*; Republiški sekretariat za pravosodje in upravo, Služba za izvrševanje kazenskih sankcij, 1984; ciklostil.
- Petrovec, D.: *Ideja in realnost socioterapevtske usmeritve*; raziskava Inštituta za kriminologijo, 1999.
- Šelih, A. (ur.), et al. *Kriminologija*. Ljubljana: IUS Software, GV založba: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 2015.
- Vodopivec, K.: *Ekperiment u Logatcu*; Savez društava defektologa Jugoslavije; Beograd, 1974.

Posebnosti zapora za ženske z vidika stikov z zunanjim svetom

1. UVOD

V prispevku najprej predstavim nekatera dozdajšnja spoznanja o dejavnikih, ki vplivajo na stike zaprtih žensk z zunanjim svetom, in sicer njihove spolne vloge, ekonomski položaj ter oddaljenost od doma v času prestajanja kazni. Na nekaterih mestih v prispevku primerjam ženske in moške, kar vselej ustvarja nevarnost za poustvarjanje in potrjevanje stereotipnih predstav o tem, kaj naj bo ali kaj naj bi bilo “žensko” in kaj “moško”. Z izpostavljenimi razlikami (ki vendarle obstajajo) ne mislim na razlike med “biološkima spoloma”¹, temveč na razlike, ki so realne posledice družbeno pogojenega »delanja spola«² (Antić Gaber, 2014).

Osebe pridejo na prestajanje kazni iz »kulture domačega sveta«, ki pomeni način življenja in nabor aktivnosti, ki so jim do vstopa v institucijo samoumevne oziroma vsakodnevne. Institucija te izvorne kulture ne nadomesti, temveč osebi onemogoči nekatere vedenjske priložnosti, s tem pa tudi vsaj deloma zavzemanje vlog, ki jih je imela oseba v svojem domačem okolju (Goffman, 1961). V tem smislu so zaprte osebe, ne glede na spol, podvržene podobni deprivaciji, vendar pa so, zlasti v kontekstu družine, na ženski spol pripeta drugačna družbena pričakovanja, norme in naloge. Gre za razlike, ki so rezultat spolne socializacije (Mallicoat, 2012) in zaradi katerih se zaprte ženske ob nastopu kazni soočijo s pomembnimi izgubami oziroma omejitvami pri uresničevanju nekaterih spolnih vlog, ki jih živijo pred prihodom v zapor.

Večina zaprtih žensk ima otroke (Newburn, 2007; Van Kempen in Krabbe, 2017), kar sicer velja tudi za zaprte moške, a je izkušnja omejitvev starševske vloge žensk med prestajanjem kazni drugačna. Pogosteje kot zaprti moški namreč zavzemajo vlogo primarne oziroma osrednje osebe, ki vzgaja otroke in skrbi zanje (Bauman, Salisbury, Van Voorhis, Wright, 2012; Grella, Messina, Saxena, 2014;

---

¹ Klasifikacija osebe (ob rojstvu) glede na nekatere njene fiziološke značilnosti, ki so bile po dogovoru v določeni zgodovinski točki v medicinskem diskurzu izbrane kot kazalci biološkega spola (Fausto-Sterling, 2014). Spol, določen na podlagi biološkega spola, ne odraža nujno tudi “družbenega spola” osebe, niti spola, s katerim se oseba identificira.

² S ponavljanjem dejanj, ki jih družba pripisuje enemu ali drugemu spolu, se pri osebi oblikuje “družbeni spol”, ki je torej družbeni konstrukt (Antić Gaber, 2014).

Davies, 2011; Carlen in Worall, 2004; Owen, Wells, Pollock, 2017), pogosteje kot moški so tudi edine skrbnice svojih otrok (Davies, 2011, Newburn, 2007) in manjkrat kot zaprti moški pričakujejo, da bodo njihovi partnerji poskrbeli za otroke v času njihovega prestajanja kazni (Carlen in Worall, 2004). Pogosto se soočajo tudi z drugimi skrbstvenimi in »gospodinjskimi« spolnimi vlogami. Pred nastopom kazni običajno skrbijo tudi za druge bližnje, na primer starše ali partnerje (Van Kempen in Krabbe, 2017; Davies, 2011), so primarne skrbnice ostarelih družinskih članov in so v vlogi osrednje osebe, ki vzdržuje dom oziroma gospodinjstvo (Davies, 2011).

Čas prestajanja kazni za ženske pomeni tudi soočanje z izgubami in spremembami pri uresničevanju opisanih spolnih vlog. Pogosteje kot pri moških prestajanje kazni ženske povzroči razhod družine (Davies, 2011). Manjšina otrok zaprtih žensk živi s svojimi očeti in morajo ob odhodu mame v zapor pogosteje kot v primerih, ko kazen prestaja oče, spremeniti bivališče (Owen et al., 2017; Davies, 2011). Zaradi ločitev od otrok in skrbi v zvezi s tem odhod v zapor ženskam povzroča več občutkov obupa (Mallicoat, 2012). Po prestani kazni pogosteje nadaljujejo vlogo primarne osebe, ki vzgaja in skrbi za otroke (Bauman et al., 2012), kar nakazuje, da se »breme« te vloge niti med prestajanjem kazni ne prenese na drugo osebo.

Omejitve pri uresničevanju spolnih vlog v času prestajanja kazni in soočanje z mogočimi posledicami za družinski kontekst, ki ga za ženske prinaša kazen zapora, vnašajo posebno dinamiko na področje njihovih stikov z zunanjim svetom. Njihove spolne vloge soustvarjajo želje oziroma pričakovanja po ohranjanju čim pogostejših in čim bolj kakovostnih stikov z bližnjimi.

V slovenskem zaporskem okolju so stiki zaprtih oseb z zunanjim svetom urejeni z Zakonom o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1). Zaprte osebe imajo pravico, da si z ožjimi družinskimi člani³ neomejeno dopisujejo (71. člen ZIKS-1), jih kličejo po telefonu (75. člen ZIKS-1) in prejmejo njihove obiske dvakrat tedensko po eno uro (73. člen ZIKS-1). Poleg pravic predpisi ponekod urejajo tudi dodatne možnosti za ohranjanje stikov zaprtih oseb s pomembnimi osebami. Slovenski predpisi denimo dopuščajo, da se zaprti osebi omogoči koriščenje ugodnosti v obliki podaljšanega obiska (77. člen ZIKS-1), ki sme trajati tudi do 24 ur (61. člen Pravilnika o izvrševanju kazni zapora, PIKZ) ali prostega izhoda iz zavoda, ki lahko traja do 53 ur (77. člen ZIKS-1) in ga oseba lahko koristi v domačem okolju.

³ Za ožje družinske člane se štejejo zakonec oziroma oseba, s katero živi v življenjski skupnosti, ki je izenačena z zakonsko zvezo, ali registrirani istospolni partnerski skupnosti, sorodnik v ravni črti, sorodnik v stranski črti do drugega kolena, posvojenec, posvojitelj, očim, mačeha, pastorek in pastorka (10. člen ZIKS-1). Z drugimi osebami si oseba na prestajanju kazni zapora sme dopisovati, če je to v skladu z osebnim načrtom (71. člen ZIKS-1), ki ga osebi pripravi osebje v zaporu (10. člen ZIKS-1).

Stiki z zunanjim svetom so v slovenskem zaporskem okolju torej tesno povezani s sistemom privilegijev. Z »uspešnim« sodelovanjem zaprte osebe v institucionalnem sistemu privilegijev (Goffman, 1961) si zaprta oseba pridobiva tudi boljše pogoje za ohranjanje stikov s pomembnimi osebami. Pridobitev ugodnosti prostega izhoda denimo pomeni daljši stik, ki se lahko odvija v domačem okolju, kjer ni drugih zaprtih oseb ali zaporskega osebja, dostopne so običajne dnevne aktivnosti, svojci (in druge osebe) pa niso podvrženi potovanju do zapora (kar je posebej izrazno, če gre za mlajše ali ostarele osebe ali osebe, ki imajo zadržke do vstopanja v zaporske prostore).

Grajenje sveta okrog privilegijev je sicer verjetno najpomembnejša značilnost kulture zaprtih (Goffman, 1961), ne glede na spol, vendar pa se ženske med prestajanjem kazni, upoštevajoč značilnosti spolnih vlog v njihovem družinskem kontekstu, verjetno soočajo s posebno napetostjo med zahtevami v domačem in tistimi v institucionalnem svetu. Ker institucija s sistemom privilegijev »ponuja« nagrade v zameno za ubogljivost (Goffman, 1961), pa je položaj žensk v družbi (in pričakovanja, ki iz tega izhajajo) verjetno toliko močnejši vzvod tudi za doseganje njihove podreditve pravilom znotraj institucije. V tem smislu je v zaporih za ženske toliko večja nevarnost, da se denimo družino in otroke uporablja kot vzvod za discipliniranje in nadzor nad zaprtimi ženskami (Carlen, 1985).

Ženske se, še izraziteje kot moški, soočajo še z nekaterimi dodatnimi ovirami pri ohranjanju stikov z zunanjim svetom, in sicer s slab(š)im ekonomskim položajem in (večjo) geografsko oddaljenostjo od doma v času prestajanja kazni.

Ekonomski položaj zaprte osebe običajno močno vpliva na njene možnosti za ohranjanje stikov z zunanjim svetom (denimo za telefoniranje iz zapora in sofinanciranja stroškov prihoda obiskovalcev), kar še posebej izrazito vpliva na zaprte ženske. V splošnem je namreč velik delež zaprtih žensk revnih (Carlen, 2003; Owen et al., 2017) in so, še bolj kot zaprti moški, izpostavljene ekonomski marginaliziranosti (PRI, 2013; Grella et al., 2014). Pred prihodom na prestajanje kazni pogosteje opravljajo slabše plačana delovna mesta (Bauman et al., 2012; Owen et al. 2017 po Blitz 2006; Flower, 2010), so pogosteje brezposelne (Knuuti 2010 po Jokinen, 2011; Owen et al. 2017 po Blitz, 2006; Flower, 2010) in so večkrat ekonomsko odvisne od drugih oseb (Jokinen, 2011).

Za zapore za ženske je značilno, da jih je manj, kot je zaporov za moške, in so torej slabše geografsko razpršeni. Posledično so ženske med prestajanjem kazni relativno daleč od doma (OZN, 2011), kar časovno, organizacijsko in tudi ekonomsko otežuje njihove stike z zunanjim svetom, denimo njihovo obiskovanje. Tudi ženske v Sloveniji prestajajo kazen zapora manj geografsko razpršeno kot moški. Zapor za ženske je namreč zgolj eden, in sicer Zavod za prestajanje kazni zapora

Ig (ZPKZ Ig)⁴, medtem ko se kazen zapora za moške izvršuje na več lokacijah, ki so razpršene na skupno sedmih geografskih področjih države.⁵

Področje stikov zaprtih žensk z njim pomembnimi osebami razkriva različne spolno-zaznamovane posebnosti izkušnje kazni zapora za ženske. Opisane in tudi druge manifestacije spolnih vlog žensk v kontekstu zapora (o drugih na primer Gilfus, 2002; Gartner in Kruttschnitt, 2003; EC, 2005; Salisbury et al., 2007) pa povzročajo, da je zapor za ženske na drugačne načine škodljiv, kot je za moške (Davies, 2011).

2. METODA

2.1. Problem in cilji

Zanimalo me je področje stikov zaprtih žensk z zunanjim svetom v Sloveniji, in sicer:

- kakšne so njihove spolne vloge v družinskem kontekstu;
- kakšen je njihov ekonomski položaj;
- kakšne so značilnosti njihovega ohranjanja stikov z bližnjimi.

2.2. Podatki

Uporabila sem mešan metodološki pristop s štirimi metodami pridobivanja podatkov: tri kvantitativne (analiza podatkov iz letnih poročil Uprave Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij – URSIKS, analiza osebnih spisov zaprtih žensk, anketa med zaprtimi ženskami) in eno kvalitativno (fokusne skupine z zaprtimi ženskami). Podatke letnih poročil URSIKS sem pridobila za časovno obdobje od vključno leta 2005 do vključno leta 2015, pri čemer sem za zbiranje podatkov uporabila vnaprej pripravljen kontrolni list (tematski seznam zelenih podatkov). Fokusne skupine, anketo in analizo osebnih spisov sem izvedla v ZPKZ Ig. Pri anketi sem uporabila anonimen anketni vprašalnik z vprašanji zaprtega tipa. Analizo osebnih spisov sem opravila z vnaprej pripravljenim kontrolnim listom, podatke pa sem zbirala neposredno iz osebnih spisov žensk na prestajanju kazni zapora.

Vzorec analize letnih poročil so bile vse zaprte ženske, ki so kazen zapora prestajale v obdobju od 1. 1. 2005 do 31. 12. 2015. Vzorec žensk, ki so sodelovale pri

⁴ Navodilo o razporejanju in pošiljanju obsojencev na prestajanje kazni zapora v zavode za prestajanje kazni zapora. *Uradni list RS*, št. 78/00, 44/03, 86/04, 127/06, 7/07, 112/07, 25/08, 121/08, 66/09, 34/10, 10/11 in 88/13.

⁵ ZPKZ Maribor in oddelka Murska Sobota in Rogoza, ZPKZ Dob pri Mirni z dvema oddelkoma na isti lokaciji, ZPKZ Koper in Oddelek Nova Gorica, ZPMZK Celje, ZPKZ Ljubljana in oddelka: Novo mesto in Ig.

fokusnih skupinah, je bil namenski in je obsegal 17 udeleženk (približno 22 % vseh takrat zaprtih), ki so v obdobju pridobivanja podatkov prestajale kazen v ZPKZ Ig. V anketi je sodelovalo 23 udeleženk (30 %), ki so v času opravljanja ankete prestajale kazen zapora v ZPKZ Ig. Analiza osebnih spisov je obsegala spise vseh (76) zaprtih žensk, ki so na dan analize prestajale kazen zapora v ZPKZ Ig.

Podatke, pridobljene s kvantitativnimi metodami, sem obdelala s preprostimi postopki, zlasti z uporabo rangiranja, seštevanja in izračuna deležev. Podatke, pridobljene s fokusnimi skupinami (dobesedni prepisi posnetih srečanj), sem obdelala z odprtim kodiranjem. Zbrane podatke vseh štirih metod sem integrirala, nato pa oblikovala besedilo, v katerem se ugotovitve posameznih metod medsebojno osvetljujejo.

Predstavljena analiza je del širše raziskave, ki sem jo opravljala v okviru doktorske naloge. Za raziskovanje v okviru URSIKS je soglasje izdal Generalni urad URSIKS. Ker so bili nekateri deli raziskave posebej občutljivi, sem predhodno pripravila načrt zagotavljanja etičnih standardov in ga skupaj s prošnjo za etično presojo raziskave posredovala Komisiji za etiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ki je ocenila, da načrt raziskave ustreza etičnim merilom in standardom.

3. REZULTATI

3.1. Ekonomski položaj zaprtih žensk

Iz analize osebnih spisov zaprtih žensk izhaja, da je bila večina (68 %) žensk pred nastopom kazni brez lastnega in zanesljivega vira prihodkov (plača ali pokojnina). Več kot četrtina (27 %) jih je bila ob nastopu kazni brez pridobljenega poklica. Nekatere so imele dokončano zgolj osnovnošolsko izobrazbo (15 %), nekatere pa niso imele niti osnovnošolske izobrazbe (12 %). Iz ankete izhaja, da se je skoraj polovica (48 %) od udeleženk na prostosti že kdaj soočala z revščino ali večjim pomanjkanjem denarja. Skoraj petina (17 %) anketiranih je že kdaj bila brez doma, enak delež pa jih je bil brez doma tudi v času prestajanja kazni. Iz ankete izhaja, da je bila v času prestajanja kazni približno polovica (52 %) finančno odvisnih od drugih oseb.

Iz letnih poročil URSIKS izhaja, da skoraj polovici (46 %) od žensk, ki so v raziskanem obdobju začele prestajati kazen, zavod ni zagotovil dela po nastopu kazni. Zgolj ena ženska je bila v analiziranem enajstletnem obdobju vključena v redno izobraževanje, zgolj 5 % jih je bilo vključenih v kakšno od oblik formalnega izobraževanja. Niti ena od zaprtih žensk ni bila vključena v delovno terapijo. Ob odpustu s prestajanja kazni je imelo zaposlitev zagotovljeno zgolj 19 % zaprtih žensk.

Analiza podatkov iz letnih poročil URSIKS kaže, da so imele ženske med prestajanjem kazni zapora slabše možnosti kot moški za vključevanje v izobraževanje in delo. Delež moških, ki jim zavod po nastopu kazni ni zagotovil dela, je bil za 14 odstotnih točk nižji od deleža žensk brez zagotavljenega dela po nastopu kazni. Stopnja vključenosti moških v redno izobraževanje ali delovno terapijo je bila med moškimi približno desetkrat višja. V delovno terapijo ali formalno izobraževanje znotraj zavoda je bilo vključenih za 12 odstotnih točk več moških kot žensk. Delež moških, ki so imeli urejeno zaposlitev ob odpustu, je bil za 10 odstotnih točk višji kot delež žensk z urejeno zaposlitvijo ob odpustu.

Večina anketiranih (74 %) zaradi pomanjkanja denarja ni imela toliko obiskov, kot bi želela. Približno petina (19 %) od tistih anketiranih, ki so izhode že koristile, so se zaradi pomanjkanja denarja že kdaj odpovedale možnosti prostega izhoda. Večina (83 %) anketiranih zaradi pomanjkanja denarja med prestajanjem kazni ni telefonirala toliko, kot bi želela.

3.2. Vloge v družinskem kontekstu

Večina (83 %) anketiranih zaprtih žensk je bila osrednjih skrbnic gospodinjstva, v katerem so živele pred nastopom kazni. Večina (89 %) od anketiranih, ki so imele še odvisne otroke, so bile tudi njihove osrednje skrbnice, otroci približno polovice (54 %) anketiranih žensk pa so po njihovem odhodu v zapor zamenjali bivališče. Iz analize osebnih spisov izhaja, da je večina (75 %) zaprtih žensk imela vsaj enega otroka, približno tretjina pa vsaj enega mladoletnega otroka.

Udeleženske fokusnih skupin so v zvezi s starševstvom sporočale različne oblike skrbi in stisk. Iz njihovih pripovedi izhajajo občutki nemoči v zvezi z vzgajanjem otrok (*»ne vzgajaš več ti, ampak ena druga oseba«*, *»od tu notri ne morem nič«*, *»samo trpim, a bo tista sobota, da se bo gospod usmilu in jih pripeljal na obisk«*, *»se mi niti zjokat ne more, ker takrat ni telefonov«*) in s tem povezana slaba vest zaradi opustitve starševske vloge (*»bo dal vse to skozi brez mene«*, *»otroka smo u bistvu zapustil«*) ter občutki, da so otroci zaradi njihove kazni v slabših življenjskih pogojih (*»kriva sem, da sta na hitro odrasla«*, *»ma po eni strani občutek, da ga je mama zapustila«*).

3.3. Uresničevanje stikov z bližnjimi

Več kot petini (22 %) anketiranih je bil obisk v zavodu že kdaj zavrnjen, ker je primanjkovalo prostora v sobi za obiske. Iz analize letnih poročil izhaja, da ženskam med prestajanjem kazni ni omogočena ugodnost »nočitve« (podaljšanega, 24-urnega obiska brez nadzora). Nekateri moški to možnost imajo.⁶

⁶ Ta ugodnost je dostopna zgolj v Zavodu za prestajanje kazni zapora Dob pri Mirni.

Večina anketiranih (61 %) je sporočala, da med prestajanjem kazni nimajo dovolj zasebnosti med telefoniranjem, ker jih motijo druge zaprte osebe. Iz enakega razloga večina (74 %) anketiranih ni imela dovolj zasebnosti med obiski.

Na pomanjkanje zasebnosti med telefoniranjem in obiski so opozorile tudi udeleženke fokusnih skupin (*»se ne morš zjokat, se zdret, ker moraš pazit kdo bo šel mimo«, »to vsi na ušesa vlečejo«*), pri tem pa izpostavile, da je vdor v zasebnost nemalokrat tudi povod za medosebno nasilje. Podatki o partnerjih in otrocih, ki jih obiskujejo ali so v drugih stikih z njimi, se med njimi, kot so izpostavljale na fokusnih skupinah, uporablja tudi na polju medosebnega nasilja (*»ne bom tebe udarila, jz bom dala tvojo hčerko poiskat«, »vidte, to je zasebnost na obiskih, da ti pride ena pa reče, da bi ti deca prevzela«*), kar jih morda odvrča od želje po sprejemanju obiskov.

S stiki z zunanjim svetom je močno povezano tudi nasilje med zaprtimi ženskami. Udeleženke fokusnih skupin so izpostavljale, da se glede medosebnega nasilja ne želijo obračati na zaposlene, ker bi to lahko ogrozilo njihove možnosti za pridobitev ali ohranitev ugodnosti in drugih privilegijev (*»če greš tožit, boš pa pri pedagogu slaba«, »če greš tožit, boš tepen, pa še uničle te bojo, pa še ob režim boš«, »meni, ko se mi gre za režim, se moram absolutno prilagajat in bit tiho«*), zato se izogibajo konfliktom, tudi takrat, ko bi bile same zgolj priče.

Obenem pa iz ankete izhaja, da je najpogostejši razlog za nasilje med njimi prav ljubosumje zaradi ugodnosti, najpogostejši odziv na pridobljeno ugodnost pa poskusi drugih, da oseba to ugodnost izgubi. Te ugotovitve kažejo na nesolidarnostne odnose med njimi, ki pa so, zaradi poskusov onemogočanja ugodnosti, hkrati tudi ovira na poti do njihovega pridobivanja (s tem pa tudi ovira na poti do stikov z bližnjimi).

Udeleženke so sporočale, da je omejen dostop do dela (ki pa je sredstvo za omogočanje stikov) polje, na katerem vznika nasilje med zaprtimi. Opisovale so primer organiziranega prikazovanja slabega dela ene od zaprtih in ji tako *»uredile«*, da je bila z dela izključena (*»so me žezele tako daleč spravit, da se bom tu tako zadolžila, da ne bom mela niti za kadit«*). Med njimi se je razvil subkulturni svet pridobivanja ekonomskega kapitala, v obliki preprodavanja (večinoma psihiatričnih zdravil) in zadolževanja. Podobno osvetljujejo tudi rezultati ankete. Skoraj petina (17 %) anketiranih je že kdaj prodala svoja psihiatrična zdravila, več kot tretjina (39 %) pa si je že kdaj sposodila denar od drugih zaprtih. Nevračanje izposojenega je bilo v anketi eden od najpogosteje izpostavljenih razlogov za nasilje med njimi, poleg tega pa tudi preprodaja (psihiatričnih zdravil), kraje in izsiljevanje za denar.

Glede medosebnega nasilja so udeleženke fokusnih skupin sporočale predvsem, da ga zavod ne zaznava (*»zavod ful stvari ne ve«*), razpolaga s površinskim in nerealnim vpogledom v odnose in psihično nasilje med njimi (*»če bi mi zdejal ena*

žugala s prstom, sem ji ga pripravljena zlomit, ampak če bi se to zgodil, ne bi ble kaznovane tiste, ki so mi žugale en let, kaznovano bi bla jz«), posledično pa nasilja ne preprečuje oziroma ustavlja (»ene pa niso kaznovane, ker imajo veze pa se znajo lepo smejat«).

4. RAZPRAVA

Rezultati kažejo, da se tudi zaprte ženske v Sloveniji tako ob prihodu v zapor kot med prestajanjem kazni soočajo s slabim ekonomskim položajem, kar negativno vpliva na njihove možnosti za ohranjanje stikov (izhodov, obiskov in telefoniranja) in jih nemalokrat postavlja tudi v finančno odvisen položaj.

Tudi zaprte ženske v Sloveniji se soočajo s spolno zaznamovanimi vlogami v družini, saj so večinoma pred nastopom kazni vpete v osrednje skrbstvene vloge v družinskem kontekstu. Pogosto so pred nastopom kazni v osrednji starševski vlogi pa tudi v vlogi skrbnic drugih oseb in osrednjih skrbnic gospodinjstva. V času prestajanja kazni se soočajo s spremembami v družini, ki so posledica njihovega odhoda na prestajanje kazni (menjava bivališč otrok, izguba lastnega doma), s tem povezano pa tudi z občutki nemoči in občutki krivde pri uresničevanju starševske vloge.

Posebna napetost, ki se ustvarja med pritiski po ohranjanju spolnih vlog v družini ter ovirami, ki jih za ohranjanje stikov postavljata njihova oddaljenost od doma in slab ekonomski položaj, tudi med ženskami v slovenskem zaporskem okolju ustvarja pogoje, v katerih so posebej motivirane za pridobivanje ugodnosti in drugih privilegijev (s katerimi bi ustvarile tudi boljše pogoje za uresničevanje stikov), in torej posebej motivirane za izkazovanje konformnosti do zaporskih pravil.

Rezultati analize pa so pokazali tudi nekatere nove vidike napetosti med željo in potrebami po stikih ter ovirami na poti do njih. Zaprte ženske imajo med prestajanjem kazni močno oviran dostop do dela in izobraževanja, kar pogloblja njihov že tako slab ekonomski položaj in jih postavlja v neenakopraven položaj v primerjavi z zaprtimi moškimi, ter prispeva k pojavljanju nedovoljenih oblik pridobivanja ekonomskega kapitala (preprodaje in zadolževanje med zaprtimi), s tem pa konfliktnim in nasilnim odnosom.

Zaprte ženske v Sloveniji se soočajo še z drugimi dodatnimi ovirami za ohranjanje stikov z zunanjim svetom. Nimajo možnosti koriščenja stika v obliki nočitve bližnjih, soočajo se s pomanjkanjem prostora, da bi se uresničili vsi obiski (kar je posebej problematično, upoštevajoč, da imajo zaradi pomanjkanja ekonomskih sredstev že tako manj obiskov), predvsem pa jim ni zagotovljena dovoljšna zasebnost med stiki (obiski in telefoni).

Njihova pot do privilegijev deluje bistveno bolj zapleteno od golega izkazovanja ubogljivosti do zaporskih pravil – tesno je prepletena s tekmovalnimi odnosi in

bojem za omejene vire (delo ter prostori in zasebnost za obiske in telefoniranje), ki porajajo nasilje med njimi. Ljubosumje zaradi pridobljenih privilegijev in s tem povezani poskusi drugih, da bi privilegije izgubile, so pomembni povodi nasilja med njimi, kar še dodatno zapleta navidezno preproste poti do pridobivanja in ohranjanja privilegijev. Ob takšni dinamiki se kot še posebej pomembna kažeeta vloga zavoda pri omogočanju dostopa do virov (dela, zasebnosti, prostorov), pa tudi njegova sposobnost, da prepoznava in naslavlja (nasilne) odnose med zaprtimi – ki pa so jo sodelujoče zaprte ženske doživljale kot nezadostno. Rezultati kažejo tudi na nujnost ponovne ocene ustreznosti umeščanja področja stikov v polje sistema ugodnosti.

5. SKLEP

Nekatere države so kot odziv na posebnosti izkušnje kazni zapora za ženske že razvile posebne pristope, tudi t. i. gender-responsive programe (o tovrstnih programih na primer Carlen, 2002, Snider, 2008 po Bloom, 2000; Owen et al., 2017; Gobell, Blanchette in Stewart, 2016; Davies, 2011). Slovenija tovrstnih programov (še) nima, zdi pa se, da mora poskrbeti tudi za nekatere predhodne korake.

Rezultati kažejo, da slovenski zaporski sistem na nekaterih temeljnih področjih še ne uresničuje načela nediskriminacije, ki se v praksi lahko dosega samo tako, imajo ženske v zaporih enakopraven dostop do vseh storitev in pravic, kot jih imajo zaprti moški (OZN, 2013). Zaprte ženske so v Sloveniji v neenakopravnem položaju, saj je izvrševanje kazni zanje manj geografsko razpršeno, imajo v primerjavi z moškimi slabši dostop do izobraževanja in dela v času prestajanja kazni in jim ni omogočen daljši obisk v obliki nočitve bližnjih.

Obenem se mora slovenski zaporski sistem osredotočiti na zagotavljanje zadostnih pogojev za izvrševanje stikov (prostori, zasebnost, pritegovanje bližnjih) in s tem zaprtim ženskam omogočati uresničevanje pravice do družinskega življenja. Bistven del te pravice je prav *pomoč* zaporskega sistema pri ohranjanju stikov z bližnjimi (Cvikl in Ambrož, 2017).

Šele s temi ukrepi bodo ustvarjeni temelji za morebitno prihodnje oblikovanje programov, ki bodo naslavljali spolno zaznamovane posebnosti izkušnje kazni zapora za ženske. Ob tem je koristno misliti tudi na mnoga tveganja, ki jih poleg mnogih očitnih prednosti tovrstni programi lahko prinašajo. S postmodernističnim premikom v »čarovnijo programov« (Carlen in Worall, 2004) se je namreč pokazalo, da tovrstni programi pogosto naslavlja »potrebe« žensk na način, da se jih razume kot njim lastne individualne potrebe, manj pa kot potrebe, ki izhajajo iz družbenih okoliščin, pričakovanj in norm, ki so pripete na ženski spol (Carlen in Worall, 2004 po Hudson, 2002). Ta prispevek ponazarja, kako posebnosti izkušnje zapora za ženske z vidika njihovih stikov s pomembnimi osebami izhajajo

iz seštevka družbeno ustvarjenih ovir in pritiskov, zato jih je treba kot take, torej družbeno ustvarjene, tudi nasloviti. Ob tem se zdi posebej pomembno kritično presoditi smiselnost in ustreznost umeščanja možnosti za stike z zunanjim svetom v kontekst sistema privilegijev znotraj zapora.

Posebno tveganje pri ustvarjanju »ženskih« programov predstavlja tudi njihov potencial, da se z naslavljanjem »ženskih« potreb ohranjajo in poglobljajo obstoječi stereotipi o ženskah (Currie, 2012). Zgodovina zapiranja žensk kaže, da je zapor vselej poustvarjal neenaka razmerja med spoli (Bosworth, 2000), s tem pa reproduciral patriarhalne »pridobitve« (Kanduč, 2001 po Bosworth, 2000), kar bi veljalo v prihodnje aktivno preprečevati.

Maver in Martinjak sta leta 2013 glede slovenskega zaporskega okolja denimo kritično opozorili, da z naborom »tipično ženskih« oblik dela (kuhanje, likanje, šivanje, pranje) zapor lahko nadalje krepi tradicionalne spolne vloge. Leto kasneje sem sama ugotavljala, da ženske v zaporu na Igu opravljajo dela v kuhinji in pralnici, sodelujejo pri skrbi za zavodske prostore in okolico, večji delež pa jih delo opravlja v javnem gospodarskem zavodu, kjer opravljajo predvsem lažja fizična in nemalokrat monotona dela, ki pogosto ne omogočajo poklicnega uveljavljanja ali praktičnega usposabljanja (Tadič, 2014).

Rezultati te analize kažejo, da dostop do dela za zaprte ženske pomeni tudi pridobivanje finančnih virov za ohranjanje stikov z bližnjimi. »Ženski zaporski program« bi torej moral za osnovo postaviti ukrepe za izboljšanje njihovega dostopa do dela, pri tem upoštevati spoznanja o dinamiki konstrukcije družbenega spola in tveganj za njegovo poglobljanje z izborom »ženskih« del, nato pa z enako previdnostjo nadaljevati tudi pripravo drugih ukrepov in vsebin, ki naslavlajo posebnosti izkušnje kazni zapora žensk v Sloveniji.

Literatura

- Antić Gaber, M. (2014). Biološki/ družbeni spol ali kako misliti razmerja socialnega, kulturnega in biološkega. V: Fausto-Sterling, A. *Biološki/ družbeni spol*. Krtina.
- Bauman, A., Salisbury, E.J., Van Voorhis, P. in Wright, E.M. (2012). Gender-Responsive Lessons Learned and Policy Implications for Women in Prison: A Review. V: *Criminal Justice and Behavior*. 39(12). 1612–1632.
- Bosworth, M. (2000). Confining femininity: A history of gender, power and imprisonment. V: *Theoretical Criminology*. 4(3). 265–284.
- Carlen, P. et al. (1985). *Criminal Women*. Polity
- Carlen, P. (2003). *Reforming Women's Imprisonment: Models of Change and Cross-National Issues*. Institute for Advanced Studies.
- Carlen, P. in Worall, A. (2004). *Analysing Women's Imprisonment*. Willan.
- Currie, B. (2012). Women in Prison: A Forgotten Population. V: *Internet Journal of Criminology*. 2045–6743.

- Cvikl, L. in Ambrož, M. (2017). *Pravice v zaporu: pregled in ovrednotenje sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice*. Pravna fakulteta v Ljubljani in Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Davies, P. (2011). *Gender, Crime and Victimization*. Sage.
- Gartner, R. in Kruttschnitt, C. (2003). Women's Imprisonment. V: *Crime and Justice*. 30. 1–81.
- Gilfus, M.E. (2002). *Women's Experiences of Abuse as a Risk Factor for Incarceration*. National Resource Center on Domestic Violence.
- Goffman, E. (1961). *Asylums. Essays on Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Anchor Books.
- Grella, C.E., Messina, N.P. in Saxena, P. (2014). Who Benefits From Gender- Responsive Treatment?: Accounting for Abuse History on Longitudinal Outcomes for Women in Prison. V: *Criminal Justice and Behavior*. 41(417). 417–432.
- Jokinen, A. (2011). *Female prisoners in Finland and Scandinavia – A Literature Review*. Heuni.
- Kanduč, Z. (2001). Ženske, agresija, zapori – kriminološki in viktimološki vidiki. V: *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*. 52(4). 314–327.
- Mallicoat, L. (2012). *Women and crime*. Sage.
- Maver Z., D. in Martinjak, N. (2013). Criminality of Women in Slovenia. V: *Aggression and Violent Behaviour*. 18(1). 147–151.
- Navodilo o razporejanju in pošiljanju obsojencev na prestajanje kazni zapora v zavode za prestajanje kazni zapora. *Uradni list RS*, št. 78/00, 44/03, 86/04, 127/06, 7/07, 112/07, 25/08, 121/08, 66/09, 34/10, 10/11 in 88/13.
- Newburn, T. (2007). *Criminology*. Willan.
- Owen, B., Wells, J. in Pollock, J. (2017). *In search of safety: confronting inequality in women's imprisonment*. University of California Press.
- Organizacija združenih narodov – OZN. (2011). *Resolucija 65/229 – Pravila o ravnanju z ženskami v zaporu (Bangkoška pravila)*.
- Organizacija združenih narodov – OZN. (2013). *Resolucija 58/183*.
- Pravilnik o izvrševanju kazni zapora. *Uradni list RS*, št. 42/16.
- Prison Reform International – PRI. (2013). *Guidance document on the United Nations Rules on the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (The Bangkok Rules)*.
- Salisbury, E.J., Van Voorhis, P. in Wright, E.M. (2007). Predicting the Prison Misconducts of Women Offenders: The Importance of Gender-Responsive Needs. V: *Journal of Contemporary Criminal Justice*. 23(4). 310–340.
- Snider, L. (2008). Constituting the punishable woman: atavistic man incarcerates postmodern woman. V: Evans, K. in Jamieson, J. *Gender and Crime: A Reader*. Open University Press.
- Tadič, D. (2014). Kaznovanje žensk v Sloveniji. V: *15. slovenski dnevi varstvoslovja, zbornik prispevkov*. Fakulteta za varnostne vede.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij – URSIKS. (2006- 2016). Letna poročila za leta 2005 do 2015. Pridobljeno na http://www.mp.gov.si/si/o_ministrstvu/ursiks_organ_v_sestavi.
- Van Kempen, P.T. in Krabbe, M. (2017). *Women in Prison. The Bangkok Rules and Beyond*. Intersentia.
- Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1). *Uradni list RS*, št. 110/06 – uradno prečiščeno besedilo, 76/08, 40/09, 9/11 – ZP-1G, 96/12 – ZPIZ-2, 109/12 in 54/15.

Materinstvo in zapor

1. UVOD

Večina študij in objav, ki obravnavajo povezanost med materinstvom in zapornom, poudarja pomen, ki ga tej temi daje hitro večanje števila žensk, ki so zaradi različnih kaznivih dejanj obsojene na zaporno kazen. Tudi sorazmerno številne študije, ki opisujejo in proučujejo odnos do materinstva zapornic, najbolj značilno prikazan z zakoni, ki določajo možnosti skupnega bivanja mater in otrok v penalnih institucijah ter s pravili o izvajanju stikov obsojenih mater z njihovimi otroki, izpostavljajo dejstvo, da je velik del žensk v zaporih v obdobju aktivnega materinstva, kar je potrebno upoštevati tudi v zelo konkretnih organizacijskih, prostorskih in programskih usmeritvah glede življenja in bivanja zapornic. Večanje števila žensk, obsojenih na zaporno kazen, je opazno tudi pri nas. Petrovec navaja skoraj petdesetodstotno rast tega števila v (edinem) ženskem zavodu za prestajanje zaporne kazni (ZPKZ Ig) v obdobju med 2010 in 2015 (Petrovec, 2016), Barbara Ivačič pa v svojem magistrskem delu (Ivačič, 2016) navaja podvojitev števila na zaporno kazen obsojenih žensk v zadnjih desetih letih v Sloveniji.

Razen organizacijskih in pravnih vprašanj, povezanih s to temo, pa so pomembne tudi povezave med zapornom in materinstvom iz socialnih in psiholoških razlogov.

S stališča svoje stroke vidim odločilen pomen dobrega poznavanja te problematike tudi s te strani. V tej se povezujejo teme duševnega zdravlja mater in otrok ter optimalna prognoza zdravega razvoja otrok obsojenih mater. Sodobna znanost namreč vedno bolj pozna povezavo zgodnjih izkušenj s procesom oblikovanja otrokove osebnosti. Nevroznanost združuje nova znanja v teoriji navezave: v prvih dveh letih in še malo dalj se strukturirajo otrokovi možgani pod vplivom spodbud (ali pomanjkanja teh) s strani osebe, ki skrbi za otrokovo preživetje. V možganih otroka se vzpostavljajo nevronske povezave, ki za vedno aktivirajo njegove čustvene potenciale, sposobnost navezovanja v pomembne odnose, občutje lastne vrednosti, zaupanje v ljudi in zmožnosti za obvladovanje stresa. Pogoj za to je neposredna bližina in ustrezen odziv ter ravnanje osebe, ki otrokove potrebe zaznava, jih prepoznava, se jim prilagaja in mu jih izpolnjuje. To je ključno obdobje, v katerem začne otrok razvijati t.i. varno navezanost, ta pa mu omogoča, da se razvije v socialno bitje, ki ne zna le delati, ampak tudi ljubiti (kar je celo po

Freudu oboje bistveni sestavni del zrele osebnosti). Utrjevanje in ponavljanje dobrih izkušenj v diadi – odnosu dveh bitij, ki sta drug drugemu pomembna – omogoča aktivacijo možganov, ki usposobi človeka, da bo razumel in čutil, pa tudi dajal in gradil ne le za svoje preživetje, ampak tudi na polju medosebnih odnosov in ustvarjalnosti. Tako je bližina, dostopnost in ravnanje osebe, ki za otroka skrbi v njegovem najbolj zgodnjem obdobju, pravzaprav zelo konkretna, prav biološka osnova človekovega učenja in vedenja v medosebnih odnosih in čustvovanju.

Po drugi strani pa je materinstvo izjemno abstrakten pojem, v katerem se vrednote sociokulturnega okolja prepletajo z najbolj intimnim pojmovanjem in izkušnjami posameznika, ki mu tudi – vsakomur na svoj način – lahko določajo življenje. Izraža se v simboliki, umetnosti, veri, zelo jasno in na različne načine tudi obvezujoče pa s pričakovanji glede vedenja, povezanega z vlogo v družini, ki ga človeku določata družba in socialno okolje. Družinske vloge, vključno z vlogo matere, se spreminjajo hkrati s spremembami, ki jih v življenje ljudi in njihovo družinsko dinamiko prinaša čas (Tomori, 1994). Absolutnost in že nekakšna svetost pojma materinstva še posebno pomembno vpliva na samopodobo ženske, ki ji odnos do svojih otrok določa tudi raven samospoštovanja. Vsak odmik od (idealizirane) podobe materinstva je lahko resna grožnja njemu občutku lastne vrednosti. Predstava o lastni materi in njena internalizirana podoba pa vplivata pri otroku tudi na njegovo samovrednotenje. Mati, ki svoje vloge (oziroma otrokove predstave o njej) ne izpolnjuje, mu vzbuja in krepi dvome o lastni vrednosti lahko še takrat, ko od nje že davno ni več neposredno odvisen. Otrok svojo mater oziroma osebo, od katere je v začetnem obdobju svojega življenja povsem odvisen, ponotranji, saj je ona prva predstava o svetu, sprejemanje z njene strani pa mu kaže, kako je sprejet v svetu, v katerega vstopa. S pomembnimi spremembami v življenju družin dobiva pojem matere bolj človeško in stvarno podobo zelo počasi in postopoma. Razpon ustvarjalnosti in življenjskih motivacij tudi zunaj družine, zdrava samozavest pri usklajevanju osebnih potreb s potrebami družine, prilagajanje, ki ni podrejanje, empatija, ki je iskrena, in dajanje, ki ni žrtvovanje – vse to materinske vloge ne omejuje, ampak daje tako hčeram kot sinovom sodobne matere smiselne življenjske usmeritve.

2. ZAPOR IN MATERINSTVO

Zapor in materinstvo sta si že v svoji osnovi v velikem neskladju (Ivačič, 2016). Prestajanje zaporne kazni pomeni izključenost iz naravnih socialnih dogajanj, izgubo individualnosti ali vsaj močno zmanjšane možnosti za izražanje svoje osebne avtentičnosti. Zapor prinaša pravila, ki jih zahteva skupnost,

ki si je posameznik ni imel možnosti izbrati sam in njenih omejitev ni mogel prilagoditi svoji naravi. Določa hierarhijo moči v novi, vsiljeni socialni mreži, ki jo oblikujejo neke prav posebne vrednote. Ob vsem tem pa je prestajanje kazni zapora povezano tudi z izgubo vseh pomembnih bližin. Oznaki »kriv« in »slab«, ki ju prinaša že dejstvo zaporne kazni, lahko vzbujata jezo in upor, pa tudi nadomestno kompenzacije z »dobroto«, ki ni nikomur zares v korist. V zaporu lahko postane materinstvo vir občutkov krivde, možnost samotolažbe ali tudi način uveljavitve, celo manipulacije v umiku pred pritiski zapora, podoba, ki zahteva spoštovanje, še največkrat pa preplavljenost z zaskrbljenostjo za otroke »tam zunaj«.

Zapor običajno globlje vpliva na materinstvo kot na očetovstvo, tako s stališča samopodobe ženske oziroma moškega kot s strani družbenih predstav in pričakovanj. Ženske se zaradi neizpolnjevanja svoje starševske vloge v času prestajanja kazni zapora tudi bolj pogosto samoobtožujejo. In čeprav tudi moški v času bivanja v zaporu ne morejo v zadostni (in tudi zaželeni) meri izpolnjevati vseh pomembnih vsebin očetovstva, so tako terapevtski kot preventivni programi, povezani s starševstvom, tam, kjer po svetu pač so, organizirani pravzaprav le v »ženskih« zaporih. Takšni programi, ki jih v penalnih ustanovah največkrat izvajajo v skupinskem okviru in bolj na ravni svetovanja, so lahko zares učinkoviti le, če jih je mogoče – vsaj za posebno rizične in zares motivirane obsojenke – dopolniti z individualno usmerjeno strokovno pomočjo zapornicam.

3. KAPACITETE ZA STARŠEVSTVO

Kapacitete za starševstvo vključujejo različne osebnostne značilnosti in sposobnosti starša. Med njimi so najpomembnejše tiste lastnosti in potenciali, ki so povezani s sposobnostjo empatije, zmožnostjo zaznavanja in prepoznavanja čustvenega stanja in potreb druge osebe, pripravljenostjo za upoštevanje teh potreb ter za prilagajanje svojih lastnih potreb drugemu. Starševske kapacitete vključujejo vsaj osnovna znanja o razvoju otroka in o tistih psiholoških značilnostih, ki v posameznih razvojnih obdobjih otroka določajo posebnosti vzgoje in varnosti, ki jih mora zagotavljati odrasla oseba, ki je za otroka dolžna skrbeti. Sestavni deli starševskih kapacitet so torej tesno povezani z že kar zanesljivo osebnostno zrelostjo starša in v mnogočem izhajajo iz človekovih lastnih izkušenj iz časa odraščanja.

Številne ženske, ki prestajajo zaporno kazen, so preživljale tako ali drugače travmatsko otroštvo in mladost. Mnoge so bile zlorabljane na različne načine, globoko prikrajšane, čustveno in vzgojno zanemarjene. Iz svojih izvornih disfunkcionalnih družin nosijo v sebi boleče izkušnje. Tudi iz svojih partnerstev, ki

niso zadostila njihovim že davno prej neizpolnjenim potrebam in pričakovanjem, prihajajo ranjene. Mnoge od njih so zato, da so pač psihološko preživele, razvile vrsto neustreznih obrambnih strategij, tudi neobčutljivih, manipulativnih in nasilnih. Njihova lastna notranja trdnost je prekrhka, da bi te svoje strategije upale in zmogle kar naenkrat opustiti in jih zamenjati za bolj funkcionalne.

4. ODNOS ZAPORNIC DO SVOJE MATERINSKE VLOGE

V sebi in prav intimno se mnoge obsojenke, ki so matere, intenzivno ukvarjajo s svojo materinsko vlogo. Spomnim se nekaterih svojih pacientk, mater, ki so prestajale zaporno kazen v času odraščanja svojih otrok. Pripovedovale so o preokupiranosti z razmišljanjem o svojem materinstvu. Pripovedovale so o svojih občutjih krivde, osamljenosti, pogrešanju svojih otrok in spremljanju njihovega življenja v mislih, o skrbi glede tega, kaj se z njihovimi otroki godi in o svoji nemoči ob tem, o sklepih za naprej, za čas po vrnitvi domov, o prizadetosti, ker so bili otroci zaupani drugim in grozljivih občutkih izgube, ko so se otroci na te druge navezali, o trepetanju pred obiski, strahu pred otrokovimi očitki, sramom pred drugimi obsojenkami in osebjem zavora, če otrok na obisk ni bilo ali če so otroci – največkrat mladostniki – do njih kazali odklonilen odnos. Nekatero od njih so bile ob teh stiskah deležne pomoči, ene s strani strokovnih delavcev v zaporu, druge s strani drugih obsojenk, tretje, preveč negotove, da bi si upale o tem sploh govoriti, so iskale pot k boljšemu lastnemu materinstvu same.

Mnoge zapornice pa same ne prepoznajo svojega doživljanja lastnega materinstva. To je lahko skrito v njihovih depresivnih razmišljanjih o lastni ne vrednosti, v hromeči tesnobi, ki jo one in vsi drugi, povezujejo že z okoliščinami zavora. Vsekakor pa je potrebno, da strokovni delavci v penalni instituciji to problematiko prepoznajo in jo upoštevajo. Zaznati jo je mogoče tudi po bolj skritih znakih: izrazih stiske zapornice ob stikih z otroki, ambivalenci ali celo odklanjanju teh stikov, poudarjanju in idealiziranju svojega materinstva ... Občutek ne vključenosti v otrokovo življenje sili nekatere matere v prekomerno nadzorovalno vedenje, netaktno spraševanje in poseganje v otrokov intimni svet, vključevanje v otrokove odnose z drugimi ljudmi, posebno tistimi, ki so v materini odsotnosti prevzeli skrb za otroka. Prevzemanje »vzgojne« vlog s strani matere, ki te vloge prej ni izpolnjevala, otroka lahko od nje bolj odvrne kot pa mu pomaga živeti v času materine odsotnosti. »Uporaba« otroka pri zbiranju podatkov o tem, kaj se dogaja v družini in domačem okolju, prav tako ni redka in otroka od matere bolj oddaljuje, kot ji ga približa, saj v njem vzbuja dileme lojalnosti. Osebe v zaporih pozna tudi dejstvo, da si obsojenke posredno preko svojih otrok poizkušajo pridobiti določene pravice ali prednosti, ki bi jim lahko olajševale življenje v zaporu.

Žal se neredko izkaže, da so otroci, tako ali drugače, lahko tudi nevidna žrtev mater zapornic, kot jih v podobni zvezi imenuje tudi Barbara Ivačič v svojem magistrskem delu (Ivačič, 2016).

Vse to so tudi opozorila, da zapornice, matere, potrebujejo resno strokovno pozornost in pomoč, ki ni pomembna le za njihovo materinstvo v času prestajanja kazni in – pravzaprav še bolj – po odpustu iz zavora (Carlson, 2012).

Prav zaradi ogromnega pomena, ki ga ima lastno starševstvo za samopodobo vsakega človeka, je še posebno pomembno, da je pomoč materi strokovno utemeljena in prilagojena njeni osebnosti, načinu doživljanja in dojemanja, pri tem pa taktna in nevsiljiva. Vpogled v lastno materinstvo, tudi šibke in močne točke v njenem ravnanju in odnosu z otrokom, lahko pri materi, zapornici vzbudi hude in boleče občutke, ki jih najverjetneje nikoli prej ni ozavestila. Ti ne ogrozijo le njenega duševnega ravnovesja, ki je v zaporu še sploh ranljivo, ampak lahko tudi omejijo možnosti potrebnih sprememb, ki bodo odločale o tem pomembnem področju njenega življenja še po tem, ko bo njena zaporna kazen končana, njen odnos z otrokom pa nikakor ne.

5. DUŠEVNO ZDRAVJE ŽENSK, MATER, KI PRESTAJAJO ZAPORNO KAZEN

Ženske, obsojene na zaporno kazen, so izjemno heterogena populacija tudi s stališča svojih osebnostnih značilnosti, psihosocialnega funkcioniranja in duševnega zdravja. O predhodnem duševnem stanju žensk, ki jim je izrečena kazen zavora, govori cela vrsta študij (Poehlman, 2005, Murray, 2010). Njihovi izsledki kažejo, da je med njimi – v primerjavi s splošno žensko populacijo – pomembno več oseb s predhodnimi duševnimi motnjami. Pregled raziskovalnih ugotovitev (Sorbello idr., 2002) kaže, da je njihov delež 78-odstoten, torej petkrat večji kot v splošni populaciji žensk primerljive starosti. Glede na to, da se najpogostejša psihopatologija pri zapornicah manifestira z osebnostnimi motnjami (predvsem s čustveno neuravnovešeno, mejno in disocialno) in je pogosto povezana tudi z zlorabo psihoaktivnih snovi (od alkohola in zdravil do nedovoljenih drog), je mogoče sklepati, da gre največkrat za ženske, ki so bile same v lastnem osebnostnem razvoju močno prikrajšane za vrednote in razmere odraščanja, ki odločajo tudi o bodočih starševskih kapacitetah.

Morda je prav psihosocialna heterogenost obsojenk razlog za to, da se analize njihovega duševnega stanja usmerjajo predvsem na njihovo aktualno odzivnost in psihoreaktivna stanja, torej psihopatologijo, ki jo sprožijo posebne razmere, povezane s prestajanjem kazni zavora. Zaporna kazen že kot odvzem prostosti globoko poseže v življenje obsojene osebe. Izpostavi jo moči, ki jo ima družba nad posameznikom, sistem življenja v zaporu ji določa praktično vsak trenutek

bivanja. To določanje ni omejeno le na način življenja, vsebino njenih dejavnosti in njihov urnik, ampak sega tudi v njeno identiteto. Izguba naravne socialne mreže, občutja nemoči ob izgubi nadzora nad večino razsežnosti svojega bivanja, socialna označenost, tudi stigmatizacija, povečana ranljivost osnovnega samospoštovanja – vse to in še mnogi drugi dejavniki, povezani z zaporom, posežejo tudi v občutljiv sistem življenjskih motivacij, ki se povezujejo v materinstvu.

Psihoreaktivne motnje, torej motnje, ki se sprožijo in razvijejo kot odziv na preizkušnje in obremenitve ob prestajanju zaporne kazni, se pri zapornicah kažejo na različne načine. Depresivnost, zvišana raven tesnobe, izgubljanje volje in pasivizacija, samopoškodovane težnje in povečano samomorilno tveganje so t.i. internalizirane duševne motnje, ki so lahko bistveno bolj razdiralne navznoter kot opazne in prepoznavne navzven. Njihovo ustrezno in pravočasno prepoznavanje zahteva določeno občutljivost in tudi strokovno usposobljenost. Lažje prepoznavne so eksternalizirane duševne motnje, ki so v populaciji zapornic – iz več znanih razlogov – tudi sorazmerno pogoste: kažejo se s povečano razburljivostjo in vzkipljivostjo ter impulzivnostjo, ki ne izključuje tudi nasilnega vedenja, s konfliktnostjo v medsebojnih odnosih, s poudarjeno manipulativnostjo tako v relaciji do drugih obsojenk kot do osebja. Te dosti bolj vidne in tudi za skupnost bolj moteče vrste odpovedovanja osebnih prilagoditvenih zmožnosti, so redkeje ocenjene kot psihopatologija in bolj izstopajo kot nekakšna vedenjska “problematičnost”. Ne glede na to pa lahko izhajajo tudi iz globljih psihičnih odpovedi in izgube notranjega ravnovesja osebe, omejevana s pravili, dinamiko in zidovi zapora.

Globina in intenzivnost vpliva reaktivnih duševnih motenj obsojenke na njeno materinstvo sta seveda odvisni od številnih, lahko zelo odločujočih dejavnikov, predvsem pa od temeljne osebnostne strukture zapornice, obdobja njenega materinstva (torej starosti otrok) in njenega predhodnega odnosa z njimi, aktivnosti njenega materinstva pred nastopom kazni, vključenosti v družino oziroma ožjo socialno mrežo, razmerami, v katerih živi otrok v času materinega zapora, vrednostnega odnosa do nje in do kaznivega dejanja, ki ga ima sama in kot ga imajo tudi ljudje v njenem življenjskem okolju. V povezavi z materinstvom so prve, internalizirane, duševne motnje za njen odnos do otroka še posebno pomembne. Eksternalizirane motnje, kakorkoli že moteče se izražajo v vedenju zapornice, pa se v zvezi z njeno materinsko vlogo izkažejo kot neugodne predvsem v primeru, ko je obsojenka v pogostem neposrednem stiku s svojimi otroki. Gotovo ni potrebno posebej poudarjati, kako potrebna in nujna je strokovna, torej psihološka in psihiatrična pomoč (slednja predvsem v primerih zvišane ravni anksioznosti, depresije in samopoškodovanih teženj matere) in kako pomemben je učinek strokovne pomoči tudi na njeno materinstvo.

6. VPLIV MATERINEGA PRESTAJANJA KAZNI ZAPORA NA DUŠEVNO ZDRAVJE IN OSEBNOSTNI RAZVOJ OTROKA

Med vsemi različnimi dejavniki, ki se prepletajo v procesu oblikovanja otrokove osebnosti in vplivajo na njegovo duševno zdravje, je težko izpostaviti le vpliv posameznih sprememb, ki jih v njegovo življenje prinaša prestajanje kazni zapora matere. Že samo s tem dejstvom je povezanih več neugodnih obremenitev: ločitev od matere in njena odsotnost, neugodne možnosti za izvajanje stikov z njo, materina osebnost in njun predhoden medsebojni odnos, materino "prenašanje" zaporne kazni in vpliv te na njeno doživljanje in vedenje, spremembe v življenju otroka in odnos, ki ga imajo do njega osebe, ki so prevzele skrb zanj. Za otrokovo identiteto in vrednostni odnos do sebe pa je lahko ogrožujoča že sama stigmatizacija, povezana s kaznivim dejanjem matere. Ob vsem tem je pomembna tudi otrokova starost oziroma zrelost v času materinega prestajanja kazni, njegova vključenost v zunajdružinsko okolje in njegovo osebno doživljanje te travmatske življenjske situacije. Tudi težave v otrokovem duševnem zdravju, ki se najpogosteje pojavljajo v povezavi z materinim prestajanjem zaporne kazni, se – podobno kot pri materi – kažejo lahko s čustvenimi motnjami ali pa s spremembami vedenja, največkrat pa kar z obojim. Pri otrocih zapornic najpogosteje srečujemo poudarjeno doživljanje drugačnosti, označenosti in prikrajšanosti, izgubo zaupanja v ljudi (in v samega sebe), depresivno doživljanje in umikanje vase, izogibanje vrstnikom in dejavnostim, ki ga izpostavljajo socialnim pritiskom, motnje zbranosti (ki se najprej odrazijo v slabši šolski uspešnosti), opuščanje prejšnjih dejavnosti (kar otroku še dodatno zmanjšuje možnosti sprostitve in zdravega samopotrjevanja), nemir, povečano kljubovalnost in tudi različne izraze agresivnosti.

Med varovalnimi dejavniki, ki pri otroku blažijo škodljive vplive materinega prestajanja zapora, so ob zagotovitvi čim bolj optimalnih razmer bivanja in odraščanja (vključno duševnega zdravja oseb, ki skrbijo zanj), pomembne otrokove prilagoditvene sposobnosti ter notranje in zunanje spodbude, ki mu pomagajo vzdrževati in še naprej razvijati osnovno pozitivno samopodobo. Ob tem pa je lahko odločilen tudi vpliv obsega in poteka stikov med otrokom in materjo v času njenega prestajanja kazni zapora.

7. BIVANJE OTROKA Z MATERJO V ZAPORU

Na upoštevanju velikega pomena, ki ga ima neposreden in dejaven odnos med materjo in otrokom v njegovem najbolj zgodnjem razvoju, temelji tudi organizacija otroških oddelkov – jaslic in vrtcev – v penalnih ustanovah. Te možnosti so v različnih državah različne tako po obsegu in trajanju skupnega

bivanja zapornic z otroki kot tudi po razmerah, ki so v zaporih temu prilagojene.

V ZDA je bilo do maja 2013 sobivanje zapornic z otroki mogoče le v devetih zveznih državah (čeprav je bil prvi vrtec v zaporu v Bedford Hills Correctional Facility v New Yorku odprt že leta 1901, kjer je otrok lahko ostal pri materi do svojega prvega leta). Na Švedskem je bivanje otroka v zaporu z materjo redko, je pa mogoče v otrokovem prvem letu in traja približno tri mesece. V Nemčiji ima organiziran oddelek za otroke mater zapornic do tretjega leta starosti v šestih zaporih z visoko stopnjo varovanosti in za otroke do šestega leta starosti v dveh odprtih oddelkih zaporov. Znani Preungesheim v Frankfurtu ima enoto za matere z otroki zunaj zaporskih zidov, kjer ima vsaka mati z otrokom svojo stanovanjsko enoto. Na Nizozemskem lahko ostane otrok v zaporu z materjo do svojega četrtega leta v eni od polodprtih penalnih ustanov, tudi tam je enota za matere z otroki v posebni stavbi, ki pa je znotraj samega kompleksa zapora. Otroku lahko tam ostane z materjo do svojega devetega meseca starosti. Na Portugalskem in v Švici lahko otroci bivajo z materjo v zaporu do svojega tretjega, na Finskem pa do drugega leta. Na Danskem je redka, a odprta možnost, da ostane otrok z materjo v zaporu, če bo tej prenehala kazen pred njegovim tretjim letom, v Angliji in Walesu je starostna omejitev za otroke devet mesecev, v dveh zaporih pa leto in pol. (Sicer pa se v Veliki Britaniji v času prestajanja zaporne kazni matere rodita dva otroka na teden.). V Italiji se kaže upoštevanje pomena neposredne bližine med materjo in otrokom, mlajšim od treh let, s tem, da je obsojenim materam z otrokom te starosti odrejen hišni zapor, do otrokovega desetega leta pa materam dosodijo katerega od alternativnih programov prestajanja kazni (Prison nursery, 2017). V Sloveniji je z Zakonom o izvrševanju kazenskih sankcij dopuščena možnost, da obsojenka sama skrbi za otroka do njegovega dopolnjenega prvega, ob posebnih pogojih pa do drugega leta.

V vseh zaporih po svetu, ki imajo enote za bivanje otrok, poudarjajo pomen prilagoditve bivalnih razmer razvojnim potrebam majhnih otrok, vendar so v realnosti – kot je to pač dostopno vpogledu – te prilagoditve zelo odvisne od sredstev, ki jih zapor vloži v tako enoto. Ob osnovnih bivanjskih razmerah v zaporu je potrebna prilagoditev urnika in vsebine drugih dejavnosti zaprte matere. Zagotoviti je potrebno tudi primeren odnos drugih zapornic do kolegice, ki v zaporu živi z otrokom, posebno tistih, ki jim ta možnost ni dana. V zaporih s temi enotami poudarjajo tudi potrebo po dosegljivosti svetovalne službe in ustreznega monitoringa materinega ravnanja z otrokom.

Na vsebino, s tem pa tudi na koristi takšnih rešitev, katerih cilj je čim bolj zdrav razvoj otroka in optimalno duševno stanje matere, vpliva soigra številnih dejavnikov. Če so ti nepredvidljivi, nedomišljeni, ali celo strokovno vprašljivi, je velika možnost, da se pri nadaljnjem razvoju otroka (še tudi po tem, ko zapor zapusti) pokažejo številne neugodne značilnosti, ki jih sicer dobro poznamo pri

otročih, ki so odraščali v institucijah iz drugih razlogov (Rutter, 2005). Takšne posledice se pri njih kažejo predvsem na področju socializacije (bodisi s poudarjeno zaprtostjo vase, nekomunikativnostjo in nezaupanjem v ljudi, bodisi s socialno dezinhibicijo, torej preširoko in površno socialno odprtostjo – »gre z vsakim« – in usmerjenostjo v odnose, ki so površinski in le trenutno koristni. Pri teh otrocih so pogoste čustvene motnje, predvsem depresivnost in anksioznost, različne vedenjske motnje ter zavrt razvoj govornih in kognitivnih sposobnosti (kar se kasneje pokaže še s težavami pri šolanju, ki niso v skladu s sicer večino-ma ustreznimi intelektualnimi potenciali otroka). Ugotovljeno je, da je v primeru, ko je zaradi bivanja otroka v zaporu z materjo iz kakršnegakoli razloga otrokov celosten razvoj ogrožen, škoda, ki sledi institucionalizaciji, večja, kot bi jo povzročila ločitev od matere (Carlson, 1998).

Razvojni psihologi opozarjajo tudi na druge možnosti škode, ki jo pri otroku lahko povzroči pre/dolgo bivanje v zaporu. Teh ne more zmanjšati niti sama prisotnost matere in otrokov dober odnos z njo. Razmere v zaporu seveda ne morejo biti primerljive z življenjem otroka v odprtem in naravnem okolju. Tudi ob najbolj pozorno prilagojenih okoliščinah bivanja v zaporu je otrok prikrajšan za številne zaznave in izkušnje, ki so odločilne za njegov zdrav in celosten razvoj. Socialna mreža v zaporu je močno zožena in v bistvu neživljenjska, prostorsko je otrok omejen, izbira dejavnosti je skromna, izzivov za prilagajanje in urjenje različnih spretnosti slej ko prej zmanjka. Znan je celo pojav šoka pri otroku, ki iz varovanih, omejenih in neživljenjsko strukturiranih razmer v zaporu nenadoma preide v svet in se sooči s pravo eksplozijo novih podatkov, vtisov in preizkušenj (Murray, 2010).

Še bolj kot zunanje okoliščine, povezane s samim bivanjem v zaporu, pa so pomembni bolj subjektivni dejavniki, predvsem na strani matere. Ti so povezani z materinim prilagajanjem razmeram v zaporu, z njenimi osebnostnimi značilnostmi in dejanskimi starševskimi kapacitetami. Ob vsem spoštovanju materinstva moramo biti zaradi otrokove koristi trezni in realni tudi pri oceni teh kapacitet. Razumljivo je, da je mati v zaporu že sama v stresu. Prikrajšana je za osebno avtonomijo, več življenjsko pomembnih stvari je bolj odvisnih od sistema, v katerega je vključena in drugih ljudi kot od nje same. Bolj ali manj uspešno si išče mesto v medosebnih odnosih, ki morda niso v skladu z njenimi osebnimi naravnostmi. Ta stres nemalokrat poizkuša blažiti na različne, tudi neprimerne načine. Ogrožena samopodoba jo morda sili v poudarjanje svoje materinske vloge (ki je v naši kulturi lahko alibi za marsikaj), s tem pa lahko tudi v »dobroto«, ki ne koristi zdravemu razvoju otroka. S stresom in vsiljenimi življenjskimi razmerami se prav rade pojačajo materine motnje razpoloženja. Nihanje in nepredvidljivost materinega razpoloženjskega in čustvenega stanja begata otroka, ki je od bližine z materjo v zaporskih razmerah še posebno odvisen. Prav ta poudarjena bližina in

hkrati izpostavljenost materinstva očem drugih spravlja mnoge zapornice v zanje pretežno preizkušnjo, še posebno, če so same odraščale v neugodnih, kaotičnih razmerah, ob roditeljih, ki svojih starševskih zadolžitev niso izpolnjevali in so svoje otroke kakorkoli prikrajševali, zanemarjali in zlorabljali. Če je mati sama doživljala nepredvidljive menjave skrbnikov in pomembne izgube, če sama ni poznala zaupanja vrednih odnosov, je materinska vloga za njo lahko prezahtevna, še posebno, če je ta ocenjevana in zato ves čas na nekakšni preizkušnji.

Zato so ob možnosti bivanja otrok z materjo v zaporu še toliko bolj pomembni programi dela z zapornicami na področju starševstva (Pollock, 2003). Objavljeni izsledki vrednotenja in analiz koristi takšnih programov (Carlson, 1998), od katerih so nekateri vključevali veliko mater in otrok in so trajali dovolj dolgo za zanesljivo oceno, kažejo, kako pomembna je taka pomoč, ki materi ne daje le konkretnih usmeritev glede ravnanja z otrokom, ampak dviguje tudi njeno zdravo samozavest in ji pomaga razreševati posledice lastnega neugodnega otroštva. Takšna celostna pomoč materi povečuje možnost, da bo otrok ob njej razvil varno navezanost in ne bo ponavljal napak svojih predhodnikov (Cassidy, 2010). Analize (Poehlman, 2005, Pollock, 2003) kažejo, da je tak pozitiven izid pri teh otrocih pogostejši kot pri otrocih, ki so bili deležni neustreznih družinskih in socialnih razmer, v družinah, označenih z alkoholom, nasiljem, ob depresivnih in/ali zasvojenih materah (Cassidy, 2010). Dejaven odnos, ki se v poteku teh programov razvije med materjo in strokovnim osebjem ob pomoči in podpori pri skrbi za otroka, odpira tudi boljše možnosti za to, da mati lažje spregovori o svojih osebnih stiskah, ki niso povezane le s skrbjo za otroka. Pozorno spremljanje s strani za to usposobljenih strokovnjakov, ki z materjo sodelujejo pri ukvarjanju z otrokom, pa lahko tudi dovolj zgodaj in še preden se otroku dela škoda, omogoči prepoznavanje morebitnih materinih težav in prej neprepoznanih vrzeli v njenih starševskih spretnostih, prepreči pa tudi številne pasti materinstva v zaporu (Thompson in Harm, 2000).

Dejstvo, da ji je otrok zaupan v skrb, zapornica upravičeno vključuje v svojo osebno pravico in avtonomijo. Ker je to v zaporu še posebno pomembna vrednota, je mogoče pričakovati, da jo zapornica brani in uveljavlja še bolj, kot je to morda zares potrebno. V njihovem odklonilnem odnosu do zapora je pri mnogih zapornicah podan tudi nezaupljiv odnos do pravil in nosilcev sistema, s katerega strani se počutijo omejevana. Težnja po kljubovanju je še posebno aktivna pri zapornicah z osebnostno motnjo. Zato lahko tudi pomoč strokovne osebe mati pojmuje kot »vtikanje« v njene osebne pravice. V prepričanju, da sama najbolje ve, kaj je za njenega otroka dobro (ne glede na to, kakšne so njene lastne izkušnje s starševstvom in kako je pred nastopom kazni sama ravnala z otrokom), je pripravljena svoje pravice odločno braniti tudi, ko s tem posega v pravice otroka do zagotovljene primerne skrbi. V zaporu

so tudi matere, ki imajo – upravičeno ali ne – slabe izkušnje s strokovnimi službami. Tudi zaradi teh izkušenj imajo pogosto težave s sodelovanjem z njimi. Takten in občutljiv pristop osebja je zato še posebno pomemben tudi v programih starševstva.

Otroci, ki so nameščeni v zaporu s svojo materjo, potrebujejo poleg njene bližine, skrbi in pozornosti tudi ustrezno zaščito. Ta mora biti zagotovljena še posebno striktno in občutljivo pri depresivnih materah (pri teh morajo strokovni delavci prepoznati možnosti samopoškodovalnih in samouničevalnih teženj) in pri materah, ki so zasvojene s psihoaktivnimi snovmi. Nadzor nad morebitnim uživanjem drog in zlorabo zdravil pa je v večini zaporov že tako dobro uveljavljen in vključen v vsakdan življenja v zaporu.

8. STIKI MATER ZAPORNIC Z OTROKI

Večina otrok in mater, ki prestajajo kazen zapora, nima možnosti niti začasnega skupnega bivanja, dokler to ni izvedljivo ob izhodih matere iz zapora. Zato so medsebojni stiki za obe strani še toliko bolj pomembni (Poehlman, 2005). Želja po stikih pa ni kar sama po sebi umevna ne pri materah, ne pri otrocih. Zadržujejo jo lahko različne bojazni, zamere, slabe pretekle izkušnje, strah pred zavrnitvijo, groza pred možnostjo, da bo eden ali drugi kakorkoli odpovedal. Zelo pogosto se izkaže, da izvajanje stikov ni preprosto vprašanje. Osebje zaporov (resda redkeje ženskih kot moških) pove, da številne obsojene osebe nimajo obiskov ali pa vsaj ne stikov s svojimi otroki. Razlogi za to so lahko različni, največkrat pa zelo boleči tako za mater kot za otroka. Stiki lahko potekajo na različne načine, od obiskov do pisem in pisnih sporočil, stikov po telefonu in spletu. Mnoge matere se v zaporu naučijo uporabe elektronskih medijev prav z motivom, da vzdržujejo stik z otroki, če jim je to v zaporu seveda dosegljivo, omogočeno in dovoljeno.

Redni stiki so pomembni tako za mater kot za otroka kot sestaven del vzdrževanja njunega medsebojnega odnosa. Materi dajejo možnost spremljanja otrokovega življenja in vsaj delne vključenosti v otrokov čustveni svet, ji zmanjšujejo skrbi in lajšajo bojazni, povezane z otrokom. Otroku stiki omogočajo občutek, da je svoji materi pomemben in mu pokažejo, da mati misli nanj. Redni stiki že med materinim prestajanjem zaporne kazni prispevajo k lažji ponovni vzpostavitvi odnosa po izteku kazni in dajejo večjo možnost smiselne ureditve družinskih vlog. Včasih prav stiki med otrokom in materjo, ki prestaja kazen zapora, olajšajo razvoj povezanosti, ki so jo prej morda oteževali različni dejavniki. Med ovirami za dober potek stikov so na materini strani občutja krivde in bojazen, da njena zaporna kazen otroka stigmatizira, na strani otrok (to kažejo tudi klinične izkušnje s travmatiziranimi otroki, katerih mati prestaja

kazen zapora) pa vplivi oseb, ki otroku prikazujejo mater poudarjeno kritično in obsojujoče. Sam način poteka stikov je seveda odvisen od razvojne dobe otroka, njegovega predhodnega odnosa z materjo in oseb, ki za otroka skrbijo. Posebna pozornost in tudi pomoč strokovnih delavcev zapora pa sta potrebni takrat, kadar se vzpostavljajo stiki med otrokom in materjo, ki prestaja kazen zaradi dejanj, ki so bila otroku v škodo.

9. SKLEP

Še bolj kot je vsak človek drugačen od vseh drugih, je tudi starševstvo različno in v svojih najpomembnejših razsežnostih posebno in neprimerljivo z vsemi drugimi starševstvi. Zato mora biti tudi obravnava in strokovna pomoč materam, ki prestajajo zaporno kazen, vsaki obsojenki zelo individualno prilagojena. Programi strokovne pomoči za funkcionalno starševstvo v zaporu morajo imeti tudi smiselno vključene terapevtske prvine. To pa seveda zahteva ustrezno usposobljenost strokovnih delavcev, ki to dejavnost izvajajo.

Materinstvo je morda ena najbolj kompleksnih osebnostnih razsežnosti ženske. Ob tem, ko je izpostavljena družbenim dogajanjem, vrednotam in odnosom, je hkrati nekaj najbolj osebnega in intimnega. Tudi za žensko, ki je obsojena na zaporno kazen, je to njen posebno ranljiv del dojemanja sebe in svojih življenjskih motivov. Tudi zato je to tema, ki zahteva od vseh, katerih delo je povezano z obsojenkami, da se ji posvetijo z vso strokovno resnostjo in človeško zavzetostjo.

Literatura

- Carlson, J.R. (1998). Evaluating the Effectiveness of a Live-in Nursery within Women's Prison. *Journal of Offender Rehabilitation* (27), 73–85.
- Carlson, J.R. idr. (2012). Correctional Administrators' Perceptions of Prison Nurseries. *Communal Justice and Behavior* (39), 1036–1074.
- Cassidy, J. (2010). Enhancing attachment security in the infants of women in jail. *Attachment and Human Behavior* (12), 333–353.
- Ivačič, B. (2016). *Materinstvo za rešetkami*. Magistrsko delo, Ljubljana: FDV.
- Murray J., Murray, L. (2010). Parental incarceration and child psychopathology. *Attachment and Human Development* (12), 289–309.
- Petrovec, D. Zapori v času cvetja in ljubezni. 9. 5. 2016, Dnevnik.si.
- Poehlman, J. (2005). Incarcerated mothers contacts with children. *Journal of Family Psychology* (19), 350–357.
- Prison nursery. (2017). Pridobljeno s https://en.wikipedia.org/wiki/Prison_nursery.
- Pollock, J.M. (2003). Parenting programs in women's prisons. *Parenting Programs in Communal Justice* (14), 131–154.

- Rutter, M. (2005). Environmentally mediated risks for psychopathology. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* (44), 3–18.
- Sorbello, L., Eccleston, L., Ward, T. (2002). Treatment Needs of Female Offenders. *Australian Psychologist* (37), 198–205.
- Thompson, P.J., Harm, N.J. (2000). Parenting from Prison: Helping Children and Mothers. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing* (23), 61–81.
- Tomori M. (1994). Knjiga o družini. Ljubljana, EWO.

Ženske in kriminaliteta

Značilnosti ženske kriminalitete in družbeno odzivanje nanjo

POVZETKI

Milena Tripković, Mojca M. Plesničar

Ženske, kriminaliteta in kaznovanje: globalni vidik

Odnos med ženskami in kriminaliteto je kompleksen in njegova analiza terja številne premisleke. Upošteva je to dejstvo, bo to poglavje posvečeno obravnavi univerzalnih ali globalnih trendov v zvezi s kriminaliteto in kaznovanjem žensk. Ob tem bomo skušali prikazati in upoštevati podobnosti in razlike med različnimi kulturnimi, geografskimi, gospodarskimi in drugimi sistemi. Pokazali bomo, da obstajajo pomembne razlike med spremembami v zvezi s stopnjo kriminalitete žensk ter trendi, ki se kažejo pri kaznovanju teh žensk za njihova kazniva dejanja. Razlogi za oboje so zelo mnogoteri in včasih zelo prepleteni, vendar si bomo prizadevali jasno prikazati razlike in opozoriti na možne interpretacije.

Alenka Šelih

Kriminaliteta žensk v Sloveniji v obdobju 2003 – 2015

Prispevek najprej prikaže strokovno literaturo o problemih ženske kriminalitete, objavljeni v Sloveniji po letu 1991. Ta tema je bila redko predmet obravnave; med objavljenimi deli najdemo nekaj prispevkov, ki obravnavajo teoretična stališča o kriminaliteti žensk in nekaj prikazov analiz tega pojava predvsem v Sloveniji. Prispevek prikazuje gibanje kriminalitete žensk v Sloveniji - upoštevajoč dostopnost podatkov – od 2003 do 2016; glede nekaterih podatkov pa tudi od leta 1985 dalje. Pri tem podaja podatke policijske, sodne in penitencijske statistike. Podatki kažejo, da se je kriminaliteta žensk v preteklih desetletjih gibala v okvirih, ki so primerljivi s tem pojavom v drugih sistemih: delež žensk med ovadenimi se je v letih 2003 in 2016 gibal med 15,8% in 21,4%; med obsojenimi pa - v približno enakem obdobju – med 11,70% in 14,89%. To so deleži, ki so podobni tistim, ki jih ugotavljajo tudi drugod. Analiza daljšega obdobje – med 1985 in 2016 – pa pokaže, da se je število vseh obsojenih (in tudi žensk) v letih 1990 – 1995 izrazito znižalo; odtlej dalje pa se povečuje, tako da je v letu 2016 doseglo približno enako raven kot pred letom 1990.

Kar zadeva kaznovalno politiko sodiš, izstopa sankcija pogojne obsodbe, v kateri je določena kazen zapora (80%), uporaba kazni zapora pa se je med 2006 in 2016 povečala za več kot 100% - od 6,0% na 13,0%. Preostale sankcije se uporabljajo v zanemarljivih deležih. Taka kaznovalna politika sodišče se odraža tudi v zavodu za izvrševanje kazni – tu je mogoče opaziti izrazit trend naraščanja vse od leta 1998.

Ta poostritev kaznovalne politike ne odraža povečanja ženske kriminalitete niti njene (morebitne) povečane nevarnosti temveč spremenjeno kaznovalno politiko slovenskih sodiš. To je mogoče obrazložiti s povečano stopnjo represivnosti, ki se pojavlja v vseh kazenskoopravnih sistemih

Sijerčić-Čolić Hajrija

Ženska kriminaliteta v Bosni in Hercegovini

Prispevek predstavlja ugotovitve empirične raziskave o pojavnih oblikah in obsegu kriminalitete žensk v Bosni in Hercegovini v obdobju od leta 2012 do 2016. Namen empirične raziskave ni bil le prispevati k oceni aktualnega stanja glede strukture kriminalitete žensk in gibanja te kriminalitete v zadnjih petih letih, temveč tudi spodbuditi razpravo o kriminaliteti žensk v Bosni in Hercegovini nasploh, poiskati vzroke zanjo in raziskati njene pojavnne oblike. Ugotovitve empirične raziskave potrjujejo tezo, da je med storilci kaznivih dejanj v Bosni in Hercegovini delež žensk veliko manjši kot delež moških (med vsemi prijavljenimi kaznivimi dejanji v raziskovanem obdobju so bile ženske storilke le v 10 odstotkih primerov). Glede pojavnih oblik kriminalitete žensk pa podatki iz raziskave o obsojenih ženskah potrjujejo, da so ženske še vedno storilke tistih kaznivih dejanj, ki so z ženskami že po tradiciji povezana, da pa so ženske zastopane tudi med osebami, ki so bile obsojene za nekatera nova kazniva dejanja.

Irma Kovčo Vukadin

Ženska kriminaliteta na Hrvaškem: obseg, struktura in odgovor

Ženska kriminaliteta je pomembna raziskovalna tema, ki še vedno ni v celoti raziskana. Namen prispevka je prikaz in analiza hrvaških uradnih podatkov o obsegu kriminalitete polnoletnih žensk, strukturi ženske kriminalitete in spolni strukturi zaposlenih v kazenskem pravosodju. Zastavljena so štiri raziskovalna vprašanja. Prvo se nanaša na vidnost žensk v uradni statistiki kriminalitete na Hrvaškem. Analiza podatkov kaže, da postajajo ženske vedno bolj vidne v uradni kriminalitetni statistiki. Drugo raziskovalno vprašanje zajema analizo sprememb

obsega in strukture ženske kriminalitete na Hrvaškem v obdobju od 1998. do 2012. leta. Splošni podatki o deležu ženske kriminalitete v celotni kriminaliteti (za obdobje od 1990. do 2016. leta) kažejo, da delež žensk med prijavljenimi osebami ne presega 18%, med obsojenimi pa predstavlja 13%. V obdobju od 1998. do 2012. leta so polnoletne ženske najpogosteje izvršile premoženjska kazniva dejanja, obstajajo pa določene spremembe v trendih glede pogostosti v izvrševanju posamičnih skupin kaznivih dejanj. Analiza spolne strukture žensk, zaposlenih v organih kazenskega pravosodja (tretje raziskovalno vprašanje), izkazuje »feminizacijo« kazenskega pravosodja. Omejena analiza znanstvenega interesa za žensko kriminaliteto na Hrvaškem (četrti raziskovalni vprašanje) pa priča o odsotnosti celovitega interesa za žensko kriminaliteto.

Zoran Kanduč

Ženske, kriminalnost, deviantnost in nadzor

Besedilo je razdeljeno na tri tematske sklope. Uvodni del se začne z analizo razmerja med ženskami in moškimi kriminalci. Ženske so lahko motiv za kriminalni vedenje, uživalke plena ali (ne)posredne spodbujevalke protipravnega okoriščanja, ki ga realizirajo moški storilci. V nadaljevanju je prikazana vloga žensk pri reprodukciji družbenega konformizma. Posebna pozornost je namenjena učinkom postmoderne transformacije ženskega spola kot družbene in kulturne kategorije, ki je precej razširila možne (in dopustne) oblike organizacije zasebnega življenja. Osrednji del vključuje zgoščen prikaz vloge mater pri genezi kriminalnega vedenja potomcev. Sledi analiza v času in prostoru spreminjajočih se dojemanj in obravnavanj ženskih spolnih deviacij, še zlasti prostitucije, katere vrednosti in normativni status je precej kontroverzen še dandanes. V sklepnem delu je na kratko obravnavano razmerje med doseženo emancipacijo žensk ter kapitalističnim in (neo)patriarhalnim zatiranjem, izkoriščanjem in drugimi oblikami nasilja.

Milica Antić Gaber

Spremembe v spolni strukturi sodobne slovenske družbe

Pričujoči prispevek razpravlja na temo spolnega strukturiranja sodobne slovenske družbe in izhaja iz stališča, da je spolna struktura ena pomembnejših struktur, ki je bila dolgo časa veljala za naravno in nespremenljiva ter zato neproblematično. Avtorica teoretska izhodišča (spolno strukturiranje, spolni režimi, spolni red) P. Bourdieu, R. Connell, B. Skeggs aplicira na analizi spolne strukture ter premikov

in vztrajanj v polju edukacije v Sloveniji ter ugotavljala, kako so premiki v tem polju vplivali na širše spremembe v spolni strukturi družbe v zadnjih nekaj desetletjih. Na osnovi analize in interpretacije statističnih podatkov v polju edukacije avtorica ugotavlja, da so strukture v polju edukacije vztrajne, saj se kljub temu, da so dekleta in ženske v zadnjih nekaj desetletjih na tem področju dosegle velike uspehe, to ni zamajlo obstoječih spolnih režimov teh institucij, saj najprestižnejša ter simbolno najpomembnejša mesta, mesta moči še vedno prevladujoče zasedajo moški. Homosocialna preprodukcija je na teh mestih izrazita, opravičujejo pa jo z navidez nevtranimi pravili in meritokratskimi principi, ki da so po naravi brezspolni. Podobno velja tudi za področje prava. Iz pričujoče analize bi bilo zato težko sklepati, da so kazniva dejanja žensk posledica pridobljene družbene moči, temveč prej iz občutka nemoči in deprivilegiranosti.

Katja Filipčič

Intimnopartnersko nasilje kot dejavnik ženske kriminalitete

Nasilje v intimnopartnerskih zvezah je dejavnik ženske kriminalitete. To potrjujejo številne empirične študije, ki ugotavljajo, da je delež žrtev med storilkami večji kot med ženskami v splošni populaciji. Kriminološka literatura se posebej posveča ženskam, ki so ubile partnerja, ki jih je pred tem dalj časa zlorabljal. Na osnovi teorije kroga nasilja je bil oblikovan sindrom pretepeane ženske. Pojasnjuje, zakaj ženska ne zapusti nasilnega partnerja, ampak vztraja v nasilnem odnosu in zakaj postane sama nasilna do partnerja. Manj je raziskan učinek viktimiziranosti na izvrševanje drugih kaznivih dejanj. Več pozornosti je tudi treba nameniti vprašanju, ali so tradicionalni instituti kazenskega prava ustrezni za obravnavo takšnih storilk, kako naj viktimiziranost storilk odraža pri njihovem kaznovanju in kako naj sistem izvrševanja kazni upošteva dejstvo, da je veliko obsojenk doživelo (ali v času izvrševanja kazni še doživlja) nasilje v intimnopartnerski zvezi.

Mojca M. Plesničar

Kaznovanje žensk v Sloveniji

Poglavje analizira trende v kaznovanju žensk v Sloveniji v zadnjih desetletjih. Največ prostora je posvečenega kaznovalni politiki slovenskih sodišč in načinom, na katere sodišča kaznujejo storilke kaznivih dejanj. Trend gre v smeri zaostrovanja kaznovanja žensk, česar ni mogoče pojasniti s katero izmed širših razlag, nastalih v drugačnih sistemih in kontekstih. Do sprememb namreč prihaja kljub temu, da

na sistemski ravni ni prišlo do pomembnih razlik niti pri načinu izrekanja sankcij niti v strukturi ženske kriminalitete. Kar se zdi, da je spremembam bolj botrovalo, so spremenjene družbene razmere, ki vplivajo tako na kaznovanje in kaznovalno politiko na splošno, kot na vlogo žensk in ženskih storil v družbi.

Dragan Petrovec

Ženski zapor nekoč in danes

Izkušnja ženskega zapora po uvedbi demokratičnih načel dela z obsojenimi v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je bila edinstvena v takratnem jugoslovanškem prostoru. Tudi v svetu ni bilo podobnih sistemov. Ustrezna oznaka bi bila - ne alternativa zaporni kazni ampak alternativna zaporna kazen. Rezultat po dveh letih od uvedbe novega koncepta tretmana je bil tak, da je iz zaprtega zavoda nastal popolnoma odprt za devetdeset odstotkov obsojenih, ne glede na kaznivo dejanje in ne glede na dolžino kazni. Število zlorab takega režima je bilo minimalno, povratništvo pa trikrat manjše kot v povprečju v ostalih slovenskih zaporih. Z osamosvojitvijo, novo kazensko zakonodajo in ob neustreznem pojmovanju svobode ter demokracije se je položaj obsojenih poslabšal, spremembe v vodstvu zaporske administracije pa so povzročile počasen a zanesljiv umik rehabilitacijske prakse, ki jo je nadomestila ideologija varnosti in nadzorovanja.

Darja Tadić

Posebnosti zapora za ženske z vidika stikov z zunanjim svetom

V prispevku so predstavljeni nekateri dejavniki, ki vplivajo na stike zaprtih žensk z zunanjim svetom. Poleg pogosto večje oddaljenosti od doma v času prestajanja kazni in slabšega ekonomskega položaja, so pomembni tudi tisti dejavniki, ki izhajajo iz družbenih pričakovanj, nalog in norm v zvezi z ženskimi spolnimi vlogami, zlasti vlogami v družinskem kontekstu. Rezultati analize kažejo, da se tudi zaprte ženske v Sloveniji soočajo s tovrstnimi značilnostmi na področju ohranjanja stikov z zunanjim svetom. Rezultati so pokazali tudi na nekatere dodatne vidike napetosti med željo po stikih in ovirami na poti do njih, denimo nasilje med zaprtimi ženskami in vpliv dinamike zaporskega sistema ugodnosti.

Martina Tomori
Materinstvo in zapor

Razumevanje vprašanja materinstva žensk, ki prestajajo zaporno kazen, ne vključuje le pravnih in organizacijskih dejavnikov, ampak tudi psihološke in sociokulturne. Sodobna znanost poudarja pomen, ki ga ima za otrokov čustveni in socialni razvoj zgodnja povezanost med otrokom in osebo, ki skrbi zanj. V naši kulturi je uresničevanje materinske vloge povezano s samopodobo ženske, kar je lahko dodaten vir hudih stisk pri materah, ki so v času bivanja v zaporu odsotne iz življenja svojih otrok. Prispevek obravnava starševske kapacitete mater, ki prestajajo zaporno kazen, njihovo duševno zdravje in pomen njihovih stikov z otroki v času bivanja v zaporu ter tveganja za zdrav duševni razvoj otrok mater, ki prestajajo zaporno kazen. Poudarjena je korist programov za starševstvo v penalnih institucijah in drugih oblik strokovne pomoči materam v zaporu.

Women and criminality

ABSTRACTS

Milena Tripković, Mojca M. Plesničar

Women, crime rates and punishment: A global view

Questions of the relationship between women and crime are complex and entail a variety of different considerations. While acknowledging this, this chapter looks at universal or global trends and seeks for commonalities and differences among different cultural, geographic, economic, and other systems with regard to crimes committed by women and the punishment they receive. We show that there are significant differences in how crime rates for offending women are changing through time when compared to how the trends in sentencing and punishing these women are changing. The reasons for both are multiple and intertwined, but we aim at portraying the differences and pointing at possible interpretations.

Alenka Šelih

Female criminality in Slovenia, 2003 – 2015

The chapter at first reviews materials published on this topic in Slovenia since 1990. As elsewhere, the topic is relatively rarely dealt with. Among the published literature, there is some dealing with theoretical issues on women crime and some analyses of it, especially in Slovenia. The chapter then gives an overview of crime rates for women offenders in Slovenia from 2003 to 2016 and in some instances from 1985 onward. It provides police data as well as data on sentenced women and those serving their prison sentences. The data prove that women crime in Slovenia has been similar to this phenomenon in other countries: the percentage of women among all suspects between 2003 and 2016 varied between 15.8% and 21.4%; among sentenced between 11.70% and 14.89%. The analysis of the longer time span – from 1985 till 2016 – shows, however, that the number of all sentenced persons heavily decreased between 1990 – 1995; since then it has been steadily on the increase and has in 2016 reached approximately the same level as before 1990. This holds true for female as well as for male offenders.

As far as courts' penal policy is concerned, the sanction most frequently applied to women offenders is the suspended sentence, in which imprisonment is set forth in case of revocation (80%). As for the use of imprisonment, it has more than

doubled between 2006 and 2016 – from 6.0% to 13.0%. The use of the rest of the sanctions (e.g. fine) is not significant. This trend of increased use of imprisonment is mirrored in the correctional system, where a steady increase of female inmates has been observed.

This severity of penal policy does not reflect any significant increase of women crime rates nor its increased dangerousness, but rather the changed penal policy of the Slovenian courts. This can be explained with an increased level of punitiveness, which has been gaining ground in almost all European criminal justice systems during the last three decades.

Hajrija Sijerčić - Čolić

Female criminality in Bosnia and Herzegovina

The Paper presents the results of the empirical research on the extent and phenomenology of female criminality in Bosnia and Herzegovina in the period 2012-2016. The main aim of the study is not only to contribute to the estimate of the current situation regarding the structure of female criminality and its tendencies during the last half-decade, but also to encourage a discussion about female criminality in Bosnia and Herzegovina, its aetiology and phenomenology. The results of the research confirm that when compared to men women rarely appear as offenders in Bosnia and Herzegovina (female offenders constitute only 10% of all offenders reported in the period 2012-2016). Regarding the phenomenology of female criminality, empirical data about convicted women confirm that they still commit those criminal offences that have traditionally been tied to women, but they also commit some new offences.

Irma Kovčo Vukadin

Female crime in Croatia: frequency, structure and response

The criminality of women is a very important research topic that has so far not been studied in full. The purpose of this paper is an overview and analysis of Croatian official data on the frequency of adult female offending, the structure of female crime, the gender structure of criminal justice agencies, and academic interest for female crime in Croatia. Four research questions were set up. The first refers to the visibility of females in official data of crime in Croatia. The analysis of official sources shows that women are becoming more visible in official crime data. The second question deals with the changes in frequency and structure of female crime in Croatia in the period from 1998 to 2012. General data about the

share of women in total crime in Croatia in the period from 1990 to 2016 show that the share of women in total number of reported persons does not exceeds 18%, and for the total number of convicted persons 13%. In the period from 1998 to 2012, adult women mostly committed property crimes. There are changes in trends for some types of criminal offences. Thirdly, the analysis of the gender structure of criminal justice agencies confirms the notion of the feminization of the criminal justice system. Finally, a limited analysis of Croatian academic interest for women's crime shows a lack of comprehensive interest for this topic.

Zoran Kanduć

Women, crime, deviance, and control

The text is set into three sections. The introductory part begins with an analysis of the relationship between women and criminal men. Woman can be a motivation for criminal behaviour, user of criminal merchandise, and generator of direct or indirect incentives for acquisitive unlawful activities realized by men. Secondly, the text deals with the role of women in the reproduction of social conformism. It pays special attention to the effects of the post-modern transformation of the feminine gender as a social and cultural category. This important change has considerably broadened the possibilities of organization of one's personal and private life. The central part includes the account of the role of mothers in the genesis of the criminal behaviour of their offspring. What follows is the analysis of historical and cultural changes of conceptions and treatments of feminine sexual deviations, in particular prostitution, whose normative status is still very controversial, even nowadays. The final part deals shortly with the relationship between the achieved emancipation of women on the one hand and capitalist and neo-patriarchal oppression, exploitation, and other kinds of violence on the other hand.

Milica Antić Gaber

Changes in the gender structure of the contemporary Slovenian society

The paper discusses gender structure in contemporary Slovenian society. For its point of departure, it takes the view that gender structure is one of the most important structures that has long been considered natural and unchangeable, and therefore unproblematic. The author applies theoretical starting points (gender structuring, gender regime, gender order) of P. Bourdieu, R. Connell, and B. Skeggs, to the analysis of the gender structure, as well as its shifts and persistences in the field of education in Slovenia. This is done in order to analyse how the

movements in this field influenced the wider changes in the gender structure of society in the last few decades. Based on the analysis and interpretation of statistical data in the field of education, the author concludes that the structures in the field of education are persistent. Despite the fact that girls and women have achieved great success in the last few decades, this did not diminish the existing gender regimes of these institutions: men still predominantly occupy the most prestigious and symbolically most important positions, the positions of power. Homosocial reproduction is pronounced in these fields, but justified by seemingly neutral rules and meritocratic principles, which are by nature genderless. The same applies to the professions in the field of law. It would therefore be difficult to conclude, based on the analysis that the criminal offenses of women result from their achieved social power, but rather from a sense of helplessness and their deprived positions.

Katja Filipčič

Intimate partner violence as a risk factor for women's criminality

Intimate partner violence is a significant factor in women's criminality. Numerous empirical studies confirm this: the proportion of victims among perpetrators is greater than among women in the general population. Criminological literature is especially devoted to women who killed a violent partner. Based on the theory of the circle of violence, a battered woman's syndrome is formed. It explains why a woman does not leave a violent partner, but persists in a violent relationship, and why she becomes violent towards her partner. The impact of victimization on perpetrators of other crimes is less explored. More attention should also be paid to the question of whether traditional criminal law is appropriate to deal with such offenders, how the victimization of offenders is reflected in their punishment, and how the system of the enforcement of sentences should be taken into account by the fact that many offenders have experienced intimate partner violence.

Mojca M. Plesničar

Punishment of women in Slovenia

The chapter analyses trends in the punishment of women in Slovenia in recent decades. Most of the space is dedicated to the penal policy of Slovenian courts and the ways in which women offenders are punished. The trend is in line with global trends and goes towards a harsher treatment of women offenders. However, the trend in Slovenia cannot be explained by any of the broader explanations created

in different systems and contexts. The changes have occurred regardless of the lack of any significant reforms or changes in sentencing structures or ranges and regardless of the structure of female crime. What seems to be more likely to have led to changes in punishment of women, is the changed social context, which affects both punishment and penal policy in general, and the role of women and women in society.

Dragan Petrovec

Women's prison once and today

The experience in Slovenia's only women's prison institution after the introduction of democratic principles of work with delinquents in the 1970s was unique in the former Yugoslav region. Neither were there similar systems in the world. The appropriate mark would be - not an alternative to a prison sentence but an alternative imprisonment. Two years after the introduction of the new concept of treatment, the prison institution turned to be completely open for the ninety percent of inmates, regardless of the criminal offense and regardless of the length of the sentence. The number of abuses of such a regime was minimal, and re-offending was three times lower than was the average in other Slovenian prisons. With independence, new criminal legislation and an inadequate understanding of freedom and democracy, the situation of the convicted persons deteriorated, and the changes in the leadership of the prison administration led to a slow but steady withdrawal of rehabilitation practices, which were replaced by security and surveillance.

Darja Tadić

**The specifics of women's prison in terms of their contacts
with the outside world**

The chapter presents some of the factors that influence the contacts of imprisoned women with the outside world. In addition to the often greater distance from home while serving sentences and poorer economic conditions, other factors that derive from social expectations, tasks and norms related to women's gender roles are also important, especially in the family context. The role of the benefits system in prison for women is also presented. The results of the analysis of several sets of data show that women in Slovenia are confronted with such characteristics of maintaining contact with the outside world as well. The results also show some new aspects of the tension between desire and need for contacts, as well as obstacles

on the way, such as violence between imprisoned women and the particular key role of the prison-benefit system.

Martina Tomori
Motherhood and prison

Understanding the issue of motherhood in incarcerated women does not cover just legal and organizational questions but several psychological and cultural as well. The contemporary science of personality development focuses on the quality of early experiences of the child and his/her relationship with the person who takes care for him/her. The extent of fulfilling the maternal role in our culture may be closely related to the women's self-respect. This connection can be a serious constraint for the incarcerated women separated from their children and family. The chapter deals with the question of parental capacities of the mothers in prison, their mental health and their relationships with their children during their incarceration. The need for comprehensive parenting programs is specially accentuated.

Avtorice in avtorji:

Milica Antić Gaber je redna profesorica na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, poleg tega pa je bila gostujoča predavateljica in raziskovalka na tudi univerzah v Budimpešti, Beogradu, Dubrovniku, Novem Sadu, Londonu in Barceloni. Sodelovala je v različnih ekspertnih in raziskovalnih skupinah na temo žensk v politiki v Sloveniji in v mednarodnem kontekstu. Vodila ali usklajevala je več nacionalnih in mednarodnih projektov na temo (ne)enakosti spolov na različnih področjih (izobraževanje, politika, migracije, nasilje nad ženskami). Bila je predsednica Slovenskega sociološkega društva, je članica več mednarodnih in domačih strokovnih organov.

Katja Filipčič je kot izredna profesorica za kazensko pravo in kriminologijo zaposlena na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani in kot raziskovalka na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. Raziskovalno se ukvarja z različnimi področji s polij kriminologije in kazenskega prava, predvsem z vprašanji nasilja v družini, mladoletniškega kazenskega prava, prekrškov, pravic otrok v kazenskih postopkih, medvrstniškega nasilja. Bila je članica več strokovnih skupin za pripravo zakonodajnih sprememb s področja nasilja v družini, mladoletniške kriminalitete in prekrškovnega prava.

Zoran Kanduč je izredni profesor za kriminologijo in raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. Je ploden pisec kritičnih del s področja kriminologije in širših vprašanj sodobne družbe. Njegova zadnja znanstvena monografija ima naslov »Politika, pravo, ekonomija in kriminal: kriminološke refleksije postmoderne družbe in kulture«. Raziskovalno se ukvarja s teoretično in kritično kriminologijo ter vprašanji strukturnega nasilja.

Irma Kovčo Vukadin je redna profesorica, zaposlena na Oddelku za kriminologijo na Edukacijsko-rehabilitacijski fakulteti Univerze v Zagrebu. Je nosilka in izvajalka več predmetov: Socialna patologija, Penologija II, Mediji in kriminaliteta ter Trgovina z ljudmi. Temeljna področja njenega znanstvenega raziskovanja so kriminologija, penologija in viktimologija, ukvarja pa se tudi s širšimi sociološkimi vprašanji, njena zadnja knjiga tako nosi naslov »Kvaliteta života studenata u Republici Hrvatskoj«.

Dragan Petrovec je redni profesor za kriminologijo na Univerzi v Ljubljani in je zaposlen kot znanstveni svetnik na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. V preteklosti je bil zaposlen tudi v državni upravi in deset let delal ter

na koncu tega obdobja tudi vodil ženski zapor na Igu. Od devetdesetih let dalje deluje kot raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo, njegovo raziskovalno področje je zlasti obravnava obsojenih v zaporu, ob tem pa še druge teme, na primer varnost prometa ter različne oblike prikritega nasilja v družbi. Je avtor številnih resnih znanstvenih razprav, obenem pa tudi literature dostopne širši publiki ter reden pisec aktualnih kolumn v dnevnem časopisju.

Hajrija Sijerčić-Čolić je redna profesorica za kazensko procesno pravo, zaposlena na Pravni fakulteti Univerze v Sarajevu. V tem mandatu opravlja funkcijo dekanje. Področja njenega raziskovanja so predvsem kazensko procesno pravo, mednarodno kazensko pravo, penologija, mladoletniška kriminaliteta in človekove pravice. Sodelovala je pri oblikovanju kazenske materialne in procesne zakonodaje v Bosni in Hercegovini in v več raziskovalnih projektih doma in v tujini. Je avtorica ali soavtorica monografij in številnih člankov v domačih in mednarodnih pravnih revijah.

Alenka Šelih je redna članica SAZU, zaslužna profesorica Univerze v Ljubljani, pred upokojitvijo pa je bila redna profesorica za kazensko pravo in kriminologijo na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se je ukvarjala z vprašanji kazenskih sankcij, mladoletniškega prestopništva, človekovih pravic v okviru kazenskega prava, otrokovih pravic in pravic obrobnih družbenih skupin. Njena bibliografija obsega več kot 300 enot v slovenskem in tujih jezikih. Opravljala je različne funkcije v mednarodnih strokovnih organizacijah s svojega področja in predavala na številnih fakultetah v Evropi in ZDA, kjer je bila tudi Fulbrightova gostujoča profesorica.

Darja Tadič je univ.dipl. socialna pedagoginja in doktorandka kriminologije na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Zaposlena je na Generalnem uradu Uprave RS za izvrševanje kazenskih sankcij, kjer vodi oddelek za vzgojo. Kot asistentka, zunanja sodelavka, opravlja tudi pedagoško delo na oddelku za socialno pedagogiko na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani. Njeno raziskovalno delo se nanaša na različne socialnopedagoške in kriminološke teme, v zadnjem času pa predvsem na zapor za ženske, ki je tema njene doktorske naloge.

Martina Tomori je zaslužna profesorica Univerze v Ljubljani in upokojena redna profesorica psihiatrije in razvojne psihiatrije na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani; ob kliničnemu delu z osebami z duševnimi motnjami na Univerzitetni psihiatrični kliniki je izvajala in kot predstojnica katedre organizirala pouk psihiatrije in razvojne na dodiplomski in podiplomski ravni. Predavala je tudi na oddelku za psihologijo Filozofske fakultete, na Pedagoški fakulteti in na

Pravni fakulteti UL. Njeno raziskovalno delo je usmerjeno predvsem na pojav duševnih motenj v razvojnem obdobju. Je avtorica štirih strokovnih knjig, soavtorica in urednica več učbenikov in monografij ter avtorica okoli 600 člankov s tematiko duševnega zdravja.

Milena Tripković na Pravni fakulteti Univerze v Birminghamu raziskuje in poučuje na področju kriminologije, kazenskega prava in politične teorije. Njena knjiga »Punishment and Citizenship: A Theory of Criminal Disenfranchisement«, ki bo v kratkem izšla pri Oxford University Press, združuje spoznanja vseh teh smeri v poskusu razvoja empirične in normativne analize sodobnih omejitev volilne pravice za obsojence. Objavlja prispevke z različnih področij, med drugim s področja kazenskega sistema in kaznovalne politike, pravic zapornikov in restorativne pravičnosti. Njeni članki so bili objavljeni v mednarodnih revijah, kot sta *Punishment and Society* in *Howard Journal of Crime and Justice*.

Mojca M. Plesničar je raziskovalka na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in docentka na Univerzi v Ljubljani. Ukvarja se predvsem z vprašanji kaznovanja in (sodnega) odločanja v kazenskem pravu, njeno raziskovanje pa zajema tudi teme v kriminologiji manj raziskanih skupin, kot so ženske, mladoletniki in tujci, ter razvijajočih se področij, kot je algoritmično odločanje. Objavlja v tujih in domačih znanstvenih publikacijah, se udeležuje mednarodnih znanstvenih srečanj ter predava na več fakultetah znotraj Univerze v Ljubljani. Redno sodeluje tudi na strokovnih srečanjih in izobraževanjih, namenjenih praktikom.

Recenzija

Monografija, ki je pred nami, zapolnjuje eno izmed vrzeli v kriminoloških in kazenskoopravnih zapisih. Ukvarjanje z ženskami je, podobno kot ukvarjanje z drugimi marginalnimi skupinami, v kriminologiji že zelo dolgo bolj kot ne obrobna tema.

Poglavja v monografiji zajamejo problematiko z več različnih vidikov. Avtorji se tako na prvem mestu ukvarjajo z razširjenostjo in značilnostmi ženske kriminalitete pri nas in po svetu. Nadalje preizprašujejo tradicionalne dejavnike ženske kriminalitete ter jih umeščajo v moderni kontekst. Tretji večji sklop obravnava kaznovanje žensk ter njegove značilnosti, ki so v marsičem vezane na siceršnje dojetanje vloge in pomena spola v družbi, v marsičem pa v resnici tudi na biološki spol.

V prvem vsebinskem sklopu najdemo poglavja, ki preučujejo stanje in spremembe v kriminaliteti žensk v različnih obdobjih in v različnih geografskih enotah. Za slovenski prostor je tako gotovo ključnega pomena analiza sprememb kriminalitete pri nas, pomembna pa so, predvsem zaradi primerjalnega vpogleda in boljšega razumevanja, sorodna poglavja, ki predstavljajo spremembe v ženski kriminaliteti v Bosni in Hercegovini, na Hrvaškem in v širšem globalnem pogledu. Tu se kažejo določene razlike, v marsičem pa tudi podobnosti, ki potrjujejo obstoj posameznih globalnih trendov, ki spreminjajo podobo ženske kriminalitete in družbenega odzivanja nanjo.

V analizi dejavnikov ženske kriminalitete je zanimiv obrnjen pristop k sicer pri nas razmeroma pogosto obravnavani temi viktimizacije žensk. Intimnopartnersko nasilje, katerega žrtve so običajno ženske, je v spremenjeni luči analizirano kot potencialen dejavnik ženske kriminalitete, predvsem nasilnih oblik kriminalitete kot odziva na siceršnje nasilje v razmerju. Z vidika sistemskih dejavnikov pa je pomemben širši pogled na položaj žensk v družbi in na njihove pripisane vloge, ki služijo vzdrževanju konformnosti v družbi.

Obsežnejši vsebinski sklop, namenjen kaznovanju žensk in njegovim posebnostim, pa odpira številna vprašanja, povezana s spolom in kaznovanjem. Ponujen nam je vpogled v spremenjeno obravnavanje žensk z vidika pravosodnih organov, ki ni le svetovni, temveč tudi slovenski trend, obenem pa tudi primerjava današnjih pogledov in značilnosti s preteklimi izkušnjami na Slovenskem, ki so bile v svetovnem pogledu gotovo zelo posebne. Spopademo pa se tudi s podrobnejšimi vprašanji v zvezi s kaznovanjem žensk, kot so na primer specifične pri vzdrževanju stikov z zunanjim svetom, ali, še najbolj tradicionalno preučevana razlika, materinstvo in njegov vpliv na zaprte osebe ter na osebe zunaj zapora.

Monografija nam ne ponuja enostavnih in enoznačnih odgovorov o ženski kriminaliteti in njenem obravnavanju, temveč nas vsak prispevek posebej sili v preizpraševanje določenih temeljnih vrednot ali trdno zasidranih prepričanj, ob katere trčijo avtorji v svojih razmišljanjih. Monografija tako predstavlja koristen, potreben in zelo dobrodošel pripomoček za znanstveno motrenje na stičišču različnih ved – kriminologije, kazenskega prava, penologije, sociologije in psihologije. Obenem pa so posamezna poglavja dovolj konkretna in empirično bogata, da nudijo razumljive in oprijemljive informacije tudi za praktične uporabnike, bodisi v pravosodju bodisi v organih izvrševanja kazni. Prepričana sem, da bo knjiga postala reden študijski pripomoček za množico programov, ki se ukvarjajo z vedami, na stičišču katerih je nastala ta monografija. Obenem pa si lahko želimo nadaljevanja tovrstnih tem in s tem nadaljnje bogatitve področja, ki je bilo pri nas predolgo zanemarjeno.

Prof.dr. Vesna Leskošek

Recenzija

Povezavo spola in kriminalitete je mogoče proučevati v treh smereh: (1) ženska kriminaliteta, (2) ženske kot žrtve kriminalitete in (3) ženske, zaposlene v kazenskopravnem sistemu. Vsi trije vidiki so tudi zajeti v monografiji in poglobljeno analizirani ter postavljeni v kontekst spreminjanja družbene vloge žensk v sodobni družbi. Podobnih analiz je v tuji in slovenski literaturi malo. V zadnjih dveh desetletjih je bila pozornosti v strokovni literaturi deležno predvsem vprašanje viktimiziranosti žensk, bistveno manj pa ostala dva vidika. V monografiji je tudi analizirana strokovna literatura o ženski kriminaliteti na slovenskem od leta 1991 dalje, ki pokaže njeno skromnost in potrebo po večji raziskovalni pozornosti. Vloga žensk v pravosodnih organih pa pri nas sploh še ni bila deležna proučevanja. Zato monografija predstavlja pomemben prispevek h kriminološki, pravni in sociološki literaturi o spolnih vidikih kriminalitete.

Značilnosti ženske kriminalitete so avtorji in avtorice posvetili največ pozornosti in tako zapolnili primanjkljaj znanstvene literature na tem področju. V okviru kriminalitete je ženska kriminaliteta zapostavljeno vprašanje. Spočetka so bile razprave o ženski kot storilki kaznivih dejanj površne in obremenjene s predsodki (ženska kriminaliteta se je povezovala s spolnostjo ter nezanesljivostjo in zvižanostjo ženske nravi). Šele feminizem in feministična kriminologija sta prinesli bolj poglobljene in objektivne poglede na ta pojav. V monografiji je analiziran njen obseg in druge značilnosti v Sloveniji, pa tudi na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini. Zanimive so ugotovitve avtoric, ki kažejo na podobnosti, pa tudi na nekatere razlike med obravnavanimi državami. Če se omejimo zgolj na delež žensk med vsemi ovadenimi storilci: v Sloveniji se v zadnjih petnajstih letih giblje delež žensk med 15,5 in 21%, na Hrvaškem med 7,5 in 18% ter v Bosni in Hercegovini med 9 in 10,5%. Avtorice za vsako državo tudi podrobneje prikažejo značilnosti ženske kriminalitete, predvsem strukturo kaznivih dejanj, delež obsojenih žensk in njihovo starostno strukturo ter strukturo izrečenih sankcij. Zelo dragoceni podatki, ki v slovenski strokovni literaturi še niso bili tako natančno analizirani. Omogočajo pa tudi primerjavo med tremi državami in ponujajo odlično izhodišče za nadaljnjo raziskovanje.

Kaznovalni politiki, posebej pa kazni zapora (izrekanju in izvrševanju), je v monografiji posvečena velika pozornost; posamične vidike analizira več prispevkov. Zanimivo je vprašanje, zakaj je poraslo število žensk zapornic v Sloveniji. V monografiji je navedena ena od možnih razlag, da so si ženske s povečanim vstopom v javnost pridobile tudi več družbene moči in se jim je s tem odprlo več priložnosti in možnosti za izvrševanje kaznivih dejanj. Vendar pa podatki o kaznivih dejanjih zaprtih žensk jasno kažejo, da še vedno prevla-

dujejo premoženjska kazniva dejanja in ne gospodarski kriminal ali zloraba uradnih dolžnosti. Tako avtorica prispevka zaključuje, da ženska kriminaliteta v sodobnem času ne izhaja iz občutka moči žensk, ampak prej iz občutka nemoči in deprivilegiranosti.

Posebnosti izvrševanja zapora za ženske je več in so vezane tudi na vlogo žensk v družinskih razmerjih. Zato so tudi v monografiji proučevane posebnosti zapora za ženske z vidika njihovih stikov z zunanjim svetom. Čas prestajanja zaporne kazni pomeni za ženske tudi soočanje z izgubami in spremembami pri uresničevanju spolnih vlog, vezanih predvsem v kontekstu družine, saj so na ženske (v primerjavi z moškimi) vezana drugačna družbena pričakovanja, norme in vloge. Avtorica posebnega poglavja je ta vprašanja analizirala z uporabo različnih metodoloških pristopov (analiza osebnih spisov zaprtih žensk, anketa med zaprtimi ženskami in fokusne skupine z zaprtimi ženskami). Ugotovila je, da posebna napetost, ki se ustvarja med pritiski po ohranjanju spolnih vlog v družini ter ovirami, ki jih za ohranjanje stikov postavljata njihova oddaljenost od doma in slab ekonomski položaj, tudi med ženskami v slovenskem zaporškem okolju ustvarja pogoje, v katerih so posebej motivirane za pridobivanje ugodnosti in drugih privilegijev (s katerimi bi ustvarile tudi boljše pogoje za uresničevanje stikov), in torej posebej motivirane za izkazovanje konformnosti do zaporških pravil. Nekatero ugotovitve so še posebej zanimive; tako je raziskava med drugim pokazala, da ostaja nasilje med zapornicami velikokrat zamolčano, ker bi po mnenju zapornic obračanje po pomoč na zaposlene lahko ogrozilo njihove možnost za pridobitev ali ohranitev ugodnosti, med katerimi izstopajo predvsem stiki z bližnjimi. Obenem pa iz raziskave izhaja, da je najpogostejši razlog za nasilje med zapornicami prav ljubosumje zaradi ugodnosti, najpogostejši odziv na pridobljeno ugodnost pa poskusi drugih, da oseba to ugodnost izgubi. Zagotovo ugotovitve, ki niso zanimive le z raziskovalnega vidika, ampak tudi pomembno izhodišče za neposredno delo z zapornicami. V monografiji je posebej raziskano tudi vprašanje materinstva žensk v zaporu. Monografija preseže organizacijska in pravna vprašanja, povezana s to temo, in se osredotoči na povezavo med zaporom in materinstvom iz socialnih in psiholoških vidikov ter vidikov duševnega zdravja tako zaprtih žensk kot njihovih otrok. Opozarja, da zapornice - matere potrebujejo resno strokovno pozornost in pomoč, ki ni pomembna le za njihovo materinstvo v času prestajanja kazni, ampak še bolj po odpustu iz zapora. V prispevku so analizirana številna vprašanja, vezana na stike zapornice z otroki kot tudi na možnost, da otrok določen čas biva z materjo v zaporu.

Monografija se posebej ne ukvarja z vprašanjem viktimiziranosti žensk, vendar to ni njena pomanjkljivost. Očitno je odraz dejstva, da je bilo to vprašanje v slovenski strokovni literaturi že deležno večje pozornosti. Vendar pa ga monografija

ne spregleda, saj obravnava viktimiziranost žensk v intimnopartnerskih zvezah kot kriminogeni dejavnik. To pa je vidik viktimiziranosti žensk, ki je bilo do sedaj v slovenski strokovni literaturi spregledano. Nanizane in primerjane so številne tuje raziskave, ki potrjujejo pomen viktimiziranosti kot dejavnik ženske kriminalitete, ki jih avtorica dopolni z razmišljanjem o mehanizmih, ki žrtev nasilja privedejo do izvrševanja kaznivih dejanj.

Tretji vidik povezave spola in kriminalitete se kaže v zastopanosti žensk v pravosodnem sistemu. V monografiji so predstavljeni podatki za Slovenijo in Hrvaško, ki pokažejo, da se je po letu 1990 sodniški poklic izrazito feminiziral; medtem ko ženske prevladujejo med sodniki na sodiščih prve in druge stopnje, pa so še vedno v manjšini na Vrhovnem sodišču. Spremembe glede deleža žensk pri pravniških poklicih so primerjane s področjem izobraževanja, na katerem so ženske pridobile zavidljiv kulturni kapital v institucionalizirani obliki in ga validirale na področju zaposlovanja in dela. Avtorica razprave pušča odprto vprašanje, ali se je podoben premik (iz podobnih razlogov) zgodil tudi pri pravniških poklicih, saj odgovor terja nadaljnjo raziskovanje.

Monografija o ženskah in kriminaliteti podaja analizo povezave kriminalitete in spola z različnih vidikov (pravni, kriminološki, sociološki, psihološki), kar je njena posebna odlika. Ponuja odgovore na številna vprašanja in jih veliko tudi odpira; zapolnjuje pomanjkanje obravnavanja te tematike v slovenski strokovni literaturi in spodbuja njeno nadaljnjo raziskovanje.

Prof. dr. Viktorija Žnidaršič Skubic

VSEBINA

Predgovor

Women's crime and punishment worldwide, *Milena Tripković in Mojca M. Plesničar*

Kriminaliteta žensk v Sloveniji v obdobju 2003 – 2015, *Alenka Šelih*

Kriminalitet žena u Bosni i Hercegovini, *Hajrija Sijerčić-Čolić*

Kriminalitet žena u Hrvatskoj: opseg, struktura i odgovor, *Irma Kovčo Vukadin*

Ženske, kriminalnost, deviantnost in nadzor, *Zoran Kanduč*

Spremembe v spolni strukturi sodobne slovenske družbe: edukacija, pravo in družbena moč, *Milica Antić Gaber*

Intimnopartnersko nasilje kot dejavnik ženske kriminalitete, *Katja Filipčič*

Kaznovanje žensk v Sloveniji, *Mojca M. Plesničar*

Ženski zapor nekoč in danes, *Dragan Petrovec*

Posebnosti zapora za ženske z vidika stikov z zunanjim svetom, *Darja Tadić*

Materinstvo in zapor, *Martina Tomori*

Povzetki v slovenščini

Povzetki v angleščini

Predstavitev avtoric in avtorjev

Recenzije

15.00 EUR

9789612680596